

BAŠĆINA 24

Grohote, 2015.

BAŠĆINA 24

IZDAVAČ:

Kulturno informativni centar
Općine Šolta

ZA IZDAVAČA:

Tihana Glavurtić

UREDNIK:

Dinko Sule

LEKTOR:

Filip Galović

NASLOVNICA:

Dinko Sule

PRIJELOM:

Silvio Družević

NAKLADA:

250 primjeraka

TISAK:

Jafra-print d.o.o.

PREDGOVOR

U godini u kojoj Šolta slavi 160 godina organiziranog školstva, na Otoku se „rađa“ novi broj časopisa Baščina, 24. u nizu. Komparirati njihov nastanak, vremenski slijed, društveno-ekonomske okolnosti, organizacijske prilike i realizacijske zahtjevnosti – suvišno je, ali akcentirati kontinuitet kao posljedicu ustrajnosti i angažiranosti te vrijednost u smislu neophodnosti postojanja – potrebno je. Iako se čini da im se usmjerenost u djelovanju razilazi, složeni odgojno-obrazovni proces i osmišljavanje jedinog, multidisciplinarnog časopisa u svom interaktivom pristupu imaju popriličan broj dodirnih točaka. Pronalazimo ih u sadržaju, metodologiji, stručnosti, kompetentnosti. Jasna i vidljiva je ona koja za svoj cilj ima edukaciju i informiranost. No, manje vidljiva, ali ne i manje važna, je ona koja za svoj cilj ima osviještenost. Tek svijest o Otoku, njegovim potrebama, mogućnostima temelj je determiniranja, sagledavanja, analiziranja, stvaranja i održavanja razvoja. Širina znanja, dosezi poznavanja i njihova primjena uvjetuju okolnosti i donose prilike. Šolta je, kako je istakao uvaženi gost proslave, na svojim počecima školstva bila 20 godina ispred vremena. Danas, 160 godina poslije, opremljenošću i stručnošću zadržava jednaki raskorak.

Tome u prilog, urednik Baščine preuzima zapis o don Eugenu Mariu Vusiu (1850.-1929.), nekadašnjem učitelju pučke škole u Donjem Selu, čovjeku trajno orijentiranom moralnom, društvenom, privrednom i prosvjetnom napretku. Njegovu predanost razvoju Otoka otkrivamo u prilogu prof. dr. Slavka Kovačića, objavljenom u zborniku *Spalatumque dedit ortum*, izdanom 2014. godine povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu. Uz obaveze učitelja i vjeroučitelja, don Eugen Mario Vusio je u zimsko doba, tijekom pet godina, držao večernju praktičnu školu iz privrede i poljoprivrede za odrasle. Na Šolti je osnovao Poljodjelsko

društvo preko kojega je poljodjelicima dijelio kvalitetno sjemenje, sadnice raznih voćaka, oruđe i knjige. Na njegov je poticaj 1875. na otoku osnovana Pčelarska zadruga, kojoj je bio predsjednik.

Predanost i entuzijazam obilježavaju Otok kroz stoljeća.

Značaj i važnost otočnoga reflektira se u prirodoslovnim preokupacijama Dinka Sule koji uz Dalibora Vladovića i Nediljka Ževrnju objavljuje *Popis flore otoka Šolte*. Prilog donosi novozabilježene vrste koje uz popis objavljen u *Baščini 20*, nadopune objavljene u *Baščini 21*, *Baščini 22*, *Baščini 23* i monografiji *Otok Šolta* determiniraju 966 vrsta otoka Šolte, među kojima se nalaze autohtone i alohtone vrste, te uresnice koje su sađene oko okućnica ili su pobjegle iz kulture.

Bioraznolikost otoka Šolte prilog je u kojem Dinko Sule donosi nova saznanja ili pak potvrde determinacije, ali i uvodi u povijest stručnog determiniranja vrsta na otoku. Neizostavna stručna suradnja i kontinuirana konzultacija rezultirala je zapisima o mahovinama, gljivama, rovkama, mravima, paucima, stjenicama, leptirima, osama, muhama, cvrčcima i rijetkim ribama.

Zahvaljujući suradnji Josipa Skeje i Dinka Sule nastao je *Prvi doprinos poznavanju raznolikosti zrikavaca i skakavaca otoka Šolte*. Zahtjevnost determiniranja vidljiva je iz prikaza načina prikupljanja jedinki i njihovog utvrđivanja. Istraživanje provedeno na način da je zaljubljenik šoltanske prirode elektroničkim putem dostavljao fotografije i tonske zapise jedinki, a znanstveni stručnjak određivao pripadnost, rezultiralo je evidentiranjem 27 vrsta (14 zrikavaca i 13 skakavaca) raspoređenih u 22 roda (13 zrikavaca i 9 skakavaca) i 5 porodica (4 zrikavaca i 1 skakavaca). Važno je istaknuti da neke od zabilježenih vrsta pripadaju endemičnim vrstama jugozapadne obale Jadranskog mora i jadranskih otoka.

Da je bogatstvo otočne biorazolikosti jedinstveno potvrđuje prilog Dinka Sule u kojem donosi značajano otkriće Tonća Rađe o *Novom rodu i novoj vrsti stonoge i novoj vrsti lažipauka*. Znanstvenim metodama obrađeni pronalazak objavljen je u stručnim časopisima, a znanstveno imenovanje vrsta ovjekovječilo ime Šolte u stručnim domenama (*Solentanodesmus insularis* – stonoga, *Cyphophthalmus solentiensis* – lažipauk). Nalaz ove vrste stonoge jedinstveni je zapis u svijetu.

Sustavnost bilježenja šoltanskih vrsta potvrđuje i ornitološko istraživanje Dinka Sule koji u suradnji s dr. sc. Jasminom Mužinić donosi nove spoznaje o *Čapljama na otoku Šolti*, čime je broj utvrđenih ptica porastao na 141 vrstu.

Prikaz otoka iz vremena davnih geoloških razdoblja stručnim prilogom *Pikodontna riba sa Šolte* donosi dr. sc. Jadranka Mauch Lenardić. Prilog

obrađuje nalaze fosilnih ostataka ribe iz vremena gornje krede koji se nalaze u znanstvenoj literaturi, kao i novi nalaz koji je radi određivanja upućen na specijalističku paleontološku analizu stručnjaku za fosile prof. Jürgenu Kriwetu u Beč (Department of Palaeontology, Faculty of Earth Science, Geography and Astronomy, University of Vienna).

Geološka istraživanja otoka bilježi dr. sc. Tvrtko Korbar u prilogu *Pločasti vapnenci Šolte*, ističući mogućnost korištenja otočne geološke izvornosti u turističke svrhe.

Obalu Šolte istraživao je i svoje istraživanje objavio dr. Ivo Rubić. Biografski zapis o ovom uglednom antropogeografu, bibliografske crtice njegovog bogatog opusa i osvrt na publikaciju *Obala Šolte: morfološki prikaz*, izdanu 1927. godine, prikazuje dr. sc. Zoran Radman.

Baščina donosi razrješenja nedoumica na području sakralne baštine. O prilikama izgradnje i povijesti *Crkve Sv. Nikole u Maslinici do konca 18. stoljeća* piše prof. dr. Slavko Kovačić, dok Dinko Sule demistificira nestanak *Slike Gospe Čestohove na Šolti*.

Biografski zapisi objedinjeni su kontinuitetom priloga *Tko je tko?* Dinka Sule, a sliku obiteljske geneze brojne šoltanske „familije“ donosi Pavao Bezić prilogom *Rodoslovlje Bezića*.

Crtice iz šoltanske svakodnevice bilježe Ivan Kuzmanić (*Udarniški rad*), Pavao Bezić (*Crtice o vapnicama*), Nikola Mateljan (*Peškarije*). Vrijednost sociološkog prikaza i etnološke jedinstvenosti karakteriziraju i zapisi o Šoltanima-Šoltankama u crticama Gordane Burica *Domina*, Nikole Mateljana *Lučica i teta Mande*, *Koga je molit, ni ga srdit*, Ivana Kuzmanića *Tere Babina*.

Tragove tradicijske duhovnosti i kulturne baštine akcentira Emina Dabo osvrtom na opjevanu povijest Bratovštine Blažene Djevice Marije od Očišćenja iz Srednjega Sela i izgradnju crkve u prilogu „*Pisma od Bratovštine*“ Josipa Purtića kao dio pučkog književnog fenomena.

Prilog etnografskoj baštini otoka je zapis Dinka Sule *Šoltanska kapa* kojim donosi uvid u kulturu odijevanja nekadašnjih generacija otočana.

Poetičnost šoltanskih autora razliježe se stihovima Dobroslave Perić, Luise Prar i Ane Lazarin, dok dramske tekstove donose Gordana Burica (*Đenko*) i Martina Jakovčević (*Staro, mlado i nove tehnologije*).

Jezična jedinstvenost otoka dokumentirana je zapisima riječi šoltanskog govora Dinka Sule, a njena autentičnost stručno potvrđena analizom dramskih tekstova Držislava Mladinova u prilogu *Vokalizam i konsonantizam govora na Šolti sredinom XX. stoljeća* Filipa Galovića.

Baščina 24, u svojoj tradiciji izdavanja obimom najzahtjevnija, donosi niz stručnih i zanimljivih priloga kojima se otok skicira, analizira, potvrđuje. Šireći znanja i spoznaje o otoku i otočnosti aplicira na neupitan temelj razvoja – poznavanje identiteta.

Širenje znanja ostvaruje se različitim načinima. Jedan od njih, otoku svojstven, prikazao je u svom prilogu Pavao Bezić:

Sjećam se još djetinjstva kada smo se u zimskim večerima, poslije večere, stiskali oko komina grijući se na otvorenoj vatri, a stariji su se često znali prisjećati djedova, pradjedova i još dalje. To nije bilo samo puko sjećanje na određenog pretka, već razgovori koji su razotkrivali karakter dotične osobe, kakav je bio, što je volio, čime se bavio, a znale su se čuti i razne šaljive anegdote. To su bile večeri i razgovori koji su nam se usjekli u pamćenje i to je bio način i forma kako su se neka znanja prenosila s oca na sina – usmena predaja. To je bila djelomično i duhovna komponenta načina življenja na selu koja je nerijetko značila i ponos neke obitelji. Međutim, pamćenje i najstarijeg člana obitelji bilo je ograničeno na dvije, tri, vrlo rijetko četiri generacije u prošlost. Ako se željelo zaći dublje u prošlost, sjećanja su tu prestajala. To je ono što su pojedinci, pa i oni najstariji, mogli prenijeti na svoje potomstvo. Kako je pisana riječ, pogotovo na selu, bila rijetkost, stečena znanja usmenom predajom često su se zaboravljala.

Znanjem i njegovom primjenom otok se razvija u društvenom, kulturnom, gospodarskom kontekstu uvjetovanom prilikama, mogućnostima, izvedivosti. Dosežući nivoe suvremenosti, trudi se ići u korak s vremenom. Borba s vremenom izgubljena je u trenutku zaborava. Pisana riječ najjači je i najsnažniji suradnik. Slijedi je svijest o važnosti očuvanja otočne prirodne, materijalne i nematerijalne baštine. *Baščina* je stoga smjernica i jedan od načina.

Željka Alajbeg

PLOČASTI VAPNENCI ŠOLTE

dr. sc. Tvrtko Korbar
Hrvatski geološki institut

Uvod

Nakon nekoliko popularno-stručnih geoloških tekstova objavljenih u Baščini (KORBAR, 2009, 2014) i novoj monografiji otoka Šolte (KORBAR & MAUCH LENARDIĆ, 2012), na koje upućujem zainteresirane čitatelje koji žele saznati ponešto o neživoj prirodi Šolte, u ovom članku volio bih potaknuti na razmišljanje o jednom dijelu te prirodne baštine koja je utjecala na kreiranje tradicionalnog načina života na otoku. Tijekom prošlogodišnjih istraživanja otoka s ciljem izrade nove Osnovne geološke karte Republike Hrvatske, ekipa Hrvatskoga geološkog instituta prikupila je brojne nove podatke vezane uz vrlo zanimljivu geologiju otoka, koja uključuje i neke specifičnosti koje ne nalazimo na susjednim srednjodalmatinskim otocima. Osim toga, tijekom 2013. i 2014. godine detaljno se kartirao i pločasti vapnenac, uglavnom u okviru projekta „RoofOfRock“ (KORBAR i sur., 2015), kroz koji je županijska razvojna agencija RERA SD uspjela dobiti sredstva Europske unije i za detaljna geološka istraživanja, dodijeljena HGI-u na temelju javnog natječaja. Upravo ovaj potonji zadatak značajno je pridonio i prikupljanju materijala iz kojeg je proizašao i ovaj prilog.

Prema nekim geološkim zakonitostima, prirodno stvoreni pločasti vapnenici se na mnogim mjestima na Šolti pojavljuju u velikim količinama (**slika 1**). Obilje tog materijala utjecalo je i na razvoj tradicionalne arhitekture,

Slika 1. Pregledna karta Šolte i prostorno pojavljivanje značajnijih količina pločastih vapnenaca unutar geoloških formacija gornje krede (zeleno).

pa tako i na način života na otoku od pradavnih vremena. Budući da nisam stručnjak za tradicionalnu arhitekturu, koju stanovnici Šolte imaju prilike promatrati tijekom svakodnevnog života u gotovo svim mjestima na otoku: od Stomorske, preko Gornjeg Sela, Nečujma i Grohota, pa sve do Srednjeg i Donjeg sela, u ovom prikazu usredotočit ću se na prirodne značajke, koje, uz ostale geološke pojave, daju Šolti mogućnost razvoja specifičnih vidova turizma.

Pločasti vapnenci kao prirodna baština

Zasigurno će već i prosječnom čitatelju za oko zapeti povezanost područja pojavljivanja pločastih vapnenaca u prirodi s rasporedom spomenutih mjesta na otoku koja baštine ovu iznimnu, ali nedovoljno očuvanu posebnost otoka. Naime, sedimentne (taložne) karbonatne stijene gornje krede nastajale su na pradavnoj plitkoj karbonatnoj platformi u različitim taložnim uvjetima. Prije nekih 100 milijuna godina, uslijed lokalnih tektonskih pokreta, u području koje danas čini središnji dio otoka, došlo je do stvaranja unutarplatformnog bazena, na dnu kojeg su se taložili vrlo tankoslojeviti, tzv. pločasti vapnenci (**slika 2**).

Na dnu tog nešto dubljeg mora, na širem prostoru inače vrlo plitke karbonatne platforme, dolazilo je do klizanja već istaloženih naslaga i njihovog

Slika 2. Koludrovi doci – izdanak 100 milijuna godina starog pločastog vapnenca na području s potencijalom za njegovu eksploataciju.

deformiranja, pa danas na nekim mjestima na otoku nalazimo povijene slojeve (**slika 3**).

Do povijanja tih slojeva došlo je ubrzo nakon taloženja karbonatnog mulja na dnu mora, u vrijeme kad je još bio plastičan, a kasnije je stvrdnut u čvrstu stijenu – vapnenac. Osim boranja, česti su i slojevi karbonatnih breča koji upućuju na podvodno urušavanje i do 200 m velikih blokova plitkovodnih naslaga uz rubove bazena. Takvi geološki oblici i njihov nastanak zasigurno bi bili zanimljivi i široj javnosti, pa stoga na području Nečujma i Rogača postoji potencijal za označavanje geoturističkih staza i točaka jer duž obala nalazimo brojne zanimljive geološke pojave. Kod geologa takve pojave uvijek pobuđuju nešto dublji interes jer nam iste omogućavaju istraživanje detalja koji se nakon pažljivog promatranja, mjerenja i analiza mogu iskoristiti za rekonstrukciju geometrije i nastanka pradavnog bazena.

U takvim bazenima mjestimice su postojali i uvjeti za fosilizaciju skeleta riba (najčešće samo u obliku otiska u kamenu) koje su živjele u tadašnjem tropskom moru (**slika 4**). Naime, na plitkoj karbonatnoj platformi ostaci uginulih riba bili su brzo raskomadani mlatom valova dok su na dnu negdašnjeg bazena vladali mirniji uvjeti koji su pogodovali očuvanju čitavih skeleta. Sa sigurnošću mogu tvrditi da nalaz g. Nikole Mateljana na poručju Mala Straža (Zastražje) nije bakalar star 14 milijuna godina, već neka od krednih vrsta

Slika 3. Pločasti vapnenci deformirani neposredno nakon taloženja, prije 95 milijuna godina na dnu pradaavnog unutarplatformnog bazena – obalni izdanak na području Nečujma.

stara oko 95 milijuna godina, koje je još prije više od 100 godina opisivao i znameniti hrvatski geolog DRAGUTIN GORJANOVIĆ-KRAMBERGER (1902).

Slika 4. Fosilna riba g. Nikole Mateljiana nađena na području Mala Straža.

Slika 5. Potencijalni geoturistički lokalitet Mala Straža
– gustirna pokrivena prirodnim pločama.

Područje Mala Straža (Zastražje), južno od Grohota, također je jedan od vrlo zanimljivih potencijalnih geoturističkih lokaliteta, jer na malom prostoru s prekrasnim pogledom nalazimo tradicionalne objekte građene od pločastog vapnenca (**slika 5**) i brojne primjere žive i nežive prirode (**slika 6**) u još uvijek očuvanom okolišu. Stijene na tom lokalitetu baštine i brojne zanimljive geološke detalje, koji bi nakon prikaza i opisa na prikladan način, također postali zanimjivi zainteresiranim posjetiteljima.

Gospodarski značaj pločastih vapnenaca

Osim na gore navedenom području Koludrovi doci iznad Stomorske, pločasti vapnenci u prošlosti su vađeni iz stijene i na lokalitetu Kupište (zapadno od Gornjeg Sela). Na jedno već pomalo zaboravljeno nalazište na lokalitetu Trzavica između Grohota i Nečujma (**slika 7**) uputio nas je g. Dinko Sule iz Grohota, koji je obilazeći otok proteklih godina prikupljao razne podatke iz prirode, uglavnom o flori i fauni, pa je s g. Sulom uvijek bilo zanimljivo prodiskutirati i neke od značajki nežive otočke prirode kojom smo se imali prigodu baviti u nekoliko terenskih kampanji proteklih godina.

Tradicionalna uporaba pločastih vapnenaca, dakle, ima kvalitetnu podlogu upravo u geologiji, odnosno geološkim jedinicama koje obilježavaju

Slika 6. Potencijalni geoturistički lokalitet Mala Straža
– živa i neživa priroda „Smokva i Ploča“.

pločasti vapnenci, a koje smo iskartirali na središnjim dijelovima otočke geološke strukture. Osim što su u prošlosti pločati vapnenci korišteni za popločavanje okućnica i terasa, pokrivanje krovova kuća, poljskih kućica i gustirna na otoku, postoje i brojni detalji za koje su namjenski također korišteni pločasti vapnenci. Otočki pločasti vapnenci su prirodno sivkasti, pa se odlično uklapaju u otočku tradicionalnu arhitekturu i okolne stijene sličnih nijansi. Stoga se uporabom neprimjerenih umjetnih materijala ili „uvezenog“ žučkastog pločastog kamena, značajno narušava sklad nastao tradicionalnim održivim međudjelovanjem čovjeka i prirode.

Valja naglasiti da se prema Zakonu o rudarstvu i drugim vezanim pravnim aktima Republike Hrvatske, pločasti vapnenci također smatraju mineralnim sirovinama. Prema tome, njihovoj eventualnoj eksploataciji prethodi opsežan posao pripreme i pribavljanja odgovarajućih dokumenata i dozvola. Pored toga, na većini otoka bilo kakva eksploatacija mineralnih sirovina ima posebna ograničenja. Premda se ručno „branje kamena“ na jednostavan, tradicionalan način, pokušava potaknuti i ponovo legalizirati i kroz projekt „RoofOfRock“, čak i takva djelatnost i dalje ovisi u najvećoj mjeri o nacionalnoj zakonskoj regulativi. Stoga se pri eventualnoj obnovi „pločastih krovova“ na tradicionalnim objektima treba u najvećoj mogućoj mjeri iskorištavati postojeći materijal, koji se pohranjen može pronaći na mnogim lokalitetima na otoku.

Slika 7. Napušteno pozajmište pločastih vapnenaca na lokalitetu Trzavica između Grohota i Nečujma.

S druge strane, postoje mogućnosti da se kroz organizirani angažman lokalnih zajednica ova vrijedna prirodna baština iskoristi na prikladniji način, pri čemu se ekonomski napredak otoka može postići bez većih zahvata u prirodi. Uređenje geoturističkih staza i lokaliteta može se planirati bez zadiranja u prirodni okoliš, jer se mogu iskoristiti postojeće staze i lokaliteta, možda čak u kombinaciji s prezentacijom negdašnjeg načina života na otoku i tradicionalne arhitekture, otočke flore i faune i sl. U tu svrhu bilo bi potrebno napraviti prikladne turističke brošure, urediti informativne ploče uz takve lokalitete i staze, možda čak i educirati lokalne turističke vodiče, za što se zasigurno mogu dobiti sredstva u okviru postojećih natječaja Europske unije. Međutim, takvi natječaji najčešće podrazumjevaju veće projekte pa se očekuje udruživanje više lokalnih zajednica u iste svrhe. Stoga bi, npr. srednjodalmatinski otoci, svakako trebali pronaći način za okupljanje postojećih ljudskih resursa sposobnih za pripremu takvih projekata kako bi kroz njih unaprijedili razvoj turizma i gospodarski napredak otočkih zajednica. Pritom im djelatnici, prikupljeni podatci i ostali resursi Hrvatskoga geološkog instituta svakako stoje na raspolaganju.

Literatura:

- Gorjanović-Kramberger, D. (1902):** Über zwei Obercretacische Fische der Insel Brača und Šolta in Dalmatien.- Mitt. Jahrb. ungar. geol. Anst., 14, Budapest.
- Korbar, T. (2009):** Geološka baština otoka Šolte.- Baščina, 17/18, 45-50, Grohote.
- Korbar, T. (2014):** Rudisti – fosilni školjkaši neobičnih oblika na Šolti.- Baščina, 23, p. 40-49, Grohote.
- Korbar, T. & Mauch Lenardić, J. (2012):** Kako je nastala Šolta – geološke značajke.- U: Radman, Z. (ur), Otok Šolta - monografija, Grohote, 184-187.
- Korbar, T., Fuček, L., Matičec, D., Palenik, D., Oštrić, N. (2015):** Geological survey on building and platy limestone in the Adriatic karst region of Croatia - Final Report on R oofOfRock project for Croatian partners IDA, ZADRA, RERA SD and DUNEA.- Fond stručne dokumentacije Hrvatskoga geološkog instituta, 200 p.

PIKNODONTNA RIBA SA ŠOLTE

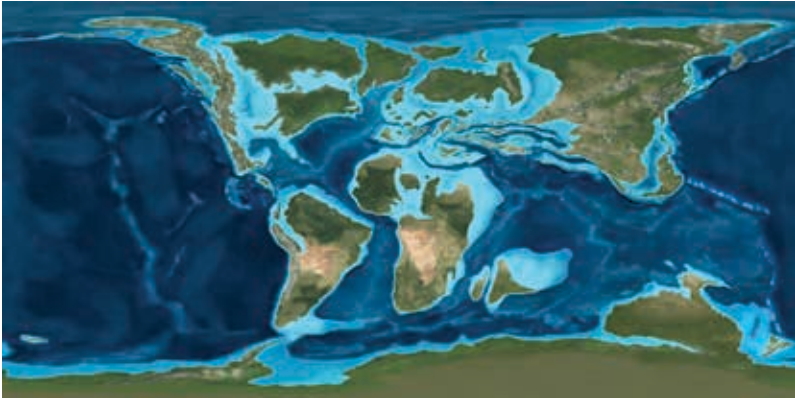
Jadranka Mauch Lenardić

Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
jml@hazu.hr

Uvod

Piknodontne ribe su živjele tijekom davnih geoloških razdoblja Zemljine prošlosti. Posebne su po fosilnim ostacima u vapnencima te su tako njihovi fosili nađeni i na nekim Jadranskim otocima i obali. Dugi niz godina gospodin Ante Ruić, u svom dvorištu u Grohotama, čuvao je kamen u kojem su vidljivi lijepo sačuvani fosilni ostaci – zubi, prastare piknodontne ribe (ovom prilikom zahvaljujem se gospodinu Ruiću na ustupanju nalaza za znanstvenu obradu). Znamo da vapnenci na području na kojem je gospodin Ruić pronašao kamen s fosilnim ostacima potječu iz gornje krede, geološkog razdoblja koje je započelo prije oko 100 milijuna godina i završilo početkom paleogena, najstarijeg odsječka kenozoika, prije oko 66 milijuna godina.

U vrijeme kada su zemljom vladali dinosauri, a ptice i sisavci bivali sve raznolikiji i brojniji, u morima je bujao život: mnogobrojne riblje vrste i drugi morski organizmi vladali su morima i oceanima. Tijekom gornje krede (Slika 1) klima je bila uglavnom topla, prosječno toplija nego danas, iako je kroz neke odsječke vjerojatno bilo i nešto hladnije. U ekvatorijalnim područjima vladala je tropska i suptropska klima, slično kao što je to na Zemlji i danas. U specifičnim uvjetima sedimentacije u toplim gornjokrednim morima, u talozima na njihovom dnu, mnogi morski organizmi bili su fosilizirani. Izdizanjem morskog dna, stvaranjem kopna, otoka, planina, te su naslage

Slika 1. Pojednostavljeni prikaz rasporeda kopna i mora tijekom gornje krede (<https://www2.nau.edu/rcb7/090Marect.jpg>)

danas nositelji različitih makro- i mikrofosila. Ponekad se u njima mogu pronaći kompletni skeleti (ili tek njihovi dijelovi) različitih organizama pa tako i riba (Slike 2a i b).

Fosilni nalazi piknodontnih riba već su odavno poznati s područja današnje Hrvatske, naročito obale i otoka. O njima je izvještavao i značajni hrvatski geolog i paleontolog Dragutin Gorjanović-Kramberger (1895, 1902), a prije njega i drugi vrlo poznati svjetski ihtiolog 19. stoljeća Johann Jakob Heckel (1854, 1856), koji na primjer spominje piknodontne ribe s nalazišta Meleda u Dalmaciji (otok Mljet; vrsta *Coelodus pyrrhurus*) i Punta Sanci kod Pule (vrsta *Pycnodus* /=*Coelodus*/ *muraltii*). Isti autor također je dobro poznao nalaze s Lesine (otok Hvar), koje određuje kao sljedeće vrste: *Coelodus suillus*, *C. mesorachis* i *C. oblongus*. Gorjanović-Kramberger (1895) uz nalaze iz Hrvatske, pisao je također i o nalazištima piknodontnih riba iz Slovenije: Mrzlek (zapadna Slovenija), Gorjansk i Comen (danas Komen), a 1902. godine piše o dvije dobro sačuvane gornjokredne (do tada neopisane) ribe nađene na otocima Braču i Šolti („Über zwei obercretacische Fische der Inseln Brazza und Solta in Dalmatien“) koje mu je poslao profesor Gasperini iz Splita.

Ribe su bile nađene u svijetlosivim pločastim vapnencima. Za nalaz s Brača Gorjanović-Kramberger piše da pripada rodu *Enchodus*, a šoltanski određuje kao rod *Coelodus*. Dakle, oba fosilna nalaza pripadnici su porodice Pycnodontidae AGASSIZ, 1835.

U novije vrijeme nalaze ovih riba s otoka Brača, Hvara, zatim kod Trogira, iz Istre, odredili su i znanstveno obradili Schultz i Paunović (1997). Autori detaljno opisuju i određuju nalaze iz Vulture kod Pule (Istra), Prapatnice kod Trogira, Visočine na Braču kao vrstu *Coelodus saturnus* HECKEL, 1854, dok su nalaze iz bušotine Sedlarica 7 (sjeverna Hrvatska), zatim s lokaliteta Humac na Braču i Starač na Hvaru odredili kao *Coelodus cf. saturnus* (vrsta roda *Coelodus* slična vrsti *saturnus*).

Svjetska nalazišta fosila piknodontnih riba su mnogobrojna, a u literaturi se navode podaci iz: Engleske, Francuske, Nizozemske, Belgije, Švicarske, Italije, Austrije, Njemačke, Poljske, Češke, Portugala, Španjolske, Bugarske, Grčke, Libanona, Maroka, Alžira, Tunisa, Egipta, Katara (Perzijski zaljev), Nigera, Nigerije, Togo, Kongoa, Obale Slonovače, Madagaskara, Indije, zatim SAD-a, Brazila, Bolivije i Argentine.

Kredni vapnenci otoka Šolte

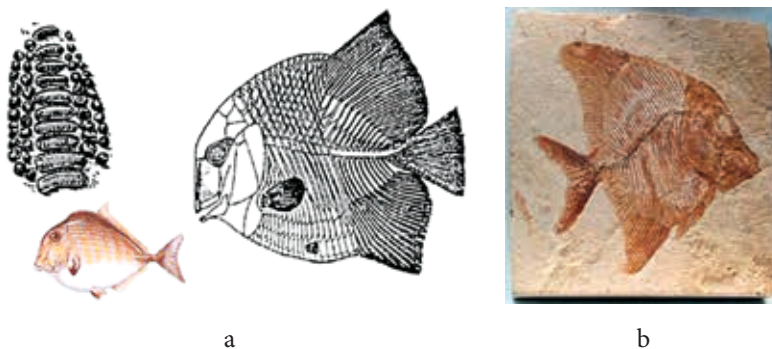
Tijekom geološkog razdoblja krede, koje je započelo prije oko 145,5 milijuna godina, i završilo prije približno 65,5 milijuna godina, klimatske prilike na Zemlji bile su znatno drugačije nego danas. Temperatura je prosječno bila viša za oko 4° C, zatim koncentracija ugljikovog dioksida za oko 150% viša (3,7 do 14,7 puta više vrijednosti), a razina mora bila je oko 200 metara viša nego danas (http://www.geo-east.org.uk/special_projects/geology.htm).

Današnja obala i otoci Jadrana izgrađeni su uglavnom od vapnenaca, stijena koje su nastajale na dnu mora tijekom različitih geoloških razdoblja pa tako i tijekom gornje krede, ali ne na današnjim zemljopisnim širinama i dužinama na kojima leži naša obala, more i otoci, nego puno južnije (Korbar i Mauch Lenardić, 2012; Korbar, 2014). O Šolti Korbar i Mauch Lenardić (2012) pišu da je „otok izgrađen uglavnom od deformiranih, raspucanih i erodiranih (korodiranih) tzv. rudistnih vapnenaca s ulošcima dolomita, istaloženih tijekom razdoblja starije gornje krede, odnosno katova cenomana, turona, konijaka i santona (100 do 85 milijuna godina prije sadašnjosti)“. U specifičnim uvjetima taloženja sedimenata na dnu nekadašnjih plicaka, ponekad su bili zadovoljeni uvjeti pogodni za fosilizaciju raznih morskih organizama, te su tako ostali sačuvani i ostaci tadašnjih riba (Slike 2a i b).

Kakve su životinje bile piknodontne ribe

Ove ribe pojavile su se tijekom gornjeg trijasa prije oko 215 milijuna godina, a izumrle krajem eocena prije približno 34 milijuna godina. Živjele su uglavnom u plitkim morima, bile su male do srednje velike, s lateralno spljoštenim tijelima gotovo okruglog obrisa (Slike 2a i b). Zubalo im se sastojalo od okruglastih i/ili ovalnih zaobljenih zuba, koji su bili prilagođeni drobljenju hrane, najvjerojatnije kućica puževa i školjaka.

U svom radu iz 1895. godine Gorjanović-Kramberger (na str. 23) ovako opisuje rod *Coelodus*: „Tijelo široko, plosnato malo ne okruglo ili protegnuto, pak manje više pravilno eliptično. Glava napried protegnuta ili pada strmo prema trbušnom profilu. Kutnjaci (molari) u svakoj polovini donje čeljusti u tri reda ponamješteni; u vanjskom redu okruglasti, ..., u srednjem redu veći, popriečno eliptični, ...; na unutarnjem su redu najveći...“.

Slika 2. a – crtež zuba, rekonstrukcije piknodontne ribe i njezinog skeleta (općeniti prikaz; <http://paleos.com/vertebrates/neopterygii/semionotiformes.html>);
b – fosilni nalaz piknodontne ribe iz razdoblja cenomana (93–97 milijuna godina; duljina: 76 mm; nalazište: Sahel Alma, Libanon; <http://www.collectingfossils.org/Lebanese-Fossils/Pycnodontiformes/Pycnodontiformes.htm>)

Fosilni nalaz sa Šolte

Na Slici 3 prikazan je novi nalaz piknodontne ribe sa Šolte (lijevi dio denticije – spleniale sin.), koji možda pripada rodu *Coelodus*. Za točniju specifičku odredbu potrebna je detaljna i specijalistička paleontološka analiza.

Slika 3. Fosilni nalaz zuba piknodontne ribe sa Šolte (pronašao: A. Ruić). Foto: Mateo Petrović, ZPGK HAZU.

Stoga je nalaz proslijeđen u Beč profesoru Jürgenu Kriwetu (Department of Palaeontology, Faculty of Earth Science, Geography and Astronomy, University of Vienna), stručnjaku za fosilne ribe. Točna odredba nalaza uskoro se očekuje, nakon čega će nalaz biti vraćen nalazniku.

Iako je sačuvano tek nekoliko zuba, ovaj važni nalaz sa Šolte upotpunjuje sliku o tadašnjem životu u pradavnom moru, na čijem su se dnu stvarale naslage koje danas čine našu obalu i otoke, te predivne kamene oblike i zemlju po kojoj hodamo, i čijim se ljepotama divimo, a svakim novim danom otkrivamo njezine nove tajne. Svaki fosilni nalaz priča svoju priču i vrijedan je sam po sebi, jer nam otkriva davno nestalo vrijeme, život koji je bujao, trajao, a potom nestao. Zamislimo se uvijek kada se otkrije neki novi fosilni zapis, trag u kamenu, trag života koji je bio i nestao, ali je svojim postojanjem omogućio nastavak i raznolikost živih bića danas i ubuduće.

Literatura

- Gorjanović-Kramberger, D. (1895):** Fosilne ribe Komena, Mrzleka, Hvara i M. Libanona.- Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 16, 1–67, Zagreb.
- Gorjanović-Kramberger, D. (1902):** Über zwei Obercretacische Fische der Insel Brazza und Solta in Dalmatien. - Mittheilungen an das Jahrbuch der k. ungarischen geologischen Anstalt, 14, 1, Budapest.
- Heckel, J.J. (1854):** Über den Bau und die Eintheilung der Pycnodonten nebst kurzer Beschreibung einiger neuen Arten derselben.- Sitzungsberichten der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe, 12, 433–464, Wien.
- Heckel, J.J. (1856):** Beiträge zur Kenntniss der fossilen Fische Österreichs. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe, 11, 187–274, Wien.
- Korbar, T. (2009):** Geološka baština otoka Šolte.- Baščina, 17/18, 45–50, Grohote.
- Korbar, T. i Mauch Lenardić, J. (2012):** Kako je nastala Šolta – geološke značajke.- U: Otok Šolta (ur.: Z. Radman), 184–187, Grohote.
- Schultz, O. i Paunović, M. (1997):** Der Nachweis von *Coelodus* (Osteichthyes, Pycnodontidae) im Turonien (Oberkreide) von Gams bei Hieflau, Steiermark, Österreich, und aus der Oberkreide von Kroatien und Italien. Mit einem Beitrag zur Stratigraphie der Fundstelle Gams bei Hieflau von H. Summesberger.- Annalen der Naturhistorisches Museum, 98 A, 73–141, Wien.

Internetski izvori

- <https://www2.nau.edu/rcb7/090Marect.jpg>
- http://www.geo-east.org.uk/special_projects/geology.htm
- <http://www.collectingfossils.org/Lebanese-fossils/Pycnodontiformes/Pycnodontiformes.htm>
- <http://palaeos.com/vertebrates/neopterygii/semionotiformes.html>

ČAPLJE NA OTOKU ŠOLTI

Jasmina Mužinić
Zavod za ornitologiju
Hrvatske akademije znanosti i
umjetnosti, Zagreb
jasmina@hazu.hr

Dinko Sule
Put Podvelegomile 32,
21430 Grohote, otok Šolta;
dsule9@gmail.com

Da su hrvatski otoci s ornitološkog aspekta slabo i nedovoljno istraženi, već smo istaknuli (Sule 2014.). No, prema literaturi koja se bavi ornitološkim istraživanjima hrvatskih otoka može se zaključiti da je Šolta jedan od najistraženijih. Tomu ima nekoliko razloga. Otok Šolta ima svoju "Baščinu", časopis za povijest i kulturu Šolte, koji u izdanju općine Šolte izlazi jednom godišnje od 1991. U svakome se broju nađu opažanja, bilješke, zapisi i članci iz ptičjega svijeta koji živi na otoku. Malo je hrvatskih otoka koji imaju svoj časopis takvoga profila. Usredotočen i na prirodoslovnu baštinu, ovaj časopis okuplja prirodoznanstvenike i amatere koji su svojim istraživanjima vezani uz Šoltu. Nadalje, za otok Šoltu dosad su objavljene dvije monografije urednika Mihovilović i sur. (1990.) i Radman (2012.) i svaka ima poglavlje o pticama koje nabraja i opisuje sve dotada zabilježene vrste ptica na otoku. I ovdje se može konstatirati da malo koji otok ima svoju monografiju, a kamoli dvije. Ali ono najvažnije što pridonosi poznavanju šoltanske ornitofaune jest praćenje ptica u svim godišnjim dobima, što je moguće samo ako se na otoku živi i stalno promatra ptičji svijet. Naravno, i ako se o tim opažanjima piše, tj. objavljuju njihovi rezultati. Dinko Sule iz Grohota, ujedno i suautor ovoga

članka te urednik “Baščine” od njenoga prvoga broja, bilježi opažanja ptica obilazeći otok skoro svakodnevno. Uz to, svoja opažanja foto dokumentira te se o svojim zapažanjima konzultira sa stručnjacima ornitolozima. Tako se popis ptica otoka Šolte sustavno dopunjuje novim zabilježenim vrstama.

Broj dosada zabilježenih vrsta ptica na otoku Šolti iznosi 140 vrsta (Sule 2014.). Za otok su posebno interesantni predstavnici porodice čaplji s obzirom na to da je riječ o srednjedalmatinskome otoku koji nema nekih većih vodenih površina, potrebnih ovim pticama. Stoga, na otoku Šolti ne bismo očekivali pojavljivanje čaplji. O vodenim površinama otoka Šolte pisao je Sule (2012a, 2012b). Te površinom male i plitke slatke vodene površine zimi rijetko smrzavaju pa su pticama u doba zimovanja izvor hrane i vode (Mužinić i sur., 2013). Ljeti, nažalost, često presušuju.

Porodicu čaplji (*Ardeidae*) u Hrvatskoj zastupa 11 vrsta od kojih su neke gnjezdarice, a druge pripadaju rijetkim došljacima kao što su čaplja govedarica (*Bubulcus ibis*), obalna čaplja *Egretta garzeta gularis* i žutokljuna čaplja (*Ardea intermedia*) (Mužinić 2011).

Slika 1. Mala bijela čaplja *Egretta garzetta* 12. 10. 2014., otok Šolta (foto: D. Sule)

No, na Šolti je dosad zabilježeno 5 vrsta čaplji: čapljica voljak *Ixobrychus minutus*, siva čaplja *Ardea cinerea*, čaplja danguba *A. purpurea* (Mužinić i Purger 2012) te Bukavac *Botaurus stellaris* (Mužinić i sur. 2013) i mala žuta čaplja *Ardeola ralloides* (Sule 2014). Također, evidentirana je jedna čaplja bijele boje, čije su dvije jedinke bile opažene 5. veljače 2012. u uvali Piškera (Mužinić i sur. 2013). Bilo je za pretpostavljati da je riječ o maloj bijeloj čaplji, ali smo čekali drugu priliku i preciznije podatke prema kojima bi sa sigurnošću to mogli potvrditi. I nismo dugo čekali. Malu bijelu čaplju *Egretta garzetta* zabilježio je i snimio Dinko Sule 12. listopada 2014. na Lokvi kraj Grohota, a zatim u letu te na drvetu gdje je sletjela (Slika 1.).

Tako je mala bijela čaplja uvećala broj dosada zabilježenih čaplji na 6 vrsta te ukupan popis šoltanskih ptica na 141 vrstu. I dalje očekujemo da će se ovaj broj povećavati, a pogotovo u vrijeme selidbe kao što smo to već prije predvidjeli (Mužinić i sur. 2013). U tome smislu očekujemo i nove predstavnike porodice čaplji.

Literatura:

- Mihovilović, M. A. (ur.) 1990.:** *Otok Šolta* (monografija), Zagreb
- Mužinić, J. 2011.:** "Intermediate Egret *Ardea intermedia* in the Neretva River Valley (Croatia): Evaluation of historical and recent data on its migration". *Avian Biology Research* 4 (3): 118-121.
- Mužinić, J., Purger, J. J. 2012.:** "Ptičji svijet otoka Šolte", str. 307-312. U: Radman, Z. (ur.) *Otok Šolta* (monografija). Općina Šolta, Grohote, 631 str.
- Mužinić, J., Lukač, G., Sule, D., Purger, J. J. 2013.:** "Četiri nove vrste i jedna nova podvrsta u ornitofauni otoka Šolte". *Baščina* 21: 13-25.
- Radman, Z. (ur.) 2012.:** *Otok Šolta* (monografija). Općina Šolta, Grohote, 631 str.
- Sule, D. 2012a.:** "Prilog poznavanju faune i flore otoka Šolte". *Baščina* 21: 30-44.
- Sule, D. 2012b.:** "Iz životinjskog svijeta otoka Šolta", str. 304-306. U: Radman, Z. (ur.) *Otok Šolta* (monografija). Općina Šolta, Grohote, 631 str.
- Sule, D. 2014.:** "Zapisi o Šoltanskoj biološkoj raznolikosti". *Baščina* 23: 53-67.

Josip Skejo, Dinko Sule

PRVI DOPRINOS POZNAVANJU RAZNOLIKOSTI ZRIKAVACA I SKAKAVACA (INSECTA: ORTHOPTERA) ŠOLTE

Josip Skejo

Udruga studenata biologije – BIUS,
Roosevetov trg 6,
HR-10000 Zagreb,
skejo.josip@gmail.com

Dinko Sule

Put Podvelegomile 32,
HR- 21430 Grohote, Šolta,
dsule9@gmail.com

Uvod

Raznolikost faune ravnokrilaca (zrikavaca i skakavaca) (Orthoptera) Hrvatske tek je u zadnjih nekoliko godina po prvi put sistematično istražena. Nažalost, mnogi lokaliteti još do sada nisu posjećeni pa je moguće reći da se o cjelokupnoj fauni ravnokrilaca Hrvatske zna jako malo, iako je zabilježeno oko 190 vrsta (Skejo *et al.* u pripremi).

Ravnokrilci otoka Šolte nikada nisu temeljitije istraživani, ali postoje podatci u literaturi i zabilješke o nekim vrstama za otok (Sule, 2012a, 2012 b, 2013, 2014). Autori ovog malog priloga počeli su suradnju preko fotografija na način da je drugi autor (DS) prvom autoru (JS) elektroničkom poštom redovito slao fotografije i zvučne zapise pjesme ravnokrilaca, a prvi je autor određivao jedinke do roda ili vrste kada je to bilo moguće.

Ovaj mali prilog rezultat je te suradnje.

Rezultati

Donesen je po prvi put sistematski raspoređeni popis zabilježenih zrikavaca i skakavaca otoka Šolte. Vrste su složene prema danas važećoj taksonomiji (Eades *et al.* 2015). Niže su raspravljani neki značajniji nalazi. Ovo malo istraživanje predstavlja 27 vrsta (14 zrikavaca i 13 skakavaca) raspoređenih u 22 roda (13 zrikavaca i 9 skakavaca) i 5 porodica (4 zrikavaca i 1 skakavaca). Sve takse (osim *Acrida ungarica*) zabilježene su po prvi put za otok Šoltu.

Revizijom su objavljenih podataka utvrđene netočne identifikacije, a imena nekih vrsta prepravljena prema recentnim taksonomskim revizijama, stoga možemo tvrditi da na Šolti nisu zabilježene vrste *Gryllotalpa gryllotalpa*, *Eupholidoptera chabrieri*, *Chorthippus bornhalmi*, *Omocestus viridulus*, *Psophus stridulus* i *Locusta migratoria*.

Podred Ensifera – zrikavci, dugoticalci

Porodica Gryllidae – šturci

- 1.) *Acheta domesticus* (Linnaeus, 1758)
- 2.) *Gryllus campestris* (Linnaeus, 1758)
- 3.) *Gryllomorpha d. dalmatina* (Ocskay, 1832)

Porodica Gryllotalpidae – rovc

- 4.) *Gryllotalpa* sp.

Porodica Phaneropteridae – srpasti konjci

- 5.) *Acrometopa servillea macropoda* (Burmeister, 1838)
- 6.) *Baribitistes yersinii* (Brunner von Wattenwyl, 1878)
- 7.) *Phaneroptera nana* (Fieber, 1853)

Porodica Tettigoniidae – pravi konjci

- 8.) *Eupholidoptera schmidti* (Fieber, 1861)
- 9.) *Pholidoptera dalmatica* (Krauss, 1879)
- 10.) *Platycleis affinis* (Fieber, 1853)
- 11.) *Platycleis intermedia* (Serville, 1838)
- 12.) *Rhacocleis germanica* (Herrich-Schäffer, 1840)
- 13.) *Tettigonia viridissima* (Linnaeus, 1758)
- 14.) *Yersinella raymondi* (Yersin, 1863)

Podred Caelifera – skakavci, kratkoticalci

Porodica Acrididae – pravi skakavci

- 1.) *Acrida ungarica* (Herbst, 1786)
- 2.) *Acrotylus* cf. *longipes* (Charpentier, 1845)
- 3.) *Acrotylus patruelis* (Herrich-Schäffer, 1838)
- 4.) *Aiolopus strepens* (Latreille, 1804)
- 5.) *Anacridium aegyptium* (Linnaeus, 1764)
- 6.) *Calliptamus italicus* (Linnaeus, 1758)
- 7.) *Chorthippus bornhalmi* (Harz, 1971)
- 8.) *Chorthippus mollis lesinensis* (Krauss, 1888)
- 9.) *Oedipoda caerulescens* (Linnaeus, 1758)
- 10.) *Oedipoda* cf. *germanica* (Latreille, 1804)
- 11.) *Omocestus minutus* (Brullé, 1832)
- 12.) *Omocestus rufipes* (Zetterstedt, 1821)
- 13.) *Pezotettix giornae* (Rossi, 1794)

Rasprava

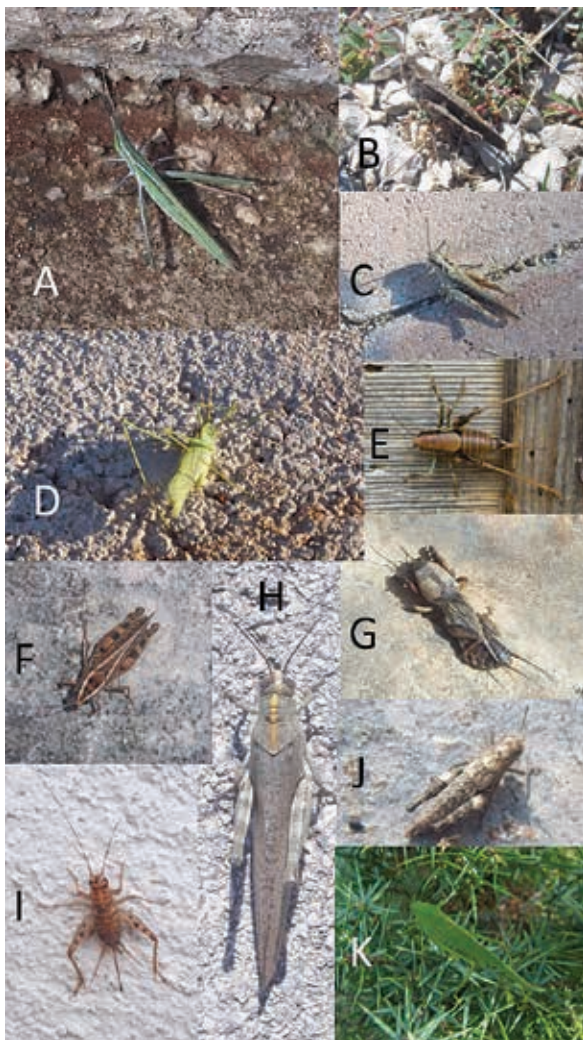
Raspravljani su zanimljiviji nalazi rijetkih ili do sada u Hrvatskoj pre-videnih vrsta.

I. *Gryllotalpa* sp.

Rod *Gryllotalpa* u Europi iznimno je taksonomski zapetljan i determinacija vrsta nije jednostavna bez primjene molekularnih metoda. Do sada je u Hrvatskoj zabilježena samo nominalna vrsta iz ovog roda, *Gryllotalpa gryllotalpa* (Linnaeus, 1758), iako je u posljednjim istraživanjima pronađena minimalno još jedna vrsta s Krka i Istre (Skejo, neobjavljeno) čiji identitet još nije siguran. Izgleda da populacija rovaca na Šolti ne pripada nominalnoj vrsti, no pitanje je radi li se o trećoj vrsti u fauni Hrvatske ili o istoj vrsti zabilježenoj na Krku i u Istri.

II. *Yersinella raymondi* (Yersin, 1863)

Izgleda da je ova vrsta dosadašnjim istraživanjima faune ravnokrilaca Hrvatske bila podosta previđena, budući da literaturnih podataka ima tek nekoliko. Novijim istraživanjima utvrđeno je da je vrsta češća nego što se

Slika 1. Raznolikost ravnokrilaca Šolte. A) *Acrida ungarica* B) *Aiolopus strepens* C) *Chorthippus mollis lesinensis*) E) *Eupholidoptera schmidti* F) *Calliptamus italicus* G) *Gryllotalpa* sp. H) *Anacridium aegyptium* I) *Gryllomorpha d. dalmatina* J) *Pezotettix giornae* K) *Phaneroptera nana*. Snimili: Z. Landeka (E), ostalo Dinko Sule.

prije mislilo – zabilježena je u Istri, Kvarneru i Dalmaciji. Nalaz je sa Šolte vrijedan nalaz jer upućuje da vrsta ima populacije i na jadranskim otocima.

III. *Acrotylus cf. longipes* (Charpentier, 1845)

Ovo je do sada drugi nalaz ove vrste u Hrvatskoj. Vrsta je do sada nađena samo u Zatonu pored Dubrovnika. Lako ju je razikovati od svih ostalih vrsta iz roda *Acrotylus* po žutim stražnjim krilima (ostale vrste, *A. patruelis* i *A. insubricus* imaju crvena ili crvenkasto-narančasta stražnja krila).

IV. *Chorthippus mollis lesinensis* (Krauss, 1888)

Vrsta je endemična za jugozapadnu obalu Jadranskog mora i jadranske otoke. Ovo je jedan od nekoliko lokaliteta na kojima je vrsta zabilježena u Hrvatskoj. Vrsta je izvorno opisana s Hvara, a danas je poznata s čitave hrvatske obale južno od Splita, s Troglava te iz crnogorskog primorja.

V. *Omocestus minutus* (Brullé, 1832)

Ovo je drugi nalaz ove vrste za Hrvatsku. Vrsta je poznata do sada samo s otoka Biševa (Baccetti, 1992). Vjerojatno je vrsta previđena zbog morfološke sličnosti s vrstom *Omocestus petraeus*.

Zaključci

U ovom je malom istraživanju predstavljeno 27 vrsta (14 zrikavaca i 13 skakavaca) raspoređenih u 22 roda (13 zrikavaca i 9 skakavaca) i 5 porodica (4 zrikavaca i 1 skakavaca). Sve takse (osim *Acrida ungarica*) su zabilježene po prvi put za otok Šoltu. Očekujemo da će daljnjim istraživanjem i suradnjom na Šolti biti zabilježeno još više vrsta.

Reference

- Baccetti, B. (1992):** Notulae orthopterologicae. 50. Su alcuni ortotteroidei del Mediterraneo orientale. *Fragmenta Entomologica*. 23 (2): 247 – 276.
- Eades, D.C., Otte, D., Cigliano, M.M. & Braun, H. (2014):** Orthoptera species file. Version 5.0./5.0. Available from: <http://orthoptera.speciesfile.org> (accessed 04 March 2015).

- Sule, D. (2012a):** Prilog poznavanju faune i flore otoka Šolte. *Baščina*. 21: 30 – 44.
- Sule, D. (2012b):** Iz životinjskog svijeta otoka Šolte. 304 – 306. U: Radman, Z. (ur.) *Otok Šolta* (monografija). Općina Šolta, Grohote.
- Sule, D. (2013):** Prilog poznavanju biološke raznolikosti otoka Šolte. *Baščina*. 22: 5 – 16.
- Sule, D. (2014):** Zapisi o šoltanskoj biološkoj raznolikosti. *Baščina*. 23: 53 – 67.

NOVI ROD I NOVA VRSTA STONOGE I NOVA VRSTA LAŽIPAUKA

Još o uspjesima i nalazima speleologa Tonća Rađe. Zahvaljujući Tonću Rađi znanost je zabilježila po prvi put novi rod i novu vrstu stonoge iz šoltanske jame: Jama na Benkotovu. Stonoga je obrađena znanstvenim metodama, a u radu (**There new monotypic of Trichopolydesmidae from Croatia, Balkan Peninsula (Diplopoda, Polydesmida, autori: Dragan Ž. Antić, Hans S. Reip, Tvrtko Dražina, Tonći Rađa i Slobodan E. Makarov)** koji je objavljen u **ZOOTAXA ISSN 1175-5326 (online edition) Zootaxa 3884 (2): 101 – 121.**, zamjećujemo da je ta stonoga dobila znanstveno ime ***Solentandesmus insularis***. Dakle, nazvana je po našoj Šolti, na kojoj je i pronađena.

Tonći Rađa nas je zadužio sa još jednim svojim nalazom. U Bratskoj jami u Gornjem Selu (2012. god.) našao je novu vrstu lažipauka. Nalaz je znanstvenim metodama obrađen, a lažipauk nađen u šoltanskoj jami dobio je znanstveno ime *Cyphophthalmus solentiensis* (*Solentiensis* po našoj Šolti). Znanstveni rad (autori: Taras. B. Dreszer, Tonći Rađa i Gonzalo Giribet **CYPHOPHTHALMUS SOLENTIENSIS SP: NOV: (CYPHOPHTHALMI, SIRONIDAE) A NEW ENDOGEAN MITE HARVESTMAN SPECIES FROM CROATIA; WITH AN APPLICATION OF CONFOCAL LASER MICROSCOPY TO ILLUSTRATE GENITALIA IN OPILIONES)** objavljen je u časopisu **BREVIORA – Museum of Comparative Zoology (US ISSN 0006-9698) Cambridge, Mass., 9. veljače 2015.**

Ovu vrsta lažipauka znanost bilježi po prvi put. Hvala Tonću Rađi što na svojstven način promovira otok Šoltu.

Vladović Dalibor, Sule Dinko i Ževrnja Nediljko

POPIS FLORE OTOKA ŠOLTA

Dalibor Vladović

Prirodoslovni muzej i zoološki vrt,
Kolombatovićevo šetalište 2,
21000 Split.

Dinko Sule

Put Podvelegomile 34,
21430 Grohote otok Šolta.

Nediljko Ževrnja

Prirodoslovni muzej i zoološki vrt,
Kolombatovićevo šetalište 2,
21000 Split.

Radeći na flori otoka Šolta, sačinjen je 2011. godine popis vrsta koje su prema dostupnoj literaturi navedene za ovaj otok (usp. Vladović D., Dinko S., Nediljko Ž. 2011). U međuvremenu je iz tiska izišao veći broj priloga flori, koji su znatno obogatili prethodni popis. Sumirajući ove podatke za floru otoka Šolte do sada je zabilježeno 959 vrsta, autohtonih i alohtonih vaskularnih biljaka.

Materijali metode rada

U ovom prilogu dopisane su vrste koje se po prvi put bilježe za otok Šoltu. Popis imena vrsta usklađen je s bazama podataka: Flora Croatica (Nikolić 2015) i The plant List, a determinacija svojti izvršena je pomoću standardnih florističkih djela.

Rezultati i rasprava

Buddleja alternifolia Maxim.

Cestrum elengans (Brongn. Ex Naumann) Schltldl.

Centaurea glaberimma Tausch

Parthenocissus tricuspidata (Sie bold & Zucc) Planch

Polygonum lapathifolium L.

Pulicaria dysenterica (L.) Bernh

Spinacia oleracea L.

Symphoricarpos orbiculatus Moench

Za otok Šoltu ovim popisom po prvi puta se bilježi 8 vrsta vaskularnih biljaka, te je ovim prilogom do sada ukupno za floru otoka Šolte zabilježeno 967 vrsta vaskularnih biljaka. Rad na upoznavanju flore otoka Šolte nastavlja se i dalje.

Literatura

- Adamović, L., 1911:** Die Pflanzenwelt Dalmatiens. Werner Klinkhard Verlag, Leipzig.
- Bedalov, M., 1989:** Prilog flori otoka Šolte. Acta Bot. Croat. 48, 121-127.
- Bedalov, M., Fischer M., 1991:** Flora i fauna otoka Šolte. Otok Šolta, 103-107.
- Cvjetković, B., 2014.:** Flora sjeverne strane otoka Šolte. Diplomski rad. Sveučilište u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Odjel za biologiju (mentor: doc. dr. sc. Mirko Ruščić)
- Golubić, V., 2004:** Orhideje od otoka Visa do planine Svilaje. Katalog izložbe fotografija. Prirodoslovni muzej i ZOO Split.
- Golubić, V., 2007:** Orhideje otoka Šolte. Katalog izložbe fotografija. Prirodoslovni muzej i ZOO Split.
- Gudić, A., 2014.:** Flora južne strane otoka Šolte. Diplomski rad. Sveučilište u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Odjel za biologiju (mentor: doc. dr. sc. Mirko Ruščić)
- Horvatić, S., 1958:** Tipološko raščlanjenje primorske vegetacije gariga i borovih šuma. Acta Bot. Croat. 17, 7-98.
- Horvatić, S., 1963:** Biljnogeografski položaj i raščlanjenje našeg Primorja u svjetlu suvremenih fitocenoloških istraživanja. Acta Bot. Croat. 22, 27-75.

- Horvatić, S., Hodak N., 1970:** Otok Šolta. Vegetacijska karta Jugoslavije teritorij Hrvatske (mscr.)
- Kovačić, S., Jasprica N., Ruščić M., 2001:** Floristic characteristics of Phoenician juniper macchia (Ass. *Pistacio lentisci-Juniperetum phoeniceae* Trinajstić 1987) in central and southerd Dalmatia (Croatia). Nat. Croat. Vol. 10, No 2, 73-81, Zagreb.
- Marasović, T., Milanko A., 2001:** Popis i analiza poznate flore otoka Šolte. Znanstveni rad za susret i natjecanje mladih biologa Hrvatske.
- Martinis, Z., 1994:** *Ephedra campylopoda* C.A. May. Crvena knjiga zaštićenih biljnih vrsta Republike Hrvatske. Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša, Zavod za zaštitu prirode, Zagreb.
- Nikolić, T. ed. 2015:** Flora Croatica baza podataka. On-Line (<http://hirc.botanic.hr/fcd>). Botanički zavod, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Novak, P., Kornjaši jadranskog primorja (Coleoptera). JAZU, Zagreb.**
- Pandža, M., Franjić J., Trinajstić I., Škvorc Ž. & Stančić Z., 2001:** The most recent state of affairs in the distribution of some neophytes in Croatia. Nat. Croat. Vol. 10, No 4, 259-275.
- Pavletić, Z., 1994:** *Centaurea ragusina* L. Crvena knjiga zaštićenih biljnih vrsta Republike Hrvatske. Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša, Zavod za zaštitu prirode, Zagreb.
- Perković, A., 2014.:** Ljekovite i medonosne biljke otoka Šolte. Diplomski rad. Sveučilište u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Odjel za biologiju (mentor: doc. dr. sc. Mirko Ruščić)
- Petter, F., 1832:** Botanischer Wegwaiser in der Gegend von Spalato in Dalmatien. Zara.
- Portenschlag-Ledermayer, F., 1824:** Enumeratio plantarum in Dalmatia lectarum. Verlag F. Harter, Wien.
- Sule, D., 2009:** Zanimljivosti iz biljnog i životinjskog svijeta otoka Šolte. Baščina 17/18, 60-84, Grohote.
- Sule, D., 2010:** Zanimljivosti iz biljnog i životinjskog svijeta otoka Šolte II. dio. Baščina 19, 32-1, Grohote.
- Sule, D., 2012:** Prilog poznavanju faune i flore otoka Šolte. Baščina 21, 30-44, Grohote.

- Sule, D., 2013:** Prilog poznavanju biološke raznolikosti otoka Šolte. Baščina 22, 5-16, Grohote.
- Šmarda, J., 1968:** Výsledky biogeografických cest do Jugoslávie v letech 1964-1967. Československá akademie věd Geografický ústav Brno. Zprávy o vědecké činnosti 9, 1-128.
- Trinajstić, I., 1984:** Vegetacija sveze *Oleo-Ceratonion* Br.-Bl. U jadranskom primorju Jugoslavije. Acta Bot. Croat. 43, 167-173.
- Visiani, R., 1826:** *Stirpium dalmaticarum specimen*. Typis Creseinianis, Patavii.
- Visiani, R., 1842:** Flora Dalmatica I. Lipsiae.
- Visiani, R., 1847:** Flora Dalmatica II. Lipsiae.
- Visiani, R., 1852:** Flora Dalmatica III. Lipsiae.
- Vladović, D., Mitić B., Matković D., Parmac T. 2004:** Prilog flori otoka Šolte. Prvi hrvatski botanički simpozij s međunarodnim sudjelovanjem - Knjiga sažetaka / Mitić, Božena ; Šoštarić, Renata (ur.). Zagreb : Hrvatsko botaničko društvo, 2004. 46 (poster, međunarodna recenzija, sažetak, znanstveni)
- Vladović, D., 2008:** Biljke koje prkose kamenu, suncu i moru. EC Putna revija HŽ-putničkog prijevoza d.o.o. godište XVI br. 58, 74-78. Zagreb
- Vladović D., Dinko S., Nediljko Ž. 2011:** Flora otoka Šolta. Baščina 20, 69-97, Grohote.
- Vladović D., Dinko S., Nediljko Ž. 2012:** Biljni pokrov otoka Šolta - biljke koje prkose kamenu, suncu, moru i čovjeku. (u tisku Monografija OTOK ŠOLTA)
- Vladović D., Dinko S., Nediljko Ž. 2012a:** Prilog flori otoka Šolte. Baščina 21, 26-29, Grohote.
- Vladović D., Dinko S., Nediljko Ž. 2014:** II. Prilog flori otoka Šolta. Baščina 23, 50-52, Grohote.
- Vukelić, J., Mikac S., Baričević D., Bakšić D., Rosavec R., 2008:** Šumska staništa i šumske zajednice u Hrvatskoj Nacionalna ekološka mreža. Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb.

Dinko Sule

BIORAZNOLIKOST OTOKA ŠOLTE

Ovoj temi nema kraja. Sve i da dođu „pozvani“ nikad se neće sve popisati i registrirati, zato što za svoga boravka na Šolti znanstvenici ne moraju sve vidjeti pa tako ni zabilježiti. Dakle, potrebna su svakodnevna praćenja i snimanja. I baš, u tom svakodnevnom praćenju amateri mogu dati veliki doprinos. Svaki amater može polučiti rezultate, naravno ako kontaktira struku,

Slika 1. *Dicranum scoparium*. Vela Straža/Gornje Selo,
17. prosinca 2014. Snimio: Perica Brodarić

još bolje, ako naiđe na dobre znanstvenike koji su voljni pomoći. Imali smo sreće, pa i ovog puta objavljujemo rezultate, koji su nastali upravo dobrom voljom znanstvenika kojima se ovom prilikom zahvaljujemo.

Mahovine

Mahovine spadaju u najjednostavnije građene kopnene biljke koje rastu na stablima, kamenu i zemlji. Za ovaj kratki popis mahovina na otoku Šolti zaslužan je Perica Brodarić, Šoltanin koji živi u Beču. Fotografirao je i sakupio neke uzorke istih. Vrste i rodove odredili su dr. sc. Robert Krisai i Heribert Köckinger, znanstvenici iz Austrije. Hvala znanstvenicima, hvala i našem Perici Brodariću.

Popis determiniranih mahovina

<i>Homalothecium sericeum</i>	Rudina, 17. prosinca 2014.
<i>Tortula muralis</i>	Rudina, 17. prosinca 2014.
<i>Hypnum cupressiforme</i>	Vela Straža/Gornje Selo, 17. prosinca 2014.
<i>Rhynchostegium megapolitanum</i>	Vela Straža/Gornje Selo, 17. prosinca 2014.
<i>Dicranum scoparium</i>	Vela Straža/Gornje Selo, 17. prosinca 2014.
<i>Weissia longifolia</i>	Vela Straža/Gornje Selo, 17. prosinca 2014.

Gljive

Ljeto 2014. godine bilo je vlažno pa je jesen obilovala gljivama. Sakupljao sam ih, fotografirao i sušio. Posredstvom Perice Brodarića, gljive je determinirala znanstvenica iz Beča, gospođa, dr. Irmgard Krisai-Greilhuber i njezine kolege, dr. sc. Helmut Pidlich-Aigner i dr. sc. Wolfgang Klofac. Hvala im! Hvala gospođi, dr. sc. Zdenku Tkalčecu i dr. sc. Nevenu Matočcu iz Zagreba, koji su također dali svoj doprinos u determinaciji gljiva. Gljive označene sa * nisu determinirane sa 100%-tnom sigurnošću. Po fotografiji je to nekad nemoguće, a za mikroskopirati osušene uzorke znanstvenici uz svakodnevne radne obveze teško nalaze raspoloživo vrijeme. Ipak neke su gljive i mikroskopirane. Ovdje moramo naglasiti da je Perica Brodarić donirao (uredniku „Baščine“) sušilicu (na redu je i donacija mikroskopa) za gljive kako bi se mikroskopirali uzorci istih u svrhu što točnije determinacije.

Popis gljiva koje su determinirali dr. sc. Irmgard Krisai-Greilhuber¹, dr. sc. Helmut Pidlich-Aigner⁴, dr. sc. Wolfgang Klofac⁵ iz Beča, te dr. sc. Zdenko Tkalčec² i dr. sc. Neven Matočec³.

Popis determiniranih gljiva

- Agaricus campestris*¹ – poljska pečurka, jestiva gljiva Pripoja/Grohote, 13. listopada 2012.
- Agaricus comtulus*¹ (mikroskopirana) cca 1200 m JI od Grohota, 15. studenoga 2014.
- Agaricus xanthodermus*^{1 i 2} - otrovna pečurka cca 500 m I od centra Grohota, 4. rujna 2014.
- Agaricus sylvaticus*^{1 i 2} (mikroskopirana¹) cca 50 m desno od vodospreme Rogač, 29. rujna 2014.
- Agaricus moelleri*, sin. *A. meleagris*^{1 i 2} cca 50 m desno od vodospreme Rogač, 29. rujna 2014.
- Agaricus lanipes*¹ (mikroskopirana) cca 50 m desno od vodospreme Rogač, 30. rujna 2014.
- Agaricus arvensis*¹ (mikroskopirana) Borovik/ Grohote, 20. listopada 2013.
- Amanita sp.*^{1 i 2} cca 600 m I od centra Grohota, 30. rujna 2014.
- Amanita proxima*² uvala Vela luka/Zaglav, 23. rujna 2014.
- **Amanita vaginata*² na pola puta za Tatinju, 22. rujna 2014.
- Armillaria mellea*², obična puza ili medena puza . Uvjetno je jestiva, prilično dobre kvalitete. Jede se samo klobuk. Stručak je tvrd. Inače gljiva je teško probavljiva pa kod nekih ljudi konzumiranje gljive izaziva povraćanje Brdo/Grohote, 30. listopada 2014.
- Bovista plumbea*¹ Borovik, na ostacima prerađenih maslina, rujna 2014.
- Cantharellus ferruginascens*^{1 i 2} Borovik, 22. rujna 2014.
- Chlorophyllum brunneum*¹ (mikroskopirana) cca 500 m istočno od Grohota, 5. studenoga 2014.
- Clavulina cinerea*¹ (mikroskopirana) Vela Straža/Grohote, 2013.
- Cortinarius infractus*¹ (mikroskopirana) 50 m desno od vodospreme Rogač, 15. Studenoga 2014.
- **Cystoderma amianthium*² jugoistočni rubni dio Grohota, 22. rujna 2014.
- Cystolepiota seminuda*¹ Vela Straža/Grohote, 16. studenoga 2014.
- Coprinellus micaceus*¹ kod Zadružnog doma u Grohotama, listopad, 2013.
- **Clitocybe glareosa*² uvala Vela luka/Zaglav, 23. rujna 2014.
- Clitocybe alexandri*¹ (mikroskopirana) ova gljiva već je objavljena

*Entoloma sp.*²cca 50 m desno od vodospreme za Rogač, 8. studenoga 2014.
*Fuligo septica*¹Grohote (na pašćicama kod uljare), listopad, 2014.
**Galerina marginata*²cca 1200 JI od centra Grohota, 19. prosinca 2014.
*Gloeophyllum abietinum*¹Grohote, 20. veljače 2015.
Gymnopilus penetrans^{1 12} Kut/Venini bori, 12. prosinca 2014.
*Inonotus hispidus*¹ na stablu murve kod Zad. doma/Grohote, 6. lipnja 2010.
*Inonotus tamaricis*¹ Banje/Rogač, 16. prosinca 2012.
Hebeloma sp.^{1 12} JI od centra Grohota cca 1200 m, 8. studenoga 2014.
*Hebeloma laterinum*², sin. *H. senescens*, *H. edurum*.... Kut/Venini bori, 12. prosinca 2014.
*Hydnellum ferrugineum*¹ Vela Straža/Grohote, 12. prosinca 2012.
*Hydnum repandum*³ - obični prosenjak – jestiva gljiva
..... Vela Straža/Gornje Selo, cca 100 JI od groblja, 11. prosinca 2014.
**Hygrocybe acutoconica*².....
..... istočno od Grohota (kod vodospreme Rogač), 29. rujna 2014.
Hygrocybe conica^{1 12}, sin. *Hygrophorus conica*, stožasta vlažnica, uvjetno je jestiva....
..... cca 800 m južno od Grohota-na ledini, 25. rujna 2014.
*Hygrophorus eburneus*²
.....cca 50 m desno od vodospreme za Rogač, 5. studenoga 2014.
Hygrophorus latitabundus^{1 12} Vela Straža/Gornje Selo, 27. prosinca 2014.
Hypholoma fasciculare^{1 12}..... cca 1000 m JI od centra Grohota, 28. rujna 2014.
*Infundibulicybe gibba*¹(mikroskopirana)
..... cca 1500 m JI od Grohota, 20. studenoga 2014.
*Lactarius mediterraneensis*¹ (mikroskopirana)
.....cca 1500 m JI od centra Grohota, 22. rujna 2014.
Lactarius chrysorrheus^{1 12}, lažna rujnica, nije jestiva.....cca 1500 m JI od centra Grohota,
22. rujna 2014., Vela Straža/Gornje Selo, cca 150 m JI od groblja, 27. prosinca 2014.
*Lactarius semisanguifluus*¹(mikroskopirana), polukrvna rujnica, jestiva gljiva.....
.....podatak o ovoj gljivi objavljen je u *Baščini* br. 19
*Lactarius sanguifluus*¹ (mikroskopirana).....
..... podatak o ovoj gljivi već je objavljen u *Baščini* br. 19
*Lactarius tesquorum*¹ (mikroskopirana).....
.....podatak o ovoj gljivi već je objavljen u *Baščini* br. 22

Slika 2. *Leucocoprinus cepistipes*², sin. *Lepiota cepaestipes*, bijelorebrasta sunčanica, nije jestiva, nema vrijednosti. (Gljivu je mikroskopirao dr. sc. Zdenko Tkalčec)
Nalaz ove gljive treći je zabilježeni nalaz u Hrvatskoj. Ravni laz/Grohote (rasla je na ostacima prerađenih maslina), 25. rujna 2014. Snimio Dinko Sule .

- Lentinellus flabelliformis*¹ (mikroskopirana)
..... 50 m desno od vodospreme Rogač, 5. studenoga 2014.
- Lepista sordida*¹, prljava koturnica, jestiva gljiva Grohote, 18. siječnja 2010.
- Lepista flaccida*¹nad uvalom Maslinica/Nečujam, 12. prosinca 2012.
- Lepiota alba* = *L. erminea*¹Rudina, listopad 2014.
- Lepiota cf. subincarnata*¹Maslinica uz cestu, 16. studenoga 2014.
- Lepiota cristata*^{1 2} (mikroskopirana¹) cca 1500 JI od centra Grohota, 22. rujna 2014.
- **Lepiota oreadiformis*²JI rubni dio Grohota, 22. rujna 2014.
- Lepiota castanea*¹ (mikroskopirana).....
.....blagi JI od centra Grohota cca 1200 m, 8. prosinca 2014.
- Leucoagaricus bresadolae*, sin. *Leucocoprinus bresadolae*^{1 2} - Bresadolova sunčanica, nije jestiva, sirova je otrovna Grohote-centar, 16. srpnja 2014.
- Leucoagaricus leucothites*^{1 2} parku Grohote, 2. listopada 2014.
- Leucoagaricus sp.*^{1 2} Žukova (na ostacima prerađenih maslina), 24. rujna 2014.

Leucoagaricus badhamii^{2 i 1} (mikroskopirala¹)
 JI od centra Grohota cca 1200 m, 8 prosinca 2014.
*Limacella subfurnacea*¹ (mikroskopirana) Grohote, 26. prosinca 2014.
Lyophyllum sp.^{1 i 2} Rudina, 17. prosinca 2014.
Mycena pura var. *multicolor*¹ (mikroskopirana)
 cca 50 m desno od vodospreme za Rogač, 6. studenoga 2014.
*Oligoporus guttulatus*¹ (mikroskopirana) Zastraza/Grohote, 12 siječnja 2015.
*Phlebia tremellosa*¹ Srednje polje/Grohote (na panju badema), 3. siječnja 2010.
*Phellinus sp.*¹ Rasla na stablu bora, Borovik/Grohote, 20. travnja 2013.
*Serpula himantoides*¹ Maslinica/Nečujam (na panju bora, 2. veljače 2012.
*Phellinus tuberculatus*¹ rasla na stablu badema, Opatija/Grohote, 30. ožujka 2010.
**Phyllostopsis nidulans*² cca 1200 m JI od centra Grohota 19. prosinca 2014.
Pholiota highlandensis^{1 i 2} cca 1200 m JI od centra Grohota, 10. prosinca 2014.
*Pluteus ephebeus*² (mišja krovnjača)
 cca 1200 m JI od centra Grohota, 20. studenoga 2014.
 Ova je gljiva podvrgnuta mikroskopiranju. Rasla je na piljevini bora uz puteljak.
 Mikroskopiranjem je utvrđeno da se radi o atipičnom, vjerojatnom bolesnom pri-
 mjerku ove gljive.
Psathyrella sp.^{1 i 2} kod Zadružnog doma/Grohote 23. rujna 2014.
Psathyrella sp.^{1 i 2} (vjerojatno *P. candolleana*) Strličina, 16. studenoga 2014.
*Pterula multifida*¹ Borovik/Venini bori, 2014.
*Ramaria cf. pallida*¹ cca 1500 m JI od Grohota, 20. studenoga 2014.
Rhodocollybia butyracea v. *asema*¹ (mikroskopirana)
 cca 50 m desno od vodospreme Rogač, 2014.
*Russula sardonina*⁴ cca 1500 m JI od centra Grohota 22. rujna 2014.
*Russula queletii*¹ Vela Straža/Grohote, 5. listopada 2014.
*Russula sp.*² uvala Vela luka/Zaglav, 23. rujna 2014.
*Russula violeipes*² JI od Rogača (Suzanj), 23. rujna 2014.
**Russula torulosa*² Zastraza/Grohote, 22. rujna 2014.
*Stereum hirsutum*¹ Suzanj, 2012. i Potkamenica, 20. studenoga 2014.
*Suillus granulatus*¹ (mikroskopirana) Vela Straža/Grohote, 17. studenoga 2014.
Suillus mediterraneensis^{2 i 5} cca 700 m JI od centra Grohota, 30. rujna 2014

*Tapinella panuoides*¹ Zastrža, siječanj 2015.
*Trametes pubescens*¹ Grohote/Podvelagomila, 2013.
Tricholoma atosquamosum^{1 2} Vela Straža/Gornje Selo, 27. prosinca 2014.
*Tricholoma scalpturatum*¹ Piškera, 15. studenoga 2010.
*Volvariella gloiocephala*¹ podatak o ovoj gljivi već je objavljen

Sisavci - rovkke

U prošlom broju *Baščine* objavio sam podatak da sam u svom dvorištu poslije obilne kiše našao uginulu patuljastu rovkku - *Sorex etruscus* (*Suncus etruscus*), najmanjeg europskog sisavca. Nisam objavio fotografiju, jer rovkku nisam bio ni snimio. Kako sam ovu rovkku viđao i prijašnjih godina znao sam da ću opet imat prilike naći je i potvrditi svoj nalaz. Nije dugo trebalo, 25. lipnja 2014., opet sam poslije obilne kiše u dvorištu (Grohote/Podvelagomila) našao patuljastu rovkku – *Sorex etruscus* (*Suncus etruscus*). Patuljastu rovkku našao sam, i 27. lipnja na Kavčini/Grohote. Toga dana u svom dvorištu našao sam još jednu malo veću rovkku. Da ne bi bilo sumnje u moj ranije objavljeni podatak, uzorke rovkki, dvije patuljaste i malo veću rovkku, poslao sam gospodinu, prof. dr. sc. Nikoli Tvrtkoviću. Znanstvenim metodama,

Slika 3. *Suncus etruscus*, patuljasta rovkka i *Crocidura suaveolens*, obična vrtna rovkka (na fotografiji veća). Grohote, 27. lipnja 2014. Snimio: Dinko Sule

potvrdio je determinaciju patuljaste rovke - *Sorex etruscus* (*Suncus etruscus*) i determinirao je običnu vrtnu rovku – *Crocidura suaveolens*, veća poslana rovka. Utvrdio je da su jedna patuljasta i obična vrtna rovka ženke, te je u njima našao po tri embrija. To su prvi podaci o mogućem broju mladih za patuljastu rovku u našim krajevima, a možda i za običnu vrtnu rovku. Determinaciju ovih rovki po fotografiji i po poslanim traženim podacima (dužina, težina i boja zubi) potvrdio je prof. dr. sc. Juergens D. Klaus iz Hannovera.

Mravi

I ovi, marljivi, predstavnici faune prisutni su na Šolti. U članku Gregora Bračka („REVIEW OF THE ANT FAUNA (HYMENOPTERA: FORMICIDAE) OF CROATIA“, ACTA ENTOMOLOGICA SLOVENICA, LJUBLJANA, DECEMBAR, 2006 – Vol. 14, št. 2: 131 – 156) ne nalazimo podataka o mravima sa otoka Šolte. Dakle sustavnog popisa i praćenja faune mrava na Šolti nije ni bilo. Da li ih je bilo kasnije? Ne znam. Na Braču, Hvaru i Visu znanstvenici su pratili svijet mrava, pa možemo očekivati da ćemo i na Šolti zabilježiti neke vrste mrava koji su zabilježeni na susjednim otocima.

Iz e-mail korespondencije s gospodinom mag. Adiem Vesnićem asistentom na sarajevskom univerzitetu zaključujem da su na Šolti sigurno prisutni mravi iz roda *Messor* i to:

Crematogaster scutellaris Grohote, 2014. Šoltani ga zovu prčeguz ili prčiguz. Glava mu je crvenkasta, prsa i trbuh crni. Agresivan je, odmah grize. Kad osjeti da je napadnut, digne trbuh i ispušta feromon, a to je poziv ostalim mravima da i oni krenu u napad.

Messor capitatus Grohote/Podvelagomila, 16. studenoga 2014.

Messor wasmanii Strličina/Srednje Selo, 23. studenoga 2014.

Mrave je teško determinirati bez binokularne lupe pa je broj za sada objavljenih oskudan. Zahvaljujem gospodinu Adiu na uputama kako pouzdanost popisati faunu mrava.

Kornjaši

U ovom skromnom prikazu nađenih i determiniranih kornjaša, hvalevrijedno je spomenuti izložbu kornjaša u Prirodoslovnom muzeju u Splitu (otvorena 12. prosinca 2014.) Zapravo bila je to izložba kornjaša koje je godinama prikupljao splitski liječnik dr. Eduard Karaman (1849. – 1923.).

Ovu vrijednu zbirku od preko 30 tisuća primjeraka (dvije tisuće primjeraka Karaman je sakupio u splitskoj okolici) gradu Splitu prije 90 godina darovala je obitelj pokojnog Karamana, a po njegovoj želji. U zbirci je više od osam tisuća vrsta kornjaša od kojih je sam Karaman otkrio 250 vrsta. Brojne vrste tek se otkrivaju, a za očekivati je da će među njima biti i vrsta koje će znanost bilježiti po prvi put. O ovoj izložbi u Slobodnoj Dalmaciji od 13. prosinca 2014. između ostalog piše: "... Kako to obično biva, dok su vodeći stručnjaci za kukce diljem Europe znali za Karamanov hobi, Splitsani nisu bili sigurni zašto jedan ugledni čovjek, gradski vijećnik i liječnik, lovi kukce po splitskom polju i okolici. ..." Dokaz je ovo da amateri, zaljubljenici u prirodoslovlje, mogu itekako doprinijeti poznavanju bioraznolikosti svoga kraja.

Popis determiniranih kornjaša

- Agapanthia* sp. (det. Andrej Kapla) Grohote, 29. svibnja 2014.
Arhopalus sp. (det. Andrej Kapla) - možda *A. rusticus*..... Grohote, 15. rujna 2014.
Oedemera sp. (det. Toni Koren)..... Grohote, 28. svibnja 2014.
Chrysolina americana (det. Andrej Kapla)..Grohote/Podvelagomila, 17. rujna 2014.
Cicindela campestris (det. Andrej Kapla).....Žukova, 8. listopada 2014.
Hister sp. (det. Andrej Kapla).....Grohote/Podvelagomila, 25. rujna 2014.
Lagria sp. - vjerojatno *L. hirta* (det. Toni Koren) Groblje/Grohote, 30. rujna 2014.
Stephanocleonus nigrosuturatus (det. Andrej Kapla)..... Grohote, 21. svibnja 2014.
Rhagonycha fulva (det. Andrej Kapla)..... Grohote, 27. svibnja 2014.

Uz već navedene predstavnike šoltanske faune praćeni su: pauci, stjenice, leptiri, muhe, ose, cvrčci, pa čak i ribe ... pa evo i tih popisa.

Pauci

- Cheiracanthium* sp. (det. Luka Katušić).....Grohote, 2014.
 Na Šolti obitava pauk iz porodice *Dysderidae* (det. Luka Katušić), vjerojatno rod *Dysdera*.....našao sam ga u kući, Grohote, 15. siječnja 2015.
Eresus sp. (det. Luka Katušić).....1000 m istočno od Grohota, 9. rujna 2014.
Oxyopes lineatus (det. Luka Katušić)Grohote/Podvelagomila, 28. svibnja 2014.

Pardosa sp. – porodica *Lycosidae* (det. Luka Katušić)..... Grohote/Podvelagomila, 19. studenoga 2014.
Philodromus sp. – vjerojatno *P. margaritatus* (det. Luka Katušić).....Suzanj, 24. siječnja 2015.
Tibellus sp. (det. Luka Katušić).....Grohote/Podvelagomila, 14. ožujka 2015.
Xysticus sp. – vjerojatno *H. robustus* (det. Luka Katušić) Grohote/Podvelagomila, 20. veljače 2015.

Stjenice

Aphanus rolandri (det. dr. sc. Andrej Gogala)..... Grohote, 30. svibnja 2014.
Coranus sp. (larva) (det. dr. sc. Andrej Gogala) Grohote, 24. kolovoza 2014.
Corizus hyoscyami (det. dr. sc. Andrej Gogala).....Grohote, 24. lipnja 2014.
Deraeocoris serenus (det. dr. sc. Andrej Gogala)Grohote, 16. lipnja 2014.
Deraeocoris sp. (det. dr. sc. Andrej Gogala)- možda *D. schach* Grohote, 28. svibnja 2014.
Gonocerus juniperi (det. dr. sc. Andrej Gogala) Grohote/Podvelagomila, 12. prosinca 2014.
Graphosoma semipunctatum (det. dr. sc. Andrej Gogala).....Grohote, 28. lipnja 2014.
Leptoglossus occidentalis (det. Andrej Gogala) Grohote kod ambulante, 4. studenoga 2014. (Ova stjenica „uvezena“ je iz Amerike. Podatak o njezinoj prisutnosti na Šolti već je objavljen u monografiji Otok Šolta, ur. Z. Radman, 2012.)
Odontoscelis fulingiosa (det. dr. sc. Andrej Gogala).....Grohote, 2. lipnja 2014.

Leptiri - moljci

Argius convolvuli (det. Toni Koren) Grohote, 30. kolovoza 2014.
Catocala nymphagoga (det. Toni Koren)Grohote, 8. lipnja 2014.
Choreutis nemorana (det. Toni Koren)Grohote, 17. lipnja 2014.
Dendrolimus pini (det. Toni Koren) Grohote, 4. rujna 2014.
Dysgonia algira (det. Toni Koren)Grohote, 23. lipnja 2014.
Endotricha flammealis (det. Toni Koren) Grohote, 20. kolovoza 2014.

Lecanobia oleracea (det. Toni Koren).....Grohote 20. kolovoza 2014.
Nomophila noctuella (det. Toni Koren) Grohote, 5. rujna 2014.
Peribatodes umbraria (determinacija nije 100%-na) Grohote, 19. rujna 2014.
Pterophorus sp. (det. u Beču) vjerojatno *P. monodactylus*..... Grohote, 28. kolovoza 2014.
Pyralis farinalis (det. Toni Koren)Grohote, 17. lipnja 2014.
Zeuzera pyrinamoljac na maslini
Xylocampa areola (det. Toni Koren), radi se dosta rijetkoj vrsti sovice.....
..... Grohote, 20. prosinca 2014.
Pyropteron sp., (det. prof. dr. Konrad Fiedler iz Beča).....
.....Grohote/Lokva, 13. kolovoza 2014.

Ostali determinirani predstavnici faune (ose, muhe,)

Batazonellus lacerticidus (det. dr. sc. Andrej Gogala).....Grohote, 13. srpnja 2014.
Calliphora sp. (det. dr. sc. Harald Letsch iz Beča)Grohote, 29. listopada, 2014.
Ceratitis capitata, mediteranska voćna muha.....
..... (2014. napravila je štetu na mandarinama na Šolti)
Chilosphex argyrius (det. dr. sc. Andrej Gogala)Grohote, 12. lipnja 2014.
Myrmeleon sp. (det prof. dr. Konrad Fiedler iz Beča)Grohote, 19. kolovoza 2014.
Nephrotoma sp. – muha (det. dr. Harald Letsch iz Beča) ... Grohote, 12 travnja 2015.
Rhynchium oculatum (det. dr. sc. Andrej Gogala)Grohote, 14. kolovoza 2014.
Scaeva sp. (det. dr. sc. Harald Letsch iz Beča)..... Grohote, 11. rujna 2014.
Sceliphron caementarium (det. dr. sc. Andrej Gogala).....Grohote, 13. srpnja 2014.
Stegomyia albopicta (raniji naziv *Aedes albopictus*), azijski tigrasti komarac
Polistes sp. – osa (det. dr. sc. Andrej Gogala) Grohote, 14. rujna 2014.
Phaeostigma notata (fotografija na str. 63 *Baščina* 23) det. mag. Martin Rose iz Beča
Volucella zonaria – muha (det. prof. dr. Konrad Fiedler i dr. Harald Letsch iz Beča) ..
.....Grohote, 23. kolovoza 2014.
Volucella cf. bombylans (det. Harald Letsch iz Beča)Grohote, 11. veljače 2015.
Bombylius sp. - muha (det. dr. sc. Andrej Gogala)..... Grohote, 3. rujna 2014.

Cvrčci

- Cicada orni* (det. dr. sc. Andrej Gogala i prof. dr. Matija Gogala)
.....Grohote, 27. lipnja 2014.
- Dimissalna dimissa* (det. dr. sc. Andrej Gogala i prof. dr. sc. Matija Gogala).....
.....Grohote, 6. srpnja 2013.

Zanimljivosti iz mora - ribe

Kostorog je rijetka riba u Jadranu, ali je učestaliji od ostalih rijetkih riba koje zalaze u Jadran. Najčešći je u južnom Jadranu gdje se je gotovo i udomaćio (www.ludomore/wiki/ribe/članak/kostorog). Meso ove ribe (sirovo je otrovno, ali ne i smrtonosno) termički obrađeno nije otrovno (testirao dr. sc. Armin Pallaoro), ali je čudnog okusa. Može narasti do 3 kg težine. Ovakvu ribu ulovio je i Ante Bezić – Stric u uvali Zaglav prije dvi godine (det. dr. sc. Ivan Jardas).

Slika 4. Kostorog – *Balistes capriscus* (det. dr. sc. Armin Pallaoro i prof. dr. sc. Ivan Jardas). Ulovio ga je Ivo Cević u prosincu 2014. godine na Izvanju/Šolta. Snimio: Elvis Cević

CRKVA SV. NIKOLE U MASLINICI DO KONCA 18. STOLJEĆA

O crkvi je sv. Nikole u Maslinici u novije vrijeme pisala Miroslava Žic. Pri tom se je pretežno oslanjala na podatke do kojih je došla kao djelatnica Općinskoga zavoda za zaštitu kulturnih spomenika u Splitu dok su vršena arheološko-konzervatorska istraživanja postojećeg stanja i potom izvođeni radovi na temeljitoj obnovi te sakralne građevine stradale u požaru 12. listopada 1987.¹ Zahvaljujući podacima sadržanim u sačuvanom posvetnom natpisu iz g. 1706. i svestranom arheološkom i povijesno-umjetničkom vrednovanju elemenata otkrivenih spomenutom prigodom uspjela je i bez dodatnog arhivskog istraživanja dati zaokružen i u bitnom točan povijesni prikaz, a ne samo opis stanja i pojedinih nalaza.

Nakon uvida u arhivska vrela sačuvana u Nadbiskupskom arhivu u Splitu u mogućnosti smo preciznije utvrditi kronološke i neke druge više ili manje značajne datosti iz višestoljetne prošlost te crkve u kontekstu nastanka i povijesnog razvoja male katoličke zajednice na tom zapadnom dijelu otoka.

Arhivski podaci o gradnji masliničke crkve na ostacima navodno neke starije i o patronatskom pravu splitske obitelji Marchi

U molbi koju je ugledni Splitsčanin knez Ivan Petar Marchi (Split, 14. 6. 1663. – Venecija, 25. 3. 1733.) predao 26. ožujka 1706. splitskomu nadbiskupu Stjepanu Cosmiju, u ime vlastito i dvojice svoje braće, Jure (8. 6. 1665.

¹ M. ŽIC, U povodu tristote obljetnice crkve Sv. Nikole u Maslinici na Šolti, Baščina 12./13, str. 103-107.

– 2. 7. 1722.) i Ivana (7. 11. 1667. – 4. 6. 1714.), izložena je njihova namjera o gradnji i opremanju crkve u Maslinici na otoku Šolti.² Navedena je pri tom činjenica da su im mletačke vlasti g. 1703. dodijelile određene površine zemlje oko tamošnje luke, s čime se je suglasila i splitska komuna, dozvolile zasnovati na tom dijelu otoka, vrlo udaljenom od postojećih šoltanskih naselja, novo naselje te izgraditi crkvu,³ da „težaci koji će se tu naseliti i ljudi koji se običavaju naći tu na proputovanju ne budu lišeni svete mise i drugih sakramenata koji su vjernicima potrebni za spasenje“. Već se od prošloga mjeseca listopada, navodi se tu, poduzimaju gradnje neophodne za stvaranje sela uz velike troškove i teškoće. Osobito je zahtjevno iskapanje u živu kamenu spremišta za kišnicu, u tijeku kojega se je dogodilo „da su u eksploziji mine pogođena dvojica majstora (*artefici*), od kojih je jedan poginuo, kao što je poginuo i upravitelj naših dobara Tomičić (*Tomicio*), a bez nazočnosti svećenika i bez okrepe svetih sakramenata ustanovljenih za spasenje duše“. Nakon toga su, kažu, zaključili da je u tom pustom mjestu potrebna trajna nazočnost nekog svećenika. Odlučili su „na brijegu te luke o svom trošku ponovno iz temelja sagraditi (*riedificare*) neku već ugrubo dijelom podignutu crkvu (*già rozzamente in alcuna parte eretta*) pod naslovom Sv. Nikole“ radi toga da taj svećenik ima gdje služiti misu pa mole „pastirsku vlast Vašega presvjetloga i prepoštovanoga Gospodstva da dozvoli ponovnu izgradnju spomenute crkve već porušene i napuštene (*di approuare la riedificazione di detta chiesa già dirrocata e abbandonata*) te da ovlasti svećenika glagoljaša (*prete illirico*) don Barišu Burića, koji tu treba boraviti, barem za služenje mise.“ Za održavanje te crkve daju „kuću prizemnicu pokrivenu pločama koja se nalazi na istom otoku u selu Grohote. Ona je pripadala braći Bezićima sinovima pok. Marina, a mi smo je“, kažu, „kupili g. 1695. na javnoj dražbi. Radi toga ponizno tražimo Vašu odluku o trajnoj dodjeli našoj obitelji svih povlastica patronatskog prava nad tom crkvom (za koju smo već nabavili svetu opremu), jer nam pripadaju svi naslovi osnivača i opskrbljivača.“

Nadbiskup je, prije donošenja ikakve odluke, zatražio i dobio odgovore neimenovanoga crkvenog pravnika na po njegovu mišljenju važna pitanja: 1. Treba li moliteljima pri davanju pristanka na predloženu izgradnju postaviti uvjet koji bi glasio „bez povrede prava župnih crkava na tom otoku bilo kada“

² Nadbiskupski arhiv Split, S, 56.a., f. 12v-13r. Osnovne podatke o prošlosti te crkve i njezinoj najnovijoj obnovi vidi i u: M. VIDOVIĆ, Splitsko-makarska nadbiskupija. Župe i ustanove, Split 2004, str. 487.

³ O donošenju tih odluka u Zadru, Veneciji i Splitu vidi u: A. DUPLANČIĆ, *Regesta zapisnika Velikog vijeća od 1620. do 1755. godine*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, 14., Split 1998, str. 105-106, 118-119. Vidi još: M. ANDREIS, Stanovništvo otoka Šolta do g. 1900., Šolta 2011, str. 39.

i „je li potreban pristanak onoga župnika na čijem je području crkvice koja će biti ponovno sagrađena?“; 2. Treba li kapelan tih pet-šest obitelji koje se naseljavaju radi obrađivanja polja, vodeći računa i o tome da u obližnju luku običavaju pristajati mnoga plovila (*naulilia*), dobiti ovlast ograničenu na samo služenje mise ili proširenu i na podjeljivanje sakramenata i vršenje ostalih župničkih službi?; 3. Može li ta obitelj dobiti patronatsko pravo nad crkvicom (*capella*) prije nego bude osigurano dolično uzdržavanje njezino i njezina svećenika, bilo od osnivača, bilo na neki drugi način?⁴

Na prvo je pitanje odgovoreno da uvjet „bez povrede prava župne crkve na čijem se području crkvice ponovno gradi“ svakako treba postaviti, ali ne i tražiti pristanak tamošnjega župnika, osim ako bi tu novu dušobrižničku postaju s vremenom bilo potrebno posve osamostaliti, iako njegov pristanak ni za to ne bi bio neophodan. Koliko će široke ovlasti biti dane kapelanu ovisi o biskupovoj procjeni stvarnih potreba, ali u slučaju dobivanja ovlasti podjeljivanja svih sakramenata, treba ga obvezati da traži župnikovo dopuštenje. Patronatsko pravo ne bi trebalo dati, dok crkva ne bude dolično opskrbljena (*decetemente dotata*).⁵

To i takvo traženje crkveno-pravnog mišljenja jedno je od brojnih svjedočanstava o Cosmijevoj trajnoj brizi da u svemu postupa krajnje savjesno i odgovorno bez obzira na njegovu manje ili više blisku povezanost s pojedinim osobama. Braća Marchi uživala su općenito među tadašnjim Splitsanima velik društveni ugled, a Ivan Petar se osobito isticao djelovanjem na kulturnim i vjersko-duhovnom polju. Među ostalim bio je predsjednik i djelatni član Ilirske akademije osnovane u Splitu za njegovanje hrvatskoga jezika, nazivanog tada u učenim krugovima „ilirskim“.⁶ Njegovu osobitu zauzetost u promicanju vjere i pobožnosti bjelodano očituje već i ono što je izneseno u gore navedenoj molbi. Nadbiskup je svoje uvjerenje o njegovoj čestitosti i brizi za crkvene stvari jasno očitovao već g. 1695., kad je njemu

⁴ Nadbiskupski arhiv Split, S, 106/XXXI. U tom nedatiranom dokumentu nisu navedena imena ni otoka, ni mjesta, ni osoba, očito radi toga da pravni stručnjak mogne što objektivnije odgovoriti. Naknadno je na lijevom vrhu toga lista drugom rukom dodano: „Solta“. Približnu dataciju nije teško odrediti. Omeđena je nadnevkom gore navedene molbe braće Marchija (26. 3. 1706.) i nadbiskupove odluke donesene 5. 4. 1706.

⁵ Nadbiskupski arhiv Split, S, 56.a., f. 13rv.

⁶ O Marchijima vidi: A. KUZMANIĆ, *Braća Ante, Frane, Petar Ergovac – Ivan Petar Marki – Braća Ante, Otavij, Ivan Petar Martinis Marki – Dobročinci splitski*, Zadar 1871, str. 19-23; D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Inventar arhiva obitelji Ivana Petra Marchija osnivača Ilirske akademije u Splitu*, Izdanje Historijskoga arhiva u Splitu, sv. 10, str. ; Ista, *Ivan Petar Marchi-Markić: njegovo djelovanje i njegova oporuka*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 41, 181-191.

M. M.

L. B. B. V.
Facti Species

Quaedam Familia in Insula N. N. habente, quatuor Parochias a se invicem parva distantes, obstant a Principe investitura cuiusdam sui deservi, in quo extant vestigia cuiusdam Capelle, distantis ab una ex Locis Parochialibus, in cuius finibus est, ad quatuor circiter Millaria, intendit redificare, a fundamentis eandem Capellam, ad hoc ut familiae quae pro, ^{habent} ~~agros~~ se transferent ad inhabitandum, vicina, in illa audiant, veperantque. ^{servantur} = assignata pro hoc illi Capella, una domo in ordine, ad conveniendum sui Patronatus ex fundatione, dotatione, et reparatione.

Super hoc Queritur

- Pr^o An Episcopus assensu huius Capellae redificationi debeat assentiri simpliciter, vel adita clausula. sine praesidio loci: parva Parochialis circa Insulam, eandemque vicis, semper salus? Et an requiratur assensus illius Parochi, in cuius finibus extat Capella, redificanda?
- 2° An quinque, vel sex familiae pro cultiva agros ad illud locum deservit inhabitandum se transferent, quodcumque ad Portum vicinam plura Navibus, ibant appellere, vito in limine huius redificationis reges Episcopus Capellano facultate ministrandi sacramenta, et reliquis functionibus Parochialibus exercendis in dicta Capella; concessa tantummodo facultate, sicut M^one sacrosanctae celebrandi?
- 3° An proprie dicta familia deat habere sui Patronatus in ea Capella, antequam fuerit dotata, congruenter, vel ab ipsa familia, vel aliunde; ita ut etiam Pastori de alimentis sit praesidium?

i Frani Capogrossu povjerio brigu za svetište Gospe od Prizidnica na otoku Čiovu.⁷ Ipak je smatrao potrebnim sve postaviti na čvrste pravne temelje,

⁷ Usp. S. KOVAČIĆ, Župa Slatine i Gospino svetište u Prizidnicama na otoku Čiovu. Drugo, dopunjeno, izdanje, Split 2006, str. 111-113.

svakako računajući i na vrijeme kad ne budu na životu ni on ni njegova braća. Odlukom je, izdanom „nakon zrelog promišljanja“ 4. travnja 1706., i s crkvene strane odobrio predloženu izgradnju te odredio da patronatsko pravo nad tom crkvom Sv. Nikole pripada „obitelji gospode knezova Marchija i nasljednicima koji budu iz njihova roda“, dok se oni budu brinuli za nju i za svećenika koji će biti njezinim upraviteljem.⁸

Posebna odluka o blagoslovu nove crkve izdana sljedećeg dana⁹ u slobodnijem hrvatskom prijevodu s latinskog glasi:

Stjepan Cosmi milošću Božjom i Apostolske Stolice nadbiskup splitski, nekoć solinski itd., prvostolni Dalmacije i svekolike Hrvatske, nama ljubljenom u Kristu Bartulu Buriću, svećeniku naše Nadbiskupije, pozdrav u Gospodinu.

Plemenita gospoda knezovi Ivan Petar, Jure i Ivan, braća Marchi, sinovi pok. Duje, namjeravaju (s prethodnom duždevom dozvolom) našom ovlašću sagraditi ili, točnije rečeno ponovno iz temelja podići, crkvu pod naslovom Sv. Nikole na otoku Šolti na brijegu luke zvane Maslinica, gdje se također vidi da je nekoć bila neka kapela s naslovom istoga sveca.

Hoteći mi spomenutu gradnju dužnim načinom i u skladu s propisima namijeniti bogoštovlju te dopustiti slavljenje božanskih otajstava i dolično služenje presvete misne žrtve tom mjestu, vlašću koju u tom obnašamo tebi prije spomenutomu Bartulu Buriću, u čiju se čestitost i prikladnost pouzdajemo, a koji sada boraviš u Maslinici na otoku Šolti, povjeravamo i delegiramo ovlast da mjesto nas, radi služenja presvete žrtve sv. mise u često spominjanoj crkvi, tu crkvu koja ima biti sagrađena, odnosno iznova podignuta, blagosloviš i možeš blagosloviti u svemu po obredu Svete Rimske crkve i držeći se onoga čega se u sličnim slučajevima treba i običava držati, potpuno po propisu Rimskoga obrednika. Dopuštamo da u toj crkvi, tako blagoslovljenoj, slaviš misu ti i bilo koji svećenik koji za to ima tražena svojstva. U krijepost čega, itd.

Izdano u Splitu dne 5. travnja 1706.

Stjepan, splitske nadbiskup

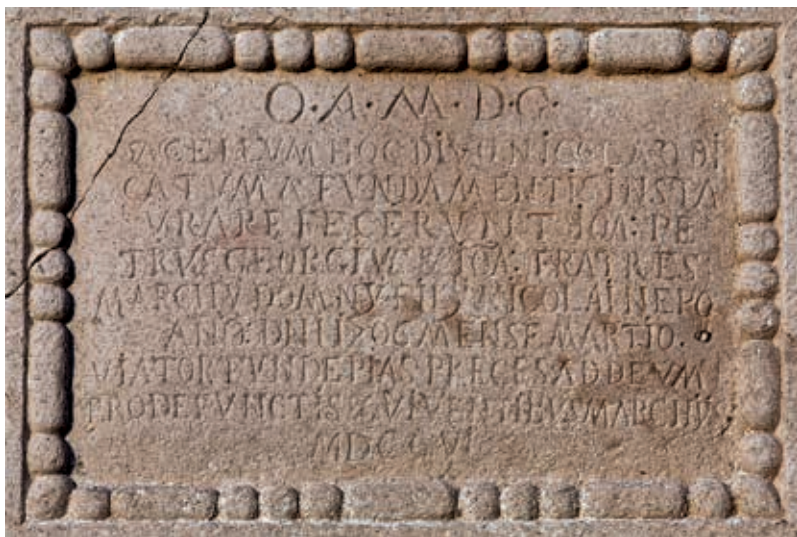
U natpis postavljen na glavno pročelje masliničke crkve, koji je dobro očuvan, uvršteni su, dakako, samo najosnovniji podaci. Tu su: imena

⁸ Nadbiskupski arhiv Split, S, 56.a., f. 13r.

⁹ Nadbiskupski arhiv Split, S, 56.a., f. 13rv.

spomenute trojice braće Marchija, njihova oca Duje (1. 3. 1621. – 28. 11. 1689.) i djeda Nikole (1583. – 5. 11. 1633.), naslov spomenute crkve, činjenica da su je oni „dali iz temelja obnoviti“, vrijeme gradnje, „ožujak godine Gospodino-
nove 1706.“ i napokon poziv upućen putniku da se pomoli Bogu za pokojne i žive Marchije.¹⁰

Valja upozoriti da se „ožujak 1706.“ naveden u tom natpisu ne mora uzeti za sigurnu vremensku odrednicu izvedbe svih građevinskih radova, koje naprosto nije bilo moguće tako brzo izvesti. Iz gore navedene dokumentacije, naime, zna se da je molba za odobrenje gradnje predana crkvenim vlastima samo pet dana prije svršetka toga mjeseca (26. 3.), a odluka o tome izdana tek 4. travnja. Osim toga 5. travnja je svećenik Burić delegiran za blagoslov crkve koja „ima biti sagrađena“, a ne već dovršene.

¹⁰ U prijepisu teksta donesenom u Baščini br. 12./13 na str. 103 potkralo se je par sitnih netočnosti, vjerojatno tiskarskih: „gloriae“ mjesto *gloriam*, „inspaurare“ mjesto *instaurare* i nepostojeći znak „&“ prije imena Ioa:Petrus (Tim je znakom na dva mjesta, prije imena trećega brata i pri kraju, između riječi „defunctis“ i „viventibus“, napisan latinski veznik *et*. U našem čitanju uz razrješenje svih skraćenih riječi (Ispuštena su slova u uglatim zagradama) glasi: O[mnia] A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam] / SACELLVM HOC DIVO NICOLAO DI- / CATVM A FVNDA- MENTIS INSTA- / VRARE FECERVNT IOA[nnes] PE- / TRVS, GEORGIVS ET IOA[nnes] FRATRES / MARCHII DOMNI FILII NICOLAI NEPO[tes] / ANNO D[omi]NI 1706 MENSE MARTIO. / VIATOR FVNDE PIAS PRECES AD DEVM / PRO DEFVNCTIS ET VIVENTIBVS MARCHIIS / MDCCVI.

Moguće je i vrlo vjerojatno da se je s radovima započelo već koncem ožujka na temelju možebitnoga Nadbiskupova usmenog dopuštenja. Marchiji su taj građevinski pothvat, iz svega se vidi, smatrali vrlo žurnim. Već su onamo bili doveli svećenika, a on u samom mjestu nije imao mogućnost svakodnevnog služenja mise nego je bio prisiljen više sati pješačiti do crkve u Donjem Selu i natrag. Međutim, jedva je moguće zamisliti da bi se u samo nekoliko dana sve moglo početi i dovršiti. Na pitanje, kako onda protumačiti da je u natpisu mjesec ožujak, a ne travanj ili neki kasniji, treba odgovoriti da je i u drugim sličnim slučajevima u natpisu postavljenom iznad portala novoizgrađenih crkava navedeno vrijeme početka, a ne dovršetka gradnje. Tako je na primjer iznad glavnih vrata crkve Svih Svetih u Podgori uklesana godina 1764., a zna se iz sačuvane dokumentacije o njezinoj gradnji da se s radovima nije počelo prije prosinca te godine te da je tijekom zime sljedeće godine bilo dovršeno samo svetište, a ostali dijelovi te zaista monumentalne crkve tek oko g. 1773.¹¹

Neriješene ili čak nerješive dvojbe o postojanju prethodne istoimene crkve?

Marosija Žic nije imala uporišta za siguran zaključak o tome, je li građevina koja je g. 1706. „iz temelja obnovljena“ bila nekakva utvrda, kakva druga profana zgrada ili crkva.¹² Treću mogućnost smatra ipak najvjerojatnijom.

Arhivska vrela kojima sada raspoložemo sadrže u svezi s tim samo ono što je već poznato iz natpisa, koji je tada postavljen na crkveno pročelje iznad glavnih vrata. Ustvari sve su to svjedočanstva o tadašnjem uvjerenju braće Marchija da su ostaci građevine na čijim su temeljima odlučili sagraditi crkvu nekoć pripadali crkvi Sv. Nikole. Pitanje je samo na što su se pri tom oslanjali. Sve što su oni o toj navodno prethodnoj crkvi napisali u svojoj molbi, pa nadbiskup Cosmi u odobrenju jednostavno ponovio služeći se njihovim riječima, a onda to uvršteno i u spomen-natpis, najviše slični na nekakvu usmenu predaju, koja i ne mora biti izvorna.

Spomenuta je autorica postavila i sasvim umjesno pitanje, jesu li ostaci te prethodne građevine g. 1706. bili potpuno uklonjeni pa na istom mjestu sagrađena sasvim nova crkva, ili se je radilo o „rekonstrukciji, odnosno

¹¹ Usp. S. KOVAČIĆ, *Podgorske crkve Svih Svetih i kapela Sv. Liberana*, u: Makarsko primorje br. 10, Makarska 2012., str. 134.

¹² ŽIC, nav. dj., str. 106.

sanaciji zidova, neke ranije građevine“. Ona ga je s pravom ostavila otvorenim. Sada, nakon uvida u tekst molbe Marchijevih u kojem se, kako je već navedeno, kaže da su odlučili „iz temelja opet sagraditi već ugrubo nekim dijelom podignutu crkvu (*già rozzamente in alcuna parte eretta*)“, ima dovoljno razloga za zaključak da se nije radilo samo o sanaciji zidova nego, ako možda ne o potpunom uklanjanju svega što su tu zatekli, u najmanju ruku, o zidanju od samih temelja, svakako ne ostavljajući ništa od onoga, što im se činilo prije „grubo“ uzidanim.

Njima se je u doba baroknog stila moglo grubim činiti i ono što je bilo zidano u doba romaničkoga i gotičkoga. Međutim, Zaključak je gospođe Žic, oslonjen na temeljit uvid stečen vlastitim terenskim istraživanjem, da je ono što je na tom mjestu g. 1706. zatečeno bila nedvojbeno novovjekovna građevina. S obzirom na vrlo nepovoljne prilike za otok Šoltu tijekom ranoga novog vijeka ona nije odviše iznenađena što u zapisnicima dvojice papinskih vizitatora, biskupa Augustina Valiera i Mihovila Priulija, nekakvoj crkvi Sv. Nikole nema spomena.¹³

U slučaju Valierove vizitacije to stvarno nije iznenađujuće, jer zapisnik je o pohodu njegova delegata tadašnjim dvjema župa na Šolti obavljena 11. travnja 1579. zaista odviše štur. U njemu se nešto kaže samo o dvije crkve u Gornjem Selu, župnoj Sv. Marije i „nedavno“ (*nuperrime*) sagrađenoj Sv. Ivana Krstitelja, o Grohotskoj župnoj Sv. Stjepana i dvjema područnima, Sv. Marije u Srednjem Selu i Sv. Martina u Donjem Selu.¹⁴ Međutim, don Francesco Grisoni, delegat drugoga pohoditelja, Mihovila Priulija, nije bio tako površan. Osim navedenih crkava pregledao je 18. ožujka 1603., kako tu piše, i „crkvu Sv. Mihovila u polju na granici sela Grohota, Srednjega Sela i Donjega Sela“, a vidio je i „crkvu Sv. Petra u Luci ili Gluhov uvali (*in Portu siue Valle surda*) te dodao da je tu, prema predaji „boravio Marko Marulić“ (*et ut dicitur illic habitasse Marcum Marulum*), a da je sama crkva, nad kojom imaju patronatsko pravo Spliciáni de Ballistris, što se tiče krova, „sasvim srušena“ (*quae ecclesia est omnino destructa*).¹⁵ Mišljenja smo, da bi u slučaju postojanja masliničke crkve Sv. Nikole, makar i napola porušene, on zacijelo i nju spomenuo.

Delegat trećega apostolskog vizitatora Oktavijana Garzadorija, don Vincenzo Poza, obišao je Šoltu 17. siječnja 1625., čini se, odveć brzo. U njegovu

¹³ ŽIC, nav. dj., str. 107.

¹⁴ Vatikanski arhiv, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap., 80, Spalaten., f. 62v-64v.

¹⁵ Vatikanski arhiv, Miscellanea, vol. 100, f. 257v-268v.

su zapisniku posve kratki opisi župnih crkava, a od ostalih samo onih Sv. Ivana u Gornjem Selu i Sv. Mihovila „u polju“ (Crkva Sv. Petra u Nečujmu tu se ne spominje).¹⁶ Stoga se to povijesno vrelo u ovom slučaju ne može uzeti kao uporište za bilo kakvo zaključivanje u svezi s nespomenutom crkvom.

Zapisnici o službenim pohodima splitskih nadbiskupa župama otoka Šolte obavljenim tijekom 17. stoljeća nisu, nažalost, sačuvani, a moralo ih je biti barem desetak, jer su tadašnji nadbiskupi u pravilu pohađali župe u dijelu Nadbiskupije koji nije bio pod turskom vlašću svako nekoliko godina. U njima je morao biti kakavgod spomen o crkvi Sv. Nikole, ako je poslije 1603. bila sagrađena pa u nezgodi bilo koje vrste porušena, odnosno možda i samo započeta pa zbog iz nekih razloga ostala nedovršena.

Iz razdoblja u kojemu je na čelu Splitske nadbiskupije bio već spominjali nadbiskup Stjepan Cosmi (preuzeo upravu 1682., umro 10. svibnju 1707.) sačuvana su dva popisa crkava koje su postojale na njezinu području, oba naslovljena *Topographia sacra Spalatensis*. Nisu datirana. Sa sigurnošću se može zaključiti da je prvi sastavljen oko g. 1688. U njemu je ukupno navedeno deset šoltanskih crkava i kapela, od kojih je pod župom Grohote naknadno drugom rukom dodana ona Sv. Terezije. U nazivu donjoselske župne crkve naknadno je prekríženo ime sv. Martina, a iznad toga drugom rukom napisano *Catharinae*, pokraj naziva *cappella S. Helенаe* napisanog prvom rukom, drugom je dodano *item cappella S. Martini*. Pod župom Gornje Selo crkva je Bl. Djevice od Uznesenja prvom rukom navedena kao župna, a drugom je to ime prekríženo pa iznad napisano *Joannis Baptistae*, a ispod je crkva *B. V. Assumptae* dodana kao područna. Iz toga zaključujemo da je „kapela“ Sv. Jele sagrađena prije g. 1688., ona Sv. Terezije poslije, da su gornjoselske crkve poslije g. 1688. zamijenile ulogu župne. Navedena je u tom popisu i crkva Sv. Mihovila, pa i „kapela Sv. Petra u Nečujmu“, ali nekoj kapeli Sv. Nikole nema ni spomena.¹⁷ Nema ga ni u drugom popisu sastavljenom vjerojatno g. 1705. ili najdalje početkom 1706. u kojem je opet navedeno deset šoltanskih crkava,¹⁸ istih koje su i onako kako su navedene u prvom popisu nakon unošenja spomenutih ispravaka i dodataka.

Svi navedeni podaci potiču svakoga ozbiljnog povjesničara da se još jednom osvrne na tvrdnju o ostacima navodno starije crkve zidane „grubo“, naveden u molbi splitskih Marchija. Naprosto mu nameću pitanja, prvo: je

¹⁶ Arhiv Zbora za širenje vjere u Rimu, Visite e Collegi, vol. 2, str. 799-802.

¹⁷ Nadbiskupski arhiv Split, S, 47, f. 74r.

¹⁸ Nadbiskupski arhiv Split, S, 47, f. 41v-42r.

li moguće da je neka novovjekovna crkva bila zidana tako „ugrubo“ i drugo: nije li na tom mjestu ipak bila neka profana građevina skromne izvedbe, npr. nekakva izvidnica iz koje se je pratilo kretanje sumnjivih brodova prema masliničkoj luci. Pretpostavku da su možda ostaci takve napuštene zgrade navele s vremenom Šoltane nastanjene prilično daleko od te lokacije na misao da je to nekoć bila crkva Sv. Nikole biskupa, zaštitnika putnika i mornara, ne treba nipošto od prve odbaciti. Pobožnim se je Marchijima, novim gospodarima toga pustog dijela otoka, i takva umjetno stvorena predaja o nekadašnjoj crkvi na brdašcu iznad masliničke luke posvećenoj zaštitniku putnika i mornara morala činiti posve razumljivom, a dragom i stoga, što se je njihov djed zvao Nikola.

Ostali podaci o masliničkoj crkvi i župi iz 18. stoljeća

Iz 18. stoljeća nije sačuvan ni jedan popis crkava poslije onog Cosmijeva. Malo se je sačuvalo i zapisnika redovitih biskupskih vizitacija šoltanskih župa, a i oni koji su sačuvani ne obiluju podacima.

Najstariji je od tih kratki zapisnik o vizitaciji koju je g. 1717. obavio na Šolti makarski biskup Nikola Bijanković, delegiran za to od splitskoga nadbiskupa Stjepana Cupillija. „Župnu crkvu Sv. Nikole u Maslinici“ (*la chiesa parrocchiale di S. Nicolò nel Porto Oliueto*) pohodio je 1. prosinca 1717. Pravi zapisnik koji je trebao sadržavati opis same crkve, oltara, slike na njemu, podatke o župniku i župljanima, nije tom prigodom sastavljan napose za svako mjesto i crkvu nego se posve kratko i sasvim općenito iznosi njegov način vizitiranja u obliku programa kojega se je pri tom držao. Za Maslinicu su navedene samo tom prigodom izdane naredbe. One se odnose isključivo na nabavu dodatnog pribora i opreme za crkvu i oltar radi doličnijeg obavljanje bogoslužja. Ovdje spomen zaslužuje samo nekoliko sljedećih: da se u kutu crkve napravi krstionica, da se nabave za oltar tri propisane tablice, veće i kvalitetnije kandilo i posudice za sveta ulja.¹⁹

Za razliku od toga u zapisniku je o vizitaciji nadbiskupa Pacifika Bize živo opisano kako je on 8. ožujka 1750. došao u Maslinicu iz Donjega Sela svečano praćen od glavara i brojnih župljana iz svih šoltanskih župa i kako ga je na masliničkoj granici dočekao tamošnji „kapelan“ don Ivan Ljubenković s mještanima, naoružanim kuburama. Djeca su mu mahala zastavicama i glasno klicala. Kad je stigao na brijeg iznad luke, pred očima mu se je pojavio

¹⁹ Nadbiskupski arhiv Split, S, 61, f. 75r.

ljetnikovac, a s kule su se začuli pucnjevi iz puške i iz mačkula (mužara) nazmjence u znak dobrodošlice. Župljani drugih župa, koji su ga dotle pratili pozdravili su ga pucnjavom iz svojih kubura pa klečeći na koljenima primili blagoslov te se, nakon riječi njegove zahvale, vratili svojim kućama.

Sutradan su svećenici u crkvi Sv. Nikole ispovjedili vjernike, a potom nadbiskup svečano ušao u crkvu, preko mise koju je služio kanonik Candi do održao poticajnu propovijed, krizmao nekoliko dječaka i djevojčica pa službeno pregledao crkvu. U zapisnik je uneseno da je ona „dobro zidana“ (*ben costrutta*) i za mještane dovoljno prostrana, opskrbljena svim što je neophodno za obavljanje bogoslužja. O oltarskoj slici se tu kaže da je djelo neloša kista (*di non triviale penello*) te da su na njoj prikazani likovi Gospe od Karmela, sv. Petra, sv. Nikole, sv. Jure i sv. Duje. Nadbiskup je poslije ručka, nastavljajući vizitaciju župa bližih Splitu, otplovio sa supohodnicima po vrlo povoljnu vremenu za Slatine leutom za koji se je pobrinuo spomenuti Ljubenković, dok su poslužnici i prtljaga poslani drugim čamcem.²⁰

Nadbiskupu Ivanu Luki Garagninu u njegovim supohodnicima, kad je za njegove prve vizitacije 7. ožujka 1768. bio završen pohod Donjem Selu, Donjipoljci su za odlazak u Maslinicu ponudili konja, magarce i čamac (*nauicula*) te su ga ljudi, žene i djeca dopratili do granice, gdje je po običaju dočekan uz zvonjavu i uz pucjavu iz mačkula. U crkvi je isusovac pater Volpini održao svečanu propovijed, a potom se je ispovjedalo. Tada je don Andriju Buljevića, svećenika glagoljaša iz omiške Rogoznice, ovlastio da svoju službu u Maslinici produži za još jednu godinu.

Spomenuti je don Andrija sutradan, u nedjelju 9. ožujka, odgovarajući na službeno postavljena pitanja, izjavio da za svoje potrebe prima polovicu desetine koju godišnje plaćaju mještani i milostinju za izgovorene mise, a hranu mu osiguravaju gospoda Martinisi (baštinici braće Marchija, potomci njihove sestre Vicence). Osim toga dobiva prigodom ženidbi po jedan rupčić (*un faccioletto*). Na Svjećnicu on dariva svakoj kući svijeću od pola unce, a svom pratiocu od unce. U Maslinici ima pet kuća, u svima skupa žive 32 osobe, a krizmanik je jedan. Svi su dobra ponašanja. Vjeronauk drži svake nedjelje kroz godinu. Vodi matične knjige.

Nadbiskup je nakon toga, praćen od svećenika svojih suradnika i mještana svečano ušao u crkvu, služio misu, podijelio pričest, krizmao, održao propovijed, pregledao groblje na kojemu je predvodio molitveni obred za pokojne, opet izrekao poticajni govor te pregledao oltar i sve što je potrebno

²⁰ Nadbiskupski arhiv Split, S, 78, f. 132rv.

za bogoslužje. Naredio je da se nabavi nova misnica crne boje, a oštećeno ruho popravi.

Namjeravao je iza ručka otputovati za Slatine, ali je zapuhala bura tako žestoko da je bio primoran ostati u Maslinici sve do subote 12. ožujka. Tada su on i pratioci u dvjema brodicama koje su im ustupili Donjipoljci mirnim morem otplovili prema Trogiru.²¹

Iz navedenoga slijedi da je u ovom zapisniku izostao potanji opis crkve kao građevine i oltara, što opravdava zaključak da je sve bilo u potpunom redu kao što je bilo i g. 1750., kad je Maslinicu pohodio nadbiskup Bizza. Ne spominje se u zapisniku, ali je nedvojbeno, da je nadbiskup Garagnin, čekajući da se smiri bura, tijekom tih šest dana boravio u ljetnikovcu spomenutih Martinisa, koji su se kao nasljednici izrazito pobožnih Marchija, a i sami istoga duha, rado brinuli i za redovito uzdržavanje masliničkoga svećenika, a pogotovo iskazali gostoljubivost prema Nadbiskupu.

Zaključak

Maslinica je u povijesti župa sadašnje Splitsko-makarske nadbiskupije po mnogočemu neobična. U razdoblju je stare Splitske nadbiskupije (prije nego joj je g. 1830. pridružena Makarska i dio ukinute Trogirske) bila jedna je od najmlađih i najmanjih. Nastala je u jednoj od najljepših uvala na Jadranu u kojoj sve do početka 18. stoljeća nije bilo naselja. Jedinstvena je po tome što su njezini prvi župljani doseljeni iz daleka: Dragičevići iz Zaostroga, Glavurtići i Radmani od Mostara (prema predaji ovi posljednji preko Makarske).²² U počecima joj je pripadalo svega pet-šest domaćinstava. Jedina je od starijih župa kojoj se vremenski točno mogu odrediti počeci.

Njezina je crkva građena g. 1706., i to prije naseljavanje mjesta, dok su zato tek stvarani preduvjeti. Dala su je podići trojica plemenite braće Marchija. Oni su osigurali njezino buduće uzdržavanje, a tako i uzdržavanje svećenika koji će u njoj vršiti bogoslužje, najprije za radnike koji su obavljali pripremne radove za izgradnju Marchijeva ljetnikovca s utvrdom i za podizanje kuća u kojima će boraviti novodoseljene obitelji težaka koji su prihvatili uz određene uvjete, u skladu s tadašnjim posjedničkim i težačkim pravima i obvezama, obrađivanje zemlje na tamošnjem Marchijevu posjedu. Zbog te su svoje uloge tražili i dobili nad crkvom patronatsko pravo, koje

²¹ Nadbiskupski arhiv Split, S, 85, f. 75v-76v.

²² M. ANDREIS, Stanovništvo otoka Šolte do g. 1900., Šolta 2011, str. 395, 858, 859 862.

je imalo značenje priznanja stečenih zasluga, ali još više službena potvrda preuzetih obveza.

Podaci su o stanju novopodignute crkve i razvoju organizirane vjerničke zajednice, župe, ili u skladu sa službenom crkvenom terminologijom točnije rečeno: izložene kapelanije, iz 18. stoljeća nema mnogo.

Među popisima župljana šoltanskih župa (takozvana stanja duša), sačuvanim u doba nadbiskupa Laghija, sačuvanim u Nadbiskupskom arhivu, nema, nažalost, masliničkoga. U bilješki napisanoj u nadbiskupskoj kancelariji na poledini stanja duša Donjega Sela iz g. 1728. napomenuto je da ga za Maslinicu nema, pa se upućuje na starije iz vremena nadbiskupa Cupillija. Kao razlog što ga iz 1728. nema navedeno je tu da su njezini župljani prisilno iseljeni,²³ što je zacijelo vrlo kratko trajalo.

Župnici su, odnosno kapelani – do sredine 19. mahom biskupijski svećenici glagoljaši – upisivali krštene, vjenčane i umrle od g. 1725. godine i dalje. Osobni podaci tadašnjih župljana uvršteni su u rodoslovne tablice što ih je objavio Mladen Andreis,²⁴ a podaci o pet kuća i ukupno 32 osobe u mjestu početkom g. 1768. navedeni su u zapisniku o službenom pohodu nadbiskupa Garagnina.

Posebno zanimanje ljubitelja povijesti izaziva uvjerenje braće Marchija izneseno g. 1706. u molbi upućenoj nadbiskupu Cosmiju da su očuvani ostaci neke starije crkve koju su odlučili iz temelja obnoviti. To je njihovo uvjerenje izraženo i u spomen-natpisu postavljenom na pročelje novosagrađene crkve. Radi kritičkog preispitivanja te vijesti, kojoj je zacijelo temelj tradicija upitne vrijednosti, ovdje su razmotreni podaci o šoltanskim crkvama sačuvani u raznim vrelima iz razdoblja između godina 1579. i 1705. Iz svega slijedi zaključak da ta starija zgrada vjerojatno nije bila crkva.

O tome što je događalo s masliničkom crkvom Sv. Nikole tijekom 19. i 20. stoljeća i svećenicima koji su se duhovno skrbili o tamošnjim župljanima moći će se čitati u sljedećem broju šoltanske Baščine.

²³ NAS, S, 69, br. 7. U toj je bilješki nekoliko kraćenja teže razriješiti. Prema našem čitanju (a tako smo ga skupa u svoje doba pročitali Mladen Andreis i ja, a on i objavio u knjizi *Stanovništvo otoka Šolte do g. 1900.*) ona glasi: *Portus Oliueti – Status animarum ecclesiae S. Nicolai Soltae vide: Cupilli, Antiqua. 1728. uacat ob eorundem migrationem indictam*, što bi u slobodnom hrvatskom prijevodu glasilo: „Stanje duša crkve Sv. Nikole vidi u starima iz Cupillijeva vremena, a 1728. ga nema zbog njihova prisilnog iseljenja“. Napominjemo da je iz vremena nadbiskupa Cupillijeva (1708.-1719.) u arhivu sačuvan samo popis onih koji su g. 1716. živjeli unutar splitskih zidina). Sačuvana su za Donje Selo 1726. i 1728.; Gornje Selo 1726. i 1728.; Grohote 1725. i nedatirani, 1728.?.; Srednje Selo 1725., 1726., 1728. i 1729.).

²⁴ ANDREIS, nav. dj., str. 858-868.

Odobrenjem don Slavka Kovačića donosimo pretpisak (većeg dijela) njegova znanstvenog rada posvećenog svećeniku i publicisti, don Eugenu Mariji Vusiu. Za otok Šoltu don Eugen Vusio zanimljiva je osoba. Znanstveni rad je objavljen u SPALATUMQUE DEDIT ORTUM - zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu (Filozofski fakultet Split – odsjek za povijest; ur. Ivan Basić i Marko Rimac; Split, 2014.).

Slavko Kovačić

**SVEĆENIK I PUBLICIST
DON EUGEN MARIJA VUSIO –
BLAGOROD MAKARANIN (1850. - 1929.)
I NJEGOVI PRIJEDLOZI ZA POBOLJŠANJE
DRUŠTVENO-EKONOMSKOGA
I DRŽAVNO-POLITIČKOGA
STANJA U DALMACIJI I CIJELOJ
HABSBURŠKOJ MONARHIJI**

Uvod

Makaranin don Eugen Marija Vusio, svećenik, osnivač raznih društava, pisac i izdavač mnogih novinskih napisa, knjiga i knjižica pretežno poljodjel-ske i financijske tematike na jezicima hrvatskom, talijanskom i njemačkom, pokretač, izdavač i urednik niza periodičkih publikacija na tim jezicima, u našoj je historiografiji samo usputno spominjan. Za dokaz vrlo slabe pozna-tosti njegova života i djelovanja dovoljno je navesti sljedeća dva primjera.

U Brački je zbornik br. 16. iz g. 1994. uvršten pretpisak trećega izdanja Vusijeva djela *Mladi poljodjelac*. Priređivač nije, nažalost, uspio o autoru naći ni najosnovnije podatke pa je, slijedeći svoju pretpostavku da je rođen

u Bolu, gdje su nekoć živjeli Vusiji, u odlomku pod naslovom *Obavijest o piscu* izjavio: „Da je pop, to je sam napisao. Skoro nikakve obavijesti o popu Milanu Vusio, jer nije moguće korištenje arhive /!/ u župnom uredu u Bolu

...“U navedenoj je kratkoj i posve šturoj obavijesti najnezgodnije to što je piscu toga pretiskanog djela osobno ime Eugen izmijenjeno u Milan.¹

U novinskoj vijesti o izložbi „Godišnjaci poznatih Makarana“, otvorenoj u prostoru Gradske galerije u Makarskoj u listopadu 2007. trudom djelatnika tamošnje Gradske knjižnice, a u povodu mjeseca knjige i Dana Grada Makarske, spomenut je među ostalim poznatim Makaranima i on, ali mu je osobno ime i tu netočno navedeno, mjesto pravoga Eugen tu stoji Emilio („don Emilio M. Vusio“), što je u ovom slučaju nedvojbeno posljedica sastavljanja i slanja vijesti za novine u pretjeranoj brzini.²

Točne je osobne podatke o tom Makaraninu sada ipak moguće naći u tekstovima o bračkom rodu Vusio objavljenima u novije vrijeme na internetskim stranicama.³ To se, naravno, ne može smatrati dovoljnim jer on, ako ništa drugo, pripada nizu naših publicista i pučkih prosvjetitelja iz posljednjih desetljeća 19. i prvih 20. stoljeća, različitih svjetonazorskih i političkih opredjeljenja, čiji život, objavljena djela i utjecaj na ondašnje naraštaje zaslužuju ozbiljnu pozornost naše historiografije, svakako mnogo veću nego im je dosad pridavana, a zacijelo i monografsku obradu, a ne samo biobibliografski rad poput ovoga.

Podrijetlo

Prema istraživanjima Andre Jutronića brački se rod Vusio u povijesnim vrelima prvi put pojavljuje početkom 17. st. kao odvjetak plemena Marin-ković. Njegovi su pripadnici u matičnim knjigama župe Bol prezimenski najprije zabilježeni u hrvatskom obliku Vužić i Vuga.⁴ Latinizirani je oblik toga prezimena *Vusius*. Kao godinu prvog spomena talijaniziranog oblika

¹ U skraćenici Vusijevih dvaju osobnih imena „E. M.“ navedenoj na naslovnici *Mladog poljodjelca* preokrenuo je, začudo, drugu u prvu pa nju shvatio kao početno slovo imena Milan (usp. Ive Marinković, *Obavijest o piscu, Zadrugarstvo otoka Brača. Brački zbornik*, sv. 16, s. 1. 1994., str. 111).

² Za to se nipošto ne može okriviti autore spomenute izložbe, među kojima je i Marino Srzić, vrсни poznavalac genealogije makarskih obitelji.

³ Vidi u: skola.sys.hr/vusio.htm.

⁴ Riječ *vuga* u raznim je slavenskim jezicima naziv za ptičju vrstu *oriolus galbula*, a hrvatski je sinonim *žuna*.

Vusio Jutronić stavlja 1687. Dodaje podatak da su g. 1655. „braća Vužić (Vusio) Ivan i Vicko primljeni u bračko plemićko vijeće”.⁵

U matičnim se knjigama katedralne župe u Makarskoj pripadnici roda Vusio pojavljuju od početka 1780., i to najprije u matici vjenčanih. Tu su pod nadnevkom 2. siječnja 1780. navedeni podaci o vjenčanju Antona, sina Petra Vusija iz Bola, i Katarine, kćeri Jakova Šćule iz Makarske, bez naznake njihove dobi i društvenog položaja.⁶ Pripadnost Antonova oca Petra bračkomu plemstvu izričito je navedena samo u matičnom upisu o krštenju Antunova prvorodenog djeteta, kćeri Palme Paule Magdalene, koja je rođena 27. rujna 1780., a krštena 2. listopada 1780.⁷ Antonov sin Petar Stjepan rođen je 23. prosinca 1782., a kršten 2. siječnja 1783., točno na treću obljetnicu vjenčanja svojih roditelja. Na plemićki položaj upućuje riječ „gospodin“ dodana očevu imenu u matičnom upisu o Antonovu krštenju.⁸ Taj je viši društveni položaj pripadnika njihova plemena na isti način naznačen i u upisu o vjenčanju

⁵ Andre Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 34, Zagreb 1950., str. 224. Vidi i na str. 216, 221-222. iz tog je roda bio i biskup Ivan Vusio (*Ioannes Vusio Vusich*), rođen u Veneciji 4. VII. 1647. Ninskim je biskupom imenovan 14. VI. 1688. Zaređen je za biskupa 27. 6. 1688. u Rimu (Remigius Ritzler – Pirmin Sefirin, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, V, Patavii 1952., str. 292). Na putu za Nin duže se zadržao u Veneciji čekajući odobrenje mletačkih vlasti za preuzimanje službe. Osam dana nakon svečanog ustoličenja u Ninu pošao je, kaže Farlati, u Split posjetiti brata Franju, zapovjednika mletačkih lađa, tu se teško razbolio te već nakon nekoliko dana umro (Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis 1769., str. 235). Podaci o njegovoj smrti upisani su u splitsku maticu umrlih pod nadnevkom 20. 11. 1689. (DASp, Splitska matična knjiga umrlih Mk 33, f. 35r).

Više članova toga roda (dva Josipa i dva Vicka) pohađalo je u 18. st. i poč. 19. st. gimnaziju u splitskom sjemeništu (Mile Vidović, *Klasična gimnazija u splitskom sjemeništu 1700.-1717.*, u: *300. obljetnica splitskog sjemeništa i klasične gimnazije 1700.-2000.*, ur. Ivan Banić, Split 2000., str. 406).

⁶ “Die 2. Januarii 1780. – (...) Ego Mathaeus Ciobarnich, archipresbyter cathedralis ecclesiae S. Marci Macarensis, in eadem cathedrali et parochiali simul, Antonium Petri Vusio filium de loco Bol, liberum, (...) et Catharinam Jacobi Schiulla filiam de hac civitate interrogavi eorumque mutuo consensu habito per verba de praesenti matrimonio conjunxi praesentibus testibus notis chierico //! Nicolao Rupcich de hac dioecesi et Joanne Carincich //! de eodem loco Bol, nec non et aliis permultis” (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga RV župe Makarska 1709.-1829., vjenčani g. 1780.).

⁷ Tu piše da je rođena „ex Antonio domini Petri Vusio nobilis Brachiensis filio et Catharina filia Jacobi Stullich ...“ (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga rođenih i vjenčanih župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1780.).

⁸ Tu piše da je rođen „ex domino Antonio Vusio et Catharina Schiulich ...“ (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga R i V župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1783.).

spomenutoga Antonova sina Petra, koji se vjenčao u biskupskoj kapeli u Makarskoj 20. lipnja 1808. Makarkom Marijom Kovačević Ivanovom.⁹

U već spominjanu tekstu o plemićkom rodu Vusio objavljenju na internetskoj stranici tvrdi se da se Anton doselio iz Bola na otoku Braču u Makarsku g. 1780. „službom (kancelar)“, što nam se čini vrlo upitnim. Na dokumentima se iz tih godina kao makarski civilni kancelar (*cancelliere pretorile*) potpisuje Marko Anton Marinović, a kao biskupijski kancelar (*ad acta Curiae episcopalis Macarensis deputatus*) Giovanni Vincenzo Benevoli,¹⁰ no u spisima, koji su nam trenutno dostupni, Vusiju nema u tom smislu spomena, a čini se da nekih drugih javnih ureda u tom gradu, uz spomenute, tada nije bilo. Moguće je da je u uredu mletačkoga lokalnog predstavnika imao neku drugu službu, što je, ako je i bilo, moralo biti barem od g. 1779., jer Anton se u Makarskoj vjenčao Makarkom Katarinom već početkom g. 1780., što daje vjerojatnost pretpostavci da je tu boravio možda i više od godine prije toga. Vjenčao se posve mlad¹¹ te potom nastavio živjeti u Makarskoj, gdje su ostali i njegovi potomci, dijelom sve do sada. On, podrijetlom i rođenjem Boljanin, bio je, dakle, don Eugenu pradjed, a sin mu Petar Vusio, rođeni Makaranin, djed.

Josip Frane Vusio, sin Petrov, don Eugenov otac, rođen je 12. listopada 1815.,¹² u izvanredno teškim prilikama jer je malo prije toga epidemija kuge, posljednja u Dalmaciji, najteže poharala baš grad Makarsku. Počela je moriti 6. svibnja 1815., a prestala tek sljedećega 9. kolovoza. U tom je malom gradu

⁹ Riječ „dominus“ navedena je tu dva puta, uz Petrovo ime i uz ime njegova oca Antona (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga RV župe Makarska 1709.-1829., vjenčani g. 1808.).

¹⁰ Tako npr. u dokumentaciji iz tih godina koja je sačuvana u arhivu bivše Makarske biskupije (Nadbiskupski arhiv Split, M 108, f. 3r i 30v).

¹¹ U stanju duša župe Makarska iz g. 1802. navedeno je da je u dobi od 40 godina, a žena mu Katarina u 42. Živjeli su tada u vlastitoj kući (*in aedibus propriis*) sa sinom Petrom i kćeri Magdalenom, kojima su za životnu dob navedene godine 17 i 16 (Nadbiskupski arhiv u Splitu, M. 113, Stanja duša župa u Makarskom primorju, pod Makarska, str. 17), što je za njih dvoje, u usporedbi s matičnim upisima, samo približno točno. Slična se približnost mora pretpostaviti, dakako, i za navedenu dob njihovih roditelja.

¹² U matičnom upisu stoji da je on sin „gospodina Petra Vusija, sina pokojnih Antona Vusija i Katarine Ščulić, i gospode Marije, kćeri Ivana Kovačevića i pokojne Vicence Aquila“ (*ex domino Petro Vusio filio defunctorum Antonii Vusio et Catharinae Sculich et ex domina Maria filia Joannis Covacevich et defunctae Vicentiae Aquila*). Kum je bio Bečanin Ivan Hoche, tadašnji nadstojnik opskrbe za vojničku posadu (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga R i V župe Makarska 1709.-1829., kršteni g. 1815., f. 288r). Napominjemo da je tu prije imena djeda i bake riječ *defunctorum*, tj. „pokojni“. Djed je Anton umro 27. II. 1812. (Matična knjiga umrlih župe Makarska 1709.-1829., f. 159r), a točan nadnevak smrti bake Katarine nije poznat.

pokosila 555 života, u četrdeset i dvjema obiteljima sve članove.¹³ Slijedilo je temeljito raskuživanje ulica i kuća, pri čemu su neke i spaljene. Josip se rodio jedva koji tjedan nakon dovršenja tih radnji. Imao je još dva brata i tri sestre.¹⁴ Vjenčao se u makarskoj konkatedralnoj i župnoj crkvi sv. Marka 26. studenoga 1849. Jelenom Pasko Leonardovom, koja je rođena u istom gradu 26. veljače 1826., a umro u Zadru 25. rujna 1897.¹⁵ Od rane mladosti radio je kao zlatar, što mu u tako malome mjestu nije donosilo veću zaradu. Stoga je, da poboljša materijalne prilike svoje tek osnovane obitelji, primao u vlastitu kuću razne državne službenike na stan i hranu.¹⁶

Roditelji su Josip i Jelena svom prvorodencu, koji je rođen 2. listopada 1850., a kršten sljedećega 8. listopada, dali imena *Eugen Klement*,¹⁷ a imali su potom još osmero djece, četiri sina i četiri kćeri, od kojih su, uz Eugena, odrasli još samo sin Narciso i kći Adelaide Marijeta, dok su ostali poumirali kao mala djeca.¹⁸ U Makarskoj je trajno živio samo Narciso. Toliku smrtnost

¹³ Luigi Cesar Pavišić, *Uspomena povistna o kugi makarskoj god. 1815.*, Beč 1851., str. 32.

¹⁴ Josipov je otac Petar umro kao udovac 31. V. 1861. u Omišu, gdje je tada bio nastanjen (DASp, Matična knjiga umrlih župe Omiš 1850.-1874., g. 1861. pod red. br. 9), a točan nadnevak smrti majke Marije nismo uspjeli pronaći. Njihov prvi sin *Anton* umro je 5. XI. 1815. kao dvogodišnje dijete (Državni arhiv Zadar, Matična knjiga umrlih župe Makarska 1709.-1829., f. 167v). Kćeri su im bile: *Ivanica* (r. 1812., u. kao udovica Ivana Nikolića 19. 6. 1890. u Makarskoj), *Vica* (r. 8. IX. 1817., u. kao udovica Josipa Vicentinija 11. VII. 1887. u Makarskoj), *Mandica* (r. 1819., u. neudana 21. III. 1894. u Makarskoj). Najmlađe dijete, sin *Anton Ivan*, rođen 31. V. 1823., pohađao je školske godine 1846./47. učiteljski tečaj pri glavnoj osnovnoj školi u Splitu (NAS, S-M, Školski arhiv, C. r. Caposcuola elementare maggiore di Spalato, Prospetto generale 1846./47., red. br. 9). Ostali podaci o njegovu životu nisu nam bili dostupni.

¹⁵ DAZd, Matična knjiga vjenčanih župe Makarska 1825.-1852., g. 1849. r. br. 8. i DASp, Matična knjiga umrlih župe Makarska 1895.-1905., g. 1897., bilješka bez red. broja).

¹⁶ Sve je to naveo u molbi upućenoj 10. rujna 1854. splitsko-makarskom biskupu Piniju, kojom je za sve koji se hrane u njegovoj kući tražio oprost od obveze nemrsa, barem za slučajeve kad je propisan i subotom, jer riba je, kaže on, skupa, a i ne bude je ponekad (NAS, S-M Spisi g. 1854., br. 1334.).

¹⁷ U Matičnoj knjizi rođenih župe Sv. Marka Evanđelista u Makarskoj, vođenoj u ono doba na talijanskom kao službenom jeziku ondašnje austrijske uprave u Dalmaciji, upisan je kao *Visio Eugenio Clemente*. Krsnim kumom bio mu je tadašnji makarski ljekarnik Antonio Pojani (NAS, S-M Parice rođenih župe Makarska g. 1850., r. br. 42.).

¹⁸ To su prema upisima u matične knjige rođenih i umrlih župe Makarska: *Marijeta Ana* (r. 22. 10. 1851., u. 28. 4. 1854.), *Pietro Biagio* (r. 28. 1. 1853., u. 2. 2. 1853.), *Adelaide Marietta* (r. 24. 3. 1854., u. ?), *Emilia Margerita* (r. 24. 5. 1855., u. 8. 9. 1857.), *Leta Antonia* (r. 18. 2. 1856., u. 22. 8. 1857.), *Pietro Antonio* (r. 1859., u. 2. 9. 1861.), *Antonio Demetrio Marco* (r. 20. 3. 1861., u. 21. 4. 1862.) i najmlađi *Narciso* (r. 3. 9. 1862., vjenčan Anticom Prettner 27. 8. 1892., umro u Makarskoj 17. 4. 1925.).

djece u obitelji nije lako protumačiti jer njezine materijalne prilike, kako je već navedeno, ipak nisu bile posve loše. Osim toga, Makarska je tada imala liječnika, a postoji i svjedočanstvo da im je majka bila „žena stasita i krepka kao možda ni jedna druga mlada žena u Makarskoj”.¹⁹ Međutim, medicina tada za neke dječje bolesti nije, nažalost, imala rješenje.

Zanimljivo je da don Eugen svomu prvom imenu nije poslije dodavao kao drugo ono što ga je službeno dobio, Klement, nego *Marija*, a još zanimljivije da je ponekad za svoje prvo navodio hrvatsku prevedenicu *Blagorod* dodajući joj oznaku zavičaja *Makaranin*.²⁰

Školovanje

Školovanje je započeo kao šestogodišnji dječak 4. studenoga 1856. u Višoj osnovnoj školi u Makarskoj, jednoj od četiri takve škole s četirima razredima što su tada djelovale na području Splitsko-makarske biskupije, a iz kojih se moglo bez dodatnog učenja i polaganja ispita prijeći u gimnaziju (upravo su u to doba promijenile naziv od „viših“ u „glavne“, a ostale su, „niže“, imale samo tri razreda). Četvrti je razred završio ljeti g. 1860. Bio je izvrstan učenik od početka do završetka.²¹

Svih osam gimnazijskih razreda završio je u Visokoj carsko-kraljevskoj gimnaziji u Splitu (klasična gimnazija) od 1860. do 1868. boraveći u splitskome Biskupskom sjemeništu, od 1862. kao stipendist. U toj je školi njegovo ponašanje uvijek ocjenjivano kao „potpuno sukladno propisima“ (*pienamente conforme*), pozornost na nastavi najčešće kao „snažna“ (*intensa*), a marljivost dobra. Uspjeh mu je na svim polugodištima većinom bio ocijenjen kao dobar (još su uvijek đacima pretežno davane ocjene dobar i odličan, odnosno na talijanskomu *prima* i *prima con eminenza*, rjeđe dovoljan i pohvalan ili označene nekim drugim izrazom). Odličnih je ocjena u nižim gimnazijskim razredima dobivao više, u višima rijetko, uglavnom

¹⁹ Izjava makarskoga župnika Čovića u dopisu, u kojem je, s obzirom na molbu da se toj obitelji udijeli oprost od crkvenih propisa o nemrsu, izrazio negativno mišljenje (NAS, S-M Spisi g. 1854., br. 1334., župnikovo pismo od 18. 9. 1854.).

²⁰ Tom je hrvatskom inačicom autorski potpisao neka svoja djela sastavljena na hrvatskom i na njemačkom, a jednom se javlja i u spisu bečkoga Ministarstva za bogoštovlje i nastavu (Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig 49, Fsz. 358, spis br. 32374. od 28. VIII. 1917.).

²¹ NAS, S-M, Školski arhiv, Viša osnovna škola u Makarskoj, školski imenici iz g. 1857.-1860. Eugen je u I. razredu ocijenjen kao najbolji od svih (*Otenne accessit*), a u IV. je među odličašima bio treći po redu (*Otenne il terzo accessit*).

iz talijanskoga jezika, ponekad iz zemljopisa i povijesti (jedan predmet). Na svršetku VII. razreda napisana mu je iz talijanskoga ocjena „izvrstan zbog velike ljubavi i znanja“ (*distinto per molto amore e cognizione*), a na kraju VIII. ipak samo „pohvalno“ (*lodevole*), što bi odgovaralo današnjemu vrlo dobar. Najčudnije je to što je iz vjeronauka, iako sjemeništara, gotovo redovito imao samo ocjenu dovoljan.²² Pri tom treba napomenuti da se tada gimnazijalce ocjenjivalo vrlo strogo, stoga je i bilo vrlo malo odlikaša.²³ Vusio se nije podvrgao maturalnom ispitu jer u ono doba to nije bio uvjet za upis u više bogoslovne škole. Zanimljivo je da su njegov sudrug Anton Pavišić i on 1867. pokušali, s biskupovom preporukom, a vjerojatno i po njegovoj želji, dobiti od Ministarstva za bogoštovlje i nastavu dopuštenje za polaganje osmoga razreda odmah po završetku sedmoga te potom iste 1867. upisati bogosloviju, ali njihova je molba odbijena.²⁴

Svoj četverogodišnji bogoslovni studij započeo je u Centralnome bogoslovnom sjemeništu u Zadru početkom studenoga 1868., a dovršio ga početkom prosinca 1872. Tijekom prvih triju godina polagao je redovito sve ispite. Od tada mogućih dviju prolaznih ocjena: „prvi red“ (*prima*) i „prvi red s odlikom“ (*prima con eminenza*), on je u svojoj prvoj godini navedenu najbolju postigao iz hrvatskoga jezika i dvaju biblijskih kolegija, a spomenutu dobru iz hebrejskoga, staroslavenskoga i fundamentalnog bogoslovlja. U drugoj i trećoj godini onih najboljih nije imao.²⁵

²² Državni arhiv Split, Klasična gimnazija, školski katalozi K-30 do K-36. Dokumentacija o maturalnim ispitima polaganima tijekom godina 1867./'68. - 1886./'87. nalazi se u svežnju K-88. Za stipendiju se natjecao već po svršetku I. razreda g. 1861. (NAS, S-M, Spisi g. 1861., br. 1151.), a Biskupski mu ju je ordinarijat dodijelio od prihoda bivšega Oratorija Sv. Filipa Nerija u Splitu g. 1862. (NAS, S-M, Spisi g. 1862., br. 1301. i 1396).

²³ U njegovu razredu uspjehom se najviše isticao Anton Pavišić, sin splitskoga stolara Ivana, koji je od prvoga do osmoga razreda gotovo iz svih predmeta imao odlične ocjene, ali ne i na vrlo strogom maturalnom ispitu. Kao mladi svećenik nastavio je viši bogoslovni studij u Beču, gdje je doktorirao. Po povratku u Split neko je vrijeme bio tajnik i kancelar biskupa Kalogjere, a potom stupio u Družbu Isusovu te došao na glas u Italiji i šire po svojim konferencijama i objavljenim djelima u časopisu *La civiltà cattolica* i samostalno, osobito onima posvećenima socijalnim pitanjima (v. nekrolog pod naslovom *Pavišić o. Antun D. I.*, List Biskupije splitske i makarske, br. 12. g. 1913., str. 97-98).

²⁴ NAS, S-M, Poz. 10, sveščić 3, spis pod br. prot. 1516/67. i Spisi g. 1867. br. 1772. i 2101. Biskup je u svojoj preporuci naglasio potrebu da Splitsko-makarska biskupija što prije dobije veći broj svećenika jer su mnoge župe bez župnika, a bogoslova je malo, pa je potrebno što prije pripremiti veći broj mladih svećenika.

²⁵ Usp. kataloge javnih ispita održanih tijekom njegova studija u: NAS, S-M, Centralno bogoslovno sjemenište, Katalozi, sv. VI. ak. god. 1868./'69. i VII. ak. god. 1869./'70.-1871./'72.

Po završetku treće, na početku jesenskih praznika, posjetio je Trst, što se može smatrati ranim izrazom njegove želje za upoznavanjem gradova i krajeva izvan Dalmacije.²⁶

U neprilici se našao o prvom polugodištu svoje četvrte godine studija, ujedno završne. Prema tada novom austrijskom zakonu o obvezatnoj vojničkoj službi donesenu 1870. od te su obveze bili oslobođeni samo studenti do završetka studija i svećenici. Eugen je, po crkvenim zakonima, za primanje svećeničkoga reda morao navršiti 24. godinu života, a uz mogući oprost iz Rima biti u dobi od najmanje 22 godine. Međutim, u slučaju da je u redovitom ispitnom roku ljeti 1872. položio završne ispite, on bi, stoga što je rođen 2. listopada 1850., na ređenje morao čekati najmanje nekoliko mjeseci. U međuvremenu bi bio pozvan u vojsku kao i svaki drugi obveznik, čime bi njegovo skoro ređenje postalo upitnim. Stoga je početkom drugoga polugodišta, pozivajući se na pogoršano zdravstveno stanje, prestao pohađati predavanja te dobio odobrenje za oporavak kod svojih u Makarskoj na neodređeno vrijeme. U molbi što ju je 19. ožujka 1872. iz Makarske uputio splitsko-makarskomu biskupu iznio je svoj gore opisani nezgodan položaj te ga zamolio da mu iz Rima ishodi potrebni oprost od nedostatka propisane dobi za ređenje, koji bi mu omogućio da bude zaređen najradije na svoj 22. rođendan.²⁷ Pismom od sljedećega 31. ožujka zamolio ga je neka mu odredi nekoga od članova zbornoga kaptola u Makarskoj, koji bi mu pomagao u svladavanju gradiva iz crkvenoga prava i osobito iz pastoralne teologije, kako bi te predmete mogao, čim dobije već spomenuti oprost, uspješno položiti u Zadru. Biskup mu je za voditelja u tom dijelu studija odredio kanonika Josipa Bezića.²⁸ Spomenuta dva preostala ispita položio je 4. i 5. prosinca 1872.²⁹

²⁶ NAS, S-M, Spisi g. 1871. br. 1911., 1843. i 1844.

²⁷ Istinitost te Vusijeve nezgode s obzirom na opasnost da bude pozvan u vojsku i legalan način na koji se ona mogla izbjeći potvrdio je i Grgur Rajčević, tadašnji rektor Centralnoga bogoslovnog sjemeništa, kasniji zadarski nadbiskup. Molba i rektorovo mišljenje nalaze se u: NAS, S-M, Spisi g. 1872. br. 679.

²⁸ NAS, S-M Spisi g. 1872. br. 746.

²⁹ NAS, S-M, Centralno bogoslovno sjemenište, sv. VII., ak. god. 1872./'73.

Prva svećenička služba u Splitsko-makarskoj biskupiji – podžupnik Donjega Sela i poslužitelj Maslinice na otoku Šolti (1873. - 1880.)

Vusio je za svećenika Splitsko-makarske biskupije zaređen u Makarskoj 9. veljače 1873.³⁰ Nakon toga se u rodnom gradu pripremao za poseban ispit propisan za svećenike prije dobivanja ispovjedničkih ovlasti. Položio ga je pred biskupijskim povjerenstvom u Makarskoj 17. srpnja 1873.³¹ U međuvremenu ga je austro-ugarsko Ratno ministarstvo imenovalo rezervnim vojničkim kapelanom (3. IV. 1873.).³² Očekujući stalnu crkvenu službu u Splitsko-makarskoj biskupiji, za koju je školovan i zaređen, u makarskoj je konkatedralnoj crkvi Sv. Marka zamjenjivao, bez posebnog imenovanja, neke svećenike koje je biskup uzeo za suradnike u vizitaciji seoskih župa, što je trajalo od svibnja do kolovoza te godine.³³

Upravu podžupe³⁴ Donje Selo i posluživanje župne ispostave Maslinica na otoku Šolti preuzeo je 31. kolovoza 1873.³⁵ U toj je službi ostao do konca siječnja 1880.³⁶ Dočekale su ga ondje razne neprilike. Jedna od glavnih bila je u tome što je njegov prethodnik don Ivan Miličić bio u sukobu s dijelom župljana, a drugi ga je dio podupirao. Među onima koje je Miličićeva nagla smjena ozlovoljila bio je i knez Petar Alberti. On se, osim toga, kao nosilac patronatskog prava nad masliničkom crkvom Sv. Nikole osjećao povrijeđen time što o promjeni svećenika nije bio napose službeno obaviješten. Zbog toga don Eugenu nije dopustio u spomenutoj crkvi služiti misu. Osim toga, župna je kuća u Donjem Selu bila stara, u lošu stanju i tijesna, uz to

³⁰ Sve više kleričke službe i redove primio je u Makarskoj. Podijelio mu ih je pomoćni splitsko-makarski biskup Kazimir Forlani: subdakonski i đakonski 29. XII. 1872. i 5. I. 1873. (NAS, S-M, Poz. 123.a., god. 1873. spis br. 54.), a svećenički 9. II. 1873. (NAS, S-M, Poz. 123.a., god. 1873. spis br. 555.), nakon što je početkom veljače 1873. iz Rima stigao oprost od nenavršene dobi propisane za svećeničko ređenje (NAS, S-M, Protokol g. 1873. br. 337.).

³¹ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1464.

³² NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 946.

³³ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1946.

³⁴ "Podžupa" je ondašnja hrvatska inačica latinskoga službenog naziva „cappellania curata“, a značila je ustvari samostalnu dušobrižničku postaju koja je formalno ovisna o nekoj većoj župi, a tzv. Organskim dekretom iz g. 1849. pravo punopravne župe bilo je priznato samo većim župnim zajednicama.

³⁵ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1674.

³⁶ NAS, S-M, Poz. 347/3., g. 1880. pod *Villa inferiore* (Donje Selo).

bez čatrnje, a na otoku Šolti nema izvora, pa je nedostatak pitke vode u ljetnim mjesecima svima stvarao velike neprilike. Novi je župni upravitelj već 1. rujna 1873. o svemu tome izvijestio Biskupski ordinarijat te zatražio odgovarajuća rješenja.³⁷ Spomenuti se Petar Alberti zadovoljio naknadnim primitkom službene obavijesti, pa mladom Vusiju više nije priječio službu u masliničkoj crkvi,³⁸ a on se s mladenačkim poletom prihvatio svoga posla. Uporno je nastojao oko duhovne obnove svojih župljana i materijalne župnih zgrada. Uz to je gotovo cijelo vrijeme svoje službe na Šolti vodio pomoćnu pučku školu u Donjem selu kao njezin učitelj i vjeroučitelj³⁹ te svim silama poticao gospodarski napredak spomenutih sela i cijelog otoka, o čemu će biti govora napose.

Ne raspoložemo konkretnim podacima o uspjehu Vusijeva djelovanja na čisto vjerskom i duhovnom polju jer odavno nema živih svjedoka koji bi ih mogli pružiti, a u pisanim vrelima općenito ih bude samo u izvanrednim slučajevima. Ostvarenja materijalne naravi ostavila su trag u zapisniku o primopredaji župe njegovu nasljedniku, sastavljenu 1. veljače 1880., i u nj uklopljenu inventaru. Odatle doznajemo da je 1875. sastavio novu anagrafsku knjigu, tzv. stanje duša, pobrinuo se 1878. da se dvjema starim sobama u župnoj kući doda nova te sagradi kuhinja, da joj se uredi dvorište te u njemu zasade dva limuna (1875.), da se župna kuća izvana ožbukana, a u njoj, na prvom katu, promijene dotrajali podovi i troja sobna vrata. Osim toga, osigurao je da župniku bude priznato pravo na jedan kabao vode dnevno iz obližnje čatrnje u vlasništvu župnoga crkvinarstva, što ju je on g. 1878. dao sagraditi te za to od cara isposlovaio određena sredstva. Za područnu crkvu Sv. Jele nabavio je 1876. slike postaja križnog puta. Župna je crkva Sv. Martina g. 1875. izvana ožbukana, a za nju su 1877. i 1878. nabavljeni novi kipovi sv. Martina i sv. Vicenca, kupovano ponešto novoga bogoslužnog ruha za svećenika i ministrante i drugog pribora, a za Maslinicu je 1879. sastavio odbor koji je imao prikupljati sredstva za gradnju nove crkve, čime bi se izbjeglo buduća uplitanja nosilaca patronatskog prava u crkvene prilike.⁴⁰

³⁷ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1676.

³⁸ NAS, S-M, Spisi g. 1873. br. 1793.

³⁹ Podatke o njegovu djelovanju u toj školi donose biskupijski godišnjaci iz tih godina (*Schematismo della Diocesi di Spalato e Macarsca per l'anno 1874.*, Spalato 1874.; *Stato del clero e popolo della Diocesi di Spalato e Macarsca ...*, Spalato 1875. i sljedeći, u svakomu od njih pod *Vicedecanato di Solta, Villa Inferiore*).

⁴⁰ NAS, S-M, Poz. 347/3., g. 1880., pod *Villa Inferiore* (Donje Selo), 1-3.

Na službi u rodnom gradu i kraju od 1880. do 1883. u ozračju političkih previranja, stranačkih suprotstavljanja i izbornih nadmetanja

Vusio je nakon premještanja u rodni grad Makarsku najprije vršio službe koralnoga vikara, župnoga pomoćnika, nedjeljnog propovjednika i obredničara tamošnje konkatedralne i župne crkve Sv. Marka Evanđelista,⁴¹ i to redovito od 7. veljače 1880.⁴² do 1. rujna 1881., kad je preuzeo službu poslužitelja obližnje župe Makar-Kotišina.⁴³ U toj drugoj službi, formalno dodatnoj, ali ustvari glavnoj, ostao je do 6. travnja 1883.⁴⁴

Njegovo svećeničko djelovanje u domaćoj sredini, a u ozračju tadašnjih političkih previranja i međustranačkih sukoba, brzo se pokazalo vrlo osjetljivim i otežanim. Gradska i kotarska uprava bile su u narodnjačkim rukama već duže od desetljeća,⁴⁵ ali autonomaši se nisu mirili s gubitkom dotadašnjega društvenog i političkog utjecaja. Oštra suprotstavljanja bila su gotovo svakodnevna pojava. U tako napetom stanju teško je bilo koji svećenik mogao ostati sasvim po strani, pogotovo ako je bio domaći sin.

Od don Eugenaovog povratka u Makarsku pomno se pratilo koje bi značenje mogao imati svaki njegov javni nastup i izgovorena riječ. Njegova pretjerana samouvjerenost, još uvijek mladenačka, i prirodna naglost nerijetko su ga, kad se radilo o suprotstavljanju političkim programima i potezima, njemu neprihvatljivim, navodile na nesmotrenost u ponašanju i govoru. Pripadao je na samom početku, po svemu sudeći, narodnjacima, a potom se priklonio malobrojnom krugu onih Makarana koji su se svrstavali u kategoriju „slavodalmatinaca“ politički odanih Monarhiji (*slavodalmati austriaci*), među kojima se na pokrajinskoj razini najviše isticao ugledni svećenik Luigi Cesare Pavišić (1823. - 1905.), a u Makarskoj tadašnji pomoćni biskup i generalni vikar Stjepan Benedikt Pavlović Lučić (1825. - 1905.).

⁴¹ "Obredničar" je ondašnji hrvatski izraz za svećenika koji vodi brigu o točnom obavljanju svečanog bogoslužja u određenoj biskupskoj crkvi.

⁴² NAS, S-M, Protokol g. 1880. br. 368, 747 i *Stato del clero e popolo della Diocesi di Spalato e Macarsca* ..., Spalato 1880., str. 12. Obredničarom je imenovan odlukom makarskoga Generalnog vikarijata od 21. III. 1880. (NAS, S-M, Spisi generalnog vikarijata u Makarskoj, br. 182.).

⁴³ NAS, S-M, Poz. 347/3, g. 1881., zapisnik o primopredaji pod Makar-Kotišina (spis br. 1907.).

⁴⁴ NAS, S-M, Poz. 347/3, g. 1883. pod Makar-Kotišina, zapisnik o primopredaji (spis br. 934.).

⁴⁵ Usp. Stijepo Obad, Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba, u: *Pavlinović u politici i književnosti*, ur. Nikša Stančić, Zagreb /1990./, str. 58, Velimir Urlić, Načelnici općine Makarska od 1865.-1941. godine, *Makarsko primorje*, br. 3, Makarska 1997., str. 48-49.

Svojevrsna napetost između mladoga don Eugena i makarskih narodnjaka počela se javljati odmah po njegovu preuzimanju spomenutih služba u gradu. Bila je najprije povezana s njegovim dodatnim zaduženjem da te 1880. godine u konkatedrali drži niz korizmenih propovijedi na hrvatskom jeziku.⁴⁶ Neki su Makarani pokušali preko blagajnika župnoga vijeća Nonkovića dobiti privolu Biskupskoga ordinarijata u Splitu na prijedlog da barem jedna propovijed tjedno bude još i na talijanskom jeziku, s čime je Vusio bio suglasan. Međutim, općinska se uprava tomu odlučno usprotivila, pa je iz Splita stigla naredba neka se s obzirom na upotrebu jezika ne unose nikakve promjene.⁴⁷ Sve je, čini se, teklo u redu do Vusijeve propovijedi održane na Veliki petak, koja je ozlovoljila predstavnike mjesnih vlasti jer su zaključili da su se neke u njoj iznesene aluzije na njih odnosile.

Do velikih je napetosti došlo početkom proljeća sljedeće godine. Isti su mu predstavnici općinskih vlasti zamjerali što im je te godine u konkatedralnoj i župnoj crkvi prije i za svečane uskrсне mise kao obredničar uskratio, po njihovu sudu zlonamjerno, neke do tada na taj blagdan uobičajene počasti. Na to su se žalili u pismu upućenu 20. travnja 1881. splitsko-makarskom biskupu Kalogjeri.⁴⁸ U drugom pismu koje su već sutradan uputili na istu adresu optužili su ga za javne napade uvredljivim riječima, čak i za navodne prijetnje tvornim napadom na neimenovanoga „svećeničkog dostojanstvenika“ i uvrede nanesene nekim drugim makarskim svećenicima.⁴⁹ U isto je vrijeme don Mihovil Pavlinović preko spomenutoga generalnog vikara i pomoćnog biskupa tražio od mladoga Vusija ispriku za uvredu nanesenu njemu osobno u crkvenom prostoru.⁵⁰ Slično je postupio i makarski narodnjak Antun Dejan opisujući verbalni napad što ga je doživio od Vusija zbog svoga dopisa iz Makarske objavljena tih dana u Narodnom listu, i to pred ljudima na trgu. Vusio je, kaže Dejan, vrlo ružno grdio njega, Pavlinovića i Općinu te vičući tvrdio da je taj porugljivi tekst sastavio Pavlinović, a Dejan mu samo „prodao svoj potpis”.⁵¹ U slučaju spomenutoga Pavlinovićeva zahtjeva biskup se Pavlović Lučić, nakon

⁴⁶ NAS, S-M, Poz. 151, g. 1880. br. 211.

⁴⁷ NAS-SM, Protokol g. 1880. brojevi 372, 414 i 461.

⁴⁸ NAS-SM, Spisi, pismo od 20. IV. 1881. uklopljeno u br. 1118. iz g. 1882.

⁴⁹ Ondje, pismo od 22. IV. 1881. uklopljeno u br. 1118. iz g. 1882.

⁵⁰ NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 240.

⁵¹ NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 245. Dejanov je dopis zaista vrlo grub napad na Vusija, čije ime nije naveo, ali je svima u Makarskoj bilo jasno da se radi o njemu. On je tu prikazan, među ostalim, kao prevrtljivac, koji je „autonomaše varao, Hrvatom se zvao . . . , nekoristnog se hrvatstva odrekao“ (*Narodni list*, 20. 16. IV. 1881., br. 30., str. 3 u rubrici „Priopćeno”).

Vusijeva pisanog očitovanja i dodatne Pavlinovićeve pisane izjave, smatrao dužnim ukoriti uvreditelja službeno izdanom odlukom.⁵² U pozadini svih tih napetosti, bilo je, čini se, to što je prije toga Vusio sa skupinom istomišljenika otkazao članstvo u Hrvatskoj čitaonici.

Nakon toga ljeti je g. 1881. zatražio i dobio službu poslužitelja župe Makar-Kotišina. Vršio ju je, kako je već navedeno, malo dulje od godine dana i sedam mjeseci, zadržavajući i dalje naslove koralnoga vikara i župnoga pomoćnika u Makarskoj.⁵³ Možda je tako postupio po savjetu spomenutoga biskupa, koji mu je s obzirom na političke nazore bio više-manje blizak, ne bi li njegovim privremenim i djelomičnim povlačenjem iz grada došlo barem donekle do smirenja napetosti stvorenih oko njega. Međutim, tim se ustvari nije ništa u bitnom promijenilo jer su spomenuta dva sela toliko blizu gradu da je on i dalje ostao živo nazočan na prijašnjem poprištu političke borbe, s tim da je ono od tada bilo i nešto malo šire.

Od uzbune oko ishoda natječaja za makarskog kanonika do odlaska iz zavičaja u Splitsko-makarske biskupije

Po svemu se može zaključiti da je mladi svećenik Vusio g. 1880. sa zadovoljstvom zamijenio župničku službu na otoku Šolti za niže crkvene službe u Makarskoj, u kojoj je rođen i odrastao, u kojoj su živjeli njegovi najbliži na čelu s već ostarjelim ocem. Marljiv i poduzetan, s pravom se mogao nadati da će s vremenom dobiti neku višu službu u rodnom kraju, crkvenu ili prosvjetnu, u kojoj će svoje prirodne sposobnosti dalje razvijati.

U tom je smjeru 13. veljače 1881. zatražio dopuštenje svojih crkvenih poglavara da se smije natjecati za službu kotarskoga školskog nadzornika u Makarskoj, koja je dotada gotovo redovito bila povjeravana nekome iz svećeničkih redova. Biskupski ordinarijat mu je to dopustio potvrđujući ujedno da on već drugu godinu zaredom privatno poučava više dječaka u predmetima prvih četiriju gimnazijskih razreda pripremajući ih za odgovarajuće ispite te da je s posebnim dopuštenjem bečkoga Ministarstva na Šolti tijekom četiriju godina držao večernju poljodjelsku školu za odrasle, a uz to u šoltanskome Donjem Selu šest godina bio učiteljem pučke pomoćne škole.⁵⁴

⁵² NAS-SM, Generalni vikarijat u Makarskoj, Spisi g. 1881., br. 307., 308. i 316.

⁵³ U biskupijskim godišnjacima za 1882.-1883. navedena je ta nova služba (*Makar-Kotišina ... cura interim commissa est Rev. D. Eugenio M. Vusio*), ali i one prijašnje u konkatedrali i župi Sv. Marka (*Status personalis et localis Dioecesis Spalatensis et Makarskensis pro anno Domini 1883*, Spalati 1883., str. 17 i 37).

⁵⁴ NAS, S-M, Spisi, g. 1881. br. 441. Ordinarijat se, međutim, nije složio prije toga s prijedlogom uprave makarske osnovne škole da Vusio preuzme supleturu bolesnog učitelja II. razreda.

U tom pokušaju nije uspio vjerojatno najviše zbog toga što su mu, iz već navedenih razloga, bile nesklone kotarske vlasti, kao i općinske, a bez njihove suglasnosti i potpore teško da je mogao biti izabran. Taj ga neuspjeh vjerojatno nije previše pogodio, ali u sljedećim su godinama, 1883. i 1884., prilike po nj pošle vrlo lošim smjerom na više razina. U tijeku je tada bilo žestoko nadmetanje dvojice kandidata iz Makarske za zastupničko mjesto u Dalmatinskom saboru, narodnjačkoga Kažimira Ljubića i izvanstranačkoga, već spominjanoga pomoćnog biskupa Pavlovića Lučića, čiju su kandidaturu podupirali makarski autonomaši.⁵⁵ Na žestokom udaru makarskih narodnjaka tada nije bio samo njima suparnički kandidat nego i don Eugen kao jedan od rijetkih makarskih svećenika njemu privrženih, koji je, štoviše, imao vodeću ulogu u njegovoj predizbornoj promidžbi.⁵⁶

Oprilike u isto vrijeme odvio se Vusijev neuspjeli pokušaj da dobije kanoničko mjesto u tamošnjem konkatedralnom kaptolu, čiji ga je negativni ishod naprosto izbacio iz kolotečine te doveo u gotovo otvoreni sukob s dijecezanskim biskupom Markom Kalogjerom. Natječaj je za tada raspoloživi kanonikat otvoren 11. svibnja 1882.⁵⁷ On je, iako jedan u nizu od sedmorice natjecatelja, smatrao da mu je taj ugledni položaj unaprijed osiguran jer da ga je zaslužio prije svega svojim vrlo ozbiljnim i višegodišnjim radom na prikupljanju dokumentacije i sastavljanju službenog teksta pozicije za pokretanje postupka o proglašenju blaženim i svetim makarskoga biskupa Nikole Bijankovića (1645. - 1730.) u Rimu. Biskup mu je Kalogjera za taj trud prigodom zaključenja spomenutoga postupka izdao službenu pohvalnicu u pisanom obliku te usput rekao da je zavrijedio postati makarskim kanonikom, što je on shvatio kao obećanje.⁵⁸ Međutim, to mu se nije ni moglo obećati. Prema tadašnjim uredbama propisana je tablica s podacima svih natjecatelja: osobnim, o školovanju, dotadašnjim službama i stečenim zaslugama, po svršetku natječajnog roka slana Dalmatinskom namjesništvu u Zadar, koje

Odgovorio je 19. IV. 1880. da bi se to kosilo s vršenjem njegovih crkvenih obveza (NAS, S-M, Protokol g. 1880., br. 911.). Natjecanja svećenika za redovite prosvjetne službe, naprotiv, prema tadašnjim uredbama nije smio prijeći.

⁵⁵ O toj kandidaturi v. Obad, Makarsko primorje, str. 58.

⁵⁶ To tvrdi don Šimun Anđelinović u pismu upućenu 4. rujna 1883. biskupu Kalogjeri (NAS, S-M, Poz. 309, f. 64v).

⁵⁷ NAS, S-M, Poz. 209, sveščić za g. 1882./1883., spis broj 1205. Vusijeva je molba datirana 16. V. 1882. (ondje, Protokol. br. 1317.).

⁵⁸ To obećanje, navodno javno izrečeno, spominje s negodovanjem u pismu poslano neimenovanom splitskom kanoniku početkom g. 1883., kad se očekivala skoro odluka i pročuilo da veće izgleda ima natjecatelj Žuvela (NAS, S-M, Poz. 309, f. 1v).

ju je, uz svoje popratno mišljenje, prosljeđivalo Ministarstvu bogoštovlja u Beč, a odluku je donosio car. S obzirom na to da je Vusio bio najmlađi od svih natjecatelja i s najmanje godina službe, razumljivo je da nije uvršten u tzv. ternu, dodatnu tablicu sastavljenu u Splitu, u kojoj su bila imena trojice s ostvarenim najboljim uvjetima. U nju je na prvo mjesto stavljen te poslije bio imenovan don Ante Žuvela, kojemu je po uspjehu postizanu tijekom školovanja i u dotadašnjim službama to mjesto i pripadalo.⁵⁹ Jedinom nezgodnom okolnošću mogao je netko smatrati činjenicu da je Žuvela rođen u istomu mjestu u kojem i biskup Kalogjera.

Osim toga što po učenosti i dotadašnjim službama nije bio ni blizu Žuveli,⁶⁰ Vusio je u nepovoljnijem položaju bio i zbog prethodnih optužaba za stvaranje sukoba i grubo vrijeđanje protivnika, zbog čega je, kako je već navedeno, s crkvene strane bio i službeno ukoren. Pomoćni je biskup Pavlović tom nedostatku svoga privrženika nastojao doskočiti tako što je u posvjedočenju izdanu njemu u prilog nakon otvaranja spomenutog natječaja tvrdio da on više nije onakav kakav je bio prošle godine (*Il Vusio d'un anno fa non è a confondersi col Vusio d'oggi*), kad je njegovo ponašanje u sukobima s protivnicima zasluživalo opravdane prigovore jer je „na silu išao silom, vrijeđan, vrijeđao“, a sad se popravio, premda je i sada „jasan i otvoren oporbenjak prema općinskoj upravi“ (*è uno spiegato, aperto oppositore all'indirizzo della locale Amministrazione comunale*), ali „ne povrjeđuje osobe“ (*non lede le persone*). Ako tko drži da ga je povrijedio, nastavlja Pavlović, neka ga tuži sudu, ali nipošto ne može biti opravdano nastojanje „da ga se uništi te pretvori u prah samo stoga što je neugodan“ (*distuggere, polverizzare perché unicamente incomodo*).⁶¹

⁵⁹ Rođen je g. 1836. u Blatu na Korčuli, gdje je završio osnovnu školu, nižu gimnaziju u Dubrovniku, a višu i filozofsko-teološki studij s izvrsnim uspjehom na franjevačkim školama u Peruggi i u Rimu. Kao osposobljeni profesor predavao je logiku, racionalnu filozofiju i etiku na franjevačkom višem učilištu u Kopru od I. XI. 1860. do 31. X. 1863. Potom je svećenički djelovao kao župni pomoćnik u rodnoj župi, a od 1868. u župama Splitsko-makarske biskupije Podgrađu, Grabu, Makarskoj i napokon od g. 1877. kao stalni župnik u Podgori, ukupno 17 godina i 7 mjeseci. Niz korizmenih propovijedi održao je četiri puta u Makarskoj i jednom u Trogiru (NAS, S-M Poz. 209, god. 1882./83., natječajna tablica pod br. 7; ondje, Životopisi članova Makarskoga kaptola, rukopis iz oko g. 1890.).

⁶⁰ Vusio je tijekom školovanja postizao osrednji uspjeh, u vrijeme zaključenja natječaja tek je bio navršio 32. godinu svoga života, a u službi bio samo nešto više od 7 godina (NAS, S-M Poz. 209, god. 1882./83., natječajna tablica pod br. 7; DaZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1883., svežanj 3058, fasc. IV.c., br. 7433.).

⁶¹ To je posvjedočenje datirano u Makarskoj 16. V. 1882. (NAS, S-M, Spisi g. 1882., pod br. 1118). Vusijeva molba upućena Biskupskom ordinarijatu 5. I. 1883., da odluka iz g. 1881. o

Za ishod toga natječaja doznalo se znatno prije službenog proglašenja (6. VI. 1883.) i svečanog ustoličenja novoga kanonika Žuvele (30. VI. 1883.).⁶² Na prvu vijest o tome Vusio nije mogao zatomiti svoje veliko razočaranje. Njemu je dano do znanja da više ne može ostati u Makarskoj. Već je 23. veljače 1883. pisao neimenovanom kanoniku u Splitu da mu je neprihvatljiva mogućnost povratka u župu Donje Selo, a isto tako odlaska u župu Zagvozd, što mu se tada nudilo, pozivajući se još uvijek na navodno biskupovo obećanje.⁶³ Njegova je majka u njegovo ime, a nedvojbeno u skladu s trenutnim njegovim raspoloženjem, zacijelo uz izričitu suglasnost, zatražila od biskupa, posredovanjem splitskoga kanonika Vuškovića, da mu se izda otpusnica za prelazak u neku drugu biskupiju, što mu je 19. ožujka 1883. i poslano.⁶⁴ On ju je brzo vratio natrag s obrazloženjem da ju nije tražio.⁶⁵ U međuvremenu je razriješen od svih dotadašnjih crkvenih služba u Makarskoj i u obližnjoj župi Makar-Kotišina te imenovan upraviteljem župe Opuzen (6. travnja 1883.).⁶⁶ Zbog nemogućnosti izvršenja odluke o promjeni župnika u Opuzenu,⁶⁷ on je 22. ožujka 1883. imenovan upraviteljem župe Muć Donji, što nije odbio, ali je javio u Split da izvršenje mora znatno odgoditi zbog bolesti. Iz Biskupskog je ordinarijata na to odgovoreno neka ostane na raspolaganju za neku drugu službu.⁶⁸ To mu rješenje nipošto nije odgovaralo jer je ostao bez redovitih primanja.

Njegovo je neraspoloženje takvim razvojem događaja brzo doseglo vrhunac. U pismu poslano Biskupskom ordinarijatu 11. travnja 1883. prosvjedovao je protiv širenja glasina da je on autor napada na biskupa Kalogjeru objavljena u listu „Sloboda”.⁶⁹ Međutim, biskupu su od sredine sljedećega

njemu danu ukoru zbog uvrede nanesene Pavlinoviću bude povučena (NAS, S-M Protokol g. 1883. br. 54. i 125.) povezana je također s natječajem, u kojemu bi taj ukor za Vusija kao natjecatelja imao negativan učinak.

⁶² NAS, S-M, Poz. 209, sveščić za g. 1882./1883., spis brojevi 1382./83. i 1601./83.

⁶³ NAS, S-M, Poz. 309, f. 1r-2r.

⁶⁴ NAS, S-M, Poz. 309, f. 5r-6r.

⁶⁵ NAS, S-M, Poz. 309, f. 11r-12r.

⁶⁶ NAS, S-M, Poz. 13A, sveščić za g. 1883., br. 625. i 749.; Poz. 347/3, g. 1883. pod Makar-Kotišina, zapisnik o primopredaji (spis br. 934.).

⁶⁷ NAS, S-M, Poz. 9B, f. 20rv.

⁶⁸ NAS, S-M, Spisi g. 1883., br. 869 i 873; ondje, Poz. 9B, f. 39r.; ondje, Generalni vikarijat Makarska, Spisi g. 1883., br. 227.

⁶⁹ NAS, S-M, Poz. 309, f. 11r-12r. Makarski je župnik Bašković u pismu od 27. VII. 1883. izrazio uvjerenje da je Vusio zaista „neizravni autor“ toga i drugih napisa protiv biskupa Kalogjere

mjeseca lipnja stizala izvješća o tome kako ga Vusio u Makarskoj javno i žestoko grdi i napada kojekakvim riječima.⁷⁰ O takvu je Vusijevu ponašanju posvjedočio i općinski načelnik Vuković 22. VII. 1883. u pismu naslovljenu na makarskoga župnika don Ivana Baškovića. Naveo je Vusijeve riječi što ih je navodno pred njim izrekao te naglasio: „Začudno je svakomu da ovo postupanje Vusia njemu pretpostavljene osobe trpe.”⁷¹

Napokon je biskup, smatrajući da glas o tome proširen u makarskoj javnosti nije spojiv s daljnjom mogućnošću njegova bilo kojega svećeničkog djelovanja u toj sredini, 4. kolovoza 1883. izdao odluku kojom mu zabranjuje vršenje svećeničkih čina u gradskoj i okolnim župama.⁷² On je, pogođen tom kaznom, iznenada i bez potrebnog dopuštenja 10. kolovoza otputovao u Rim, u kojemu je pred sudištima Svete Stolice pokušao osporiti biskupovu odluku.⁷³ Vratio se 29. kolovoza s uvjerenjem da je u tome uspio,⁷⁴ ali je brzo shvatio da se mora biskupu ispričati, na što ga je poticao i tadašnji metropolit Petar D. Maupas, te izraziti spremnost za službu u nekoj župi izvan Makarske, što je tijekom rujna i učinio,⁷⁵ pa mu je kazna oproštena.⁷⁶ O pozitivnoj promjeni njegova ponašanja nakon toga pisao je 10. rujna 1883. biskupu Kalogjeri i makarski župnik Bašković izražavajući svoje uvjerenje da ga je „upropastilo loše društvo“, a da bi ga „dobro brzo ispravilo“ jer je dovoljno pametan da shvati „od kakve mu je koristi bilo prijateljstvo i bliskost pokvarenih svjetovnjaka, koji su ga prije stalno okruživali, a sada ga svi gotovo posve napustili”⁷⁷

Vusiju se od više tada ponuđenih službi najpovoljnijom činila ona stalnoga župnika u nedalekoj omiškoj Rogoznici, za koju je upravo bio otvoren natječaj, pa se i on prijavio. Ne shvaćajući još uvijek da svakako mora napustiti

objavljenih u tim novinama (ondje, f. 54r).

⁷⁰ NAS, S-M, Poz. 309, f. 15r, 50r-55r. Ta su izvješća naknadno (16. i 18. VIII.) označena brojevima prezidijalnog protokola.

⁷¹ Ondje, f. 57rv.

⁷² Ondje, f. 18r, 22rv.

⁷³ Ondje, f. 45r.

⁷⁴ Ondje, f. 48r.

⁷⁵ Ondje, f. 68r, 73v. O tom svjedoči Vusijevo opširno pismo upućeno biskupu Kalogjeri 20. IX. 1883., u kojemu ipak nije priznao da ga je javno napadao, a one koji su mu to pripisivali i o tom biskupa izvještavali poimence je spomenuo proglašavajući ih redom svojim osobnim protivnicima. Molio je da mu se dodijeli položaj stalnoga župnika u omiškoj Rogoznici (ondje, f. 75r-79r).

⁷⁶ Ondje, f. 83r.

⁷⁷ Ondje, f. 68r.

dotadašnju užu sredinu, natjecao se u isto vrijeme i za stalnoga župnika Makra-Kotišine.⁷⁸ Međutim, sve se to brzo pokazalo nemogućim.

Biskup mu je želio izići ususret, ali je naišao na žestoki otpor Omiške općine i samih rogozničkih župljana. Omiški je načelnik Ivan Franceski 13. studenoga 1883., dok je natječaj još bio u tijeku, posjetio biskupa Kalogjeru te ga molio da Vusija ne šalje ni u Rogoznicu ni u bilo koju župu u njegovoj općini.⁷⁹ Razlog je toga protivljenja iznio i u pismu poslano biskupu 23. studenoga. Prema njemu, u Omišu je i u okolici tada bio proširen glas da je Vusio „smutljivac, čovjek nemirna duha, sastavljač klevetničkih napisa, nesnosan, a osobito politički agitator i fanatični sljedbenik talijansko-srpske stranke, što za težaka u omiškom kraju, poznata po svojim osjećajima ljubavi i odanosti vjeri i hrvatskoj domovini, znači isto što i dalmatinski odmetnik i neprijatelj katoličke vjere”.⁸⁰ Dodao je još i to da bi on u Rogoznici izazvao nemire jer među župljanima se već na prvu vijest o njegovu mogućem dolasku javlja neraspoloženje.⁸¹ Vjerojatno je već prije na istu adresu stiglo i pismo iz Rogoznice (nadnevak 18. studenoga 1883.) poslano u ime šezdeset i dvojice župljana. Svi su oni, kaže se tu, uznemireni viješću da im za župnika dolazi „neki pop Vužio iz Makarske, koji je na glasu kao nemiran i zaneseni pristaša talijanske-srpske stranke“, što bi „bez sumnje prouzrokovalo nemir i uzbunu u našem selu u kojem vlada čisti katolički-hrvatski duh i misao”.⁸²

Vusio je, obaviješten o otporu Omiške općine, koji se prelio i na Rogožđane, mogao shvatiti da njegova prva natječajna molba nema izgleda za uspjeh, a s obzirom na prethodna zbivanja još manje ona druga. Svejedno se još na smjeni godina 1883. i 1884. nadao povoljnu ishodu.⁸³ Štoviše, toliko je bio opsjednut svojim zavičajem da se, nakon svega što se događalo, usudio

⁷⁸ U pismu poslano 10. XII. 1883. biskupu Kalogjeri kaže da je obje molbe predao „jučer“. Želi Rogoznicu u skladu s pregovorima „između mene, njegove ekscelencije nadbiskupa Maupasa i Vas“, ali se zbog nastalih protivljenja u Rogoznici prijavio i za Makar-Kotišinu, u kojoj ga „puk želi, a drugim natjecateljima nije privlačna“ (ondje, f. 97rv).

⁷⁹ Usp. biskupovu vlastoručnu bilješku o tom posjetu (Ondje, f. 84r).

⁸⁰ Ondje, f. 89v.

⁸¹ Ondje, f. 90r. Svećenik je don Mihovil Dubravčić 4. XII. 1883. zapisnički potvrdio da mu je Vusio za putovanja brodom, kojim su putovali iz Splita, on za Omiš, a Vusio za Makarsku, prije nego je brod pristao u Omiš rekao: „Eppure ero una volta amico del Zane Franceschi, mi rincresce che mi fa guerra, non ostante di gli che lo saluto e che si vedremo a Filippi!“ (ondje, f. 93v).

⁸² Ondje, f. 95r.

⁸³ To se može zaključiti iz sadržaja njegove novogodišnje čestitke upućene 31. prosinca 1883. biskupu Kalogjeri, u kojoj je, ne bi li svoje izgleda ojačao, tobože usputno naveo da je o Božiću preko kardinala Jacobinija brzojavno primio Papin apostolski blagoslov (Ondje, 99rv).

javiti biskupu da su sela Makar i Kotišina njega predložila za svoga stalnog župnika, pa neka ga prije rješenja samog natječaja, do kojega može proći još mnogo vremena, imenuje tamošnjim župnim upraviteljem, na što mu je 18. veljače 1884. odgovoreno da je ta služba već povjerena drugom svećeniku.⁸⁴

Natjecatelj je tek nakon toga shvatio da nikako ne može dobiti službu povezanu s mogućnošću njegovog ostanka u Makarskoj ili u kolikoj-tolikoj njezinoj blizini. To je bilo dovoljno za njegovu odluku o napuštanju Splitsko-makarske biskupije. Usljedio je toga puta vlastoručno napisani i potpisani zahtjev da mu se dade otpusnica jer se želi pridružiti Zadarskoj nadbiskupiji,⁸⁵ što je odmah prihvaćeno, a odluka je o tome izdana već 5. ožujka 1884.⁸⁶

Crkvene službe za desetogodišnjeg boravka u Zadru

Zadarskom je nadbiskupijom tada ravnao nadbiskup i metropolit Petar Dujam Maupas (1862. - 1891.), koji je Vusija, čini se, rado primio za svećenika svoje nadbiskupije cijeneći njegove sposobnosti, a zacijelo i kao čovjeka bliskih političkih nazora. Povjerio mu je službu jednoga od petorice župnih pomoćnika i koralnih vikara u zadarskoj katedrali, ujedno nedjeljnog propovjednika i obredničara. U tim je službama ostao i nakon Maupasove smrti (umro 8. ožujka 1891.). Vršio ih je od svibnja 1884. do početka 1895.,⁸⁷ kad je umirovljen, i to, po svemu sudeći, mirno, savjesno i uspješno, zbog čega one u povijesnim vrelima i nisu ostavile većega traga.

Prelaskom iz male makarske sredine u pokrajinski glavni grad oslobodio se dotadašnjih napetosti i sukoba. U politička se razračunavanja, koja su mu u zavičaju zadala mnogo jada, čini se, nije više izravno uključivao. Radije je svoje slobodno vrijeme posvetio stručnom i publicističkom radu na privrednom polju, koji ga je sve više privlačio, o čemu će biti govora napose.

⁸⁴ Ondje, 107r i 108v. U međuvremenu je, 13. siječnja 1884., općinski načelnik Vuković javio da „pop Vusio raznosi glas da mu je namijenjena župa Makra-Kotišine“, iako takva osoba „ne bi mogla biti podobna za napredak duhovni“ tih sela (Ondje, 101rv).

⁸⁵ Ondje, 109r.

⁸⁶ Ondje, 111r (koncept te otpusnice protokolirane pod red. br. 812.). Prema brzojavnim izvješću Makarske općine od 14. III. 1884. Vusio je ipak svojim izjavama sve do tada zbuñjivao župljane Makra Kotišine (ondje, f. 113r).

⁸⁷ Te su mu službe navedene u godišnjacima Zadarske nadbiskupije (*Schematismus seu Status personalis et localis Archidioecesis Jadertinae*) iz godina 1885.-1894., npr. u onom za g. 1890. na str. 32. Usp. još: N. N., L'abbate E. M. Vusio, presidente della Società agraria della Dalmazia, *Rivista illustrata*, god. 3., br. 3. od 1. II. 1895., str. 44.

U Zadar je s vremenom doveo svoje roditelje,⁸⁸ zacijelo i sestru Adelaide,⁸⁹ a ne zna se točno kad. Vjerojatno je do tog iseljenja gotovo cijele obitelji iz Makarske došlo nakon g. 1887., u kojoj se bez uspjeha natjecao za kanonika tada još postojećega Hrvatskog kaptola Sv. Jeronima u Rimu,⁹⁰ što se može smatrati dokazom da se do tada i nije mislio duže zadržati u Zadru, jer bi u protivnom bilo besmisleno tamo dovoditi svoje.

Sa Splitsko-makarskom biskupijom ostao je povezan još neko vrijeme po članstvu u svećeničkoj pobožnoj udruzi zvanj „Uzajamna zadužbina“ s obvezom da namijeni po jednu misu za svakoga preminulog člana. Obavijesti su mu o tome slane samo do g. 1893.,⁹¹ što znači da je njegovo članstvo tada prestalo. U svoju nekadašnju biskupiju vratio se na svojevrsan virtualan način objavljivanjem knjižice o radu na postupku za proglašenje blaženim i svetim makarskoga biskupa Nikole Bijankovića. Na tome je on najviše radio, sve dok bilježnička ovlast za taj slučaj nije početkom g. 1884., na njegovu veliku žalost, dana drugomu. Objavljivanjem je te knjižice, može se slobodno reći, dao oduška dubokoj nutarnjoj potrebi da s tim postupkom, a napose sa svojim udjelom u njemu, bolje upozna prije svega javnost u svom zavičaju, a onda i širu u biskupiji koju je napustio. On tu o nastojanjima tada već pokojnoga biskupa Marka Kalogjere ipak u svezi s tim postupkom piše s najvećim poštovanjem bez uočljivih tragova osjećaja vlastite povrijeđenosti.⁹² Međutim, u svom se očekivanju da će troškovi tiskanja te knjižice biti brzo

⁸⁸ Već je navedeno da mu je otac tu i umro, a zacijelo i majka (Matice umrliz iz razdoblja nakon 1897. nisu dostupne).

⁸⁹ U Makarskoj mu je trajno ostao samo brat Narciso. U stanju duša župe Makarska sastavljenu oko 1824. uz Adelaidino ime nadnevak je rođenja i još samo to da se „iselila“ (Arhiv župe Sv. Marka u Makarskoj).

⁹⁰ Arhiv Papinskoga hrvatskog zavoda Sv. Jeronima u Rimu, Decreti, 24, str. 4. (pod 24. VI. 1887.) i Filza del libro mastro 1887, mese agosto 1887. (zapis da su mu vraćeni dokumenti priloženi molbi).

⁹¹ Upisan je u travnju 1879. (NAS, S-M, Poz. 208, g. 1879., spis br. 2084.), a posljednja mu je obavijest poslana 14. III. 1893. (ondje, g. 1893., spis 802).

⁹² Usp. Eugen Marija Vusio, *O razpravi posvećenja sluga Božjega Nikole Bijankovića Splječanina, makarskog biskupa*, Zadar 1890., str. 16-27. U pismu poslanu još živućem biskupu Kalogjeri iz Zadra 14. III. 1887. izrazio je osjećaje svoje povrijeđenosti tim što je bio silom isključen iz daljnje rada na spomenutom postupku, ali na vrlo učtiv način. Naglasio je da najavljeni novi koraci splitskoga Biskupskog ordinarijata u promicanju priznanja Bijankovićeve kulta ne mogu imati učinka bez prikupljene dodatne dokumentacije (*processo suppletorio de non cultu*), koju je on sredio te ju drži kod sebe. Nije propustio navesti nekadašnje Biskupove pohvale za njegov uspješan rad izrečene u raznim prigodama, a ni to kako ga je sam papa Leon XIII. u Kalogjerinjoj nazočnosti, za audijencije 18. XII. 1881., poticao da „nastavi i ustraje u radu na tom korisnom

pokriveni prodajom velikog broja primjeraka u župama spomenute biskupije teško razočarao. Na to je reagirao tako neprimjereno⁹³ da je 8. siječnja 1893. zbog toga dobio službeni ukor novoga zadarskog nadbiskupa Grgura Rajčevića (1892. - 1899.).⁹⁴

Bečko razdoblje, najduže u Vusijevu životu

Moglo bi se pomišljati da ga je upravo spomenuti ukor, što ga je dobio u pisanom obliku, nagnao na traženje prijevremene mirovine i potom na odlazak u Beč. Zacijelo taj udarac, koliko god bio zaslužen, nije očekivao od nadbiskupa Rajčevića, nekoć svoga rektora, profesora i odgojitelja u Centralnome bogoslovnom sjemeništu u Zadru, ali zasigurno nije bio presudan u donošenju odluke za odlazak iz Zadra. Valja svakako voditi računa i o činjenici da su ga i prije privlačile strane pokrajine i gradovi. Već je naveden podatak o njegovu putovanju u Trst dok je još bio bogoslov. Kao šoltanski župnik ljeti je g. 1879. putovao u Beč,⁹⁵ potom dva puta u Rim, prvi put skupa s biskupom Kalogjerom u prosincu 1881., kad je Zboru za proglašenje svetaca osobno predao spise postupka o Nikoli Bijankoviću,⁹⁶ a drugi kad je u kolovozu 1883., kako je već navedeno, pokušao ondje osporiti kaznu koju mu je isti biskup Kalogjera dosudio. O tome da mu je bilo privlačno živjeti u svjetski poznatim gradovima svjedoči njegova prijava na natječaj za kanoničko mjesto u Rimu, što je također već spominjano. Sve je to moglo utjecati na spomenutu

U vrijeme odlaska u Beč
(crtež u "Rivista illustrata"
br. 3. god. 1895., str. 44)

pothvatu", čime je Papa, kaže, očitovao svoju volju „da ja osobno nastavim taj pothvat, a ne netko drugi“ (NAS, S-M, Poz. 266./II., spis s oznakom br. 985. g. 1887.).

⁹³ NAS, S-M, Poz. 309, f. 126rv.

⁹⁴ NAS, S-M, Poz. 309, f. 132r.

⁹⁵ NAS, S-M, Protokol g. 1879. br. 1195.

⁹⁶ NAS, S-M, Protokol g. 1881. br. 2397.

njegovu odluku i požuriti je, ali nije razlog za sumnju u istinitost obrazloženja navedena u bilješci uvrštenoj u spis bečkoga Ministarstva za bogoštovlje i nastavu iz g. 1901. Tu se tvrdi da je u prijevremenu mirovinu otišao radi toga da se mogne ne smetano „posvetiti izradi svoga financijsko-privrednog sustava, djela koje su najstručniji ljudi ocijenili i koje će biti od velike koristi za puk, državu i domovinu.“⁹⁷ U Beču se kao umirovljenik zaista sasvim predao proučavanju društvenih i financijsko-ekonomskih pitanja i publicističkom radu s naglaskom upravo na promicanju reforma na tom području.

Iz Vusijeve izjave da ga je na putovanje iz Beča u Dalmaciju i druge južne dijelove Habsburške Monarhije, ostvareno tijekom ljeta g. 1907. „nakon neprekidnog boravka u Beču u trajanju od trinaest godina“, prisilila nostalgija,⁹⁸ moglo bi se zaključiti da je u tom gradu trajno boravio već od 1894., ali čini se da tamo nije stigao prije proljeća 1895.⁹⁹ Bit će da se više puta spuštao do Trsta, ali Beč mu je, po svemu sudeći, ostao mjestom trajnog boravka sve do smrti.¹⁰⁰

Život je u tom velegradu bio skup, a s vremenom se njegovo zdravstveno stanje pogoršavalo, pa je sve više trošio na liječenje. Austrijskom se novcu tijekom godina vrijednost smanjivala. S druge strane, svećeničke su mirovine isplaćivane iz godišnjih prihoda vjerskih zaklada pojedinih pokrajina stvorenih od crkvene imovine s njihovih područja bile neujednačene. Imovina Katoličke vjerske zaklade u Dalmaciji bila je skromna, stoga su izdavanja za spomenute mirovine bila među najnižima u Monarhiji. Zbog toga Vusijeve

⁹⁷ Staatsarchiv Wien, Verwaltungsarchiv, Neuer Cultus, Sig. 49, Fsz. 358, spis br. 871. od 6. I. 1901.

⁹⁸ Viaggio nelle provincie meridionali della Monarchia (Trieste-Istria-Dalmazia-Bosnia-Croazia-Carniola-Friuli-Trentino), *La Monarchia*, I (1907) 7, str. 2.

⁹⁹ U svakom slučaju, odluka o njegovu umirovljenju nije izdana prije siječnja 1895. U njegovu kratkom životopisu iz tog vremena, naime, stoji da je „umirovljen prije malo dana“ (N. N., Labbate E. M. Vusio, str. 44). Čini se da je njegovo umirovljenje formalizirano tek 3. IV. 1895. (v. Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig 49, Fsz. 358, spis br. 871). Međutim, nije isključeno da se on ipak tada već nalazio u Beču.

¹⁰⁰ Podaci navedeni u godišnjacima Splitsko-makarske biskupije za godine 1912. i 1925., prema kojima bi on tada živio negdje u Tršćanskoj biskupiji (*Status personalis et localis Dioecesis Spalatensis pro anno Domini 1912*, Spalati 1912., str. 153; *Status ... pro anno Domini 1925*, Spalati 1925., str. 158), zacijelo su plod zabune. Godišnjak Zadarske nadbiskupije za g. 1913. za mjesto njegova boravka navodi Beč (*Status ... Archidioecesis Jadertinae ineunte anno Domini MCMXIII*, Jaderae 1913., str. 120), a tako i godišnjak Apostolske administrature jugoslavenskog dijela Zadarske nadbiskupije za g. 1928. (*Status ... Dioecesis Sibenicensis et Administraturae apostolicae partis Jugoslavicae Arhidioecesis Jadrensis a. D. 1928.*, Sibenici 1928., str. 173). To potvrđuju i podaci u godišnjacima Bečke nadbiskupije (usp. *Personalstand der Säkular- und Regular Geistlichkeit der Wiener Erzdiözese 1915*, s. a., str. 534).

molbe za povišice i neke izvanredne dodatke nisu prihvaćane bez otpora odgovarajućeg ureda pri Dalmatinskom namjesništvu. Vrijedno je spomena da u razmatranju tih molba u spomenutom uredu u Zadru i u bečkom Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu nema spomena o njegovim mogućim prihodima od publicističkog rada, zacijelo stoga što je bilo poznato da ta izdanja u skromnim nakladama nisu donosila dobit.¹⁰¹

Umro je u Beču 27. veljače 1929. u 78. godini svoga života nakon duže bolesti, a tijelo mu je sahranjeno 4. ožujka na bečkome središnjem groblju (*Zentral-Friedhof*).¹⁰²

Pothvati i prijedlozi za gospodarski napredak u Dalmaciji i šire

Kao župnik i pučki učitelj u Donjem Selu i Maslinici na otoku Šolti nastojao je uz pomoć stručne literature na stranim jezicima što bolje upoznati tu problematiku. Na to ga je potaklo uvjerenje da program dalmatinskog preporoda mora uključivati poboljšanje privrednih prilika u pokrajini kao jednu od glavnih odrednica, prije svega poticanje razvoja poljodjelstva. Želeći stečena saznanja prenijeti svojim župljanima i otočanima iz susjednih župa, u zimsko je doba tijekom pet godina držao večernju praktičnu školu iz privrede i poljoprivrede za odrasle. Osim toga, na otoku je osnovao *Poljodjelsko društvo* preko kojega je poljodjelcima dijelio kvalitetno sjemenje, sadnice raznih voćaka, oruđe i knjige.¹⁰³ Na njegov je poticaj g. 1875. na Šolti osnovana *Pčelarska zadruža*, kojoj je bio predsjednikom. Za te je udruge i njihovu djelatnost tražio i uspijevaao dobiti potporu iz državnih i drugih fondova.¹⁰⁴

¹⁰¹ Dokumentacija o tome iz godina 1900.-1904., 1906., 1908., 1912./1913., 1917./1918. sačuvana je u Verwaltungsarchiv u Beču, Neuer Cultus, Sig 49, Fsz. 358.

¹⁰² Usp. osmrtnicu, od koje posjedujem presliku. Prikladno je ovdje kao primjer teškoća u traženju podataka o našim ljudima umrlim u inozemstvu spomenuti naše takvo iskustvo baš u ovom slučaju. Oslanjajući se na činjenicu da su Vusijevi osobni podaci s naznakom da boravi u Beču navedeni na str. 255. *Općega šematizma Katoličke crkve u Jugoslaviji* izdana u Sarajevu g. 1939., a redakcija je toga dijela navedene knjige završena 1937., potpisani je u potrazi za podatkom o njegovoj smrti u bečkomu matičnom uredu uzalud pregledao mnoštvo podataka o umrlima iz te godine i još nekoliko prije i nakon nje. Više godina nakon toga taj je svoj neuspjeh spomenuo u odgovoru na upit dr. Miroslava Granića postavljen u čitaonici Državnoga arhiva u Zadru, o čemu istražuje. Nakon kratkog vremena od njega mu je poštom stigla preslika Vusijeve osmrtnice, na čemu mu i ovdje izražava dužnu zahvalnost.

¹⁰³ N. N., Labbate E. M. Vusio, str. 44.

¹⁰⁴ Usp. Dinko Sule, Teme i dileme, *Baščina*, br. 11, Grohote 2004., str. 136; Pčelarstvo na otoku Šolti, *Baščina*, br. 17/18, Grohote 2009., str. 51-52; Dobroslav Elezović, Prilog za povijest šoltanskog pčelarstva. Zapis po sjećanju, ondje, str. 58.

Poslije je u Zadru sudjelovao u osnivanju „Dalmatinskoga poljodjeljskog društva“ (*Società agraria della Dalmazia*), kojemu je bio predsjednikom.¹⁰⁵ Smatrajući da će ekonomski napredak širokih pučkih slojeva u cijeloj pokrajini najbolje promicati preko novina i knjiga, objavio je o tome niz stručno i popularno pisanih članaka, knjiga i knjižica.¹⁰⁶ Plod je tih njegovih nastojanja osnivanje društva *Pučka knjiga* u Zadru (1890.)¹⁰⁷ i pokretanje dvaju listova kojima je bio glavni urednik, suradnik, a nekima neko vrijeme i vlasnik.¹⁰⁸ To su *Poljoznanac* (1890. - 1892.) i *Seljak* (1891. - 1896.). Taj drugi je bio „glasilo Seljačkog gospodarskog društva Dalmacije“. Neko je vrijeme izlazio kao prilog prvomu, a nakon gašenja prvoga, samostalno.¹⁰⁹ On i krug ljudi okupljenih u spomenutim društvima smatrali su glavnim temeljem svoga djelovanja načelo „Dalmaciji je red da se najprije ekonomski podigne, hoće li da istodobno moralno, socijalno i politički uskrnsne“, što je isticano poslije i na naslovnici lista *Seljak*.¹¹⁰

Vusijevo je djelovanje na crkvenom i ostalim poljima u razdoblju prije preseljenja u Beč ukratko prikazano u, moglo bi se reći, njegovu oproštajnom tekstu, bez obzira na to je li ga sastavio on ili netko iz njegove blizine, objavljenu u listu *Rivista illustrata*. Tu se napose naglašava da je s područja „dviju sestrijskih znanosti“, ekonomije i poljodjelstva, pisao u „mnogim novinama, učenim i pučkim“, na jezicima talijanskom i hrvatskom, te objavio 52 djela „koja se sad nalaze gotovo u svim selima, pa i najmanjim“ u Dalmaciji, Istri, banskoj Hrvatskoj i Bosni, a da je glavno od tih, „sveobuhvatno djelo o poljodjelstvu“ tiskano „u tri izdanja s ukupno 6000 primjeraka“ (radi se o knjizi *Mladi poljodjelac*). Za *Poljodjeljsko dalmatinsko društvo*, „što ga je on osnova“, tu se tvrdi da je ono u same dvije godine postojanja okupilo 2000 članova.¹¹¹

¹⁰⁵ N. N., L'abbate E. M. Vusio, str. 44.

¹⁰⁶ O tim je temama pisao još kao šoltanski župnik u pokrajinskom listu *La Dalmazia cattolica*, koji ga u kratkom osvrtu na njegovo djelo *L'Olintio* naziva „collaboratore di cose agrarie nel nostro periodico“ (*La Dalmazia cattolica*, god. 8, br. 35, Zadar 1877., str. 342).

¹⁰⁷ Naslov se toga društva u internetskim katalozima nekih knjižnica vodi kao periodička publikacija, a radi se o nizu izdanih knjižica malog formata za pučku prosvjetu, od kojih je svaka trebala imati po 64 stranice.

¹⁰⁸ Ondje.

¹⁰⁹ Potanje podatke o izlaženju tih listova v. u: Vjekoslav Maštrović, *Jadertina Croatica. Dio II: časopisi i novine*, Zagreb 1954., str. 63-64 i 66-67.

¹¹⁰ Usp. ondje, str. 66 i 67.

¹¹¹ N. N., L'abbate E. M. Vusio, str. 44.

Od svih tih „djela“, a to znači kraćih i dužih novinskih priloga, knjižica i knjiga objavljenih prije Vusijeva odlaska iz Dalmacije, navodimo ovdje, radi naznake tematike kojom se tada bavio, sljedeće naslove (Potpune bibliografske podatke vidi u bibliografiji na kraju!): *Mladi poljodjelac* (u četirima izdanjima 1880. i 1881., 1885., 1887., 1891.), *Viečiti težački koledar* (1889),

Poljodjelski katechizam (1890), *Težačko blago*, (1891), *Due questioni vitali per la Dalmazia* (1892), *Uzoran seljak. Priručnik za učenike i mlade seljake* (1892), *Dva vrela bogatstva. Seljački razgovori* (1892), *Duhan* (1893), *Pravo podignuće Dalmacije po novom ekonomično-financijskom sustavu* (1904). U nizu njegovih djela posvećenih privrednim pitanjima, a objavljenih za njegova boravka u Beču, na Dalmaciju se odnose tri sljedeća: *Der Spiegel Dalmatiens und die Zukunft Oesterreichs* (1904), *La Dalmazia presente e futura* (1905) i *Le piaghe della Dalmazia* (1907).

Šire zamišljen program moralno-ekonomskog uzdizanja različitih društvenih slojeva na razini cijele Monarhije i drugih europskih država ponudio je u djelima objavljenima na talijanskom i njemačkom jeziku: *Nuovo sistema economico-finanziario progettato per lo stato austriaco e l'italiano ed applicabile a tutti gli stati civili* (1898), *Ein neues System der Volkswirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die Europäischen Staaten* (899), *Der Reichtum der Nationen und Staaten nach einem neuen Systeme* (1902), *Statuten der Kosmopolitischen Bank für Erzeugnis und Arbeit in Wien* (1903), *Lotteriespiel auf sittlicher und wirtschaftlicher Grundlage* (1904), *Il futuro capitale del mondo* (1907), *Die jetzige Klassenlotterie ist ein Schaden für den österreichischen Staat und seine Bevölkerung* (1914), *Wie soll man die schwere Last der österreichischen Staatsschulden regeln* (1914), *Die Kriegskosten und die wahre Hauptquelle des Reichtums und der finanz-wirtschaftlichen Macht Monarchie* (1914), *Die Kriegskosten oder wie kann die Habsburgische Monarchie im Inlande so viele Milliarden als erforderlich sind, aufreiben ohne die Bevölkerung zu belasten und ohne dass der Staat belastet wird* (1915) i još nekim kraćima.

O tom njegovu programu svjedoči i sadržaj priloga što ih je za boravka u Zadru objavio u već navedenim listovima *Poljoznamac* i *Seljak*, a za bečkoga u listovima *La patria illustrata* (1895. - 1897.), *La Riforma* (1898.), *Die Reform für Volkswirtschaft und Finanzpolitik* (1900.), *La Monarchia. Rivista politica, nazionale ed economica* (1907. - 1916.) i njemačko izdanje pod naslovom *Die Monarchie* (1913.).

U ovako kratkom osvrtu bio bibliografske naravi, koji ne zahtijeva, a i ne dopušta, upuštanje u dublje analize i opširna razlaganja o kakvoći te vrste njegove djelatnosti, možda je najbolje iznijeti, makar i u najsazetijem

obliku, što o njezinu predmetu i cilju sam kaže u djelcu „La missione della Chiesa cattolica nel XX secolo“. U predgovoru naglašava duboku povezanost „religioznog pitanja sa socijalnim, moralnog s privrednim“ te da je poslanje Katoličke crkve u novom stoljeću, među ostalim, rad „na moralno-društveno-ekonomskoj obnovi naroda i država“.¹¹² U tekstu, kojemu je dao oblik otvorenog pisma papi Leonu XIII., izražava svoje oduševljenje naukom što ga je spomenuti papa g. 1891. iznio u enciklici *Rerum novarum*. Tu encikliku smatra „predivnom“ i „providonosnom“ za društveno-ekonomska proučavanja, kojima se bavi, kaže, već od g. 1873. Pružila mu je, dodaje, obilno gradivo te ga potakla „na traženje praktičnih obrazaca za postizanje neophodnoga moralnog, društvenog i privrednog poboljšanja“ u skladnu međuodnosu pripadnika triju osnovnih društvenih skupina: kapitalista, poduzetnika i radnika. Za svoje djelo „Novi društveno-ekonomski sustav država i naroda“ (*Un nuovo sistema sociale economico degli stati e delle nazioni*) iz g. 1899.¹¹³ kaže da je naišlo na povoljne ocjene u njemačkim, talijanskim, francuskim, hrvatskim i drugim novinama. Nakon toga je tijekom dviju godina „uz pomoć odbora sastavljenog od stručnih osoba potanko razradio cijeli taj plan ispitujući ga s društveno-ekonomskog i političko-religioznog gledišta“ te ga objavio u djelu „Bogatstvo naroda i država“, koje je također naišlo na „javnu naklonost i potpuno odobravanje sa strane uglednih i stručnih čimbenika“.¹¹⁴ U daljnjem tekstu navodi sljedeća četiri praktična cilja toga novog sustava: „1. uravnotežiti u istom razmjeru tri osnove: novac, proizvodnju i rad, a s tim i tri društvene skupine; 2. povećati proizvodnju i rad; 3. smanjiti cijenu živežnih namirnica; 4. zaustaviti rastuće javne dugove i opterećenja kojima države, pokrajine i općine pritišću i podjarmljuju europske narode.“ Pri tom napominje da rješenje tih najživotnijih moralnih društvenih i ekonomskih pitanja ostaje još nepoznanicom „jer se političke i nacionalne stranke, međusobno oštro suprotstavljene, bore za premoć“, što ide u prilog „masonskim i socijalističkim strankama“, koje vode ideološki ciljevi. „Postizanjem predložene ravnoteže triju društvenih skupina bio bi napokon okončan krvavi rat što se sada vodi između kapitalizma s jedne strane, a s druge proizvodnje

¹¹² *La missione della Chiesa cattolica nel XX secolo*, Trieste 1903., str. VI-VII.

¹¹³ U knjižnicama nismo uspjeli naći neko djelo pod točno takvim naslovom. Vjerojatno misli na izdanja, talijansko i njemačko, svoga djela *Nuovo sistema economico-finanziario progettato per lo stato austriaco e l'italiano ed applicabile a tutti gli stati civili* (1898.) i *Ein neues System der Volks-wirtschaft und Finanzpolitik für Österreich und die Europäischen Staaten* (1899.).

¹¹⁴ *La missione della Chiesa cattolica*, str. 1-3. Objavljeno je g. 1902. na njemačkom jeziku pod naslovom *Der Reichtum der Nationen und Staaten nach einem neuen Systeme*.

i rada. Kapitalizam koji predstavlja osam postotaka europskog pučanstva nastoji lihvarjenjem, zakonima, monopolima i specijalnim povlasticama iscrpljivati i držati u podloznosti 92 % onih što žive od proizvodnje i rada, pa se tako vratiti u ona nesretna poganska vremena, u kojima je mali broj gospodara držao u ropstvu mnoštvo ljudi, a moralni je i društveni poredak bio u korijenu poremećen i pogažen”.¹¹⁵

Iz tih se riječi jasno razabire Vusijevo odlučno priklanjanje idejama i smjernicama kršćanstvom nadahnutu socijalnog i političkog djelovanja čvrsto oslonjena na stajališta enciklike *Rerum novarum*. Bio je pritom potpuno svjestan snažnog protivljenja kršćanskomu socijalnom nauku sa strane dobro organiziranoga i snažnoga protukršćanski usmjerenoga socijalističkog pokreta, koji uspješno osvaja mase koje su u sadašnjem liberalno-masonskom društvenom sustavu „umorne, potlačene i ogorčene“. U svezi s tim postavlja pitanje o Crkvi: „Tko bi mogao unaprijed zanijekati, da ona prije pobjede, ne će morati tijekom jednoga ili više stoljeća biti progonjena, lancima okivana, skućivana, gotovo poništena?“, izražavajući ipak uvjerenje da je ona na kraju „uvijek pobjeđivala i pobjeđivati će”.¹¹⁶

Zaključak

Don Eugen Marija Vusio bio je doista neobična pojava u redovima dalmatinskog svećenstva druge polovice 19. i prvih petnaestak godina 20. stoljeća, a slično i u redovima domaćih poticatelja društveno-ekonomskog napretka i političara. Na tim je područjima bio djelatan na više razina, užoj na otoku Šolti, široj u ondašnjoj pokrajini Dalmaciji i najširoj u Monarhiji, a i preko njezinih granica, barem u želji. Predanim radom na usavršavanju u strukama kojima se bavio, u organiziranju i vođenju raznih društava, pisanju članaka i knjiga, uređivanju i izdavanju periodičkih publikacija uspio je sublimirati svoj vatreni značaj.

Stekao je solidnu višu naobrazbu, klasičnu i teološku. Poznao je dobro, uz materinski hrvatski i klasični latinski, još tri strana jezika: talijanski, nje-mački i francuski. Akademske naslove nije ni pokušavao steći jer se posvetio djelatnostima za koje nisu bili nužni.¹¹⁷ Priznata mu je bila sposobnost za

¹¹⁵ Ondje, str. 4-5.

¹¹⁶ Ondje, str. III-IV.

¹¹⁷ Pretpostavka da je u Beču djelovao kao profesor na sveučilištu iznesena u prikazu njegova života i djelovanja sažetu u nekoliko redaka na internetskoj stranici o Vusijima (*skola.sys.hr/vusio.htm*.) plod je neutemeljenog domišljanja.

predavanje u osnovnim školama i nižim razredima ondašnjih gimnazija te je uz odobrenje odgovarajućih vlasti kao župnik Donjega Sela na Šolti vodio pomoćnu župnu školu, a za boravka u Makarskoj privatno poučavao nekolicinu gimnazijalaca pripremajući ih za ispite na javnoj gimnaziji.

U crkvenim službama, župničkoj na otoku Šolti i pomoćnima u katedralnoj crkvi u Makarskoj i katedralnoj u Zadru, proveo je ukupno dvadeset i jednu godinu. Osjećajno živo vezan uz svoj zavičajni grad Makarsku, pokušao je dobiti kanoničko mjesto i službu u rodnom gradu, koja bi ga s njim trajno vezala. Neuspjeh u tome bio je uzrokom njegova teškog razočaranja, a vrlo žestoki politički sukobi s narodnjacima u Makarskoj i okolnim mjestima potpuno su mu onemogućili uspješan rad u domaćoj sredini, pa je iz Splitsko-makarske biskupije prešao u Zadarsku nadbiskupiju. Od tada se sve više posvećivao publicističkom radu, kojemu se, nastanivši se u Beču nakon ranog umirovljenja, sasvim predao.

U ovome kratkom biobibliografskom radu nije moguće u potankostima prikazati razvoj Vusijevih političkih nazora i opredjeljenja. Još se manje ovdje može očekivati sasvim pouzdan kritički sud o tome i o njegovu stvarnom političkom utjecaju, pa se pokazalo neizbježnim ograničiti se na naznake osnovnih odrednica i iznošenje nekih današnjem povjesničaru zanimljivih stavova.

Vrednovanje njegova poznavanja ondašnjih gospodarskih prilika, teorija i prakse, stručnih pogleda i prijedloga treba prepustiti stručnjacima s tog područja, a tako i proučavanje stvarnog utjecaja njegovih objavljenih članaka i knjiga na ondašnje društvo. Ovdje je dovoljno iznijeti činjenice koje svjedoče o njegovu upornom nastojanju da što više pridonese moralnom i gospodarskom napretku raznih slojeva. Počeo je s prosvjetiteljskim radom te vrste među seljacima na otoku Šolti. Živeći potom u Zadru, svoje je stručno znanje produbljavao, a djelovanje, u suradnji s drugim osobama uključenima u novoosnovana društva, proširio na pokrajinu Dalmaciju služeći se svim tada raspoloživim sredstvima javnog priopćavanja.

To je djelovanje i dalje bilo usmjereno poglavito na prosvjetljivanje seljaštva, ali nipošto isključivo. Nakon preseljenja u Beč posvetio se izradi i promicanju šire zamišljenog programa o moralno-ekonomskog uzdizanju različitih društvenih slojeva, viših i nižih, uključujući poduzetništvo, radništvo i financije na razini Habsburške Monarhije i drugih država.

Vusio je napisao i objavio mnogo kraćih i duljih novinskih članaka, potpisanih i nepotpisanih, najprije u Katoličkoj Dalmaciji, a potom u nekim drugim dalmatinskim listovima i napokon u periodičkim publikacijama kojima je bio osnivač i urednik. Sastavljanje popisa baš svijuzi zadatak je koji

nadilazi zahtjeve ove studije. Stoga u bibliografskom dodatku navodimo podatke samo o trideset i osam njegovih radova koji se samostalno vode u knjižničkim katalogima i bibliografskim izdanjima.¹¹⁸ Tu su i bibliografski podaci i opisi osam periodičkih publikacija kojima je on bio pokretačem i urednikom, opširniji kad se radi o onima koje su izdavane u Beču, jer te vjerojatno nisu sačuvane u našim knjižnicama.

Na kraju treba naglasiti da su se njegove zamisli o preustroju Habsburške Monarhije, najprije u svojevrzni savez pet velikih cjelina, i o mjestu koje bi u tom novom sustavu pripadalo Dalmaciji sjedinjenoj sa susjednim hrvatskim pokrajinama uključujući i Bosnu, kao i njegove više puta izražene želje i nade u skoro ostvarenje svega toga brzo pokazale sasvim utopijskima. To vrijedi i za kasniju zamisao o podjeli na četiri takve cjeline (1914.), od kojih bi dvije središnje bile za Austrijance njemačkoga jezika i Mađare, na jugu *Habsburška Jugoslavija od Slovenaca, Hrvata i Srba*, a na sjeveru Češko-poljski savez.

Svaku nadu u ostvarenje bilo koje od tih zamisli potpuno je i zauvijek pomrsio Prvi svjetski rat s raspadom Habsburškog Carstva nakon njega. Sve teže ratne neprilike Vusija su malo po malo prisilile na prekid javnog djelovanja. Neko započinjanje iznova u sasvim novom domaćem i međunarodnom kontekstu stvorenu nakon rata nije mu dopuštala, uz ostalo, ni njegova tada već odmakla životna dob.

¹¹⁸ Postoje podaci o još nekim djelima, koja zacijelo nisu tiskana. Tako je npr. djelo *La Monarchia della Casa d'Asburgo. Corrispondenza di attualità politica, nazionale ed economica*, koje je trebalo imati 400 stranica u osmini, bilo najavljeno na kraju popisa njegovih djela nalijepljena na prednju stranu zadnje korice djelca *Il futuro capitale del mondo* dodanom djelu o novom ekonomsko-financijskom sustavu *Pubblicazioni dello stesso autore sul nuovo sistema economico-finanziario* (v. primjerak u Nacionalnoj knjižnici u Beču). Isto se može reći za sljedeća četiri djela: *Eine sozial Bank der Gemeinde Wien*, *Il libro nero, documenti autentici sulla propaganda antidinastica*, *Der Katechismus der europäischer Staatsbürger*, *Die neue Organisierung der Postsparkassen*. Navedena su g. 1915. kao spremna za tisak u dodatku popisu Vusijevih djela koja se mogu nabaviti objavljenu na nutarnjim stranicama omota brošure *Die Kriegskosten* (Wien 1915., nepaginirane stranice omota).

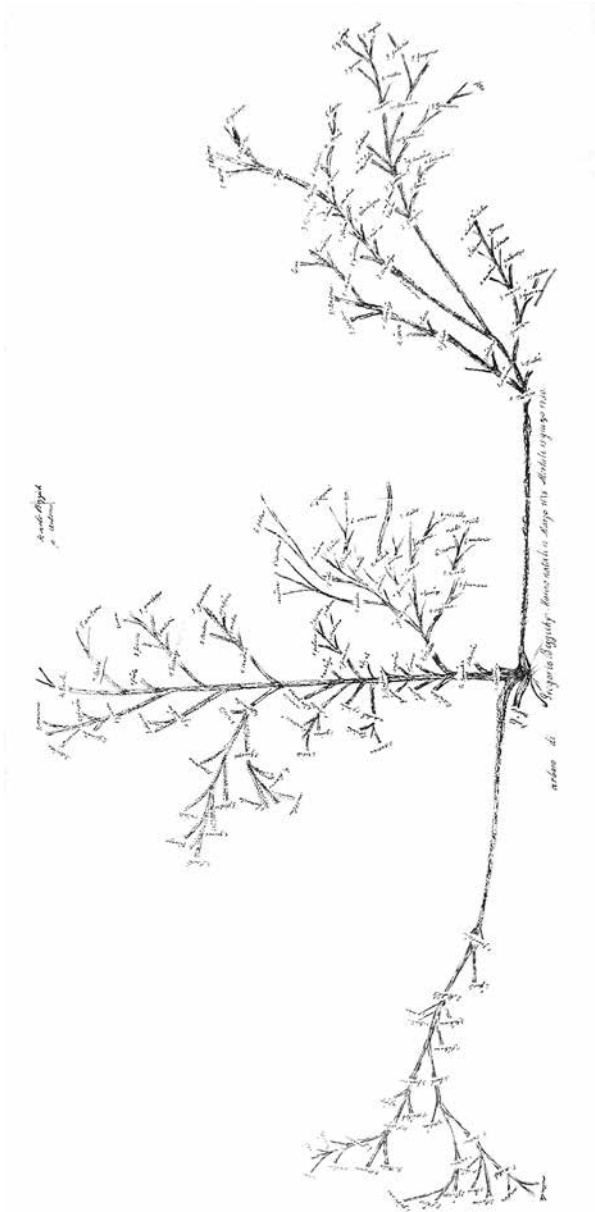
RODOSLOVLJE BEZIĆA

Kada izgovorimo riječ “korijeni”, ne mora se nužno raditi o korijenima nekog stabla ili biljke, ali ako kažemo “naši korijeni”, onda na slikovit način dajemo sugovorniku do znanja da se radi o našim ljudskim korijenima – našim precima. Radi se, dakle, o prošlom ljudskom naraštaju. Znanost koja to proučava zove se *genealogija* (riječ grčkog podrijetla), a znači: rodoslovlje, rodovnik, prikaz slijeda i odnosa među naraštajima ljudi, znanost o podrijetlu, kretanju i odnosima naraštaja ljudi.

Tko od ljudi, pa i nas Bezića, nije bar jednom u životu bio u prilici razmišljati ili s nekim razgovarati, raspravljati o svojim korijenima ili precima i do kojega smo “koljena” u prošlost mogli doći? Svakoga od nas, više ili manje, zanima tko su bili, kada su, i odakle došli naši pretci tu gdje smo sada. Nažalost, povijest ponekad zna biti vrlo tajnovita i teško je dokučiti sve njene skrivene tajne.

Sjećam se još djetinjstva kada smo se u zimskim večerima, poslije večere, stiskali oko komina grijući se na otvorenoj vatri, a stariji su se često znali prisjećati djedova, pradjedova i još dalje. To nije bilo samo puko sjećanje na određenog pretka, već razgovori koji su razotkrivali karakter dotične osobe, kakav je bio, što je volio, čime se bavio, a znale su se čuti i razne šaljive anegdote. To su bile večeri i razgovori koji su nam se usjekli u pamćenje i to je bio način i forma kako su se neka znanja prenosila s oca na sina – usmena predaja. To je bila djelomično i duhovna komponenta načina življenja na selu koja je nerijetko značila i ponos neke obitelji. Međutim, pamćenje i najstarijeg člana obitelji bilo je ograničeno na dvije, tri, vrlo rijetko četiri generacije u prošlost. Ako se željelo zaći dublje u prošlost, sjećanja su tu prestajala. To je ono što su pojedinci, pa i oni najstariji, mogli prenijeti na svoje potomstvo.

Kako je pisana riječ, pogotovo na selu, bila rijetkost, stečena znanja usmenom predajom često su se zaboravljala. Upravo se to i događalo jer smrću najstarijeg člana obitelji padale su u zaborav i mnoge njegove priče. Kao što danas o precima želimo znati više, a to zapravo znači znati više o svojem podrijetlu, tako je kroz povijest, vjerojatno, bilo uvijek. Zato nije čudno da su se rodoslovlja počela pisati već u davnoj prošlosti. U Bibliji se spominju Davidova rodoslovlja (David oko 1010. – 970. godine prije Krista). Don Ante Bezić u svojoj knjizi “Rodoslovlje plemena Bezić” zabilježio je da se već 520. godine prije Krista Hekatos od Mileta bavio rodoslovljem i da je njegove rodoslovne izvode upotrebljavao Herodot u svojim povijesnim djelima (I. stoljeće prije Krista). U antičkom Rimu patricijske su porodice izrađivale rodoslovne knjige o svome, ponekad navodno i božanskom podrijetlu (Enciklopedija Leksikografskog zavoda). Pisanje rodoslovlja osobito se proširilo u srednjem vijeku. To je bio način kako se moglo nadzirati podrijetlo neke obitelji. Uvode se dvorske rodoslovne knjige (u Engleskoj već od XIV. stoljeća), a plemstvo izrađuje svoje rodoslovne tablice u obliku razgranatog stabla. Genealogija ili rodoslovlje, kao nauka, razvila se tek u XVIII. stoljeća, a u nas svoje mjesto zauzima uz razvoj povijesnih znanosti tijekom XIX. i XX. stoljeća. Kod nas Hrvata prvi je Mavro Orbini (dominikanac iz Dubrovnika, umro 1611. godine) posvetio pozornost tome praktičnom umijeću u svojim djelima, a potom i Ivan Lučić (hrvatski povjesničar 1604. – 1679.) donosi rodoslovne tablice hrvatsko-ugarskih vladara i hrvatskih velikaških obitelji. Međutim, uglavnom sva rodoslovlja koja su se kroz povijest sačuvala odnose se na kraljevske, grofovske, plemićke obitelji i obitelji učenjaka i književnika (bilježi don Ante Bezić). Rodoslovlja pučana i građanskih obitelji su veoma rijetka i manje su poznata. Građanske obitelji počele su se baviti rodoslovljem tek poslije 1870. godine (njemački pisac Gatterer). Iz toga proizlazi zaključak da Karlo Bezić (autor prvog našeg stabla), pišući rodoslovlje svih Bezića (samo muški potomci), vremenski uopće nije kasnio u odnosu na Europu i ostatak Hrvatske jer je on rodoslovlje napisao oko 1870. godine. Zato je Karlovo rodoslovlje tim značajnije i vrednije jer se pojavljuje gotovo istovremeno kao i rodoslovlja poznatih ličnosti Hrvatske i Europe i jer se u njegovu rodoslovlju ne radi o poznatim ličnostima već o običnom puku, seljacima – zemljoradnicima, koji su prije oko 350 godina, pretpostavlja se, bježeći pred turskom opasnošću, došli na otok Šoltu – u Grohote. Tu su se razvili u ne tako malu narodnu zajednicu utemeljenu na poznatom pretku. I ne samo to, već se, što je također značajno, ne radi ni o autoru koji je bio školovani čovjek. Bio je običan pismeni seljak, Karlo Bezić pok. Antona iz

Slika 1. Rodoslovno stablo Karla Bezića iz (oko) 1870.

Grohota. Rodio se 1835. godine, a umro je 1904. Karlo je usmenom predajom i osobnim poznavanjem suvremenika mogao znati i saznati sve podatke čak i o prvorođenom Beziću u Grohotama – Grgi Bezić. Da je Karlo zaista autor rodoslovnog stabla Bezića opširno svjedoči don Ante Bezić u svojoj knjizi “Rodoslovlje plemena Bezić”.

Karlo Bezić rodoslovlje je nacrtao u obliku razgranatog stabla gdje pojedine grane predstavljaju po jednog Bezića. Važno je napomenuti da je Karlo, svjestan činjenice da se samo preko muške djece prenosi nasljeđe (krvno nasljeđe) iz generacije na generaciju, crtao svoje stablo tako da su upisana samo imena sinova. Započeo je s Grgom Bezić koji se je prvi rodio u Grohotama iako nije bio prvi Bezić na Šolti. Prvi se spominje Marin Bezić, njegov otac. Grgo Bezić imao je tri sina, koji su imali svoje nasljednike, pa je tako formirano stablo s naglašene tri grane. Za Grgu je ispisao pune datume rođenja i smrti, a za ostale samo imena. Ispred svakog imena napisan je arapski broj (1, 2, itd.). Ti brojevi označavaju generaciju nasljednika nakon Grge. Tako njegova tri sina, začetnici triju grana Bezića, imaju ispred imena brojkicu 1 kao oznaku prve generacije. Na crtežu stabla došao je uglavnom do 5. generacije (negdje 4. ali i 6.). Sva imena pisana su kao talijanska imena.

Papir na kojem je crtao stablo veličine je 112x35 cm (slika 1).

Don Ante Bezić dobio je ovaj crtež stabla Bezić i to ga je, vjerojatno, potaklo da učini nešto. I učinio je! Prigodom 300-te godišnjice prvog rođenog Bezića u Grohotama (1668. – 1968.) izdao je knjigu “Rodoslovlje plemena Bezić” (slika 2). Svi mi, još živući Bezići, trebali bismo mu biti zahvalni jer je učinio zaista veliku stvar, uloživši veoma mnogo truda i vremena prikupljajući podatke gdje god je trebalo. Dovoljno je kazati da je, skupljajući građu, prostudirao više od pedeset knjiga četrdesetorice autora. Uz to, služio se Državnim arhivom u Zadru, gdje se čuva većina župskih matica krštenih, vjenčanih i mrtvih iz Grohota. Koristio se

Slika 2. Naslovna stranica knjige “Rodoslovlje plemena Bezić” don Ante Bezića

popisom stanovništva Grohota iz 1948. godine, Prijavnim uredom u Zagrebu, izjavama pojedinaca, prvom Matrikulom Bratovštine sv. Stjepana u Grohotama iz 1562. godine te predajom. Don Ante je, u tekstualnom dijelu knjige, cijelo rodoslovlje razdijelio u devetnaest dijelova koje je nazvao *tablicama* (I — XIX). Svakoj je tablici ishodište Grgo Bezić. Na tim tablicama ispisana su sva imena Bezića (muška i ženska) na način da je ispred svakog imena arapski broj kao oznaka generacije, a ispod imena godina rođenja i smrti. Ako je dotični bio oženjen, zapisano je i ime, djevojačko prezime, godina rođenja i smrti žene i godina vjenčanja. Uz svaku tablicu nalaze se i bilješke u kojima su ispisani svi podatci za svakog Bezića. Na I. tablici, nešto po strani, ispisana su imena više Bezića ispred čijih je imena don Ante zabilježio “iselili”, a u bilješcima je još naveo da su polovicom XIX. stoljeća iselili u Pag.

Ranih 60-ih godina prošlog stoljeća, dok sam još studirao u Zagrebu, don Ante Bezić poslao mi je pismo u kojemu je, između ostaloga, napisao da bismo se mi mlađi Bezići trebali angažirati i nastaviti gdje je u istraživanjima on stao. Kako, kao student, nisam imao nikakvih uvjeta za tako nešto, na to sam zaboravio, a godine su prolazile. Oko 1990. godine, radeći u zadarskom Hotelsko-ugostiteljskom poduzeću “Jadera”, jedan mi od zaposlenika reče da u mjestu Kolan na o. Pagu žive dvije obitelji Čemeljić-Bezić. Tada sam se sjetio, da je don

Don Ante Bezić u svojoj knjizi “Rodoslovlje plemena Bezić” napisao da su neki Bezići iselili polovicom XIX. stoljeća, prema predaji, u Pag. Kako u Pagu (ovdje se misli na grad Pag) nije ništa pronašao, zaključio je da su vjerojatno svi izumrli. To kao da je bio svojevrsni okidač, koji me je pokrenuo, pa sam počeo ozbiljno razmišljati da nacrtam *stablo svih Bezića* (samo muški potomci). Nešto sam već tada nacrtao, ali sam i prekinuo, pa sam se toga zadatka ponovno prihvatio sada kao umirovljenik (slika3).

Svoj crtež nazvao sam *Stablo-rodoslovlje plemena Bezić*, što piše na desnoj strani, a na lijevoj strani napisao sam još *Grohote o. Šolta od 1658. do danas* (iako za neki broj godina to više neće biti točno). Nacrtan je na kvalitetnijem i debljem papiru veličine 100x70 cm. U načinu prezentiranja (prikazivanja) pojedinaca i njegovih nasljednika krenuo sam nešto drukčijim načinom u odnosu i na stablo Karla Bezić i na način prikazivanja don Ante Bezića u njegovoj knjizi. Kod obojice broj 1 (jedan) nose, ispred imena, sinovi Grgo Brzić kao da su oni prva generacija Bezića u Grohotama.

U svojem stablu nisam ni kod jednog imena upisivao brojeve, već sam brojeve od 1 – 11 ispisao pri dnu crteža (iznad okvira) na obje strane, a na podlozi čitavog crteža sitnim točkicama označio sam krugove unutar kojih

je ista generacija. Broj 1 upisao sam uz Marina Bezića kao prvog Bezića koji se spominje u prvim župskim maticama 1658. godine. Marin Bezić je prvi od svih Bezića stupio na tlo otoka Šolte pa je logično da od njegova imena i bude početak – prva generacija. Na ovom formatu papira bilo je mjesta za 11 generacija, a 12. samo za manji broj. Ja sam jedan od 183 rođena Bezića 9. naraštaja u Grohotama. Po Karlu i don Anti ja bih bio 7. naraštaj. Smatram da je moj pristup ovom problemu ispravniji i od Karla Bezić jer prema njegovu stablu Marina Bezića nema, a polazište mu je Grgo Bezić; i od prikaza don Ante Bezića jer on polazi također od Grge Bezića, za kojeg bilježi: “polazi od prvog praoca Grge”, a Marina i don Ante zaobilazi. Je li razlog tomu što se ne zna ni gdje je ni kada je rođen Marin? Međutim, on je prvi Bezić u Grohotama bez obzira gdje je i kada rođen.

Na margini, ispod imena Marina Bezić, dopisao sam ime *Tomaš Bezić 1442. god. Bihać*. Ne postoje nikakvi dokumenti ni saznanja da je Marin Bezić potomak Tomaša Bezića. Između ova dva Bezića vremenski je razmak od približno 150 godina, a Tomaš Bezić zasigurno nije bio jedini Bezić u Bihaću. Međutim, možemo ustvrditi da smo sigurno mi Bezići potekli iz Bihaća, a gdje su sve tijekom tih 150 godina boravili, nije sigurno jer o tome nema dokumenata. Don Ante Bezić u svojoj knjizi piše: “Svakako, po mom mišljenju, mi Bezići na Šolti potomci smo Tomaša Bezić iz Bihaća”. Ta tvrdnja ni jednim dokazom nije potkrijepljena, što ne znači da to ne može biti istina. Za mene je to samo dokaz da smo Bezići porijeklom iz Bosne – Bihaća, a u to se uklapaju i pretpostavke više autora da su se naši pra-Bezići selili, bolje rečeno da su bježali pred turskom opasnošću i napokon se smirili došavši na Šoltu.

Na stablu su upisani svi Bezići s imenom, godinama rođenja i smrti, a kod onih koji su imali potomstvo, upisana su i imena supruga, njihovo djevojačko prezime, godina rođenja i smrti. Ispod brojeva koji označavaju generaciju upisana su po tri broja – ukupan broj rođenih u toj generaciji, broj onih koji su imali nasljednike i broj umrlih te generacije. Zaključno sa sedmom generacijom bilo je 108 umrlih i 98 koji su imali potomke. Slijedi 8. i 9. generacija i već na prvi pogled jasno je da se nešto izvanredno moralo dogoditi. Broj rođenih, broj onih koji su imali potomke i broj umrlih u sljedećim je odnosima 387 : 129 : 258, tj. od 387 rođenih (samo muških potomaka), 258 ih je umrlo i to uglavnom u prve tri godine života. Sjećam se da je moja pokojna majka znala pričati da se radilo o nekoj bolesti koju su nazivali “španjolica”, a za koju nije bilo učinkovitog lijeka (kao ni danas za “ebolju”). Za 10. i 11. generaciju nikakve brojke nisu upisane iz jednostavnog razloga što za te dvije generacije podatci još nisu kompletni. Izvor

Slika 4. Nadgrobní spomenik obitelji Čemeljić Ante - Bezić

za sve podatke o svima Bezićima do 1960-ih godina jest knjiga don Ante Bezića “Rodoslovlje plemena Bezić”. Sve ostale podatke, odnosno za Beziće rođene nakon 1960-ih godina do danas, prikupio sam sam obilaskom pojedinih obitelji u Grohotama, telefonskim razgovorima s nekima koji žive u raznim mjestima po Hrvatskoj i od Bezića kojima sam poklonio crtež stabla Bezića. Na crtežu stabla još je određeni broj pojedinaca o kojima su podatci bili nepotpuni ili ih uopće nije bilo, ali se zna da su rođeni. Na margini, na donjoj strani, ispisao sam tumačenja za 11 različitih znakova koji se nalaze uz brojna imena na stablu.

Već sam spomenuo da je don Ante Bezić u svojoj knjizi napisao da je više Bezića iselilo u Pag, ali da im se zameo svaki trag. Ja sam išao za onim tragom da u Kolanu na otoku Pagu žive dvije obitelji Čemeljić-Bezić. Otišao sam najprije na seosko groblje u mjesto Kolan i pronašao jedan grob na čijem spomeniku piše: “Obitelj Čemeljić Ante – Bezić”, a u mjestu sam pronašao one dvije obitelji, ali nisam ništa značajnog saznao. Istraživanja koja sam nakon toga proveo dovela su me do čvrstog uvjerenja da se radi o potomcima jednog od onih iseljenih Bezića. Sastavio sam nešto slično upitniku i

poslao ga nekolicini Čemeljića, kako se oni danas prezivaju. Jedan od njih, iz mlade generacije, ispunio je upitnik u potpunosti, a trebao je napisati sve što zna o bilo kojem od svojih, živih ili mrtvih, predaka. Kod šukundjeda (pradjedov otac), a zvao se Mate, dopisao je “Šukundjed Mate zvan Bezić”. Što se dogodilo? Jedan od onih Bezića koji su se iselili na otok Pag oko polovice XIX. stoljeća, kako je zapisao don Ante, zvao se Mate Bezić. Njega je jedan Čemeljić iz mjesta Kolan primio k sebi u kuću, vjerojatno ga je posinio jer mu je dao svoje prezime, a Mate je to prihvatio jer je time dobio sigurnost – stan, hranu, odjeću i posao. Naime, Mate došavši u Kolan nije imao ništa osim možda neki zavežljaj nečega preko ramena. Taj Čemeljić učinio je to vjerojatno zato jer ili još nije bio oženjen ili je već bio oženjen i imao (ili nije još) maloljetnog sina, a pomoć oko održavanja imanja i drugih poslova mu je bila nužno potrebna. U skladu s gore iznesenim, u stablo Bezića upisao sam sve nasljednike Mate Čemeljić – Bezić. Svi upisani Čemeljići u stablu Bezića nemaju nikakve krvne veze sa Čemeljićima. Oni danas upotrebljavaju prezime Čemeljić premda im u žilama ne teče niti kap krvi Čemeljića. Iz razgovora s više njih, kao i iz forme kako je natpis na spomeniku napisan, zaključio sam da Bezić (Bežić) danas neki od njih smatraju nadimkom (slika 4)

Što se tiče pisanog oblika prezimena *Bežić*, nešto bih pridodao. I mojeg strica, dr. Josipa Bezića, pa i mene, naročito, zadarski Arbanasi (Albanci doselili u Zadar oko 1726. godine) oslovljavali su s *Bežić* dok sam pohađao gimnaziju u Zadru od 1949. do 1954. godine. Da se zaista radi o Bežićima, dokaz su i župske matice mjesta Kolan gdje npr. u matici krštenih kod jednog od njih piše: „Jadre Čemeljić (Bezich). To je talijanski način pisanja naših prezimena koja završavaju na *-ić*. Uostalom, i Karlo Bezić na svojem stablu piše: *Gregorio Bezzich*.

Među iseljenim Bežićima bilo je i sedam rođaka Mate Bezića. Oni su vjerojatno otišli dalje od otoka Paga tražeći načina kako preživjeti. Vlastita istraživanja dovela su me do grada Pazina u Istri. Neposredno uz grad smještena su dva sela, Zarečje i Lindar, a svako selo sastoji se od više zaseoka. U obama selima postoje zaseoci *Bežići!* Ništa nisam mogao saznati osim to da su u vrijeme Drugog svjetskog rata komunisti spalili sve crkvene matice. Ipak, tragajući za Bežićima, našao sam na jednom seoskom raskršću putokaz (saobraćajni znak) na kojem piše *BEŽIĆI* (slika 5)!

Misao vodilja bila mi je da nešto i ja učinim što će ostati potomcima. Zato sam nacrtao još tri primjerka stabla i poslao ih trojici Bezića. Nadam se da će netko od te trojice praćenje rasta plemena Bezić nastaviti (sva trojica

Slika 5. Putokaz prema zaseoku Bežići

imaju potomke). Ta su trojica: Joško Bezić pok. (meštra) Vice, Ante Bezić pok. Ivana (Macotova) i Kažimir Bezić pok. Zvonimira.

Mnogi se imaju čime pohvaliti i to je dobro, ali ono što je dobro samo po sebi nije za vječnost. Da bi živjelo, to nešto treba čuvati i održavati i po potrebi dopunjavati. S velikim zadovoljstvom mi Bežići možemo reći da imamo *to* nešto što mnoge poznate i slavne ličnosti ili obitelji nemaju. To je stablo Bežića iz davnih 1870-ih godina od Karla Bežića, to je knjiga "Rodoslovlje plemena Bežić" don Ante Bežića koju povodom 300-te godišnjicu prvog rođenog Bežića u Grohotama (1668. – 1968.) i treći je mali doprinos moje *Stablo – rodoslovlje – plemena Bežić* u kojem su upisani svi rođeni Bežići (muški potomci). Na mlađima ostaje da nastave što je započeto.

CRTICE O VAPNENICAMA

Sjećam se pričanja iz djetinjstva da je u Poganici bila izgrađena vapnenica za navodno 15-ak ili više vagona vapna (?) i da se ona zbog veličine i vjerojatno lošeg građenja urušila. Prilikom urušavanja smrtno su stradala dvojica članova *gwardije*.

Kada je riječ o nesrećama s vapnenicama, sjećam se jedne koja se dogodila ljeti 1953. godine. Urušio se dio vanjskoga zida vapnenice dok se još palila. Vapnenica je bila izgrađena u dolcu Velaluke (Zaglava), dakle blizu mora radi transporta vapna. Gradio ju je Ivan Mateljan Peronjin. Izgrađena je tako da je u odnosu na promjer u bazi bila nesrazmjerno visoka. Za vrijeme paljenja, signal (sinjal) se još nije bio pokazao na vrhu jer je prošlo tek nešto više od polovine vremena paljenja, urušio se vanjski zaštitni zid i izolacijski sloj zemlje oko jedne trećine plašta vapnenice i otkrio se unutrašnji zid koji se kroz proces paljenja čitav pretvori u živo vapno. U momentu urušavanja taj proces još nije bio u potpunosti gotov, ali slika koja mi se urezala u pamćenje još je i danas očaravajuća. 15 -ak m² površine zida, koji je u tome momentu već sav bio žarko narančasto-crvene boje isijavajući valove vrućine. Slika za pamćenje, ali istovremeno i ogromna šteta za sve koji su kao družina ušli u taj posao.

Bilo je kasno ljetno poslijepodne kada se je oglasilo zvono na crkvi – stari običaj kada se dogodila kakva nesreća. Uzbuna! Brzo nas se je okupio veći broj, oko 30-ak ljudi, i krenuli smo prema Velaluci. Dočekala nas je opisana slika te zabrinuta i prestrašena lica ljudi koji su radili na vapnenici. Bez mnogo razmišljanja, rekao bi skoro spontano, dogovoren je način kako spasiti vapnenicu iako problem nije bio nimalo jednostavan. Naime, nije bilo nikakve sigurnosti da se ne može dogoditi još veća nesreća. Počeo se graditi

novi vanjski zaštitni zid, ali tako što se počelo graditi više od 4 m dalje od podnožja vapnenice, a međuprostor se ispunjavao kamenom. Smračilo se, pa su upaljena tri petromaksa (ferala) koji su osvijetlili cijeli dolac oko vapnenice. Sve kamenje, kolikogod ga je bilo, koje se moglo iskoristiti u krugu i do 100 m od vapnenice sistemom čovjek do čovjeka, prenešeno je do vapnenice i ugrađeno. Tako je do prije izlaska sunca bila prenesena i ugrađena ogromna količina kamena, izgrađen novi zaštitni zid i nasip između. Vapnenica je bila spašena. Družina, u tome poslu, morala je nešto duže nastaviti paljenje i na kraju se sve dobro završilo.

Sjećam se još jednog kurioziteta, ali u ovome slučaju sasvim drugačijega značaja. Naime, nije riječ ni o kakvoj nesreći, već o, vjerujem, najmanjoj izgrađenoj vapnenici na Šolti uopće. Bilo je to negdje oko 1960. godine za ljetnih praznika. Bila je nedjelja. Poslijepodne smo brat Jerko i ja otišli u šetnju čak do Rudina, a onda natrag preko Lučica i Kuta kući. Prilazeći Stupinim parcelama zemljišta na Kutu brat mi reče: *Sad ćeš nešto vidjeti*. Nisam znao što ću vidjeti. A onda, dođemo do jedne vlake (veći prostor s gomilama uokolo), na relativno ravnome terenu, a ispred mene vapnenica. Ne bilo kakva, vrlo skladno i uredno građena i začuđujuće mala – minijaturna. Vapnenica je u bazi (na terenu) imala promjer od svega oko 200 cm i visinu otprilike isto toliku ili koji cm viša ili manja. Tada mi je brat ispričao sljedeće. Naš bliski rođak, Zdravko Bezić, koji je imao svoju kuću, prizemnicu, u Kavčini (tako se zvao taj dio sela), trebao je za neke radove 200 kg vapna. Kako ga nije mogao nigdje kupiti jer je to već bilo vrijeme kada se bavljenje vapnenicama gasilo ili je skroz zamrlo, Zdravko, tada već 65 godišnjak, odlučio se sagraditi vapnenicu kako bi dobio tih potrebnih 200 kg vapna. Zamišljeno – ostvareno! Sam je izgradio vapnenicu, skupio potrebni bušak za frašku sa Stupinih parcela i opalio vapnenicu. Vapnenica nije nigdje izdušivala pa je paljenje uspješno privedeno kraju, a Zdravko je došao do potrebnoga vapna.

DR. IVO RUBIĆ I ŠOLTA

Zašto sam odlučio u ovom broju *Bašćine* napisati nešto o dr. Ivi Rubiću?

Odlučio sam u prvom redu jer se ime dr. Ive Rubića spominje u brojnim stručnim raspravama, analizama otočkog prostora i života otoka. Zato što se Ivo Rubić bavio temom Šolte u svom radnom vijeku da bi posljednje godine života proveo na Šolti do svoje smrti 1961.

Odmah na početku donosim biografiju Ive Rubića jer smatram važnim istaknuti ključne činjenice iz života ovog velikoga i za Šoltu vrlo značajnog znanstvenika. Profesor dr. Ivo Rubić, antropogeograf, rođen 15. siječnja 1897. godine u Sumartinu, od oca financijskog službenika rođenog u mjestu Katuni – Šestanovac, umro u Rogaču na Šolti, 2. travnja 1961. godine. Nakon završetka osnovne škole u rodnom mjestu, gimnazijsko obrazovanje nastavlja u Split do 1915. godine, teologiju u Zadru do 1919. godine, a zatim geografiju na sveučilištu u Zagrebu, Beču i Ljubljani gdje je 1923. godine promoviran. Od 1923. do 1924. bio je asistent na Geografskom Institutu ljubljanskog sveučilišta, 1924. položio profesorski ispit, antropogeografiju je studirao u Berlinu 1930.-1931. Na biskupskoj klasičnoj gimnaziji u Splitu 1924.-1941. bio je profesor, 1942.-1944. u Slavanskom Brodu, a 1944.-1945 učitelj i nastavnik u Križevcima, 1946.-1949. docent, 1949.-1953. izvanredni profesor, a od 1953. redoviti profesor geografije na prirodoslovno-matematičkom fakultetu sveučilišta u Zagrebu. Dionik hrvatske geografske generacije koja je u Ljubljani osnovala Geografsko društvo 1922. kojeg je bio prvi predsjednik (1922.) i doživotni član, u njemu predavao (1924.), osnovao prvi slovenski geografsko znanstveni časopis glasilo društva Geografski vestnik (I, 1925, II, 1926) i pisao stručne članke (I-II).

Dr. Rubić porijeklom iz Katuna istraživao je Jadran i Sredozemlje, bavio se antropogeografijom (socijalnom geografijom), regionalnom i ekonomskom geografijom te teorijskim pristupom geografiji. Pridonio je osnivanju Pomorskog muzeja u Splitu koji je otvoren 1925. godine. Zajedno s akademikom Josipom Rogličem sudjelovao je u radu Komisije za razgraničenje Italije i Jugoslavije pri vladi NR Hrvatske i FNR Jugoslavije 1945.-1946.¹

Važnija su njegova djela do Drugoga svjetskog: *Naši otoci na Jadranu* (1927.), *Ispaša na Biokovu* (1929.), *Split i njegova okolica* (1930.), *Međe našeg Primorja* (1936.), *Mali oblici na obalnom reljefu istočnog Jadrana* (1937.). Poslije Drugoga svjetskog rata Ivo Rubić je nastavio plodonosan znanstveno-istraživački rad koji je rezultirao brojnim sintezama (npr. *Naši otoci na Jadranu*, 1952., *Slavonski i Bosanski Brod* (1953), *Evropsko-azijsko-afrički Mediteran*, 1959.), mnogim udžbenicima i znanstvenim radovima. Najviše se bavio ekonomskom geografijom i socijalnom geografijom (antropogeografija) hrvatskih otoka (Šolta i dr.) te priobalja.

U kratkom prikazu razvoja hrvatske geografije što donosi Damir Magaš (2008)² posebno ističe ulogu dr. sc. Ive Rubića za kojeg iznosi da je imao istaknutu ulogu u razvoju discipline, koje je istraživao Jadran i Sredozemlje, te se bavio antropogeografijom, regionalnom i ekonomskom geografijom, kao i teorijskim pristupom geografiji.

Enciklopedija leksikografskog zavoda u svesku 6. na 521. str. ističe Ivu Ribića kao geografa i od 1946. profesora na Prirodno-matematičkom fakultetu u Zagrebu s prikazom nekoliko najznačajnijih radova.

Rubić ima brojni opus, u skupnom katalogu sveučilišnih knjižnica nalazi se preko četrdeset njegovih djela.³ Među brojnim djelima ovdje je

¹ <http://hpd-sveti-jure.com/index.php/zabiokovlje/znamenite-osobe/98-dr-ivo-rubic.html>

² <http://www.geografija.hr/author/dmagas/>

³ Buzet i njegov kraj (1961) monografija; Djelovanje mora na obalni rub (1929) monografija; Dužina obale, broj otoka i luka države S. H. S. (1925) monografija; Einflüsse der geographischen Lage auf die Geschichte des jugoslawischen Kuestenlandes (1932) monografija; Evropsko-azijsko-afrički Mediteran (1959) monografija; Geografija svijeta (1957) monografija; Geografija svijeta (1954) monografija; Geografsko istraživanje otoka Šolte (1949) monografija; Geografsko određivanje okolice grada (1950) monografija; Gravitacija susjednih žitelja Splitu (1930) monografija; Ispaša na Biokovi (1929) monografija; Les Italiens sur le littoral du royaume de Yougoslavie (1931) monografija; Jadranska straža i njena svrha (1932) monografija; Južna Evropa (1958) monografija; Sovjetski Savez (1958) monografija; Naša međa prema Italiji (1926) monografija; Naši otoci na Jadranu (1926) monografija; Naši otoci na Jadranu (1927) monografija; Naši otoci na Jadranu (1928) monografija; Naši otoci na Jadranu (1952) monografija; Neki problemi geografije Zadra i njegove regije (1964) monografija; Nešto o imenima obale Šolte (1928) monografija; Nova Njemačka (1931) monografija; O imenu otoka

potrebno spomenuti njegov doprinos proučavanju otoka Šolte. Da je Rubić nezaobilazan u razmatranju Šolte jasno je po činjenici da se u monografiji Otok Šolta (Radman, ur., 2012.) ispred članka *Narodni običaji Šoltana*, gdje je Rubić jedan od autora, još 55 drugih autora referira na Rubića.

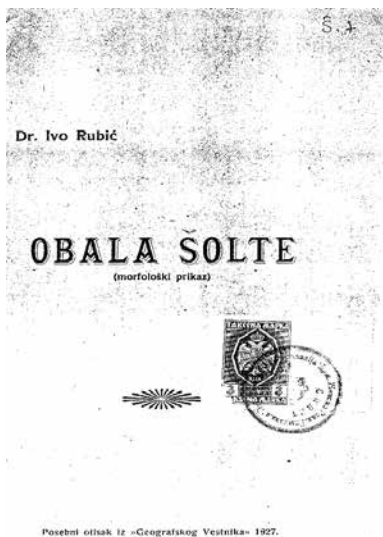
Brojni su Rubićevi radovi koji su vezani za Šoltu, i to: *Dužina obale, broj otoka i luka države SHS*, (1925). Geografski vestnik I: 52-55. ur. Valter Bohinec. Ljubljana: Zveza geografskih društva Slovenije; *Nešto o imenima obale Šolte*, (1926./1927.) Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 49: 60-65. Split: Arheološki muzej u Splitu; *Obala Šolte: morfološki prikaz*, (1927). Geografski vestnik III, 1-4: 28-53. Ljubljana: Zveza geografskih društva Slovenije; *Pomicanje naselja na Šolti*, (1928./1929.). Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 50: 330-338. Split: Arheološki muzej u Splitu; *Rapalski ugovor, Naši zapadni krajevi*, (1929).. Jadranska straža VII, 12.; *Pred Drvenikom (opis otoka oko Drvenika i Šolte)*, (1930). Naš mornar 3.; *Prilozi hidrografiji otoka Šolte*, (1931). Hrvatski geografski glasnik 3: 224-226. Zagreb: Geografsko društvo.; *Poviješću duž Šoltanske obale (opis otoka Šolte sa geografskog i historijskog gledišta)*, (1932). Naš mornar 5.; Rubić, Ivo. (1934). *Kako su Šoltani otkupili svoj otok od splitske općine*. Jadranski dnevnik 1, 10.; *Geografski elementi u Vojnovičevoj historiji Dalmacije*, (1935). Jadranski dnevnik 11, 150.; Rubić, Ivo. (1935). Posljedice migracije našeg naroda u našem Primorju. Jadranski dnevnik II, 94.; Rubić, Ivo. *Jadran u narodnom gospodarstvu Jugoslavije*, (1936). Jadranska straža XIV., 11., 12.; *Jadran u narodnom gospodarstvu Jugoslavije*, (1937). Jadranska straža XV.,1.; *Tri Šolte: rasprava o postanku imena Šolte*, (1939)Hrvatski glasnik, 2. XII. 1939. Split; *Odnos Splita i Šolte*, (1939).. Glasnik Primorske banovine XI., 10. Split.; *Otkriće novog dokumenta o Šolti*, (1939). Hrvatski glasnik II., 84. Split; *Postanak Maslinice, ribarskog sela na Šolti*, (1941). Mornarsko-ribarski kalendar XIV.; *Oluja nad srednjom Dalmacijom i poplava šoltanskog polja (rujan 1948)*, (1950). Geografski glasnik 11-12/1: 149-152. Zagreb: Geografsko društvo Hrvatske.; *Naši otoci na Jadranu*, (1952). Split: Odbor za proslavu desetogodišnjice Mornarice (1942.-1952.); *Podrijetlo stanovništva otoka*

Šolte (1927) monografija; Obala Šolte (1927) monografija; Osnovni pojmovi i problemi opće geografije (1957) monografija; Evropa - geografska cjelina, Zapadna, Sjeverna, Centralna i Ju-goistočna Evropa (1957) monografija; Otok Šolta (1990) monografija; Po istočnom Mediteranu (1934) monografija; Po zapadnom Mediteranu (1933) monografija; Podmorski mlinovi (1938) monografija; Split i njegova okolica (1930) monografija; Split i okolica (1934) monografija; Split und Umgebung (1930) monografija; Suša na našem primorju (1951) monografija Sv. 2 (2000) monografija; Talijani na primorju Kraljevine Jugoslavije (1930) monografija i Zemlja i čovjek (1956) monografija

Šolte, (1960). Srpski etnografski zbornik: Naselja i poreklo stanovništva 36. Beograd: Srpska akademija nauka.

Ovdje bih posebno želio istaknuti jedan važan Rubićev rad o Šolti, a to je *Obala Šolte: morfološki prikaz* (1927.), koji ću ovdje u osnovnim crtama i prikazati.

Obala Šolte, Rubić Ivo, 1927.

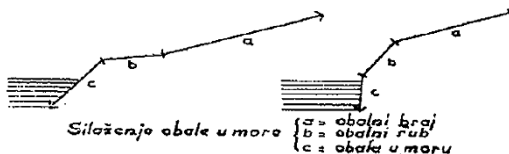
Obala otoka Šolte Ive Rubića iz 1927. godine predstavlja monografski prikaz šoltanske obale, izdana kao posebna otisak iz *Geografskog Vestnika* 1927. godine. Knjiga sadrži 51 stranica sa 5 crteža i 10 priloga za fotografijama. U knjizi se nakon uvoda iznose opće karakteristike obale Šolte, zatim se daje kratki prikaz morfološkog postanka otoka, a nakon toga se govori o djelovanju erozije na obale Šolte i abrazivno djelovanje mora na obalu i na kraju se daje zaključak.

Rubić daje veoma slikovit i pragmatičan morfološki opis obale. On bilježi: *Plavo more dodiruje se u jednoj crti obale. Ta obalna crta mijenja se naglo i neredovito za valovanja, a mirno konstantno i redovito u nekoj*

stanovitaj vertikalnoj visini za plime i oseke. Obalna se crta stoga giblje u jednom vertikalnom pojasu, gdje se nasele neke alge i životinje, koje mu daju, kad ga iz daljega gledamo, crnu boju. Ako pak gledamo taj pojas izbliza, onda na njemu opažamo razne boje, prema tome kakovu ima svaki organizam od sebe. Ova obalna crta dira otok u uvalama i rtovima, te prema njezinoj razvijenosti označujemo horizontalnu razvedenost otoka. Ali kopno ili otok ima još i glavnu obalnu crtu, koja označuje glavni njezin smjer. Iznad crnog obalnog pojasa širi se opet u raznim kutovima upadanja bijeli obalni rub, koji je više ili manje širok, a nalazi se između obalne crte te onog pravca, od kojeg počinju da rastu predstraže makije. Na njemu može da bude halofitnih biljka, koje

podnose jaku koncentraciju soli. Na obalnom rubu i pojasu razvijaju se razne abrazivne forme. Obalni kraj je onaj dio zemlje, koji počinje od pravca, gdje raste makija i penje se do vrhova otoka.

Dijelovi obale po Rubiću

Zašto sam ovo izdvojio? Izdvojio sam zato što ovaj morfološki opis ima praktičnu primjenu kod razmatranja obale u smislu što se smatra “maritima”, a što ne, a što je važno u definiranju pomorskog dobra na neizgrađenim dijelovima obale. Tako se, onako orijentacijski, bez posebnih premjera, može uzimati da je gornja granica bijelog obalnog ruba (odnosno do crte gdje raste makija) pomorsko dobro.

Rubić razmatra šoltansku obalu počevši od Livke prema Gornjoj Krušici ističući rat Pelegrin (visok 77 m) preko Nečujma kao u otok najdublje uvučene uvale (1,8 km), te preko rta Suzanj, preko Rogaća i Donje Krušice dolazi do rta Obinuš. To je sjeverna obala, koja je obrasla i relativno je blaga od 10° do 35°.

Rubić izdvaja kao poseban segment jugo-zapadna obala Šolte, koja je kratka, sa svega, od kojih je antropogeografski najvažnija Maslinica, jer je tu naselje još od XVIII. stoljeća. Ta je obala morfološki najviše razvedena (Šešula). Posebnu sliku ostavljaju sedam otočića razne veličine, što su se smjestili pred njom: Stipanska, Rudula, Kamik, Polebrnjak, Balkun, Grmej i Saskinja koji su nekoć bili sastavni dio kopna otoka Šolte. I da nije bilo tih otočića, ne bi nastala ni Maslinica, jer ne bi bila postala dobro sklonište jedrenjacima za nevremena.

Kao treći dionicu šoltanske obale Rubić vidi od Marinča Rata uz južnu obalu Šolte do uvale Livka, koja ima već ima sasvim drukčiji karakter. Obalni kraj je nagnut do 45°, rub širok sa izobatama velike dubine u blizini obale. To je strma obala sa klifovima, gdje se obalni kraj i rub spuštaju u padu od 50—70°. Obala nije prikladna za pristajanje, od značajnijih uvuala se ističu Poganica, Vele Luke (Zaglava), Tatinja, Jorja, Senjska, Stračinaska i na kraju Livka. Od Lučice do Mijaluke obala je gotovo okomita, sa najvećim klifom

Vela Ploča, čija visina iznosi 100 m, a dubina 59 m, skupa dakle najveći vertikalni pravac, uračunavši dubinu i visinu je 159 m.

Rubić ističe istraživanja koje je proveo Sobieczyk,⁴ odnosno mjerenja razvedenosti obalne crte otoka Šolta i dobio odgovarajuće koeficijente razvedenosti.⁵

<i>Obala</i>	<i>Razvedena obalna crta u km:</i>	<i>Glavne obalne crte u km:</i>	<i>Koeficijent razvedenosti:</i>
Od rata Livka do Obinuša (sjev. obala)	34,2	20,0	1,71
Od rta Obinuša do Mariniča Rata (jugozapadna obala)	6,6	3,3	2,2
Od Mariniča Rata do rta Livke (juž. obala)	32,3	17,3	1,86
Ukupno:	73,1	40,6	1,92

Vidljivo je da je najduža sjeverna, a najrazvedenija jugozapadna obala. Vertikalna razvedenost obale Šolte je drukčija nego li horizontalna. To se vidi promatrajući odnos između obalnog kraja i ruba prema izobatama. Dužine vertikalne forme obale su sljedeće:

ravne obale..... 4,6 km
 nagnute obale 47,8 km
 strme obala 17,2 km
okomite obale. 3,5 km
 73,1 km

Sjeverna je obala Šolte ravna i nagnuta, obalni rub uži, dok je južna strma i okomita, a obalni rub žiri. Sjeverna je obala je pristupačnija sa mora i kopna. Rubić između ostalog zaključuje: *Sjeverna je obala stoga puno važnija*

⁴ Die Kusienentwicklung der osterr.-ung.Monarchie, Pola 1911.

⁵ Koeficijent razvedenosti je odnos duljine obale određenog otoka i duljine obale koju bi otok imao da je kružnog oblika, a iste površine. Koeficijent razvedenosti može se, stoga, izračunati po formuli:

gdje je:

- Lo - duljina obale otoka,
- Ok - opseg kruga koji ima površinu otoka.

za floru, stanovništvo i brodarstvo. Nego južna. Južna je samo važna za ribarstvo. Razumljivo, Rubić u to vrijeme nije mogao sagledati važnost južne obale kao turističke privlačnosti i značajnosti za nautički turizam.

Navodim još jedno važno opažanje Rubića, koje se odnosi na položaj otoka prema kopnu, gdje ističe: *Šolta se nalazi između Hvara i Visa, te dalmatinskog kopna. Ali ona je prirodno uvijek težila kopnu. U prvom redu Splitu. Zato su koli parobrodi, toli jedrenjače i lađe ribarice spajale većinom sjevernu obalu Šolte sa Splitom i jugozapadnu sa Trogirom, a rijetko kada Šoltu sa Bračom, Hvarom ili Visom. Daleko je važnija stoga za brodarski promet sjeverna obala Šolte od jugo-zapadne te osobito južne.* Ta usmjerenost Šolte prema kopnu, više nego prema drugim otocima bila je prisutna u razvojnim prostornim modelima u prošlom stojeću, a može se kazati i danas. Ovdje koristim priliku napomenuti da takvo usmjerenje treba zadržati.

O značaju luka Rubić citira Hermanna Wagner pišući da su to *najosjetljiviji organi obale.*⁶ Rubić ističe da luka valja da ima mnogo uvjeta za razvoj te dodaje: *Tako položajem svojim kao i ekspozicijom otvora ima da bude zaklonjena od udara morskih vjetrova; primjerena dubina za pristajanje ili usidrenje lađa; dno morsko ima biti prikladno da zahvati sidro; oblik uvale dosta velik za promet i kretanje lađa te laka pristupačnost prema zaleđu. Ako promotrimo sa ovih stanovništva uvale Šolte, vidimo, da je onda vrlo malo njih koje zaslužuju pravi naziv luke. Na sjevernoj obali bi za paro brode jedino Stomorska, Rogač i Nečujam imali sve uvjete za gospodarski razvoj, na jugo-zapadnoj obali jedino Maslinica.*

Rubić postavlja pitanje: kada, kako i zašto su nastale ovakve forme obale Šolte? Zatim odgovara kako su obale veći dio otoka, te su u vrlo uskoj vezi sa njegovim postankom.

Morfološke karakteristike

Ovdje iznosim osnovne naznake Rubićeva prikaza morfološkog postanka otoka. Rubić onako tečno opisuje: *Šolta sastoji od organogenog kamenja, koje se sedimentiralo u moru krede.*⁷ *Koncem krede more se povlačilo i postajalo pliće, te tektonski postanak Šolte moramo tražiti u ovo doba. Tercijarnih sedimentata nema na Šolti.* Pa zato Rubić zaključuje: *Šolta tada uopće nije*

⁶ H. Wagner : Lehrbuch der Geographie II. Bd. Hannover, 1922. sir. 475. i 476.

⁷ Kreda je posljednje (treći period) razdoblje u mezozoiku, koje je trajalo od 145,5 do 65,5 milijuna godina prije Krista, slabo vezanom, svijetlom vapnenačkom sedimentu, koji se pretežito sastoji od ljušturica planktonskih organizama. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Kreda>).

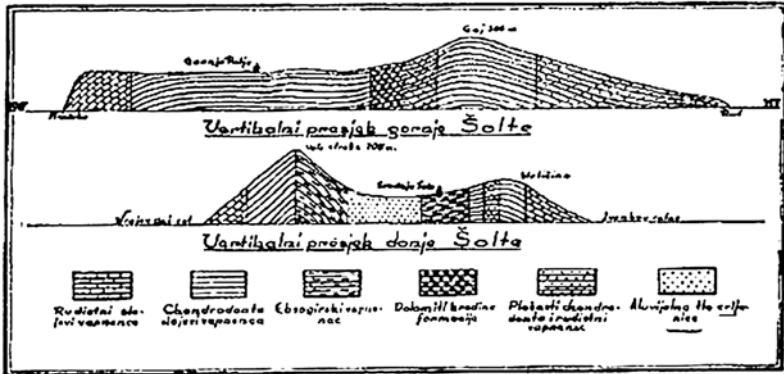
silazila pod more, nego se počela jače borati. Rubić ističe poznatu činjenicu da su se u tercijaru⁸ uslijed endogenih sila uvelike oblikovali kontinenti. Tom se prilikom bora i veći dio dinarskog spleta, a u Dalmaciji su se borale veće gore. Tada su nastali i srednje-dalmatinski otoci, čiji je prvi izdanak otočje Drvenika, pa otočje Šolte, koje se nastavlja u Braču. Šolta je svojim jugo-zapadnim dijelom izgrađena u formi sedla, a jugo-istočnim u obliku visoke ravni, koja onda lagano silazi prema prema Braču i Livci.

Nadalje, Rubića na veoma pitak način opisuje siluetu Šolte i kaže: *Kada gledamo stoga Šoltu iz Splita, njezina se silueta diže iz splitskih vratiju preko Livke sve veća prema njezinom najvećem brdu Vela Straža (237 m) u jednoj blagoj valovitoj crti, koja označuje malene brežuljke. Ta crta prelazi onda u jednu ravnu, da se opet neznatno dignu u vrh Gaja (206 m), otale se pak spušta prema sredini otoka iznad Nečujma, gdje je najniža. Iza toga opet se diže, da se u gotovo ravnoj crti proslijedi prema jugo zapadu do svoga silazišta kod Obinuša ili Marinča Rata u more.*

Rubić jasno pokazuje dvije Šolte u morfološkom smislu, Gornju i Donju Šolti. Ondje, gdje je u vertikalnom pravcu Šolta najniža po sredini otoka, gdje je u horizontalnom svom razvoju u sredini najuža, između Nečujma i Tatinje, ondje gdje prestaje nemirna crta siluete jugo-istočnog njezinog dijela, a počinje ravnija prema jugo-zapadu; ondje se Šolta morfološki dijeli u dva dijela. To je tlo između Gradine i Nečujma na sjevernoj strani te između uvale Tatin je na južnoj strani. U tom trokutu (Gradina, Nečujam i Tatinja) nastala je pojava hemiperiklinalnoga gibanja. Zato je narod, kako iznosi Rubić, vrlo dobro taj kraj trokuta označio kao među između jugo-istočnog dijela otoka, koji se proteže do Livke i zove Gornja, te jugo-zapadnog i zove je Donja Šolta.

⁸ Tercijar je nekada bio jedan od glavnih dijelova geološke kronologije i pokrivaio razdoblje od kraja krede prije 65 milijuna godina do početka kvartarskog perioda prije 1,6 milijuna godina. U svojoj uobičajenoj upotrebi tercijar je pokrivaio pet geoloških epoha: paleocen, eocen, oligocen, miocen i pliocen. Tercijar otprilike pokriva vremenski period od nestanka dinosaura do početka posljednjeg ledenog doba. Na početku perioda su sisavci zamijenili gmazove kao dominantne životinje. Kontinentalni pomak bio je skroman - Gondvana se konačno razdvojila, i indijska ploča sudarila se s eurazijskom pločom. Južna Amerika se spojila sa Sjevernom Amerikom pred kraj tercijara. Antarktika, koja se već bila odvojila, pomakla se na svoju današnju poziciju oko Južnog pola. Prevladavala je vulkanska aktivnost. Klima se tijekom tercijara postupno ohladila, započevši s paleocenskim tropsko-umjerenim temperaturama na cijelom svijetu i završivši s velikom glacijacijom pred kraj razdoblja. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Tercijar>).

Rubićev presjek gornje i donje Šolte

Ovdje će se dati jedan kraći osvrt utjecaj morfologije otoka i obale na specifično šoltansko gospodarstvo, po kojem je Šolta bila poznata, a to je vapneničarstvo. Naime, kako nalazi Rubić, sjeverni dio jugo-zapadne Šolte ima konkordantne⁹ obale, čiji slojevi prate dinarski. Obalni kraj nije mnogo nagnut, već silazi u more. Ovakav je tip obale omogućio stanovništvu gradnju vapnenica, tako da ih Rubić nalazi u Kašijunu ispod Gradine, u Zagradini dvije vapnenice, u Dražetini, Crnjenoj, koja je sišla put mora, u Strašiliću, Zorzini, Milotinji, Potkupama, Dubokoj, veloj i maloj Vini, Stinjivoj, gotovo u svakoj uvali od Rogača do Obinuša. Na Šolti je od davnine bila razvije industrija vapna, jer kako Rubić ističe Šolta ima za njezin razvoj vrlo povoljnih uvjeta. Ima izvrsna vapnenca, osobito rudistnog, blizu je Splita, odnosno nekoć Solina, koji je za svoje gradnje trebao mnogo klaka. A po svojoj kvaliteti Šoltanski je klak daleko bolji od hvarškoga i ostalih bližnjih otoka, pa je za njim potražnja velika.

Kada govorimo o morfologiji obale otoka, valja spomenuti jugozapadnu stranu sa otočićima kao posebno atraktivan predjel. Rubić slikovito ističe kako su tri uvale jugozapadnog djela Šolte Šipkova, Maslinica i Šešulu povezane sa

⁹ Dalmatinski tip obale je stručan pojam za jedan od dva tipa tzv. konkordantne obale obilježen pojavom izduženih otoka, kanala, zaljeva i polutoka koji se pružaju usporedno s obalom i većim reljefnim oblicima.

Ovaj je geografski pojam za takav tip obale ime dobio po obali središnje Dalmacije. To je tip razvedene obale na kojoj se glavni elementi reljefa i grade otoka pružaju paralelno s onima na kopnu (planinama, krškim poljima i dr.). Otoci se pružaju usporedno s obalom, a grada i reljef zaobalja i otoka se poklapaju. (http://hr.wikipedia.org/wiki/Dalmatinski_tip_obale)

otočićima, što su pred njima. Po Rubićevim spoznajama svi su otočići osim Saskinje od rudista, dakle nikako nisu nastavak srednje dijela Šolte, koji je od chondrodonta vapnenca. Rubić precizno opisuje: *Promatrajući tijekom slojeva na prvim dvama redovima otočića vidimo, kako od Kamičića i Balkuna najednom oni nagla zaokreću. Na Ruduli, Grmeju i Polebrnjaku takovo brazđenje rudistnih slojeva pokazuje, kako je Šolta nekoć imala najzapadniji vrh u Rudili, ne pak u Marinča ratu. Saskinja pak nije nego nastavak Masliničkog rata, koji sastoji vod chondrodonta vapnenca.*

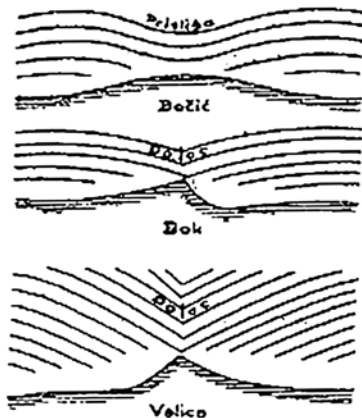
Rubić opisuje tri dolca koji se pružaju iz uvala jugozapadnog dijela. Iz uvale Šešule ide jedan podmorski dolac, koji u dnu uvale ima 30 m širine, 7 m dubine, zatim se širi idući prema Balkunu te dosegne do 100 m širine, a 88 m dubine. Tako završava između Kamičića i Marinča rata. Slični podmorski dolac možemo utvrditi idući od Maslinice prema Ruduli pa Grmeju, te treći od Šipkove prema Polebrnjaku, samo što je onaj Šešule najdublji, Maslinice manje, a Šipkove najmanje dubok.

Za daljnji opis morfologije obale otoka koju iznosi Rubić više nema prostora u ovom članku, stoga bi se osvrnuo na djelovanje drugih prirodnih pojava na obalu otoka onako kako ih vidi Rubić.

Erozija i abrazija

Tektonika je dala dakle glavnu formu obale otoka Šolte. Ona ih je izradila i dala njihovu strukturu. Dvije su egzogene sile koje su izgrađivale reljef obale Šolte i napravile skulpturu tih obala. Rubić nam otkriva kako tektonski zgrađene obale nisu bile u pravilnom geometrijskom liku, već su ostavile na mnogim mjestima zgodno polje bilo diaklazama, većim pukotinama i uleknućima bora, eroziji, da nastavi izgrađivanje reljefa. Erozija je faktično to i nastavila, ali ne svukud jednakom silom, jer su joj se opirali: kompaktnost, rezistentnost kamenja, njegova uslojenost, strmina obale i bujnost rasta flore. Rubić naglašava da se snaga erozije odnosi najviše na obalni kraj, gdje faktično stvara velike forme, a to su uvale veće i manje; pa manje forme, a to su bok i bočić te najmanje, a to su škrape. Obalna crta na sjevernoj strani u svojem horizontalnom razvoju nije ravna, već vijugasta. Erozivni oblik obale vidi se po brojnim uvalama kao što su Gornja Korušica i Stmorska koje dijeli poluotok Pelegrin. Da su erozivnog karaktera svjedoči njihov oblik slova „V“, pa aluvijalno tlo u dnu doline, izvrsno za rod bilja, te bočatnu voda, koja je na dnu doca. Slično je erozija nastavila rad tektonike u Nečujmu i Rogaču. Osobito u Nečujmu, što dokazuje Piškera koja je u ljevkastoj formi i koja se

nastavlja na Kačni dolac kojim gotovo svake godine voda ruši međe, i odnosi plodno tlo u dno Piškere gdje je opet imamo bočatu vodu. Rubić navodi i druge uvale na sjevernoj koje su erozivnog karaktera kao Lestimerova, Vela Luka i Donja Krušica. Od Livke pa do Gornje Kružice kao i od Donje Krušice do Obinuša erozija je na koknordantnom obali i nagnutom obalnom kraju napravila malene doline, zvane doce. U produžetku tih dolaca prema obali na obali su se formirale veći i manji lukovi (bočić, bok i valica (donja slika).

Na jugo-zapadnoj obali je erozija najslabije djelovala u Šipkovoju, jače u Maslinici a najjače u Šešuli. Prema Rubiću je od svih uvala na Šolti erozija u Šešuli najviše ostavila tragova. Dalje navodi: *U donjoj Šolti podno brda Jidrenice nalazi se Široki i plitki dolac, koji je nazvan Studenac. Sredina je njegova ispunjena glinom, dakle zemljom, koja teško propušta vodu u dubinu. Tu se voda sakuplja te idući prema nižim kotama pravi korito, koje se približujući sve većma moru više udubljuje, To se korito zavije oko Jidrenice, te njim protječe periodična rječica, koju narod zove Koriščica, Ona vrlo rijetko protječe i to za velikih naliva kiše. Sobom donosi plodno tlo zimi do dna uvala, a produbila je uvalu, što je prvotno, tektonski, bila vrlo plitka i neznatna. Šešula je dakle ušće jedne periodične rječice. Od obalne crte u Šešuli, pa idući prema Balkunu i Kamičiću konstatirali smo već podmorski jarak, po kojemu se može prosuditi, da je nekoć, kad je jugo-zapadna strana Šolte sa otočjem bila na suhu, tekla valjda ta periodična rječica do Balkuna i Kamičića.*

Na južnoj obali Šolte, gdje je obalni kraj strm, flore je manje, a jači udari vjetra i kiše, erozija je jače djelovala, zato imamo mnogo uvala ljevčkasta

oblika, počevši od Poganice, prema Veloj Luci (Zaglav), Tatinji, Straćinskoj, Veloj Travnoj. Djelovanje erozije na obalni rub je daleko manje nego *abrazije mora* i zato je tu pojavu potrebno još na kraju razmotriti.

Ovdje ću istaknuti klasični primjer kako erozija pravi uvale što je Rubić uočio u Mijaluci. Rubić to dokazuje ovim nalazom: *Između uvale Straćinska i Mijaluke nalazi se najveći vrh Ljudina 138 m visok. Ispod njega, a iznad same razine mora nalazi se hrid Kućac. Od Kućca se strmo spusta k moru ta hrid u visini od 100 m, a s protivne njegove sirane, ne će biti udaljeno u zračnoj crti više od 150 do 200 m, opet je hrid visoka 138 m. Ove dvije hridi su od istog kamena, slojevi pak na njima brazde istim smjerom. Izgleda otvor među njim dvama hridima kao vrata. Nekoć su ona bila bez sumnje sastavljena, ali je voda počela da erodira, gdje je sebi našla zgodan izlaz, te je erodirala hridinu prema razini mora i regresivno visoku površ. Iz početka je ta erozivna udolina bila viseća dolina, a do danas je izgrizla voda visoku površ do 800 m u kopno, a stijene do razine mora. Dokaz je tomu što Mijaluka nema veliku ljevkastu obalnu formu, već maleni ljevkasti horizontalni oblik, u kojemu nikako ne može da pristane lađa. Ona je dakle više vertikalno nego horizontalno razvedena.*

Za Mijaluku Rubić naglašava da pored vode malo gdje na Šolti vjetar ima takovu snagu kao u Mijaluci, koji ljudi zato zovu Vrulja.¹⁰ Slično kao i u Vrulji događa se i u Mijaluci. S visoke šoltanske ravni sjeverni vjetar prodire kroz usku erozivnu dolinu Mijaluke i njezina uska vrata, što je pri moru zatvaraju. I zato se brodovi, koje za bure prolaze Mijalukom, trebaju čuvati naglog udara vjetra, kako upozorava Rubić.

Na kraju kazivanja o erozivnom djelovanju na obalu Šolte Rubić na neki način rekapitulira ovako: *Glavno djelovanje erozije je dakle u uvalama. Na Šolti je 27 uvala i 9 uvalica. Od tih je na sjevernoj sirani 8 uvala i 6 uvalica; na sjeverno-zapadnoj tri uvale, na južnoj 16 uvala i 3 uvalice. Na južnoj, gdje erozija ima manje zapreka a više pogodnosti, gdje je strmija obala, veći je broj uvala nego na sjevernoj i sjeverno-zapadnoj obali Šolte. Tu je dakle ona došla do jačeg izražaja i napravila je brojnije veće forme. Na sjevernoj pak obali, gdje je obala ravna i nagnuta i gdje je više zapreka eroziji, ona je napravila veći broj srednjih forma. Tu je 23 boka i bočića, dok su na južnoj sirani samo 4 boka.*

Rubić daje opis isto tako važne sila prirode kao erozija, koja je formirala obale, a to je **abrazija mora**.

¹⁰ Vrulja se prava nalazi između Rogoznice i Brela, podno Biokova. Kroz sedlo Vrulje (Dubci) užasno dere bura

Abrazivno djelovanje mora odnaša se direktno na obalni rub i pojas, a indirektno ono pomaže i eroziji pri rušenju obala. Obalni kameniti rub razne je širine. Ima ga široka i do 30 m, a ima ga samo 2 – 5 metara prema tomu dokle prska morska voda, kad se za valovanja praši u vis. Zato je obalni rub širi gdje more više tuče obalu nego gdje manje.

Kako abrazija djeluje na obalni rub, njegov je položaj prema moru raznovrstan, te prema tomu bi ga mogli dijeliti kao i obalu na ravni, nagnuti, strmi i okomiti. On može da bude produženje obalnog kraja u more, ali može da se svojim upadanjem razlikuje od njega. Obali rub može biti i žalo. Ono se nalazi u dnu uvala. Evo kako Rubić opisuje nastanak žala: *Docí, što s obalnog kraja strmo silaze do mora, obično svršavaju žalom. Širina je žala uz ravne i nagnute obale veća nego gdje je strma obala. Iz dolaca dokotrlja se kamenje i zemlja do obalne crte. More obično odnese onda zemlju u veće dubine, a kamenje ne može odnijeti pa ga tu kotrlja.* Žalo je, dakle, aluvijalnog karaktera. Najduža su Žala na Šolti: u Gornjoj Krušici, u Nečujmu, Banjama, podno Gradine, u Veloj Luci, Tatinji, Stračinskoj te žala na vrhu Livke i Bada. Jedino u dnu Šešule ne nalazimo žala i to s razloga, što valovi i radi zavinitosti i protegnutosti uvale tamo ne dopiru pa je tu zemlja, što je donijela voda koritom periodične rječice, koja se pretvara u blato.

Na obalama Šolte, zanimljivo je pokazati i osobito djelovanje mora, dakle plime i oseke, valova te struja, na kameniti obalni rub. Najmanje forme, koje opažamo na obalnom pojasu, gdje se mijenja plima i oseka jesu malene rupice, koje na Šolti zovu *račice* i *rake*. Te rupice čine, da kamen izgleda vrlo hrapav, a mjestimice kao spužva. Njih prave organizmi i to najprije neke vrsti alga, koje obrastu obalnim pojasom te mu daju obično crnu boju, o koji je već bilo govora. Pored algi stvaraju račice i rake osobito prilipci (*Patella*), koji žive najčešće u tom pojasu. Ta *Patella* izlučuje kiselinu, koja kemijski korodira obalu. Ona se rijetko kada naseli u kojoj tek izgrađenoj rupici, već sama pravi nove račice. Slično djeluju i spužva (*Vioa typica*) pak kamotoč (*Pholas dactylus*), dagnje (*Myiillus galloprovincialis*), i prstac (*Lilhodomus lithophagus*).

Na obalnom kraju nastaju još i *potkapine*. To su vertikalni jarci, koje napravi more pomičući se za plime i oseke vertikalno.

Rubić tu pojavu ovako tumači. *More je za oseke u svom najnižem nivou. Budući da ono nikad ne miruje, već se barem nešto giblje ili 'bućka', kako veli narod, mehaničkim više nego kemijskim putem dubi obalni rub u obalnoj crti. Kad je pak za pune plime more u najvišem nivou, to se isto događa. A budući da ono je lagan prelaz od plime do oseke događa se ta pojava dubljenja obale u cijeloj visini, od najviše razine mora za plime do najniže za oseke. Zato se po toj kamenitoj udubljenoj formi može da zaključi na visinu plime i oseke u jednom kraju. Ove su forme na Šolti više raširene na južnoj strani otoka, nego na sjevernoj. Njihova visina iznosi otprilike 70 — 80 cm, ali ima ih i viših, jer ih valovi svojim jačim udarom povećaju u vis, osobito gdje je obala strma i vertikalna. Ove potkapine nemaju pravilan četverokutni oblik, jer im valovi zaobljuju osobito gornje rubove. One nisu ni duboke u stijeni, najviše do 1 m, jer slojevi osjetivši da nemaju oslonca na podnožju i da su presječeni drže se još nekako donjih slojeva, dok je mirno more, ali kad nastupi jako mlatanje (Brandung), koje udara sa svih sirana na slojeve kamenja, onda popuste i slojevi te propadaju u more. To se događa osobito na strmim i nagnutim vrstama obalnog ruba, a klasični su primjeri na Šolti kod Zaploča i na Stipanskoj.*

Pored brojnih obalnih formi što ih more stvara, mogu se još navesti narodnim nazivom *puzavice i škrape*. Rubić nam opisuje nastanak puzavica: *Na sjevernoj pak strani Šolte, gdje su obale ravne i položite kao od Livke do Rogača, tu slojevi radi malene naklonosti ne mogu upadati u more, već prave klinaste forme obalnog ruba. Morska voda pognana naime valom prema kopnu kliže se, tako reći, po položitom sloju te kad uslijed trenja već izgubi snagu, ona se na više mjesta udube u čelo jednog škriljavog sloja, izolira ga od bližnjega te napravi od njega klin. Ona pak raznim putovima oteče natrag. Tako mjesto da podgriza slojeve kamenja, ona ih sa kopnene strane uništava. Gdje se pak slojevi dugo uzdrže u ovakvom kosom položaju, a more za dugo vremena plače, tamo narod obično zove ovaj kraj: puzavica.*

Rubić nam dalje opisuje da na obalnom pojasu, osobito gdje je ona više nagnuta ima više pruga, koji su duge više metara, a široke 1 – 20 cm. One nastaju udaranjem mora u obalu. Kada val udara u obalu, more izvrši gibanje u tri pravca: udar na samu obalu, prašenje vode u vis i padanje na obalni rub, te otjecanje vode niz obalni rub ponovno u more, i dok udar vala povećava potkapinu i uništava njezine rubove, dok udar kapljica, što padaju s visine na obalni rub prave račiće i rake, otjecanje mora niz naklonjeni obalni rub širi te obalne pruge i produbljuje ih. Ove pruge su početni stadij škripova. Kad se naime pruge rašire i znatno prodube onda

nastaju škripovi ili kako iz mi zovemo *škrape*. Škripove imamo manje i veće. Manji su pored navedenih pruga i pukotina među slojevima, osobito gdje je veća škrljavost kamenja, kako je to na sjevernoj sirani Šolte. Ovi procjepi su većinom položeni u smjeru braždenja slojeva, a razne su dubine i dužine. Prema dužini i dubini njihovoj, narod ih zove veliki ili manji škrip. Ako se pak škrip silno raširio te dobio oblik malene uvalice, onda zovu to konalić ili konal.

Najjače djelovanje abrazije Rubić nalazi u pravljenju otočića i abrazivnih terasa. Ova se pojava postanka otočića uslijed abrazije na Šolti pojavljuje u uvali Tatinja. Pred Draginjskim ratom nalazi se jedan mali otočić, koji je udaljen je kojih 30 m od rata. Prečka, kako to naziva Rubić, što ga od kopna dijeli, nije dublja od 2 – 3 metra. Nadalje Rubić opisuje: *Unutarnja, sjeverna strana otočića, položito silazi u more, dok je vanjska, južna strana, strma tako da otočić nije drugo bio nego produženje Draginjskog rata. Slično ispred rta Veli Križić, u daljini cca. 150 m nalazi se opet jedan otočić. Njega dijeli od kopna prečka duboka 8-10 m inače oko prečke je dubina od kakovih 60 m. Ovaj je vanjski otočić viši od unutarnjega, a u crti, gdje se more dira kamenja visoke su potkapine. Slični pečurci. Nekoć je dakle Veli Križić bio produžen ovim otočićem. Njihov postanak ne može se pripisati kakovom tektonskom utjecaju, već abraziji mora, osobito valova. Oni su bili izloženi vjetrova jugu i maestralu. Jugo je jače, ali je rjeđe udaralo od maestrala u glavu tih rata, koja je rezistentnija od boka. Maestral je manjom snagom, ali više puta u godini udarao u bokove tih gatova, dakle manje rezistentni dio rata, te je odsjekao glavu gata, dakle današnje preostale otočiće od njihova trupa, naime od Velog Križića i Draginjskog rata.* Prema Rubiću nema sumnje da će velika abrazija mora uništiti ova dva otočića i to prije vanjski pa unutarnji.

Na kraju Rubić **zaključuje**. Otok je Šolta sastavljen od kredinog vapnenca, dakle od kamena srednje tvrdoće. Taj kredni vapnenac uza svu svoju otpornost, uslojenost i zapreke, koje su postavljene vegetacijom i koje čovjek kulturnim radom, ipak voda jako erodira, a more abradira. Voda snižava vrhove otoka i odnosi još pomoću vjetra njihovu zemlju i kamenje u more. Struja pak to primi i vuče dalje u dubinu, podgriza lagano i tiho slojeve obalnog ruba, a valovi bučno otrgavaju to kamenje. Postoji velika borba u prirodi između endogenih sila, koje su izdigle kamenje na površinu i egzogenih, koje ga uništavaju. Odrediti točno za svaku formu jakost endogene sile koja se drži pasivno i egzogene, koja aktivno na nju navaljuje, to je u prirodi nemoguće. To se tek može u glavnim crtama

prikazati kao što je i učinio učinjeno u radu. Rezultat svakako te borbe jesu današnje forme obala.

U ovom članku pokušalo se dati kraći prikaz Rubićeva djela *Obala Šolte* – morfološki prikaz, koji nije dovoljno poznat šoltanskom čitateljstvu, i ujedno se pokušalo barem u osnovnim crtama kroz ovaj prikaz dočarati nastanak i karakteristike šoltanske obale, onako kako je Rubić vidi, a to vjerodostojno i znanstveno utemeljeno viđenje. Ovim se ne može zaključiti sa Rubićevim djelima o Šolti, za sljedeći broj *Bašćine* dat će se kraći prikaz više članaka o Šolti iz pera Ive Rubića.

VOKALIZAM I KONSONANTIZAM GOVORA GROHOTA NA ŠOLTI SREDINOM XX. STOLJEĆA

U članku su s jedne strane podastrti neki od podataka dvaju terenskih dijalektoloških istraživanja mjesnoga govora Grohota sredinom prošloga stoljeća (Hraste i Šimunović), a s druge strane neki od rezultata dijalektološke raščlambe jezika dviju drama autora Držislava Mladinova. Terenska su dijalektološka istraživanja provedena sredinom XX. stoljeća, upravo u vrijeme nastanka analiziranih dramskih tekstova. U radu se uspoređuju vokalske i konsonantske posebnosti grohoćanskoga govora toga vremena dobivene dijalektološkim istraživanjima s onima iz Mladinovih drama.

1. Uvod

Šoltanski čakavski govori pripadaju južnočakavskomu dijalektu. Iako su mnogi punktovi južnočakavskoga dijalekta u stanovitoj mjeri istraženi, čakavski su idiomi otoka Šolte govora najmanje istraženi, a i davno su opisani. Čakavske govore otoka Šolte, a time i govor Grohota, istraživao je Mate Hraste “nešto pred sam II. svjetski rat” (Hraste 1957: 62). Rezultati su toga terenskoga rada objavljeni 1947. godine pod naslovom *Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale*. Mjesni je govor Grohota za tadašnji Srpskohrvatski dijalektološki atlas istražio Petar Šimunović 60-ih godina,¹ a

¹ Podaci s terenskoga istraživanja govora Grohota zabilježeni su u upitniku koji je pohranjen u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zahvaljujem ravnatelju dr. sc. Željku Joziću na ustupljenome materijalu.

proučavao je i šoltansku onimiju te je 1987. objavio ogleđ *Pristup jezičnoj i onomastičkoj problematici otoka Šolte*.

Jednim od šoltanskih mjesnih govora, grohoćanskim idiomom, napisana su dva dramska teksta *Zaigrala riba u konalu* te *Privezana bracara* Držislava Mladinova. Iako su tekstovi nastali 1953. godine, objavljeni su kasnije. Mladinov u njima na zanimljiv način prikazuje otočane sa svojim radostima, strepnjama, žalostima i nadanjima, odnosno drame govore o svakidašnjim događajima običnih ljudi u jednoj zatvorenoj sredini – na otoku. Mladinov je rođen 1930. godine u Grohotama na otoku Šolti, po struci je knjigovodstveni radnik, a književnim se radom bavi od rane mladosti. Od literarne tvorbe valja spomenuti njegovu komediju *Zaigrala riba u konalu* te drame *Privezana bracara* i *Crvene ruže*, koje su i izvođene. Uz dramske je tekstove pisao i novele, a istaknuo se i u pisanju pjesama. Godine 1991. tiskana je njegova zbirka pjesama *Ljubav i snovi*, a 1997. zbirka *Rođena za ljubav*.

U ovome će se radu raščlaniti jezik dvaju dramskih tekstova Držislava Mladinova te će se u okviru vokalizma i konsonantizma usporediti Mladinova čakavština i govor Grohota toga vremena na temelju Hrastina i Šimunovićeva istraživanja.²

2. Jezična analiza³

2.1. Refleks ‘jata’

Budući da svi šoltanski čakavski govori pripadaju južnočakavskomu dijalektu, praslavenski i prahrvatski ‘jat’ (* /ĕ/ > /ę/) u korijenskim, tvorbenim i relacijskim morfemima ima ikavsku zamjenu: *umrit sa svojon tajnon*

² Rad je ograničen na vokalizam i konsonantizam jer o akcentuaciji u ovome kontekstu nije moguće pisati. Naime, *Privezana bracara* je akcentuirana, a *Zaigrala riba u konalu* ima obilježene akcente samo u dijelu teksta. Uz to, mnoge su riječi pogrešno akcentuirane – bilo da je riječ o vrsti akcenta ili o njegovome mjestu. Zbog toga sve primjere iz dramskih tekstova, kao i Hrastine i Šimunovićeve, pišemo bez akcenata jer u ovoj analizi nisu relevantni.

Usputno valja spomenuti da Hraste ističe da su u Grohotama dvije vrste akcentuacije: “Mladi svijet do 50. god. života nastoji da svoj akcenat prilagodi posve splitskom akcentu, a stariji su konzervativni, ali se i oni katkada u akcentu povode za mladim naraštajem” (1947: 136-137). U studiji je Šimunović zaključio da je za grohoćanski idiom karakterističan peteroakcenatski sustav: “U Grohotama nahodimo tzv. splitsku akcentuaciju, jer se pored tri osnovna čakavska akcenta mogu ostvariti i dva uzlazna, štokavska na ‘štokavskim’ mjestima” (1987: 159).

³ Uz svaki navedeni autorov primjer bilježe se dvije brojke. Prva brojka označava dramu (1 – *Privezana bracara*; 2 – *Zaigrala riba u konalu*), a druga brojka označava stranicu na kojoj se primjer nalazi. Hrastini primjeri citiraju se na uobičajeni način, a uz primjere iz upitnika

(1/122), sebi postavjan pitanja (1/122), ti ćeš živiti daleko (1/123), oni bidnik (1/124), visti koje se tiču vaše sriće (1/126), kako su jon izbirjive riči (1/127), razumit mogu (1/129), pusti to meni (1/129), jesi li vidila (1/131), dvi velike različitosti (1/132), putovanja po svitu (1/132), ali i vira uči (1/135), sa tvojin rođakon (1/135), more je bisnilo (1/142), danas lipo pivaju (2/9), slušat ću ča zapovidite (2/14), pružit mriže (2/15), dva čovika (2/16), bilo doli pa doni gori (2/22), nakičena divojka (2/23), dojdite doli, dat ću van vriću soli (2/33), za koju nediju (2/34), nemojte bit smišni (2/43), ča se ti mišaš (2/43), iscidit ću jih ka salamuru (2/52), ja i vi i zvizde večeras igramo na sriću (2/57), sić ću šumu (2/58), ja san uvehli cvit (2/60).

Prijedlog 'prema' glasi prima: mogla bi se prima tomu i nosit zafalno (1/131), jemat sažajenja prima takin judima (1/132), trka je kroz neveru prima portu (1/142), gledan sa kraja prima moru (2/8), ove su vale prima kulfu (2/28). Imenica 'proljeće' glasi primaliće, ali se javlja i novija inačica proliće: prilipo primaliće (1/123), u proliće, lito i jesen (1/123).

U primjerima tipa njidra i gnjizdo 'jat' je reflektirao u vokal /i/: držin stalno u njidrima (2/38), gnjizda i tice (2/62). Isti je rezultat ovjeren u leksemu jidro: ne tribaju in jidra (1/121), nisan razape jidra (1/122), za jidro sa dvi lantine (1/123).

Hraste je opservirao stanovit broj ekavizama (ozledit, starešina, oseka, koren, korenje, iskorenut, zenica, sest, se – sela – selo, zasest, prisest, zanovetat, venac, telesa) (1947: 131) za koje ne nahodimo potvrde u dramskim tekstovima.

2.2. Praslavenski poluglasovi

Starojezični fonem 'šva' (/ə/ < */ъ/, */ь/), kako je i Hraste zabilježio (1947: 130), zamijenjen je vokalom /a/: otac mu se ne zna (1/122), čekat ćeš vanka (1/127), digod lagat triba (1/128), danas ću otvorit vrata (1/133), more bit laž (1/133), dobar dan (1/135), jedan više jedan (1/138), vitar svorcaje (1/138), to je veliki posal (2/16), otac pošapjije (2/21), gorak je život ribara (2/25), cili dan držat ribu (2/27), morski pas (2/33), mokar ka riba (2/38), tamo vanka (2/42), pas te ugriza (2/44), a ja iša pa u pakal propa (2/45), meni je svega danas pun kukuj (2/52).

Čakavska tendencija jake vokalnosti evidentirana je u nekoliko primjera: glagol vazest/ vazimat s razvojem vəz- > vəz- (usp. 2.30); imenica jagla s razvojem ja- > ja-: jagla, konce, botun (1/128), što je zabilježio i Šimunović:

bilježi se brojka koja označava stranicu na kojoj se primjer nalazi. U nekim primjerima očite su pogreške, pa su isti označeni zvjezdicom (*).

jaĝlon I jd. (84); instrumentalni oblik zamjenice 'ja', odnosno *namon* (< *mānon* < **mānojo*): *zna moja mater kako jon je bilo s namon* (1/122), *nosite ovamo za namon* (2/33), a potonji je oblik potvrdio i Hraste (1947: 150).

2.3. Odraz prednjega nazala */ɛ/

Prijelaz je praslavenskoga i prahrvatskoga nazala */ɛ/ u poziciji nakon /j/, /č/, /ž/ u vokal /a/ karakterističan za čakavsko narječje i jedan je od kriterija pri određivanju je li neki govor čakavski ili nije. Potonju je specifičnost registrirao Hraste (1947: 130) u primjerima *jazik, prijat, zajat, ujat*. U upitniku također nalazimo *jazik* (5), *zajat* (103), ali *žedan – žedna* (113), *žetva* (53) te ostale pojavnice u kojima je vokal /e/ očekivan: *govedina* (44), *misec* (94), *mek* (112). U svim je potvrđnicama u dramskome korpusu ostvaren refleks /e/: *da mi soli pamet* (1/122), *počet ću o tome govorit* (1/127), *jubav ne gleda okon* (1/127), *teško će poč* (1/127), *more bit svetinja* (1/133), *očuvat i vaše ime* (1/139), *di mu je bila pamet* (2/10), *potegnut ćemo imbruje* (2/15), u *mekoj dubokoj posteji* (2/20), *žedan san* (2/24), *sveti Mikula* (2/26), *ne zebe se meni po pajolima* (2/26), *ovde ćemo vezat* (2/28), *kako ti je ime* (2/30), *ako nastaviš gledat* (2/31), *sad je tvoje vrime* (2/35), *kad mi ti padeš na pamet* (2/38), *često mi se šćucne* (2/38), *dobra te srića za pete ugrizla* (2/48), *na rep i na glavu* (2/52).

2.4. Ishodišni */ɪ/

Hrastini primjeri *vuna, vuk, tust, pun* (1947: 131) i Šimunovićeви *suza* (4), *jabuka* (75), *vuk* (68), *žut* (114) pokazuju da je ishodišni */ɪ/ dosljedno prešao u vokal /u/. Da je tako i u dramskim tekstovima, potkrepljuju autorovi primjeri: *sa čin van Luka puni uši* (1/130), *nebesko sunce* (1/136), *dužnost svakoga mornara* (1/136), *Tereža navali suzan* (1/137), *duga je noć* (1/139), *dajte suzu osta* (2/11), *muči imp!* (2/11, 2/34, 2/51, 2/54), *pune bačve* (2/19), *more duboko* (2/20), *sunce u oči* (2/26), *ajmo napunit i barile* (2/32), *sunce moje* (2/38), *pun krtol* (2/53), *vuk, aždaja* (2/55), *vidite jušti njegovu suzu* (2/56), u *duboko* (2/59), u *dubinu i širinu* (2/59).

2.5. Stražnji nazal */ɔ/

U upitniku su markirani primjeri *zub* (5), *ruka* (9), *subota* (93) koji potvrđuju da je kontinuiteta stražnjega nazala */ɔ/ (> /o/) konsekventno vokal /u/, a jednako posvjedočuju i autorove ovjere: *tužna priča* (1/123), *lejandri pupaju* (1/123), *triba zamučit* (1/128), *moj je muž uporan* (1/129), *drži Marija za ruku* (1/131), *tužna san* (1/134), *zaprošin ruku vaše ćeri* (1/136), *jeman*

muža (1/140), *neka mi se rugaju* (2/13), *koliki se krug može napraviti* (2/30), *zubi na skanciji* (2/32), *ne da Bog da bude falilo za sve posoliti* (2/33), *želin da budemo zajedno* (2/39), *pripriči put* (2/41), *ja bi jin kaza zube* (2/52), *brž je koga ubo pauk* (2/55), *ruka široka* (2/57), *golube po škripima* (2/62), *ona tuga* (2/62). Iz podastrih je primjera vidljivo da govor sustavno slijedi formulu prema kojoj su */ɥ/ i*/q/ dali isti rezultat.

Na mjestu nerelacijskoga morfema -*no-* pretežito stoji -*nu-*: *mene maknut odovle* (1/122), *Marija triba maknut s puta* (1/124), *triba dignut kapu* (1/124), *misli da ću prikinut* (1/130), *i podmetnut* (1/135), *i ja ću potonut* (1/141), *nisan moga dostignut* (1/142), *volila potegnut* (2/12), *potegnut ćemo imbruje* (2/15), *nima guze koja će pobignut* (2/15), *pripomenut ću* (2/35), *oču dignut ću je* (2/61), ali *triba ga maknit* (1/124). U upitniku čitamo: *meknut* (11), *brinut se* (18).

2.6. Slogotvorni /r/

U svim je šoltanskim čakavskim govorima silabem /r/ bez popratnoga vokalskoga elementa (usp. Hraste 1947: 131), što ovjeravaju i mnogi primjeri iz terenskoga upitnika: *trbuh* (9), *brnjica* (29), *nemrs* (47), *prč* (56), *grm* (75), izuzev primjera *gardelin* (63) u kojem je ostvaren popratni glas uz /r/, no vjerojatno je riječ o primljenici. Neke su od potvrdnica iz Mladinovih drama: *ćutin se ka srdela* (1/123), *da se nisi malo zaleti, zatrka* (1/128, 129), *ukrcu san se* (1/136), *u slučaju vaše smrti* (1/139), *udica, vrša* (2/8), *kruv u grlu* (2/16), *dok van Joze vrčinu ne izlije* (2/20), *staviš prst u njega* (2/23), *škroto i neumojivo* (2/25), *držat ribu* (2/27), u *prknu* (2/27), *na kršćenju* (2/28), *brci od jastoga* (2/31), *muč smrdečunu* (2/44), *žena zakrpila* (2/46), *dobar svršetak* (2/47), *držiš po strani* (2/48), *Frane, krcaj mriže* (2/53).

Sekundarni slogotvorni /r/ u govoru se Grohota sredine XX. stoljeća razvio u iznimnim slučajevima. U Mladinovim je tekstovima takav razvoj evidentiran u riječi *čepres* 'čempres': *parite mi ka čeprsi na neveri* (2/32), a u upitniku u primjerima *vrđura* 'zelenje' (< *verdura*) (79) i *drnek* 'sajam' (< *dernek*) (98).

Tipični čakavski leksem *crikva* registriran je u dramskome tekstu: *vidiš i sam da nedijon u crikvu ne mogu* (2/29), kao i u građi iz upitnika: *crikva* (105).

2.7. Sekvencije 'ra', 're'

Prijevojni lik s vokalom /e/ u korijenskim morfemima glagola *krest* i *rest* te u imenici *rebac*, svojstven južnim čakavskim govorima, a nerijetko i zapadnoštokavskim, opserviran je i u grohoćanskome idiomu toga vremena.

Hraste je zabilježio primjere *rebac*, *rest*, *krest* i njihove oblike (1947: 130), a prva dva notira i Šimunović: *rebac* (63), *rest* (19). Neki su od primjera zamijećeni i u dramskome korpusu: *beside*, *kojima ni doresla* (1/125), *judi s kojima san odresla* (1/132), *dolazin da te ukreden* (1/135), *svud je resa i cvati rusmarin* (2/23).

2.8. Leksem 'greb'

Za čakavski je jugoistok i obližnje štokavce karakterističan leksem *greb*, koji je zastupljen u podacima dvaju dijalektoloških istraživanja: *greb* (Hraste 1947: 130); *greb* (101), a markiran je i u analiziranim dramama: *treći in kopa greb* (2/52).

2.9. Protetski /j/

Primjeri *justa* – *just* G mn. (5), *jopet* (124) i *Jamerika* (109) iz upitnika signaliziraju da u nekim primjerima može biti postavljeno protetsko /j/ kako bi se uklonio vokalski početak riječi. U piščevim se primjerima protetski glas redovito pojavljuje u riječima *jusna*, *justa* i *jist*, kadšto u riječi *jopet*, a samo u jednome primjeru u *Jamerika*: *vaše jusne* (2/12), *na kraju tvojih jusan* (2/39); čoviku odnit zalogaj iz *just* (2/43); *ribe za jist* (2/16), *svit mora i nedijon jist* (2/29); *sad bi ti jopet u čakule* (2/23), *eno jopet igraju* (2/31), *ma jopet ne virujen* (2/41), *jopet nika novost* (2/51), ali *opet liva noga* (2/17), *Bog bi opet čagod izmisl* (2/29), *opet će doć do skandala* (2/46), *opet niki belaj* (2/61); *Amerika je Jamerika, rečedu naši stari* (1/133), ali *Ameriku* (1/124), *njemu je otac u Ameriki* (2/22), *prin mrtva, nego Amerika* (2/41). Treba istaknuti da je protetski glas dodan i na početku nekih nenaglašenih oblika osobnih zamjenica, no ne uvijek dosljedno: *šćedite jih* (2/15), *ča smo jih nikidan dosegli* (2/15), *kako jijn se ono traci vuču* (2/21), *to jijn i pripada* (2/41), *ja bi jijn kaza zube* (2/52), *iscidit ću jih* (2/52), *neće jijn višje past na pamet* (2/52), *da jijn istresen evanđeje* (2/52), *ajmo jijn kazat* (2/62).

2.10. Redukcije vokala

Finalni je vokal /i/ sustavno apokopiran u infinitivu: *oćete li jemat vri-mena* (1/126), *priko njega će se dobit puno* (1/128), *danas će doć* (1/132), *sve će bit dobro* (1/134), *učer su mi tili svašta reć* (1/135), *ne more nikogar nać* (2/34), *jer ćeš kupit zube po žalu* (2/43), *izist će ribe njega* (2/51), *nikad mu neću zaboravit* (2/58), *večeras će se napunit barili* (2/63). U nizu primjera oba dijalektologa potvrđuju necjelovite infinitive.

Vokal /i/ može biti reduciran u imperativu: *biž mi ispid očiju* (2/41), *drž se kume zida* (2/43), *muč smrdečunu* (2/44), *Frane, drž nož* (2/55), ali: *pofale priskočite* (1/126), *potpišite ovo* (1/138), *rođaku pripišite brod* (1/139), *to učinite vi* (1/142), *tote veži* (2/28), *zaveži, rilo* (2/44), *muči* (2/51), *okreni timun* (2/51), *muči stara* (2/54). Da je tako potvrđeno u terenskim istraživanjima, razvidno je iz Hrastinih primjera: *reci – recite, piši – pišite*, ali *dones – doneste* pored *donesi – donesite* (1947: 151), te na temelju građe iz upitnika: *drži* (10), *muči* (6), *biži* (15), ali *broj* (98).

Vokal /u/ iščeznuo je na početku riječi ‘uvala’: *kalebi u vali* (1/134), *priko vale* (2/53).

2.11. Glasovi /č/ i /ć/

Mnogim je čakavskim govorima svojstven tipičan čakavski izgovor fonema /ć/, koji se u dijalektološkoj literaturi bilježi grafemom (ћ). Još je Hraste konstatirao da “u Grohotama mlađi svijet izgovara č i ć kao srednji glas č: *kuća, noć, putić; ući, čuvan*” (1947: 131). Šimunović u svim primjerima iz upitnika bilježi srednje /ć/, a u studiji ističe: “Od Grohota na isok izjednačeni su, odnosno neutralizirani, čakavski suglasnici /č/ i /ћ/ u srednje /ć/” (1987: 158). U Mladinovima se dramama pišu obje afrikate, što je razumljivo s obzirom na to da je riječ o književnome tekstu: *s dopušćenjen domačina* (1/126), *izbirjive rići* (1/127), *ti pričekaj* (1/129), *rečedu naši stari* (133), *vaša ćer i vi* (1/138), *divojka ča čeka mladića* (2/23), *lipo sićanje* (2/23), *u blagin vedrin noćima* (2/25), *triba san poč na gajetu* (2/37), *pokupimo se prin većega skandala* (2/48), *tućen more* (2/49), *čudnoga čuda* (2/53), *razoriju kućice i paraju gaće* (2/53).

2.12. Fonem /ž/

Važna je čakavska osobina da je mjesto fonema /ž/ ispunio fonem /ž/. U tekstovima je potvrdom primjer *žep: kad se šapju u žepu* (2/22), i u *žep* (2/26), *pinezi u žepima* (2/34), a isti je zapisan i u upitniku: *žep* (29).

2.13. Status fonema /h/

Fonem /h/ u čakavskim se govorima u načelu dobro čuva, a njegova redukcija ili supstitucija drugim fonemima svjedoči o štokavskome utjecaju. Hraste opservira da je u govoru Grohota toga vremena fonem /h/ dio konsonantskoga inventara, no njegova je stabilnost narušena: “Ipak se i na Šolti u sredini i na kraju nekih riječi, što nije slučaj ni na jednom otoku s istočne

strane, glas *h* počinje zamjenjivati u svim mjestima glasom *v*: *kuvat*, *kruv*, gen. *kruva* i sa *j* u riječi *kujina*” (1947: 135). U Šimunovićevoj studiji čitamo da /h/ “sve više nestaje, i to u sredini ili na kraju riječi” te ističe da je to posebno zahvatilo govore Gornjega Sela i Grohota (1987: 158). U analiziranim je tekstovima /h/ sačuvan u ovim potvrdama: a) na početku riječi: *hodi* kroz *zlo* (1/142), *ne bi ni hodi na more* (2/34), *smij se, hlunju, smij* (2/42); b) u sredini riječi: *pakete koji će jon dohodi* (1/128), *ka prid strahoton* (1/132), u *tomu vihoru* (1/133), *želi san priduhitrit dežgraciju* (1/136), *počinjen strahovat* (1/138), *razdiru me vihori* (1/140), *usrid prirodnih strahot* (1/140), *tvoja pohlepa* (1/140), *uvik na propuhu* (2/8), *neka malo odahnemo* (2/12), *kad je obahodi oko našega škoja* (2/32), *puhat mi u...* (2/34), *tvoja pohlepa* (2/43), *ja san uvehli cvit* (2/60); c) na dočetu riječi: *puki siromah* (1/122), *to je grih* (1/129), *nalazin tvoj smih* (1/133), *ne vazimji mi za grih* (1/141). Zamuknuće fonema /h/ ovjeravaju sljedeće pojavnice: a) na početku riječi: *očete li jemat vrimena* (1/126), *Luka oče* (1/130), *zato ti ladno* (1/135), *ako tide i jahtu jemat* (1/139), *obotnice neka planduju* (2/13), *lizat dno ka obotnica* (2/16), *očemo vidit* (2/17), *nima obotnice nima vina* (2/18), *nikako, tili ste* (2/19), *traci od obotnice* (2/22), *očes u sve zabit nos* (2/26), *ništo ste mi tili reć* (2/30), *kanji, obotnice, lignje, sipe* (2/55); b) u sredini riječi: *čagod od njirove uščeđevine* (1/129), *postat njirov baštinik* (1/139), *moje, tvoje, njirove* (2/14), *lovit ribu u njirovj vali* (2/31); c) na kraju riječi: *odma bi je odve* (1/125), *ča nisi odma doša* (2/10), *odma ću kupit* (2/26), *odma pišen rođaku* (2/58).

U primjerima *kruv* i *grijota* opaža se supstitucija fonema /h/ drugim fonemima: *kuraj ka žitni kruv* (2/9), *oni komad žitnoga kruva* (2/12), *kruv u grlu* (2/16), *misto kruva jist ćeš frementun* (2/41); *grijota* ča neću jemat vrimena (1/125), *grijota* ča je ćer onega oca (2/19), *grijota* ča nisi iša u skule (2/39).

Jasno je vidljivo Mladinovo kolebanje u leksemu ‘strah’: *govoridu da je jubav kuraj podiljeno sa straj* (1/127), *napuhivanje straja čini ga jačin* (1/138), *strah me je* (1/140), *virovat u sriću i bez straha* (1/142), *ča ne zna za strah* (2/53).

2.14. Konsonantska skupina ‘hv’

Iz primjera *faljen*, *falit*, *zafalit*, *pofalit* (Hraste 1947: 135) očigledno je da je konsonantski slijed *hv* rezultirao fonemom /f/. Tako je i u obama tekstovima: *lipe su ti pofale* (1/124), *pofale priskočite* (1/126), *puno ću van bit zafalna* (1/126), *mogla bi se prima tomu i nosit zafalno* (1/131), *fala jedan put* (1/133), *fala na iskrenon prijateljstvu* (1/140), *fajen Isus* (2/17), *fala* (2/27).

Međutim, u glagolu 'prihvatiti' slijed *hv* ostaje neizmijenjen: *neću prihvatit tu vezu* (1/122), *koja bi famija bila prihvatila rič* (1/122).

Treba svakako istaknuti primjere u kojima je fonem /h/ otpao u skupini *hv*, što je jamačno utjecaj bliskih štokavskih govora u čijim je konsonantskim sustavima /h/ izgubljen. Šimunović je notirao primjer *uvati* gl. prid. rad. m. r. jd. (10), a u dramskome korpusu nahodimo nekoliko potvrda: *sad najprin uvatimo njezinu* (1/128), *puno san tega svatila i vidila* (1/131), *jedan put da si svatila* (1/133), *zašto ne svatiš radi čega* (1/134), *poslušaj i svati ovo* (1/136), *uvatili su vas* (1/139), *uvatite se* (2/17), *ovde se vataju morski pasi* (2/40), *da mi ga je sad uvatit* (2/51), *ako se uvatimo porta* (2/58).

2.15. Fonem /f/

Fonem /f/, osim kao rezultat spomenutoga slijeda, najčešće stoji u riječima stranoga podrijetla. U ovome sustavu ima stabilno mjesto, kako to iščitavamo iz upitnika: *famija* (18), *fundamenat* (31), *fumar* (34), *šufit* (35), *fažol* (78), *gariful* (80). Mladinovi su primjeri: *dva floka i još trikentina* (1/123), *ako ni po fraškan i japjenican* (1/124), *prid očima financi i žendari* (1/124), *fraškarice, to su ti škojski slavuji* (2/9), *ča si se brzo ofendi* (2/14), *evo moje, tvoje, njiove i onog marafuna* (2/14), *Ašermo i Macola kupu frašku* (2/16), *škatula od fulmini* (2/20), *kad se sprema fešta* (2/20), *ča Marinku falil?* (2/21), *mali ne fugaji* (2/21), *na sebi jema mriže i feral* (2/27), *da bude falilo za sve posolit* (2/33), *ne jidin se, nego mi dolazi fota* (2/37), *misto kruva jist češ frementun* (2/41), *malo je falilo* (2/50), *ja san mora ovako izfabrikat i namistit* (2/53), *krcaj mriže, franka je pošta* (2/53), *ja san se sakri ispod škafa* (2/54), *razbij feral* (2/54), *ribe su u naš konfin došli lovit* (2/56), *a ča ste se judi ufrontili ka frontin od kape* (2/56), *finije dan, gredu doma* (2/60), *a i ti starija furbačono* (2/61), *ča san da forcu kaiću* (2/62).

Isti je fonem postavljen u riječima koje su sastavljene sa starim skupom *pv*: *ufuaj* se u me* (1/125), *u te se ufan* (1/128).

Fonem je posvjedočen i u imenima dramskih likova: *Frane, Fabić, Fabe*.

2.16. Fonem /l/

Supstitucija je fonema /l/ fonemom /j/ u čakavskim govorima otoka Šolte očekivana. Hraste konstatira: "Staro *lj* prelazi u svim mjestima na Šolti i Čiovu u *j*: *kjuč, kjun, jut, prijatej, poje, zemja, žeja, juski* (...). Staro *lvj* u nekim slučajevima na Šolti i Čiovu čuva se kao na Braču i Hvaru, a u nekim se izvršilo novo jotovanje: *veselje, obilje, pristolje i pristoje, uje*" (1947: 133). I

u upitniku nahodimo primjere *poje* (87), *češjala* (7), *žuj* (12), *izjubu* 3. l. mn. prez. (22), *čejade* (27), *nedija* (93), *košuja* (28), *kjuči* (33), *ne vaja* 3. l. jd. prez. (39), *jubica* (80), te primjere tipa *veselje* (102), *voljen – voljena* (22), *diljena* (38), ali *uje* (46). U svim pojavnicama u dramskim tekstovima na mjestu staroga /l/ stoji /j/, kao i u riječima sa sljedovima *pj, bj, vj, mj* kod kojih se zbog promjene /l/ > /j/ ne može zaključiti je li epentetski /l/ bio umetnut. Neki su od ilustrativnih primjera: *niste prominili mišjenje o judiman* (1/121), *govoridu da je najboji* (1/121), *za sve nevajalo i neuspilo* (1/122), *ja ritko sebi postavjan pitanja* (1/122), *triba si reć prijateju* (1/125), *uvik izbirjiva u ričima* (1/127), *ja i prijatejica* (1/127), *tot se nima ča raspravjat* (1/129), *vajalo bi bit* (1/130), *osićat ću se osamjena* (1/130), *jemat sažajenja prima takin judima* (1/132), *ona je zajubjena* (1/133), *ispunit moju žeju* (1/134), *bili bimo začepjeni rog* (1/138), *ka' je čovik u nevoji* (1/139), *ništa priko tvoje voje* (1/140), *pjujen na ovake jude* (1/141), *Amerikanca obasipje najgorin ričima* (1/141), *bit će išla dubje* (2/8), *ova dva najduja konopa* (2/15), *prišit kupjeni retaj* (2/15), *za vino bi proda slike pokojnih i košuju* (2/18), *judi su činili presesjune* (2/18), *ka da se jubav kupuje* (2/21), *zato ti i je život iskrivjen* (2/23), *svit mora i nedijon jist* (2/29), *zemja svoje ne daje* (2/41), *u posteji pod kuverton* (2/42), *ribar ne ostavja more* (2/42), *dojdu i grabjivci* (2/49), *evanđeje prošlosti* (2/52), *jeman jednu žeju* (2/58), *ako me zdravje posluži* (2/58), *po granju i po poju vatali* (2/62).

Fonološki slijed l+-j očuvan je u primjeru *kuraj podiljeno sa straj* (1/127). Iako se očekivao primjer *veselje*, došlo je do promjene: *i ovoga veseja* (2/61), a tako i u primjeru: *bonaca ka uje* (2/25).

U zasebnome je primjeru ovjeren prijelaz /l/ > /l/: *ako se pametno razabere i ozbilno mu se priimakne* (2/46).

2.17. Prijelaz /-m/ > /-n/

U čakavskim, pa i štokavskim, ali i nehrvatskim govorima duž jadranske obale provodi se zamjena finalnoga /-m/ s /-n/. I grohoćanski govor sredine XX. stoljeća poznaje tu promjenu, kako je to potvrđeno u Hrastinoj studiji (1947: 135) te u mnogim primjerima iz upitnika: *vidin* (3), *žmirin* (4), *čobanon* I jd. (55), *krilon* I jd. (64). U dramskome je korpusu zamjena sustavno provedena u nastavcima te u jednome primjeru na dočetu nepromjenjive riječi: *zato se i ponosin s tobon, i ovako velikin stečenin brodon* (1/122), *ostavit svojin roditejima* (1/122), *ćutin se ka srdela* (1/123), *odma bi je odve sa sobon* (1/125), *s visokin morskin valima* (1/126), *jubav ne gleda okon, već dušon* (1/127), *s onon komostraricon dangubon* (1/128), *nisan više dite* (1/129), *oću da se prikine s tin* (1/129), *zaplivat mirnin moren* (1/133), *veza*

sa tvojin rođakom i njegovin prijatejen (1/135), dohodin večeras da zaprošin ruku (1/136), ča san sinoć ču (2/22), sa cilin svojim trudon i jadon (2/23), svit mora i nedijon jist (2/29), jur je i družina sa van (2/29), mi ćemo našen škoju dat snagu (2/40), to jijn i pripada (2/41), ti ćeš mene zvat tin imenon (2/43), kojin ste načinon došli (2/44), i sad čujen, ma ne vidin (2/46), ča van se pari (2/48), neka nan pune budu mriže (2/49), velika riba veseli se punon trбуhu (2/53); drago mi je da se baren ko to osveti (2/51). Leksički morfemi promjenjivih riječi čuvaju /-m/: muči si se za me sam (1/121), sve si mora sam prividit (1/123), izvoli, sad ti je sam (1/125), sam si me u ovo uvali (1/140), gren sam (1/140), sam ću ja, sam ću ja (1/141), nego znaš i sam (2/42).

2.18. Status finalnoga /-l/

Kao u velikome broju čakavskih i kajkavskih idioma te u manjem broju štokavskih, u govoru je Grohota toga vremena finalni /-l/ (< -lъ, -lъ) zadržan na dočetu imenica i na dočetu unutrašnjega sloga u imenica, a izgubljen u glagolskome pridjevu radnome muškoga roda jednine: *stol*, *vrtal*, *sokol*, *misal*, *posal*; *bilca*, *stolca*, *kolca*, ali *doca*; *bi*, *pa*, *hodi*, *vidi*, *plaka* (Hraste 1947: 131). Iz Šimunovićeve upitnika izdvojeni primjeri posvjedočuju čuvanje finalnoga /-l/ na dočetu imenica i pridjeva te na dočetu unutrašnjega sloga imenica, no njegovo gubljenje u glagolskome pridjevu radnome muškoga roda jednine: *posal* (54), *grundal* (32), *sol* (45), *postol* (29), *sokol* (63), *žmul* (37); *bil* (114), *vesel* (114), *debel* (112), *cil* (113); *kolca* (36); *pi* (40), *doni* (17), *izaša* (14), *udri* (11). Da je tako i u dramskim tekstovima, pokazuju domaće i primljene riječi s neizmijenjenim finalnim /-l/ na dočetu finalnoga sloga osnove u imenica te na dočetu priloga: važni posal (1/126), đaval neka je nosi (1/138), *udica*, vrša, feral (2/8), to je veliki posal (2/16), *plivat* i držat feral (2/16), sol je to, *judi*, sol (2/32), *gremo po* sol (2/33), i ti meni padeš u misal (2/38), baril mu srdel (2/40), *nisi u* pakal nego u baril (2/45), *ako je koji* anđel blizu (2/45), u pakal san propa (2/44), *pun* krtol kanjuša (2/53), ovo je za bal (2/63); ča *pobigne sa strane*, ča odozdal (2/15). Za potvrdu finalnoga /-l/ na dočetu pridjeva nema primjera u analiziranome materijalu. Utrnut je na dočetu finalnoga sloga jednine muškoga roda glagolskoga pridjeva radnoga: ono ča si *poslidnje* reka (2/124), već je sla nike poruke (1/124), sve ča san radi (1/134), naruči je motor (1/135), bi je sam u kaiću (1/142), *nikor ni ništa* vidi (2/10), ja pa, a kotlić odleti (2/11), ma san ja ču i njezinu mater (2/21), ča si to doni (2/22), ja san intra (2/25), *uvik mi je* govori (2/31), *pošten je* bi on, *pokoj mu* bi (2/44), ja iša, ja doša (2/45), *nisan* misli da je ovaki čovik (2/48), ča san reka, to je učini (2/58). U kategoriji je dočetka unutrašnjega sloga ostao

neizmijenjen: *ča ste se žvelto najidili* (2/17), *škatula od fulmini* (2/20), *ove su vale prima kulfu* (2/28), *da dojden do kojeg solda* (2/38), *skupin šolde* (2/58).

2.19. Refleks skupina **dj*, *daj*

U čakavskim je (i kajkavskim) govorima jotacijom praslavenske konsonantske skupine **dj* i starohrvatske *daj* nastao fonem /j/. U govoru je Grohota toga vremena uz potonji fonem razvijen i fonem /z/, koji je, kako Hraste pojašnjava, “nešto mekši od štokavskoga” (1947: 131), stoga se može zaključiti da je njegov izgovor čakavski, odnosno [d]. Potonje je ilustrirao primjerima: *meja*, *mejaš*, *gospoja*, *žeja*, *slaji*, *mlaji*, *rajat*, *rojenje* (za pčele), a za čovjeka *rođenje*, *rođen* i *rojen*, *građanin*, *gvožđe*, *ukređen*, *viđen*, *svađen*, *porođenje* (Kristovo) (1947: 131). Većinu ovih primjera s jednim i drugim fonemom bilježi i Šimunović u svojoj studiji (usp. 1987: 158), a u upitniku čitamo: *preja* (83), *mejaš* (87), *tuji* (103), *slaja* (112), *meju* (123), *gospoja* (97) te *đak* (97), *anđel* (106), *rođak* (27), *gvožđe* (33), *zviždete* 2. l. mn. prez. (6) itd. U obama tekstovima fonem /j/ nahodimo u sljedećim primjerima: *da san mlaji* (1/121), *s mlajin braton* (1/121), *u tuju kuću* (1/125), *izmeju Marija i Tereže* (1/128), *meju mojin judima* (1/133), *ča nan se ovo dogaja* (1/133), *niman više mista meju van* (1/135), *u tuji svit odvelo* (2/25), *kad si poče mlaje slušat* (2/35), *vaja digod i mlajega poslušat* (2/47), *vaša je koža slaja* (2/48), *nidir jubav ni nan slaja* (2/60), *vas dvi gospoje odane* (2/61). U nerijetkim je primjerima zastupljen i fonem /z/: *sad si za puno njih posta rođak* (1/121), *zaluđuje za njen* (1/124), *tvoja spritnost to zavriđuje* (1/124), *za to se brine rođak Luka* (1/126), *svađat mene i oca* (1/131), *sve ča je pravedno pobiđuje* (1/133), *more bit i đaval* (1/133), *đaval neka je nosi* (1/138), *najbližemu rođaku pripišite brod* (1/139), *ne usuđuj se* (1/140), *sama iznenađenja* (1/141), *govorite ka da ste đeloži* (2/21), *to vi mlačarija mislite tako* (2/21), *dva luđa nisan vidi* (2/35), *ako je koji anđel blizu* (2/45), *iskoristit našu svađu* (2/46), *da jin istresen evanđeje prošlosti* (2/52), *poj na koj di san rođen* (2/58). Zanimljivo je da je Hraste zabilježio *rođenje* za čovjeka (1947: 131) dok autor koristi *rojenje*: *a ti svoga od rojenja nabiješ* (2/23).

2.20. Šćakavizam

Skupina *šć* odraz je praslavenskih konsonantskih skupina **skj* i **stj* te njihovih starohrvatskih inačica u čakavskim govorima (osim u jugozapadnome istarskome dijalektu) te u dijelu štokavskih govora. Očigledno je to iz Hrastinih primjera *prošćenje*, *prašćat*, *šćap*, *šćedit*, *prišć*, *godišće*, *šćeta*, *gušćerica*

(1947: 133), kao i iz Šimunovićevih: *klišća* (82), *ušćinu* (13), *pušćat* (10), *šćap* (36), *koščica* (76), *šćuca* 3. l. jd. prez. (5). U autorovim su ovjerama također dosljedni čakavski ostvaraji: *Luka želi pošćedit** ćakul (1/122), *s dopuščenjen domaćina* (1/125), *čagod od njiove uščedevine* (1/129), *ako te siromaštvo i jubav isto su dvi protivščine* (1/132), *ona je zajubjena, šćeta* (1/133), *ščitin** je od nevere (1/140), *ja ću te zaščitit* (1/140), *ne puščan te* (1/141), *ščedite jih* (2/15), *traci od obotnice blišču mi oči* (2/22), *a kad san ti to bi na krščenjju* (2/28), *vrazi bi šćipali* (2/34), *često mi se šćucne* (2/38), *a da vas se uščine di nikor ne vidi* (2/61). Skupina šć potvrđena je i u prezentskim oblicima glagola *iškat*: *on već išće polovicu pinez* (1/129), *ne išće dotu* (1/139), *mladić koji išće divojku* (2/23), *noćas išće drugu* (2/27). Za isto se značenje naporedo rabi i glagol *tražit*: *kukaju, tražidu pomoć* (1/132), *propast mi tražidu* (2/49).

2.21. Skupovi št, šk, šp u primljenica

U govorima svih triju narječja javljaju se brojne primljenice s konsonantskim skupinama *št*, *šk*, *šp*: *vapor akuštaje* (1/133), *nanovo prišit olova i kanaštrele* (2/15), *kad se sprema fešta* (2/20), *furešti čovik doša* (2/32), *da i njoj ne krepa beštija* (2/35), *i furešti me razumi* (2/49); *prinit iza škinie* (1/124), *iz grada na škoj* (1/124), *škatula od fulmini* (2/20), *da se svak mora zavuč u porat ka škrpun* (2/42); *po ošpidalima* (2/22), *znate vi i dešpet napravit* (2/28); *tako si bi rešpetož* (2/55), *pa je sve rešpeta* (2/57), *ti to najlipje rešpondiš* (2/60). U nekim su primjerima skupovi ostali nepalatalni: *jesan, s ponistre* (1/142), *kluko u stumiku* (2/23), *piva pod ponistran* (2/37); *skužajte* (1/127), *za sve skužaj* (1/141), *voli činit skandale* (2/18), *pa će bit skandala* (2/35), *zubi na skanciji* (2/32), *da san iša u skule* (2/39); *osta bi bez spize* (2/14), *jedva se izvuče spiza* (2/19). Takvi su palatalni i nepalatalni skupovi ovjereni i u građi iz upitnika: *škinie* G jd. (8), *škoj* (89), *meštar – meštrovica* (97); *ponistra* (33), *skale* (35), *skula* (97), *spicjarija* (98).

2.22. Stara skupina čr

Praslavenska konsonantska skupina *čr*, koja se većinom sačuvala u čakavskim i kajkavskim govorima, te rijetko u nekim zapadnoštokavskim, u govoru je Grohota još za Hrastina istraživanja djelomično preinačena u *cr*: *črv*, *črivo*, ali *crjen* (*crljen*) i *crven*, *crna – crna – crno* (1947: 133). Šimunović je slično zabilježio: *črv*, *črvić* (69), ali *crna – crno*, *crjen – crjena* (114). U trima je Mladinovim primjerima registrirana skupina *cr*: *vidiš da se je zacrjeni* (2/20), *jema na jedno misto dobroga crnoga* (2/24), *dvi litre crnoga* (2/42).

2.23. Stara skupina *čt*

Skupina *št*, osim od *st* u primljenih riječi, razvila se od stare skupine *čt* što se opaža u narednim pojavnicama: *sto puti ste već mogli to proštit* (1/139), *štij imp!* (1/139), *poštenje oču u svojon kući* (2/141), *prošti si dva libra* (2/13), *da je dobro čagod proštit* (2/14), *pošteno se borin* (2/25), *pošten je bi on* (2/44), *pošteno si se nakiti* (2/45), *sve gre po pravdi i poštenju* (2/48). Zanimljivo je istaknuti da su oblici glagola 'čitati' u upitniku zabilježeni kao: *čitamo*, *číta*, *čítala* (7).

2.24. Skupina *jd*

Na granicama prefiksalnoga i korijenskoga morfema u infinitivnim i prezentskim osnovama glagola prefiguriranih s **idti* u mnogim čakavskim i kajkavskim govorima, ali i u dijelu štokavskih, unutar prezentske osnove nastaje skupina *jd*. U govoru je Grohota toga vremena skupina *jd* zadržana u prezentima tipa *pojden*, *dojden*, *najden*, *izajden*, *obajden* (Hraste 1947: 132), a to dokazuju i primjeri *najde* (16), *izajde* (14), *pojde* (14) iz dijalektološkoga upitnika. Ni primjeri iz Mladinova korpusa ne odudaraju od potonje tvrdnje: *ovo dojde* (2/16), *dojde se karat* (2/19), *dojde čalu i majku vidit* (2/23), *Frane, dojdi* (2/27), *dojdite doli* (2/33), *trudin se da dojden* (2/38), *najdi dvi spice* (2/43), *dojdi prijateju* (2/47), *kad dojde riba, dojdu i grabjivci* (2/49), *sad me dojde voja* (2/51), *najdi barba Franu* (2/58), *to je, izajdi* (2/58).

2.25. Pojednostavnjivanje konsonantskih skupina

Pojednostavnjivanje konsonantskih skupina u mjesnome govoru Grohota sredine XX. stoljeća nije često (usp. Hraste 1947: 132–133). U upitniku susrećemo neke primjere sa zamjenom afrikate frikativom, kao i primjere s potpunom redukcijom okluziva: *maška* (62), *kvoška* (65), *na voški* (77); *rokva* (79), *kluko* (84), *bogastvo* (23). Takav tip zamjene, odnosno potpune redukcije, signaliziraju primjeri iz dvaju Mladinovih tekstova: *ka maška* (2/51), *nakostrušili ka maška* (2/55); *opratić ću te* (1/123), *bogastvo onoga Amerikanca* (1/124), *u njojvoj osutnosti* (1/139), *graska tica* (2/22), *kluko u stumiku* (2/23), *na zanju odnili mi poštu* (2/50), *jedini me je on oprati* (2/58), ali u *zadnje vrime* (1/130), u *zadnje vrime* (2/22), *onu zadnju držin* (2/38).

Neprave konsonantske skupine razrješavaju se eliminacijom njihova prvoga člana: *Duje ne bi jema di* (1/124), *onako kako ko zaslužije* (2/127), *di je Tereža* (1/128), *jemajte povirenja u svoju čer* (1/130), *ko više, ko manje* (1/132), *vaša čer i vi* (2/138), *vazimje vašu čer* (2/139), *di mu je bila pamet* (2/10), *škoijski tići* (2/31), *di ćete judi* (2/33), *je li znaš ko si ti* (2/57), *gnjizda*

i tice (2/62). Da sustav ne podnosi nepravne konsonantske skupine, posvjedočuju Hrastini podaci: *čela*, *šenica*, *šenišni*, *sovati*, *tić*, *tica* (1947: 135) te Šimunovićevi: *šenica* (50), *tica* (64), *će* N mn. (70).

2.26. Asimilacije

Kontaktna je asimilacija potvrđena u primjeru: *a najviše ta ča š njon* *slabo misliš* (2/18), *ali živit u svojoj kući s njon* i *njezinin mužen* (1/133). U upitniku je zabilježen jedino oblik *s njon* (115).

Distantna je asimilacija zahvatila glagol 'šašiti' i njegove oblike: *rasporedit ćemo i šašit doli* (2/15), *šašijmo jih skupa* (2/15), *dvi plivarice šašijmo skupa* (2/15). Ipak, potonja promjena nije izvršena u primjeru *žedan san ka rasušena diža* (2/24). Šimunović je evidentirao oblike *ošušit*, *ošušimo* 1. l. mn. prez., ali *suša* (81).

2.27. Disimilacije

Skupina *mń* disimilira u *mj* što se ogleda u pojavnica: *bi' će manje sumjivo prid drugiman* (1/140), *sumjivo je to* (2/51). U glagolu *zlamenivat se* dolazi do disimilacije skupine *zn* u *zl*: *do jutra bi se zlameniva* (2/61), *ovo je za nogan se zlamenivat* (2/35). Disimilaciju je opservirao i Hraste u primjerima *sedavnaest*, *osavnaest*, *guvno*, *zlamen*, *zlamenat se*, ali *slamnica*, *tamna* (1947: 135) te Šimunović u primjerima *guvno* (52), *osavnaest* (118), ali ne i u: *sumnjamo* 1. l. mn. prez. (107), *rebro – rebra* G jd. – *rebar* G mn. (8).

2.28. Umekšavanje nazala

Umekšavanje nazala /n/ u skupini *gn* potkrepljuju Hrastini primjeri *gnjoj*, *gnjusan – gnjusna* (1947: 135), kao i oni iz upitnika: *gnjoj* (3) i *gnjizdo* (67). Autor je upotrijebio leksem *gnjizdo*: *ča smo ono gnjizda* i *tice* (2/62).

2.29. Ograničenje distribucije fonema /v/

Sonant /v/ u istome ili u narednome slogu sa sonantom /r/ ili slogotvornim /r/ u sjevernočakavskim je govorima, kao i u kajkavskim, često reduciran. Kako je razvidno iz upitnika, promjena je u mjesnome govoru Grohota sredine XX. stoljeća zahvatila pokoji primjer: *sekrva* (26), *srbi* 3. l. jd. prez. (3), ali *svekar* (26), *četvrtak* (93), *mrtvac – mrtvaca* (101), *tvrd – tvrdiji* (112), *čvrst – čvršći/čvrstiji* (112). Slične ostvaraje bilježi i Hraste: *srbiti*, *srab*, *sekrva* i *svekrva*, ali *svekar* (1947: 136). U dramskome je korpusu fonem /v/ iščezao u imenici *mrtac*: *sliči na mrtaca* (1/121), ali *tvoj je otac da Stipi tvrdu rič* (1/135), *triba brod privezat čvršće* (1/138).

2.30. Odraz *və* (< **vǝ*)

Lik *və* (< **vǝ*) na čakavskome jugoistoku uglavnom ima odraz /u/, a javlja se samostalno kao prijedlog i kao prefiks složenica. Kao samostalan prijedlog *u* potvrđen je u mnogobrojnim primjerima, pa ih nije potrebno sve navoditi: u ovoj kući (1/131), kad se bude vraća u Ameriku (1/132), u tomu vihoru (1/133), u našen domu (1/134), u vaš kajić (1/136), triba virovat u sriću (1/142), bi je sam u kaiću (1/142), u njega su pune bačve (2/19), i njemu je otac u Ameriki (2/22), u vašoj gajeti (2/32), pa san u more (2/45), radit u rudnicima (2/58). Kao prefiks složenica zastupljen je u ovim pojavnicama: uvik san voli slušat (1/122), ča je mogla nego patit i umrit (1/122), bit ćeš uvik dobro doša (1/128), znaš ono učer (1/130), učer su mi tili svašta reć (1/135), uvik ništa iznova (2/29), učera bi se bi s Jozon kara (2/22), ma san se boja da se ne užgete (2/14). Refleks *va* evidentiran je u glagolu *vazest* i njegovim oblicima, kako to bilježi Hraste: *vazest*, *vazimat*, *vaze*, *vazela*, *vazelo* (1947: 130). U primjerima iz dramskih tekstova nešto je češći refleks *va*, ali nahodimo i /u/: kako se vazme (1/127), vazmi imp! (1/131), kako su mi te i vazeli (1/135), Stipe vazimje vašu ćer (1/139), ne vazimji mi za grih (1/141), večeras ćemo je vazest sami (2/16), jednoga si mi sina vazelo (2/25), toliko lipote sebi vazelo (2/36), ali uzmite kus vesla (2/52), ne uzimjite ništa (1/130), Stipe uzimje vašu ćer (1/138). U Šimunovićevu upitniku zabilježeni su samo primjeri s refleksom /u/: *uzest*, *uzmeš*, *uzmite*, *uze*, *uzela* (11), *uzimje* (12).

2.31. Skupina *vs* (< *vəs* < **vǝs*)

Nakon ispadanja poluglasa i izvršene metateze, skupina *vs* (< *vəs* < **vǝs*) izmijenjena je u *sv*: *i kad su na me svajivali svega* (1/122), sve si mora sam (1/123), *a svakako onda i sve njegovo moje* (1/124), svukud se ludosti viju (1/126), počet ću o tome govorit svukud (1/127), danas o svemur sama zriilo razumit mogu (1/129), sve će bit dobro (1/134), svaki na svoj način (1/134), svi ste kontra mene (1/136), to je dužnost svakoga mornara (1/136), evo nas svih po sritnu Terežu (1/139), za sve skužaj (1/141), svakoga nas do mraka još puno posla čeka (2/12), svi je u mistu volidu (2/21), svud je resa i cvati rusmarin (2/23), sve gre naopako (2/35), neka radi svak svoje (2/35), sva mi se je konkulala (2/45), svaki razlog jema pravo rišenje (2/46), neka je svakome pravo (2/47). U muškome rodu jednine u liku *vas* dobiveno je *a* od poluglasa u jaku položaju pa se metateza nije provela: *on se je vas rujina* (2/10). Da je tako i u podacima s terenskoga ispitivanja, ovjeravaju primjeri iz upitnika: *vas*, *svo*, *svega*, *svemu*, *svih*, *svima*, *svaki* (117).

2.32. Rotacizam

Zamjena intervokalnoga /ž/ s /r/ u prezentskoj osnovi glagola 'moći' (<**mogti*), odnosno rotacizam, svojstven je čakavskim i kajkavskim govorima te dijelu štokavskih. U analiziranome se korpusu većinom provodi: *morebit* zato se i ponosin (1/122), ti *moreš* sebi boje izabrat (1/122), nezakonito dite ne *more* (1/122), nadoknadiť ne *moremo* (1/122), naprid baštun da se *moredu* dva floka (1/123), ne *more* uticat na Terežu (1/125), prikosutra *moremo* i odgovorit (1/129), ko *more* jemat (1/132), ne virujen da to *more* bit laž (1/133), ribar *more* bit šjor (2/17), botilija vode koju se *more* na dušak ispit (2/56), nikor ne *more* kontra moga broda (2/62). Premda je zamjena frekventna, ne ostvaruje se uvijek sustavno pa su ovjerene i druge mogućnosti: *može* u sebi jemat (1/125), to *možeš* meni (1/132), u tebe *možu* bit samo pune gaće (2/19), kako dvi litre crnoga *možu* čoviku napunit mrižu (2/42), to ne *može* bit (2/57). Hraste je zabilježio da se čuju "naporedni oblici mogu i moren" (1947: 151), a dubletni su ostvaraji markirani i u upitniku: *može/ more, možemo/ moremo, ne može/ ne more* (2).

2.33. Navesci

Konsonant /n/ može se pojaviti kao navezak: *mišjenje* o *judiman* (1/121), prid *vratiman* sriće (1/133), mi smo sami na *ovomen* svitu (1/134), dolazi sa svojim prijatejen *momen* ocu (1/135), *poslin* posla evo nas svih (1/139), kuco *nikomen* ništa (2/28), *poslin* ponoća (2/47), već san reka i *oniman* (2/39), m-kni i zebi po *pajoliman* (2/42), *doklen* ćemo ovako (2/49), želiš *bidniman* odnit (2/56). Kao navezak potvrđen je i sonant /r/: danas o *svemur* sama (1/129), od *svegar onogar* (1/130), ča očeš boje od *tegar* (1/132), *toter* smo prvi (1/138), da van ukažen o *čemur* ovisi (1/138), vridniji od bilo *česar* (1/141), da *nikor* ne zna ništa (2/20), *nikogar* nisi intra (2/25).

2.34. Sibilizacija

Sibilizacija se, prema Hrasti (1947: 135), konsekventno ostvaruje: u *jusí, junaci, orisi, vrazi, grisi, svidoci, na nozi, u ruci*. Šimunović, uz primjere provedene sibilizacije, navodi neke i bez promjene: *nozi* L jd. (13), *bubrizi* N mn. (9), *Dusi* 'blagdan Duhova' (106), *brizi* N mn. – *briziman* D mn. (86), *orisi* N mn. (75), *vuci* N mn. (68), *misi* N mn. (34), *ruci* L jd. (9), ali *guski* D jd. (66), *mačehi* D jd. (21), *tlehi* N mn. (86), *snigi* N mn. (91), *daski* L jd. (36). U Mladinovim se dramama sibilizacija djelomično provodi: u ovoj *odluki* (1/130), zamisli, u *Ameriki* (1/133), u sigurno vezanoj *barki* (2/8), ali zato ti ladno o Ružičinoj *ruci* (1/135), njemu je otac u *Ameriki* (2/22), *traci* od obotnice (2/23).

2.35. Metateze

Metateza je izvršena u instrumentalnome obliku *namon* (usp. 2.2.) te u leksemu *gravan: još te nisu gravani iskjuvali* (2/34). Potonji je notiran u upitniku: *gravran* (64).

2.36. Umetanja konsonanta /d/

Fonem /d/ umeće se, prema Hrasti (1947: 136), u oblicima *zdril – zdrila – zdrilo*, ali *zrit i zdrijat*. U upitniku čitamo *zrilo – zrila, zrit – zriju – zrijemo* (77), a umetanja nema ni u autorovu primjeru: *o svemur sama zrilo razumit mogu* (1/129). Šimunović je, pak, evidentirao primjer *zdrake* (93) koji u Mladinovu primjeru nema umetnuto /d/: *to je prava zraka sriće* (1/136).

3. Zaključak

U članku je raščlanjen i analiziran jezik dvaju dramskih tekstova Drži-slava Mladinova, koji su napisani na grohoćanskome idiomu. Proučavanje se temeljilo na usporedbi ekscerpiranih vokalskih i konsonantskih karakteristika iz potonjih tekstova s onima koji su zabilježeni u dvama terenskim dijalektološkim istraživanjima (Hraste i Šimunović).

Rezultati su istraživanja pokazali da se izdvojene jezične posebnosti iz Mladinovih dramskih tekstova u velikoj većini podudaraju s rezultatima dijalektoloških istraživanja u vremenu kada su i drame pisane, odnosno da su potonji dramski tekstovi dobar reprezentant gohoćanskoga idioma sredine XX. stoljeća.

Literatura

- Bezić, Živan:** 1991. “Šoltanski pjesnici”. *Crkva u svijetu* 26, 4: 323–324.
- Galović, Filip:** 2013. “Čakavsko i štokavsko: iz jezika splitskoga dijalektatskoga pjesništva”. *Čakavska rič* XLI, 1–2: 121–138.
- Galović, Filip:** 2014. “Humoristične priče domaćih autora na šoltanskoj čakavštini”. *Baščina* 23: 145–164.
- Galović, Filip:** 2014. “Mate Hraste i njegov prinos poznavanju čakavskih govora otoka Šolte”. *Baščina* 23: 105–110.

- Galović, Filip:** 2014. "Prilog istraživanju jezika hrvatske dijalekatske poezije: bračko cakavsko pjesništvo". *Croatica et Slavica Iadertina* 9, 1: 83–98.
- Galović, Filip:** 2014. "Prilog poznavanju splitske čakavštine prve polovice 20. stoljeća". *Čakavska rič* XLII, 1–2: 51–69.
- Galović, Filip:** 2014. "Velolučki govor u čakavskome pjesništvu Dobrile Franetović Kuzmić". *Mogućnosti* 4–6: 128–138.
- Hraste, Mate:** 1957. "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj". *Filologija* 1: 59–75.
- Hraste, Mate:** 1947. "Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale". Zagreb: *Rad JAZU*: 123–156.
- Kurtović Budja, Ivana:** 2010. "Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra". Celinić, Anita; Kurtović Budja, Ivana; Čilaš Šimpraga, Ankica; Jozić, Željko, *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*, Split – Zagreb: Književni krug Split: 77–157.
- Lisac, Josip:** 2005. "Čakavština u 'Senjskom puntapetu' Miroslava Kovačevića Senjanina". *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 1: 39–46.
- Lisac, Josip:** 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva:** 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pliško, Lina:** 2013. "'Istročakavština' Orličeva prijevoda". *Croatica et Slavica Iadertina* 9, 1: 99–110.
- Sule, Dinko:** 2014. "Riči šoltanskih govora". *Baščina* 23: 111–135.
- Šimunović, Petar:** 1987. "Pristup jezičnoj i onomastičkoj problematici otoka Šolte". *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 13, 1: 147–161.
- Upitnik – čakavski punkt Grohote (Šolta):** Istražio: Petar Šimunović. U rukopisu. Pohranjen u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vulić, Sanja:** "O pjesničkom jeziku Stipe Cvitana". *Čakavska rič* XXXIX, 1–2: 17–29.

Izvori

- Mladinov, Držislav:** 1995. *Zaigrala riba u konalu*. Grohote: Matica hrvatska, ogranak Šolta.
- Mladinov, Držislav:** 2006. "Privezana bracerā". *Baščina* 12–13: 119–148.

PISMA OD BRATOVŠTINE JOSIPA PURTIĆA KAO DIO PUČKOGA KNJIŽEVNOG FENOMENA

Pjesma o Bratovštini Blažene Djevice Marije od Čišćenja iz Srednjega Sela na Šolti nosi jednostavan naziv *Pisma* sugerirajući svoju pripadnost jednoj tradicijskoj književnoj vrsti, a riječ je o pučkome pjesništvu koje u sebi često nosi i elemente usmenoga književnoga stvaralaštva. Pučko pjesništvo pripada širokom fenomenu pučke književnosti koja je izraz pojedine tradicijske sredine i njezina čitalačkoga sloja. Riječ je o pučkome čitalačkom sloju koji je vezan uz svoje tradicionalne, konzervativne okvire i određeni svjetonazor, a kojemu je zbog izoliranosti stanovanja ili nedostupnosti obrazovanja najbliži bio izraz usmene književnosti, usmenih pjesama i priča, čiji su jezik preuzeli i pučki autori prilagodivši ga pučkome književnom idiomu.

Pučka je književnost često opisivana kroz razlike prema drugim književnim vrstama, posebice prema onima s kojima ima dodirne točke, zbog čega nastaju poteškoće u njezinu definiranju. Maja Bošković-Stulli daje jednu od prvih definicija u novijoj hrvatskoj književnosti za pučku književnost određivši je kao „najizrazitiji prijelazni oblik među književnošću usmenom i pisanom, ona je i sama dijelom pisana, a dijelom usmena,“¹ naglašavajući time njezinu fluidnost i neodređenost.

Pučko književno stvaralaštvo karakteriziraju brojna ponavljanja, varijacije, klišeji, ustaljene formule, a njegova je osnovna funkcija prenošenje pouke puku, priopćavanje nekoga sadržaja, bitnog, neobičnog ili tragičnog događaja te pohranjivanje sjećanja na njega. Tekstovi pučke književnosti se

¹ Maja Bošković-Stulli, „Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti“, *Umjetnost riječi*, god. XI, br. 3, 1967., str. 257.

prepisuju, dotjeruju, prepjevavaju, a sve to isključuje originalnost kao njihovu odrednicu. S time je povezan i status autora pučke književnosti. Za razliku od znanih imena autora visoke književnosti, autori pučke književnosti često su anonimni, a njihov tekst nije izraz individualne autorske kreacije, već odraz kolektivnoga duha zajednice u čiju svojinu prelazi.

Tijekom svojeg se je razvoja pučka književnost prenosila kroz nekoliko medija od kojih su na prostoru Hrvatske najpopularniji bili kalendari dostupni širokoj čitalačkoj publici, a popularan način prenošenja pučkoga književnog štiva bio je i pjesmaricama, koje su svojim čitateljima trebale pružiti sadržaje koji su ujedno zabavni i poučni. Pučke su pjesmarice bile sadržajno raznolike pa se je uz česte nabožne pjesme moglo naći i one lascivnoga, zabavnoga i ljubavnoga sadržaja. Takve su se pjesmarice pojavljivale u svim dijelovima Hrvatske, a veoma su popularne bile one ljubavne i nabožne tematike. Nabožne pučke pjesme unutar njih strukturirane su kroz kontrast svjetovnoga i duhovnoga načela te građene na stalnim motivima, kao što su osjećaj krivnje, strah Božji, težnja k onostranom i ovozemaljska prolaznost.² Cilj nabožnih pjesama bio je praktičan, one su svojim poukama trebale pokazati put ispravnoga kršćanskog života puku.

Pjesmarice su tako uz zabavnu imale i didaktičku funkciju koja se je ostvarivala kroz prenošenje pouke čitateljima, što je konačan cilj pučkih pjesama. Pučki se autori stoga ne javljaju kao nositelji i zastupnici vlastite individualnosti, nego kao zastupnici kolektivnih shvaćanja o općeljudskim vrijednostima.³ Upravo je te vrijednosti i vrline zajednice pučki pjesnik nastojao detektirati i prenijeti svojim stihovima versificirajući događaje i osobe bitne za samu zajednicu. Kao nadareni pojedinac iznikao iz zajednice, pučki pjesnik opjevava te događaje zadovoljavajući potrebu svojih recipijenata za „vječnim istinama“ koje „predstavljaju ekvivalent onoj komponenti koja se u djelima umjetničke književnosti očituje u stupnju umjetničkog ostvarenja.“⁴ Osim težnjom za „vječnim“ istinama, pučke pjesme propagiraju i „vječno“ važeća mjerila svih događaja pa se tako „norme koje vrijede u životu zajednice javljaju u osnovi pučkih tvorevina i njihov su *raison d'être*.“⁵

² Divna Zečević, *Hrvatske pučke pjesmarice 19. st.*, Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek, RO „Zrinski“, Čakovec, 1988., str. 77 – 79.

³ Divna Zečević „Pučki književni fenomen“, u: *Povijest hrvatske književnosti, I*, Slavko Goldstein, Milan Mirić i drugi, (ur.), Zagreb, Mladost, 1978., str. 378.

⁴ Divna Zečević, *Književnost na svakom koraku*, Zagreb, 1986., str. 63.

⁵ Zečević „Pučki književni fenomen“, str. 375.

Pučki pjesnik često djeluje kao kroničar unutar zajednice koji izvješćuje o njezinim značajnim, neobičnim, tragičnim događajima i osobama. On je unutar zajednice poput javnoga glasila, no dok glasila odražavaju službeni stav, pučka pjesma odražava mišljenje širokog sloja naroda kojemu pripada i sam pjesnik.

Glavna funkcija pučke pjesme jest da „teži svojoj istini,⁶“ a upravo je ta istina, ta težnja za autentičnošću opjevanih lokalnih događaja, ono što pučku pjesmu čini svjedokom duha vremena u kojemu nastaje. Naime, zajednica u kojoj pučka pjesma nastaje ima selektivnu funkciju,⁷ pa ukoliko pjesmu zajednica u potpunosti prihvati ona će njezino izvođenje preuzeti na sebe te je prenositi i usmenim putem.⁸ Prema tome, za pučkoga je pjesnika bilo važno pažljivo osluškiivati impuls zajednice i svojim stihovima odraziti ono što je za nju bitno, ono što odražava njezin tradicijski duh i mentalitet u određenom vremenu i prostoru. Upravo je na taj način svojoj građi pristupio i pučki pjesnik sa Šolte, Josip Purtić, koji je 1911. godine ispjevao događaj od iznimne važnosti za zajednicu mještana Srednjega Sela na otoku Šolti.

Svojom je deseteračkom pjesmom Purtić versificirao događaj o lokalnoj bratovštini značajnoj za Srednje Selo kao jedinoj organizaciji katolika laika koja je svojim djelovanjem pridonosila vjerskome, ali i cjelokupnome kulturnom razvoju male otočke sredine pa je i pučki pjesnik naziva *odvitnicom Srednjeg Sela mista*.⁹ Kao dobrovoljno udruženje vjernika, *Bratovština Blažene Dvice Marije od Čišćenja*¹⁰ iz Srednjega Sela je, u namjeri da potpomogne u

⁶ Divna Zečević, *Književnost na svakom koraku*, Zagreb, 1986., str. 140.

⁷ usp: Cecil Sharp: „Svide li se zajednici inovacije ili varijacije koje proizvede pojedinac, one će u njoj biti oponašane i tako postati zajedničkim dobrom tradicije. Ako pak inovacije ne nađu na odobravanje, nestati će zajedno s tvorcem, ili čak i prije njega. Tako slijed različitih skupina slušatelja djeluje kao „preventivna cenzura“ i odlučuje hoće li se i u kojem obliku će se određena pjesma ili priča sačuvati.“ Peter Burke *Junaci, nitkovi i lude*, Zagreb, Školska knjiga, 1991., str. 98.

⁸ U Hrvatskoj je pučka književnost bila bliska usmenoj, prije svega zato što se je ona obraćala publici koja je još uvijek dobro poznavala tradiciju usmene književnosti, pa iako je njezina tematika bila bliska tematici europske pučke književnosti (poučna), njezin stil i stih nerijetko su preuzeti izravno iz usmene književnosti. Pavao Pavličić „Poučna, trivijalna i masovna književnost“, u: *Trivijalna književnost*, Beograd, 1987., str. 79.

⁹ Josip Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, Dinko Sule, (prir.), Split, Naklada Bošković, 2004., str. 208.

¹⁰ Bratovštinu pjesnik naziva i *Bratovština Gospe Kandalora* (prema katoličkome blagdanu Svijećnice, od candella – svijeća), riječ je zapravo o Gospi od Očišćenja čiji blagdan pada na Svijećnicu kada se obilježava prikazanje Isusa u Hramu, a koji je dobio naziv Svijećnica zbog blagoslova svijeća.

vjerskim i crkvenim nastojanjima unutar zajednice, uočila kako je mala crkva u Srednjemu Selu oronula i stara te kako je potrebno pokrenuti inicijativu za gradnju nove. Upravo taj značajan pothvat za čitavu otočku zajednicu odabire pučkim stihovima versificirati Josip Purtić.

Čitava je Purtićeva *Pisma* građena tradicionalnim stihom usmene poezije, odnosno desetercem. Deseteračkim se metrom često oblikuju pučki stihovi unutar kojih se on transformira u pučki deseterac koji je, za razliku od usmenoga, rimovan i drugačije strukturiran.¹¹ Pučki deseterac nastao je i po uzoru na Kačićev deseterac, odnosno epski asimetrični deseterac s cenzurom iza četvrtog sloga, koji je po svojim obilježjima blizak narodnom desetercu. Takav deseterac ima jedinstveni ritmički ugođaj te je narodnim kazivačima bio „gotovo govoreni“, odnosno, intonacijski i ritmički bio je primjeren za izvođenje stihovano ustrojena govora.¹² Parnom rimom i prepoznatljivim pučkim desetercem Purtićeva je pjesma zadobila karakterističnu pučku intonaciju čiji je ritam oslonjen na česte figure dikcije poput asonance, aliteracije, anafore, paronomazije, poliptotona, a cjelokupno poetsko oblikovanje obuhvaća i druge stilske figure, poput poredbe i metafore, često preuzete iz usmene pjesničke tradicije unutar koje su se razvile u stalne formule.

U težnji da što istinitije prenese događaje koje će opjevati, pučki pjesnik nastoji točno precizirati vrijeme, prostor, imena sudionika događaja, poziva se na pisane izvore, a daje i narativni uvod opjevanim događajima u želji da što jasnije svoju istinu prenese čitateljima i slušateljima. Purtić se tako kroz pučku pjesmu o gradnji sakralnoga objekta koristi datacijskim formulama kojima se naglašava mjesto i vrijeme kada se je opjevani događaj zbio. Stihovi se pri tome oblikuju prepoznatljivim pučkim temporalnim obrascem unutar kojega pjesnik iznosi točnu godinu kada je izrađivan nacrt za potencijalnu crkvu te kada je ona dovršena (*Od hiljade i osme stotine / osamdeset i druge godine*),¹³ a na samome početku pjesme precizira lokaciju o kojoj će pjevati uvjeravajući čitatelja u istinitost svojih stihova (*Na Šolti je Sridnje selo misto, / Prema sucu lipome doisto, / Pod glavicom vode Strličine / Malo misto, viruj, doistine*).¹⁴ Autentičnost svojega stihovanoga izvješća Purtić potvrđuje na još nekoliko mjesta tijekom pjesme sustavno se koristeći temporalnim obrascem.

¹¹ Zečević, „Pučki književni fenomen“, str. 520.

¹² Stipe Botica, *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb, Školska knjiga, 2003., str. 39.

¹³ Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 211.

¹⁴ *Ibid.*, str. 208.

Nakon što je zabilježio početak gradnje crkve, pjesnik je naglasio i trajanje same gradnje te količinu potrošenih sredstava nastojeći svojom pjesmom detaljno opisat tijek toga značajnoga događaja te ga u cijelosti fiksirati u kolektivnoj memoriji zajednice:

*Do petnaest hiljada forinta, / U dvadeset i osam godina, / Za sve stvari bit će potrošili, / Dok su crkvu tako popravili.*¹⁵

Istina koju pučki pjesnik nastoji prenijeti donesena je selektivno i oblikovana stihovima pa, unatoč kroničarskima nastojanjima pučkih pjesnika, oni ne pišu povijesna djela već pjesme koje, prije svega, imaju poetsku funkciju. Kao što je to primijetio Karel Čapek,¹⁶ pučke književne tvorevine nisu samo priopćenje o stvarnosti, njihova priča ili pjesma nikada ne predstavlja samo голу fabulu, a čitateljska pažnja nije suočena sa stvarnošću već s jednom „organizacijom zbilje.“¹⁷ Organizacija zbilje kroz pučke pjesme obogaćena je njihovom stilizacijom, često po uzoru na usmenu pjesničku tradiciju, ali i po uzoru na najpoznatijega te najutjecajnijega pučkog pjesnika Andriju Kačića Miošića.¹⁸ Upravo je sintagma *sivi sokolovi*, kojom Purtić imenuje vrijedno stanovništvo Srednjega Sela i njegove bratime,¹⁹ motiv Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* (Venecija, 1756., 1759.), koji je iz toga popularnoga djela prešao u stalan motivski inventar većine pučkih pjesama, posebice onih domoljubne, povijesne i junačke tematike koje obiluju animalnim metaforiziranjem junaka.²⁰

¹⁵ Ibid., str. 213.

¹⁶ Karel Čapek, *Marsija ili na marginama literature*, Beograd, 1967., str. 164.

¹⁷ „nije zbilja nego jedna organizacija zbilje baš kao što je jezični izraz organizacija govornih zvukova“, Radoslav Katičić, „Jezik kao struktura“, u: *Jezikoslovní ogledi*, Zagreb, Školska knjiga, 1971., str. 19.

¹⁸ Svojim *Razgovorom ugodnim naroda slovinskoga* Kačić je „nametnuo jedan model književnoga stvaranja koji se pokazao iznimno produktivan, nadalje imitabilan i koji je za svoje vrijeme zadovoljavao potrebe hrvatskoga recipijenta ma gdje on živio i kakvog je duhovnog potencijala bio.“ Stipe Botica, „Predgovor, Novi pogled na djelo Andrije Kačića Miošića“, u: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, prir. Stipe Botica, Vinkovci, Riječ, 1999., str. 7.

¹⁹ *Malo misto, viruj, doistine. / Al u njemu sivi sokolovi / Svi u jedno kao golubovi*. Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Divate Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 208.

²⁰ Dukić razlikuje čitav skup formula koje su bile tipične za Kačićevo epsko pjesničko stvaralaštvo, a koje je kasnije imalo utjecaja na brojne pučke pjesnike. Jedna od takvih kačićevskih formula je animalno metaforiziranje junaka kojih Kačić često imenuje sokolovima, lavovima, zmajevima. Davor Dukić, „Dalmatinska epika. Andrija Kačić Miošić“, u *Poetike hrvatske epike 18. st.*, Split, Književni krug, 2002., str. 34 – 35.

*Sokolici*ma pjesnik imenuje i pojedinačne junake pučke pjesme koristeći se pri tome deminutivom što je jedan od stalnih tvorbenih principa pučkoga stvaralaštva, a koji čini pučki stereotipni obrazac prepun stalnih epiteta i poredbi. Preuzeti iz Kačićeva pjesništva, sokolovi su simbol junaštva, a junaci koje pjesnik pojedinačno izdvaja su otočki iseljenici koji su dali novčani doprinos izgradnji crkve svojega mjesta. Riječ je o lokalnim pojedincima koje pjesnik postavlja na pijedestal kao uzor svojim čitateljima. Kao junaci pučke pjesme ti se pojedinci apstrahiraju, odnosno preko njih se naglašavaju određene vrline, a u ovome slučaju to su domoljublje te suosjećanje s potrebama svojega kraja. Svojim su plemenitim djelom lokalni pojedinci zaslužili mjesto u pučkoj pjesmi, a njome i u kolektivnome pamćenju zajednice čineći tako dio njezinih uspomena koje oživljava pjesma. Dva brata, četiri momka te Špiro iz Amerike neki su od donatora izgradnje crkve čiji doprinos pučki pjesnik ne izostavlja versificirati svojim stihovima:

*Dva su brata tamo u Iquique / Trgovine tu imadu nike, / I lipo im baš ide za rukom, / Svojim trudom i velikom mukom. // Prvi Ivan, a Venancij drugi, / Trgovina srićna njima budi, / A zovu se Burić-Atlagić-a, / Sridnjeg Sela dva su sokolića.*²¹

*Četri momka u Takomi bili, / I svoje se crkve spomenuli, / Svaki da će podjednako dati, / Svojoj crkvi da će dar poslati. // Što su rekli tako je i bilo, / Učinili baš junačko dilo. / I poslali dvista su torina, / Viruj brate ovo je istina.*²²

*Mali kip je Srca Isusova, / Volja sveta to bila njegova, / Iz Amerike da ga je poslao, / Špiro Crkvi svojoj darovao.*²³

Ističući važnost lokalnoga iseljeničtva koje je i dalje emocionalno povezano sa svojim zavičajem i njezinom crkvom, pjesnik im svojim stihovima, u ime čitavoga mjesta, iznosi zahvalu i hvalu još se jednom afirmirajući kao glasnik zajednice.

Osim pojedinačnim mještanima, odnosno iseljenicima te članovima Bratovštine, Purtić hvalu iznosi i vladaru, odnosno austrijskome caru Franju Josipu I. koji je u njegovo vrijeme bio i hrvatsko-ugarski kralj, a koji je pomogao gradnju crkve s *dvista kruna*, kako to donosi pjesma. Pučki pjesnik tako apostrofira kralja ističući njegovu slavu koja će ostati vječna:

Veličanstvo našega Vladara / Frane Joze Cesara i Kralja / Dvista kruna nami je poslalo / Sridnjeg Sela crkvi darovalo. // (...) // Veličanstvo Vaše

²¹ Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 219.

²² Ibid., str. 216.

²³ Ibid., str. 222.

*milostivo / Podložnicim svima dobrostivo / Po svem svitu Vi ste svima dika / Slava će Vam ostat u vik vika.*²⁴

Trajnost vladareve slave pjesnik naglašava učestalom stilskom figurom pučkoga pjesništva, poliptotonom²⁵ (*u vik vika*), a nju jamči i sama pučka pjesma, odnosno stih koji trajno pohranjuje svoje sadržaje, budući da on „nije samo metrička jedinica točno određenog broja slogova već i znatno mnemotehničko sredstvo zapamćivanja.“²⁶

Purtičeve pjesme, osim svoje informativne funkcije, ostvaruju i poetsku funkciju kroz stilizacije koje su često tek reprodukcija ustaljenoga modela pučkoga stihovanja čiji stereotipni obrasci vode književnoj monotoniji. Pučki su obrasci često nastali po uzoru na obrasce usmene poezije, odnosno na njihove stalne motive koji su zbog učestaloga korištenja prešli u formule ili čak formulaične izraze.²⁷ Pučka se književnost tako često razumijeva kao prijelazni književni fenomen između usmene i umjetničke književnosti pri čemu dolazi do njihovih međusobnih utjecaja. S jedne se strane pučke pjesme folkloriziraju, odnosno prelaze u sustav usmenoga, a s druge strane, usmene pjesme i djela umjetničke književnosti prelaze u pučka izdanja, čime dolazi do njihove prilagodbe pučkoj poetici.

Purtičeva pučka pjesma takvim formulama ne obiluje na semantičkoj razini, a razlog je tome što pjesma nakon informativnoga uvodnog djela prelazi u molitvene zazive i blagoslove te zalazi u domenu nabožnoga pjesništva koje preuzima biblijske motive ili motive iz parabola, nabožnih poučnih priča koje su kolale među narodom, kao i iz svetačkih legendi. Oblikovana konzervativnim svjetonazorom, pučka pjesma često ima nabožne tendencije, a veliki dio korpusa pučke književnosti i sam otpada na razne molitvenike, vjerske pjesme i pripovijesti. Nabožne tendencije nastaju pod utjecajem biblijskih priča iz kojih se je pučka književnost razvila, iz srednjovjekovnih legendi, mirakula, prikazanja, iz čega nastaje crno – bijela slika svijeta koju odražavaju

²⁴ Ibid., str. 214.

²⁵ Figura dikcije koja označava ponavljanje iste riječi u stihu, rečenici ili ulomku, ali u različitom padežu. Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura*, Zagreb, Školska knjiga, 2012., str. 250.

²⁶ Kada govorimo o usmenoj književnosti, upravo zahvaljujući stihovnoj organizaciji ustalile su se i brojne formule te osnovni sižeji što ukazuje na mnemotehničko svojstvo stihova. Stipe Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2013., str. 379.

²⁷ Neki su motivi u obradi postigli idealan oblik i postali formule koje se javljaju uvijek u istom ili približno istome obliku kada je za njega prigoda. Stipe Botica, „Transformacija hrvatske usmene lirike – tragovi renesanse u novijim zapisima“, Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolit (ur.), *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zagreb, 2011., str. 496.

likovi i događaji koji su u konačnici apstrahirani, odnosno predstavljaju određene vrline i vrijednosti. Pučka nabožna književnost tako odražava pogled na svijet koji se može odrediti kao mješavina vjerovanja i vjere, a riječ je pučkoj religioznosti i pobožnosti koja svoj uzor ima u srednjovjekovnoj nabožnoj književnosti i pjesništvu,²⁸ čiji je svijet predstavljen kroz binarnu strukturu, odnosno podjelu na ovozemaljsko ili tjelesno te onozemaljsko ili dušu, a na taj se način promatrao i sam čovjek. Preuzevši takvu koncepciju svijeta, pučke su književne tvorevine, posebice one nabožnoga karaktera, imale za cilj isticanje primata duhovnih nad materijalnim načelima.

Upravo su duhovne vrijednosti one koje Purtić podcrtava svojim stihovima donoseći pouku svojim čitateljima o važnosti pobožnoga, marljivoga i poštenoga kršćanskog života. Time se utvrđuje sustav vrijednosti otočke zajednice i odražava njezin kolektivni identitet kao konzervativan i tradicionalan. Takve društvene okvire podupire i pučko stvaralaštvo koje teži njihovoj stabilnosti i nepromjenjivosti u skladu sa željenim, koncipiranim redom²⁹ kojega potvrđuju, a koji u stvarnosti postoji samo kao potencijalan. Taj red uređenih odnosa, „vječnih“ istina i vrlina postoji samo unutar svijeta pučkih tvorevina koje svojim poukama čitatelje pozivaju na njegovo ostvarivanje poštivanjem vrijednosnih obrazaca na kojima počiva. Pučka djela često upozoravaju i na mogući otklon od koncipiranoga reda opisom tragičnih događaja kojima se donosi pouka o nužnosti njegova pridržavanja. Koncipirani red nije narušen unutar Purtićeve pjesme, već je samo dodatno učvršćen kroz djelovanje pozitivnih likova, odnosno bratima, koji su nositelji moralnih vrlina i odraz vjerskoga života kakav bi trebao biti. Sustav vrijednosti se u cjelini pučke pjesme ne narušava, što i nije neobično budući da je ispevana u čast gradnje crkve u Srednjemu Selu te na hvalu Bratovštini koja je gradnju pokrenula. Tako ovu prigodnu pjesmu hvale Purtić dosljedno zaokružuje moralnom poukom upućenoj čitateljima, a u koju je inkorporiran i blagoslov s molitvenim završetkom *Amen*:

*Neka uvridu svaki svome prašta / I tad ćemo bit svi prava braća / Mir i ljubav, mislim, najdraže je / Svima Bog da zdravlje i veselje, / A svima mrtvim Bog da Pokoj vični / Jer su oni i sada nam dični / I oni su naša braća prava / I nek im bude vična slava.*³⁰

²⁸ Divna Zečević, *Prošlost u sadašnjosti (Popularnost pučkog književnog mišljenja)*. Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek, RO „Zrinski“, Čakovec, 1991., str. 318.

²⁹ Zečević, „Pučki književni fenomen“, str. 407 – 410.

³⁰ Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 228.

Blagoslov je govornički oblik³¹ često prisutan u usmenom, ali i pučkome stvaralaštvu, osobito onome nabožne tematike kakva je prisutna i u dijelu ove Purtićeve pjesme u kojemu svoje junake, odnosno bratime, preporuča svecima i to onima kojima je u crkvi podignut kip. U tim govorenim fiksacijama pjesnik izražava pozitivne želje za svoju zajednicu kojoj je pjesma upućena te zaziva Božju zaštitu. Sveti Blaž, sveti Josip, sveti Ante, ali i sveti Šimun s oltarne slike, sveci su kojima se pučki pjesnik utječe te kojima preporuča Bratovštinu, ali i čitavo svoje mjesto i njezino stanovništvo zazivajući za njih zaštitu u svakodnevnome životu i radu:

Sveti Šime, odvitniče mili, / Blagoslov nam ti Božji udili / koji svetu smrt ti svetkujemo / Na četvrtog veljače štujemo. // Budi nami milin odvitnikom / U potribam našim pomoćnikom, / Nas očuvaj i kršćana brata, / Kuge, glada, kolere i rata. // (...) // Sveti Blažu budi im pomoćnik / I prid Bogom svima zagovornik / Oslobodi grlo teške boli / Štiti svakog tko se Tebi moli. // Sveti Jozo, Božji pravedniče, / Daj im zdravlja, daj im lipe sriće. // (...) // Sveti Ante, sveče od Padove. / Ti očuvaj sve poljske plodove, / Krupe, grada, crva savijače, / I ostale svakakve nedaće. // I od groma, suše i poplave, / Ti očuvaj naše trude zdrave.³²

Željeni red Purtić potvrđuje i samim početkom svoje *Pisme* iznošenjem vrlina marljivosti, rada i zajedništva, koje se odnosi na zajedništvo Crkve u kojoj su svi braća po Kristu. Zajedništvo i marljivost zapravo su vrline same *Bratovštine Blažene Divice Marije od Čišćenja* pa upravo te vrline, koje donose uspjeh, ali i uvjetuju opstanak Bratovštine, Purtić pjesmom često iznosi i naglašava:

Svi u jedno kao golubovi. / A radišni kao litni mravi / Viruj, brate, amo kad su zdravi. / Jerbo radi kako svaki može / Hvala Tebi, milostivi Bože. // Molbenice sve vlada rišila / I novce je vlada odredila. / A obilna u nje nije ruka / To je bila naša teška muka. // Ali naše vridne starješine / Dogovorom svoje Bratovštine / Dražbu jesu sad uzeli na se / Žurili se vridno kao za se. / S prijateljim svuda su obašli / Dok majstora vridna nisu našli.³³

Usporedbama s golubovima i mravima pjesnik dodatno ističe vrline posvećenosti radu sabirući sve pojedince u kolektiv, poput onoga crkvenoga na kojega pjesma aludira, a preko kojega se iznose i ostale vrijednosti kršćanskoga života zbog čijih su pridržavanja članovi Bratovštine u konačnici

³¹ Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 487.

³² Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Divice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 213., 218., 220., 221., 222.

³³ *Ibid.*, str. 208 – 210.

uspjeli u svojem naumu, kako to donosi pučka pjesma. Opisom pothvata Bratovštine Purtić apostrofira čitatelja nazivajući ga *bratom*, poput Kačića koji svoje čitatelje apostrofira s *pobre*,³⁴ a koje Purtić još jednom poziva na vjerovanje u istinitost opjevanih događaja.

Događaji oko gradnje crkve slijede linearnu kompoziciju, pojedinačni se likovi, osim imenovanjem, ne izdvajaju svojim karakternim osebnostima, već su plošni i jednostrani nositelji određene vrline. Riječ je o vrlinama kršćanskoga života koje Purtić potencira kroz čitavu pjesmu pri čemu ne skriva svoju angažiranost, odnosno naklonjenost upravo kršćanskome svjetonazoru, koji do izražaja najviše dolazi kroz pjesnički stilizirane blagoslove i molitvene zavize.

Izgradnja crkve tako nije samo djelo ljudskih ruku, već i zagovora svetaca te, konačno, Božje pomoći kao nadnaravne intervencije koja je često prisutna kao modus rješavanja zapleta pučkih književnih ostvarenja, unutar kojih se javlja kao logična posljedica njihova koncipiranoga reda.³⁵ Upravo Majci Božjoj pjesnik daje zasluge za uspješnu izgradnju crkve pri kojoj se ništa loše nije dogodilo, dakle nije došlo do otklona od koncipiranoga reda u vidu neke tragedije s obzirom na oronulost crkve koja je mogla uzrokovati razne nesreće. Takav se otklon ipak nije dogodio jer je čitav pothvat organiziran s *“Božjim blagoslovom”*, odnosno svi su njegovi sudionici nositelji kršćanskih vrijednosti od kojih ni u jednome trenutku ne odstupaju pa tako ni od koncipiranoga reda pučke pjesme. Iz toga razloga čitav pothvat biva zaštićen nadnaravnom moći Majke Božje te ima pozitivan ishod:

*Majka nas je Božja izbavila / Da nas nije gdigod svih pokrila, / Jer sve bilo bištivo i gnjilo / Pod težinom svojom se je savilo.*³⁶

Pučki se pjesnik tako izravno utječe nadnaravnoj, božanskoj intervenciji pa njegovi stihovi, nakon kronološkoga iznošenja slijeda događaja oko mukotrpnih napora u izgradnji crkve, naglasak stavljaju na Djevicu Mariju te na Sveto Trojstvo nastojeći im prikazati zahvalu i opjevati njihovu slavu. Međutim, Purtićeva pjesma nije samo pjesma hvale, blagoslova i molitvenih zaziva, ona ima i didaktičku funkciju usmjerenu prema onozemaljskome, prema čitatelju i njegovim grijesima, od kojih je najveći bogopsovka. Psovka

³⁴ Dukić, „Dalmatinska epika. Andrija Kačić Miošić“, str. 35.

³⁵ Životne se tegobe u okviru pučke književnosti često rješavaju čudom što ga omogućuje Bog ili car, a ono se javlja „kao logičan rezultat i poeta deduktivna književnog postupka kojim se idealistički pogled na svijet književno organizira.“ Zečević, „Pučki književni fenomen“, str. 539.

³⁶ Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 215.

je motiv koji pjesnik izdvaja i najstrože opominje navješćujući apokaliptičku sliku rušenja planina i gutanja mora kao dostojnu kaznu za takav grijeh:

*Pravo čudo, brate kršćanine, / Što se na nas ne sore planine, / Što nas sinje more ne proguta, / Kad psujemo Boga svakog puta / Kad veslamo il po njem plovimo / Kupamo se ili kad lovimo.*³⁷

U anaforički obilježenom iznošenju prijetćih pjesničkih slika Purčić donosi motive bliske usmenoj poeziji, motiv planina te *sinje more* pri čemu je pridjev *sinji* dio stalnih figura usmene i pučke književnosti. Upravo ovom slikom pjesnik donosi prikaz odmaka od koncipiranoga reda, a taj odmak ima tragične posljedice te kao takav služi za pouku čitatelju. Konačno, pjesnik se utječe zagovoru Djevice Marije još jednom opominjući i upozoravajući čitatelje na grijeh:

*O pričista Marijo Divice / Majko Božja naša pomoćnice, / Ti pogledaj naše momke čile / Na njih svrni svoje oči mile // Nek nam svima Bezgrišna Divica / U potrebi bude pomoćnica, / A valja čuvat nam se svima / Da Je ne bi vridali grisima.*³⁸

Svoje je pučke stihove Purčić oblikovao jedinstvenim ritmičkim ugođajem koji se ostvaruje kroz učestale figure dikcije, parnu rimu i deseterački metar. Čestim ponavljanjem samoglasnika (asonanca) i suglasnika (aliteracija) u stihu pjesnik gradi dinamiku pjesme, a važne motive i pjesničke slike ističe i zamrzava figurama paronomazije (*dosti/kosti, kamenje/znamenje, ljudi/ćudi*), ponavljanjem veznika *i* (polisindeton), ponavljanjem riječi u različitim padežima (poliptoton) ili istih riječi (epanalepsa), čime se dodatno potencira misao, odnosno ideja pojedine strofe ili stiha.³⁹ Slika koju je Purčić stilizirao navedenim figurama odnosi se na gradnju crkve, a upravo je ona donesena kroz izrazitiju figuraciju kako bi se naglasilo središnje mjesto i važnost toga događaja za mještane Srednjega Sela, a onda i za pučku pjesmu:

*Svim u selu bilo posla dosti / A komu god pritrpile kosti / Noseć grede i teško kamenje / Mila Gospe, Tvoje je znamenje. // A srčano radio je svaki / Mali, veli, jaki i nejaki. // Crkov'nari bili pravi ljudi / Od naravi i baš dobre ćudi / Pa na radnju prvi su hodili / I sve stvari s braćom bi nosili.*⁴⁰

³⁷ Ibid., str. 222.

³⁸ Ibid., str. 217 – 218.

³⁹ Bačić, *Rječnik stilskih figura*, str. 21., 72., 101., 239., 250., 251.

⁴⁰ Purčić, „Pisma od Bratovštine Blažene Divice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 211.

Purtić ovom pjesničkom slikom ne propušta ponovno naglasiti božansku intervenciju, ali i trud, marljivost, radišnost samih članova Bratovštine kao i ostalih koji su pomagali u gradnji ističući kako su oni *od naravi i baš dobre ćudi*. Iznošenjem naravi, odnosno vrlina u kontekstu pučkoga pjesništva, apstrahiraju se konkretni događaji i likovi pučke pjesme koji postaju nositelji tih vrlina, odnosno *kriposti*, kako to donosi Kačić naglašavajući kako su svi njegovi junaci „od iste vrste kriposti.“⁴¹ Pučki pjesnik tako ne opjevava pojedinoga junaka, već junaštvo kao vrlinu, poput uzorna pjesnika pučkoga stihovanja Andrije Kačića Miošića. Dakle, Purtić ne opjevava marljive i pobožne bratime, već marljivost i pobožnost kao vrline u koje bi se trebali ugledati čitatelji njegove pučke pjesme, odnosno žitelji Srednjega Sela kojima je pjesma upućena, budući da je njome versificiran događaj važan za njihovu zajednicu.

Purtićeva pučka pjesma tako ima nekoliko funkcija pri čemu je najizrazitija didaktička funkcija usmjerena prema čitatelju, a koja se ostvaruje kroz pouku proizašlu iz kršćanskoga svjetonazora, ali i kroz izravnu opomenu i kritiku grijeha. Cilj ove pjesme ostvaruje se i prikazom Božje slave te iznošenjem hvale kao prirodan tijek pjesme koja kao izniman događaj donosi izgradnju crkve od strane katoličke Bratovštine. Izdvajanjem toga događaja pjesnik ga ujedno i pohranjuje svojim stihovima u sjećanje zajednice. Čuvanje događaja za *vječnu uspomenu* česti je motiv i cilj pučkih pjesnika. Pohranjivanje pojedinih događaja stihovima nastaje iz straha od zaborava pri čemu „izuzetne događaje ne ugrožavaju u njihovoj važnosti ostali izuzetni događaji, već zaborav koji se javlja kao emanacija beznačajnoga.“⁴² Premda Purtić ne naglašava eksplicitno svoju težnju da sačuva sjećanje na gradnju crkve, on to čini izvješćujući svoju zajednicu o načinu na koji je taj proces tekao, navodeći imena njegovih važnih sudionika te uvjeravajući čitatelja u istinitost opjevanih događaja.

Prije negoli će pjesmu završiti konačnom moralnom poukom, Purtić se obraća čitatelju hinjenom figurom skromnosti naglašavajući svoje skromno, tradicionalno podrijetlo čiji su simboli *mašklin* i *motika*:

*Josip Purtić skloni svoje volje / Nek ispravi koji znade bolje / Ja ne prođoh nauka velika / Posao mi mašklin i motika.*⁴³

⁴¹ Zečević, „Pučki književni fenomen“, str. 378.

⁴² Ibid., str. 447.

⁴³ Purtić, „Pisma od Bratovštine Blažene Dvice Marije od Čišćenja u Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, str. 227.

Pučkom *Pismom* o gradnji crkve u Srednjemu Selu Purtić nije samo po-
hranio jedan značajan događaj unutar zajednice, već je odrazio i njezin sustav
vrijednosti koji je proizašao iz kršćanskoga svjetonazora dominantnoga u
tome mjestu. Taj je svjetonazor, kao i specifičan narodni duh zajednice, svoj
izraz pronašao u okvirima Purtićeve pjesme, koja je svojom pripadnošću
pučkome književnom idiomu i sama odraz tradicijskoga duha i kulturne
baštine Srednjega Sela na Šolti.

Literatura:

- Bagić, Krešimir:** *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2012.
- Bošković-Stulli, Maja:** „Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske
književnosti“. *Umjetnost riječi*, br. 3, god. XI, 1967., str. 237 – 262.
- Botica, Stipe:** *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga,
2013.
- Botica, Stipe:** *Andrija Kačić Miošić*. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Botica, Stipe:** „Transformacija hrvatske usmene lirike“, *Drugi hrvatski
slavistički kongres*, Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolit (ur.), Zagreb,
Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet, 2001., str. 495 – 505.
- Botica, Stipe:** „Predgovor, Novi pogledi na djelo Andrije Kačića Miošića“,
Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Stipe Botica (prir.). Vinkovci:
Riječ, 1999., str. 7 – 30.
- Burke, Peter:** *Junaci, nitkovi i lude*, Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Čapek, Karel:** *Marsija ili na marginama literature*. Beograd: Kultura, 1967.
- Dukić, Davor:** *Poetike hrvatske epike 18. st.* Split: Književni krug, 2002.
- Katičić, Radoslav:** „Jezik kao struktura“. *Jezikoslovni ogleđi*. Zagreb: Školska
knjiga, 1971.
- Pavličić, Pavao:** „Poučna, trivijalna i masovna književnost“. *Trivijalna knji-
ževnost*, Beograd: 1987., str. 73 – 83.
- Purtić, Josip:** „Pisma od Bratovštine Blažene Divice Marije od Čišćenja u
Srednjem Selu i njihove Crkve“, *Bratovštine otoka Šolte*, Dinko Sule
(prir.). Split: Naklada Bošković, 2004., str. 208 – 228.
- Zečević, Divna:** *Književnost na svakom koraku (Studije i članci)*. Izdavački
centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek, RO „Za-
greb“, Samobor, 1986.

- Zečević, Divna:** „Pučki književni fenomen“. *Povijest hrvatske književnosti*, 1, ur. Slavko Goldstein, Milan Mirić, Zagreb: Liber – Mladost, 1978., str. 357 – 656.
- Zečević, Divna:** *Hrvatske pučke pjesmarice 19. stoljeća: (Svjetovne i nabožne)*. Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek, RO „Zrinski“, Čakovec, 1988.
- Zečević, Divna:** *Prošlost u sadašnjosti (Popularnost pučkog književnog mišljenja)*. Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek, RO „Zrinski“, Čakovec, 1991.

JOŠ MALO NAŠI RIČI – PRILOG ZA IZRADU ŠOLTANSKOG RJEČNIKA

Krajnje je vrijeme da i mi Šoltani objavimo rječnik naših riječi i naših govora. Ovdje napisane riječi, uz već objavljene u prošlim brojevima Baščine, neka budu prilog izradi tog rječnika. Napisane natuknice su popisane manjim slovima abecednim slijedom. Uz natuknicu je ispisana gramatička odrednica: kratice *m*, *ž*, *s* označavaju imenice odgovarajućega roda; kratice *svrš.* i *nesvrš.* označavaju glagole odgovarajućega vida; kratica *pridj.* označava pridjev; kratica *zamj.* označava zamjenicu; kratica *pril.* označava prilog; kratica *vezn.* označava veznik; kratica *uzv.* označava uzvik. Imenice koje imaju samo množinu, nose kraticu *mn.* Ukoliko natuknica ima više značenja, svako je značenje odvojeno brojkom (1., 2., ...). Kada je značenje figurativno/ preneseno, označeno je kraticom *fig.* Nakon simbola \triangle ispisan je primjer upotrebe natuknice. Nakon simbola $[]$ ispisana je sintagma ili ustaljena sveza riječi u kojoj se natuknica koristi. Simbol \bullet dodaje se ondje gdje se objašnjavaju neke specifičnosti termina. Akcenti nisu ispisivani jer se ista riječ akcenatski nerijetko razlikuje od naselja do naselja.

abrihtovat *nesvrš.* urediti, srediti (isto: **zabrihtovat**)

advenat *m* crkveno razdoblje od četiri tjedna pripreve prije Božića, došašće

agust *m* kolovoz (mjesec) \triangle *Agust*, *more de gušt*.

aha *uzv.* uzvik zadovoljstva; uzvik potvrđivanja

ajde *uzv.* 1. uzvik poticanja; 2. uzvik odobravanja; 3. "idi!"

akonto *prijedl.* što se tiče toga \triangle *Akonto tega meni je svejedno.*

alaj *prijedl.* pored, uz \triangle *Proša je alaj same rive.*

amerika *uzv.* obilno, obilato \triangle *Makinja mi je platila priko pedese litar uja.*
Amerika!

anćikrst *m* bezbožnik

anda *ž* držanje, poza

antantini/ ententini *neskl.* vrsta dječje brojalice \triangle *An tan tini sava raka tini,*
sava raka tika taka, bija baja buf!

antik *pridj.* star, starinski; staromodan (isto: **antikast**)

antikast *pridj.* star, starinski; staromodan (isto: **antik**)

antrišel (Gornje Selo) *m* dio samara (sedla) na koji se sjedi \triangle *Naprtila san*
na obe bande i onda san lipo uzjahala u antrišel.

apozito *pril.* naročito, zbog toga, posebno u tu svrhu (isto: **pripozito**)

ancipret *m* natpop • U Gornjem Selu postoji nadimak *Ancipretovi*. Iz toga
su roda makarski biskupi Blaškovići. I. Rubić u knjizi „Podrijetlo stan-
novništva otoka Šolte“ za rod Blaškovića navodi nadimak ancipetrovi.

apanat *svrš.* nešto privremeno na brzinu učvrstiti ili privezati

apetid *m* želja za jelom; tek

aptak *pril.* mirno

arkačica *ž* ženska osoba pravoslavne vjere, pravoslavka

aždaja *ž* 1. zmaj; 2. *fig.* zločesta žena

ažur *m* fino vezeni uzorak

balezgat/ blezgat *nesvrš.* isprazno brbljati, govoriti gluposti

balsamat/ balzamat *svrš.* sačuvati mrtvo tijelo od raspadanja, balzamirati

bandur *m* čuvar, stražar

barbun *m* vrsta ribe, trlja \triangle *Ispekli smo barbune, najili smo se jučer.*

barijola (Srednje Selo) *ž* vrsta bačve manje zapremnine (obično za vino ili
vodu koju su ribari/ težaci nosili na leđima)

barozijat *nesvrš.* prodavati kupljeno, preprodavati \triangle *On uvijek barozija: u Split*
kupi ribu za bagatelu, pa je na Šolti prodaje po zlato.

batej *m fig.* niža i deblja osoba

bavur (Gornje Selo) *m* vrsta sanduka, škrinja

berenica *ž* maslina uberena sa stabla • Postoji i maslina *kupjenica* – ona koja
je pokupljena s poda.

bilit *nesvrš.* bijeliti, krečiti zidove

bilance *s* bjelanjak \triangle *Žbati mi va dva bilanca.*

bilušina *ž* vrsta biljke (*Inula verbascifolia*)

bira *ž* kvasac \triangle *Jesi mi kupi bire? Umisila bi orahnjaču.*

bistranka *ž* vrsta sjekire

bita *ž* stupić za vezivanje konopa

blago *s* 1. stoka; 2. velika vrijednost u novcu, zlatu i dragocjenostima; 3. duhovno, kulturno i drugo dobro

blagoslivjat *nesvrš.* udjeljivati blagoslov, blagoslivljati

blagoslovit *svrš.* udijeliti blagoslov, blagosloviti

bolit *nesvrš.* boljeti \triangle *Bolili su me bubrigi cilu noć, moran poč u likara.*

blid *pridj.* 1. blijed (u licu); 2. nejasan, slab

bodat *nesvrš.* bosti

bota *ž* 1. udar (vala); 2. udarac

brezobrazan *pridj.* nepristojan, drzak

brit *nesvrš.* odstranjivati dlake s kože, brijati

brodarina *ž* naknada za brodsku kartu

brškat *nesvrš.* 1. prčkati; 2. šarati \triangle *Ča to brškaš po karti?!*

buh *m* nagon za parenje \triangle *Udrila mi je guda u buh.*

bukej *m* stručak cvijeća

bukvica *ž* vojnička knjižica [] *očitat bukvicu* – ukoriti, održati lekciju, očitati prodiku

bumba *ž* bomba

bunac *m* kraći kaput s vunenim okovratnikom

cancarele *ž mn* smjesa brašna i jaja koja se kuha s juhom umjesto tjestenine

caparin *m* vrsta sira • Pripravljali su ga djeca kada bi išli u pašu na način da bi u mlijeko stavljali mliječ iz smokvina lista. Zbog ovoga sira često su djeca dobivala batine, jer im majke po povratku iz paše često nisu ništa umuzle.

capat *svrš.* namazati ribu uljem prilikom pečenja; premazati ranu ili akne nekim tekućim lijekom

celamid *m* vrsta umjetnoga gnojiva, dušikovo vapno

cendal *m* vrpca na sprovednome vijencu

cendrat *svrš./ nesvrš.* cmizdriti

centura *ž* gornji dio suknje koji služi kao pojas ili porubljeni donji dio suknje

cibok *m* tvrdni vojnički kruh, vrsta tvrdoga dvopeka

cidilo *s* naprava kroz koju se što cijedi, cjedilo

cidit *nesvrš.* cijediti, kapati
cifrat *nesvrš.* kititi, dotjerivati, uređivati
ciganit se *nesvrš. fig.* cjenkati se
cirot *m* samoljepljivi ovoj za rane, flaster \triangle *Ozledila san se, a ne mogu nać cirot.*
cotalo *m* šepavac
crnilo *s* 1. tekućina koju ispuštaju neki glavonošci; 2. tinta
cukarat *nesvrš.* šećeriti, posipati šećerom
cunfast *pridj.* kljakast
cunfo *m* kljakast čovjek
ča *zamj.* upitna i donosna zamjenica: što \triangle *Od česa su ovi kolači? Od orihov oli mendul?*
čarat *nesvrš.* čarati, vraćati
čauš *m* potrčko općinskoga načelnika, pozivar
čejadin *m* 1. osoba, čeljade; 2. *fig.* dobar čovjek
čepkrat *nesvrš.* 1. kopkati, prevrtati, grepsti; 2. istraživati, pretraživati
čif *m* prvi časnik palube ili stroja
čušnut *svrš.* čučnuti
ća *uzv.* idi, idimo, idite i sl. \triangle *Aj ća, molaj me u miru!*
čarat *svrš.* razvedriti se (o nebu) \triangle *Ćara doli od Podanja, neće više dažjit.*
česer *m* vrsta sjekire
čikopelnica *ž* pepeljara
ćoka *ž* veliki viseći svijećnjak (u crkvi)
ćuh *m* dašak vjetra
ćušnut *svrš.* (koga) udariti dlanom po licu
dahorlit *nesvrš.* lagano puhati
daje *pril.* dalje \triangle *Smrdiš ka cangul, stoj daje od mene!*
daji *pridj.* dalji
danomice *pril.* iz dana u dan, svakodnevno
debandat se *svrš.* otuđiti se, odvojiti se
dedekat *nesvrš.* otežano govoriti, zamuckivati \triangle *Daaj mii deec viinnaa.*
deorzo *s* karameliziran šećer
dese *br.* deset \triangle *Dojdi oko dese uri(h)!*
dezarmat *svrš.* raspremiti

dežordin *m* nemoral, razvrat
dičurina *ž* djeca nepriličnoga ponašanja, dječurlija
dihat *nesvrš.* disati
dilovat *svrš.* djelovati, reagirati \triangle *Jesu li ti čago dilovale ne pirule?*
dimja/ dimnja *ž* djevojka za udaju \triangle *Vo ti je moja dimja.*
divjaka *ž* divlja loza
divjakuša *ž* ženska osoba divljega ponašanja, neodgojena, neotesana žena
dočin *vezn.* dok
dočuhnut *svrš.* dočuti, načuti
domislit se *svrš.* dosjetiti se čemu
domišjak *m* prdac, vjetar, ispušteni plin iz tijela
domišjat *pridj.* koji se lako domisli, dosjetljiv
donaplest *svrš.* naplesti do kraja ili pletenjem nešto produljiti \triangle *Vajalo bi još donaplest rukave i onda mogu obuć.*
donapokon *pril.* napokon, konačno
dosizat *nesvrš.* 1. dohvaćati, dosezati; 2. *fig.* poimati, shvaćati
dračinav *pridj.* koji je pun drače (o ribi) \triangle *Ča je va riba dračinava...*
drim(j)avica *ž* drijemavica, drijemež, snenost
dumplir *m* debela voštanica
dunkve *vezn.* dokle
dvociva *ž* 1. puška s dvije cijevi, dvocijevka; 2. *fig.* rođeno žensko dijete \triangle *Molaj ga, jidan je, žena mu je rodila dvocivu.*
estrat *m* ekstrakt \triangle *Kad to umišiš, onda staviš malo estrata od naranče.*
fijad *m* povjetarac
fijada *ž* jači povjetarac
fijumbat/ sfijumbat *svrš.* urediti, splesti krajeve konopa kako se ne bi raspleli
fuškac *m* izmaglica
fuškačina *ž* vrlo gusta magla
gandaj *m* mali kanalić između dvije škrape u moru ili na kopnu \triangle *Jema san posla, tovaru mi je upala noga u gandaj.*
globa *ž* kaznena pristojba
globit *nesvrš.* novčano kazniti
gnjest *nesvrš.* gnječiti, tlačiti
gomoja *ž* okruga gruda sira \triangle *Donila je iz Splita dvi gomoje sira.*

gomojica *ž dem od gomoja*

gorski pridj. koji se odnosi na goru, gorski [] *gorska (motika)* – motika oblika istokračnoga trokuta • Gorska (motika) najčešće je služila za kopanje vrtova i maslina.

grgočat *nesvrš.* ispirati grlo, grgljati (npr. čajem od kadulje) △ *Cilo jutro grgoće.*

gustarica *ž* misna staklena posudica (za vodu i vino)

gunzalo *s* ljuljačka

gunzat se *nesvrš.* ljuljati se, zibati se

guzat *nesvrš.* ljuljati, zibati

g(v)ožđica/ g(v)oždica *ž* stupica od željeza, trapula

hahar *m* nestašno čeljade, fakin, nevaljalac

halanhac *m* krađa

hlema *ž* rakija slabe jakosti koja ističe pri kraju pečenja, loša rakija

hlipat se *nesvrš.* glasno se smijati, cerekati se

hlunja *ž* neukusno odjevena žena △ *Ne gledaj tamo, to su hlunje!*

hmutat *nesvrš.* mućkati

hreb *m* oveći komad korjena, komad korijena s komadom debla

hrebje *sr zb* od hreb

hripat/ hripjat *nesvrš.* teško disati

hujdoba *ž* 1. vrag, sotona; 2. *fig.* zao čovjek

hulit se *nesvrš.* žestiti se • Kad se huli magarac ili konj, znak je to da bi vas mogao ugristi.

hustat *nesvrš.* 1. žvakati; 2. *fig.* nerazgovjetno, nesuvislo govoriti

huškat/ uškat *nesvrš.* dražiti, nagovarati, poticati △ *Ča mu to govoriš? Nemoj ga huškat bez potrebe!*

impoštati *svrš.* poslati poštom △ *Kupi bulu, napiši indiric i impoštaj mi ovo pismo.*

indivinat *svrš.* pogoditi; namjestiti

intorit/ introin *m* uvodna pjesma u pristupnome dijelu svete mise

ishodišće *s* izlaz; početak

ishodnica *ž* godišnjica

ishodni pridj. samo kao △ *ishodni dan* obljetnica smrti (obljetnice smrti mještana čitaju se nedjeljom se na koncu mise – *ishodni dani naši mrtvi*)

iskorenut *svrš.* 1. uništiti u korijenu, istrijebiti (o biljci); 2. *fig.* satrti, uništiti do kraja

isprčit *svrš.* 1. napadno izbočiti; 2. izvršiti dobar snošaj

išempijat *svrš.* izludjeti \triangle *Cilo je vrime govorila, posve me išempijala.*

izmoknut *svrš.* pokisnuti \triangle *Sinoć san vas izmoka.*

iznebuha *pril.* iznenada, naglo, neočekivano

jamina *ž* velika jama

jančevina *ž* janjeće meso, janjetina \triangle *Sa bi od gušta izi po kila leše jančevine i popi litru crnega vina.*

jedar *pridj.* koji je čvrst, krupan, razvijen \triangle *Vidi ga – jedar je, puca od zdravja.*

kadit *nesvrš.* širiti kad, širiti miris tamjana \triangle *Ugušila san se jer je remeta u crikvi cilo vrime kadi.*

kafen *pridj.* smeđ

kajla *ž* klin

kakava *ž* kakao, vrsta napitka

kalada *ž* nakupina tamnih oblaka na zapadu pri zalasku sunca

kalat *nesvrš.* crpsti vjedrom vodu iz bunara

kamaljer/ kamarjer *m* konobar na brodu (koji osim poslova posluživanja posade posprema sobu kapetana broda)

kanarin *m* vrsta ptice pjevice, kanarinac

kanižela *ž* brodski hodnik

kapular *m* niži čin u vojsci, desetar

kavija *ž* ručka na kormilarskome kolu

kjunčica (Srednje i Donje Selo) *ž* mali kramp

kočinav *pridj.* ostarjeo (o plodu) \triangle *Ne vaja ti ta rodakva, oli ne vidiš da je kočinava?*

kopačica (Srednje i Donje Selo) *ž* vrsta manje motike

kopitovat se *nesvrš.* truditi se

kućarak (Grohote) *m* okrugla ili četvorostrana rupa u gomili (u kojoj je obično zasađena smokva ili loza) (v. **kućerina**)

kućerina (Donje Selo) *ž* okrugla ili četvorostrana rupa u gomili (u kojoj je obično zasađena smokva ili loza) (v. **kućarak**)

kvartir *m* krmeni i pramčani dio brodskoga boka

lagahno *pril.* lagano

lajko *pril.* lako

lampigat *nesvrš.* ispuštati čas jaču, čas slabiju svjetlost, plamsati \triangle *Bumbeta lampiga.*

latit *svrš.* početi (što) raditi, prihvatiti se (čega) \triangle *Lati se posla, linčino jedna!*

lipuhan *pridj.* prilično lijep, ljepušan \triangle *Naša je baš lipuhnu divojku.*

lokanjak *m* manje udubljenje u kojem se zadržava nešto vode (npr. u gustrini ili škrapu)

luminacijun *m* veliko svjetlo, vatromet

maina *uzv.* spusti \triangle *maina jidro!* spusti jedro!

mantala *ž* omlet od jaja

milinje *s* milina

minijat *svrš.* premazati temeljnom bojom

mosur *m* 1. viseća (ledena) siga; 2. *fig.* sline iz nosa

muhat *se nesvrš.* vrpeljiti se, biti nemiran

muštrat *nesvrš.* nekoga dobro izmoriti, žestoko trenirati, vježbati

nablihat se *svrš.* previše popiti \triangle *Nabliha san se vodurine.*

načet *svrš.* početi rabiti/ trošiti, načeti \triangle *Još nisan načē baril srdel.*

načimj(a)t *nesvrš.* načinjati

nač *svrš.* pronaći \triangle *Poj priko žala, brž ćeš čago nač.*

načuknut/ natuknut *svrš.* dati naslutiti, dati do znanja, uzgred napomenuti

nadijat se *nesvrš.* nadati se \triangle *Nisan se nadijala da ću doživiti i devedesetu.*

nadim(j)at se *nesvrš.* 1. napuhivati se \triangle *Neću jist fažol, nadimje me;* 2. preko mjere se naprezati \triangle *Nemoj se nadim(j)at, puknut će ti punti!*

nadrjat *svrš.* nadrapati, stradati

nafrigat *nesvrš.* napržiti

nagnat *svrš.* prisiliti, natjerati \triangle *Vaja mi muža nagnat da se kakogod ostavi beveragea.*

nagratat¹ *nesvrš.* naribati, nastrugati

nagratat² *nesvrš.* posložiti kamenje (obično pri gradnji vapnenice)

na(j)iden *pridj.* nahranjen \triangle *Gren leć malega, sad je lipo na(j)iden.*

nalion *m* sintetička plastična masa, vrsta sirovine

nalivo *pril.* na lijevu stranu, s lijeve strane

namirnik *m* slučajni gost, putnik

napučivat/ napučevat *nesvrš.* upučivati, navoditi

naputit *svrš.* dati savjet, uputu

narajcat se *svrš.* uzbuditi se

narazat *svrš.* napuniti (što) preko mjere

narudit *svrš.* ondulirati, nakovršati kosu \triangle *Nisan je pripozna, narudila je vlase.*

nasadit *svrš.* 1. položiti jaja pod kvočku; 2. *fig.* nekoga u šali prevariti

nastranu pril. sa strane [] *poć nastranu* – obaviti nuždu

nit *nesvrš.* nesti jaja \triangle *Jesu li ti kokoše počele nit?*

obabit *svrš.* 1. pomoći pri porođaju, izvršiti posao babice; 2. *fig.* spremati se (npr. za večernji izlazak) \triangle *Jesi li se više obabila?*

okrejat se *svrš.* oporaviti se

okutlat *svrš.* šetajući zavirivati u sve \triangle *Mare je jučer okutlala cilo misto.*

opančir *m* vrsta obuće, opanak

oraškati *svrš.* struganjem skinuti hrđu, ostrugati hrđu (na brodu)

(o)skovine/ oskomine *ž mn* osjećaj trnjenja zubi uz stvaranja sline na ustima (obično kada se pojede ili popije što trpkoga okusa)

oštija *uzv.* usklik ljutnje, neodobravanja

(o)voko pril. ovaliko

pače pril. dapače, štoviše, čak

pančof *m* stare stvari, starudija

parun *m* upravljač ribarskom družinom i mrežom

pavak (Srednje Selo) *m* pauk

petegulavat *nesvrš.* izmišljati

pitašencija *ž* eterično ulje ruzmarina

pizdrit *nesvrš.* bezrazložno plakati, cendrati (o djeci) \triangle *Ajde, mali, umiri se i ne pizdri više!*

pliva *ž* pljeva (od žitarica)

pogajat *nesvrš.* 1. pogadati; 2. cjenkati se \triangle *Pogajaju se oko te zemje.*

pogodit *svrš.* 1. udariti u cilj \triangle *Pucali smo u divjega prajca, a pogodili smo zeca.*; 2. *fig.* odgonetnuti \triangle *Pogodi je koliko je gustala ova vešta.*; 3. izvršiti pogodbu \triangle *Pogodi san japjenicu sa brodarima.*; 4. izazvati emociju \triangle *Strašno me pogodilo kad je ona umrla.*

pojski pridj. koji se odnosi na polje, poljski [] *pojska (motika)* – vrsta motike poluokrugla oblika (Grohote) ● Za isto se značenje u govoru Srednjega Sela rabi riječ **sajka** (v.).

potaknut *svrš.* podjariti, čarnuti vatru da bolje gori (isto: **staknut**)

potegnut *svrš.* 1. povući \triangle *Potegni konop!*; 2. ispaliti metak iz puške \triangle *Potega je dva tira izasebice*; 3. udariti \triangle *Potega ga je šakon u glavu*; 4. popiti \triangle *Potega je na dušak kvarat vina iz pota.*

poželenje *s* žudnja, pohota [] *putenje poželenje* – pohota za seksualnim činom
povrc *svrš.* 1. opovrgnuti, odbaciti \triangle *Ča je reka, sve je povrga*; 2. zanemariti, zapostaviti \triangle *Nemojte povrc svoje običaje!*

primolat *svrš.* smanjiti se u snazi, popustiti \triangle *Partit ćemo čin vitar primola.*

pripovezat *svrš.* vezati na drugo mjesto \triangle *Ne moreš nać tovara jer san ga pripoveza.*

pripozito *pril.* naročito, zbog toga, posebno u tu svrhu (isto: **apozito**)

priupitat *svrš.* uzgred upitati, nabaciti pitanje

prokrčit *svrš. fig.* otvoriti \triangle *Još nisan prokrči onu bačvu vina.*

provat *svrš.* 1. pokušati \triangle *Provaj ga ti nagovorit, mene ne obada*; 2. isprobati \triangle *Provala je u šalturice novu veštu ča jon je ušila*; 3. kušati (jelo, piće) \triangle *Provaćemo malo slanah srdel.*

ravanac *m* ravni teren

ricat *nesvrš.* nategnuti konopima, sajlama (npr. teret na brodu)

sagnat *svrš.* prenijeti određeni materijal na životinji

sahnut *nesvrš.* venuti, sušiti se \triangle *Ne znan ča je, sahne mi bob.*

sajka (Srednje Selo) ž vrsta motike poluokrugla oblika

sapet *pridj.* sputan, nesiguran

sidine ž *mn* sijede vlasi, sijeda kosa

smokovača ž rakija od smokava

smrška (Gornje Selo) ž vrsta grma (*Pistacia lentiscus*)

soha ž deblji kolac (kao potporanj)

splasnut *svrš.* smanjiti se (o zapremnini) \triangle *Splasnju je oganj.*

staknut *svrš.* podjariti, čarnuti vatru da bolje gori (isto: **potaknut**)

sveža samo kao \triangle *škure u svežu* – pritvoreni prozorski kapci

šalamar *m* gorka sol za čišćenje, vrsta purgativa, salamara

šaltin *m* vrsta plesa \triangle *Prin su svirali pržuneru, šaltin, šotić i valcer... sve je to bilo na Plavu noć.*

šalvamenat *m* spas

šalvat *svrš.* 1. spasiti, izvući iz opasnosti \triangle *Bi bi se utopi da ga ni Zorka šalvala*;
2. spremiti, premjestiti u zaklon \triangle *Počeli su topli dnevni, moran šalvat zimsku robu u ormare.*

šćukal *pridj.* 1. zelen, nedozreo \triangle Ča je šćuklo ovo grozje!; 2. *fig.* koji nije odrastao \triangle Molaj Franu, ča sa njim raspravjaš, on je još šćukal.

škanjel (Gornje Selo) *m* drvena klupa s ugrađenom dječjom hodalicom

škudela *ž* zdjela

šuškarica *ž* dječja zvečka

šprajak *m* na jednome kraju zašiljen kratki komad tvrdoga drva (veličine 20-ak cm) ili kosti koji se koristio pri *fijumbavanju/ sfjumbavanju* konopa ili čelične sajle

termulica *ž* nedovoljno zrela smokva (obično zapečena od sunca i nekvalitetna za jelo, no može se koristiti za kuhanje rakije)

toribul *m* kadionik

tradit *svrš.* 1. izdati, iznevjeriti; 2. *fig.* puknuti, popustiti \triangle Kad san to čula, srce mi je tradilo.

traktat se, 3. *l.* trakta se *nesvrš.* potrefiti se \triangle Kad ideš na udicu, trakta se digod i uvatit boju ribu.

tri(n)ketina *ž* omanje jedro na prednjem jarbolu

trlule *m* bedak, budala, glupan

tutaforca *pril.* svom snagom

unajlipju *pril.* taman, upravo, u pravo vrijeme \triangle Doša si unajlipju, jušto san mekla na stol.

unit *svrš.* smjestiti unutra, unijeti \triangle Unesi to u kuću!

uparat *svrš.* nabrati \triangle Uparat lupare, uparat jestive trave.

ušćedit *svrš.* ostvariti uštedu, uštedjeti (isto: **ušparat**)

ušparat *svrš.* ostvariti uštedu, uštedjeti (isto: **ušćedit**)

utolič *pril.* (Gornje Selo) malo prije, čas prije \triangle Utolič me zvala pa mi je to rekla.

uzdrijat *svrš.* 1. dozreti, sazoriti \triangle Slive su već uzdrijale; 2. *fig.* postići određeni stupanj razvitka \triangle Pogledaj Anu, uzdrijala je, prava je divojka.

uzmuhat se *svrš.* uzvrpoljiti se, postati nemiran \triangle Koji ti je javal, ča si se tote uzmuha?

uzostit se *svrš.* pretvoriti se u ocat (o vinu) \triangle Uzostilo mi se je vino.

uzvardekat se *svrš.* uzvikati se \triangle Umukni više! Ča si se tode uzvardeka?!

varica *ž* crvenkasta prhka zemlja

ventulat *nesvrš.* vjetriti, hladiti

vira(j) *uzv.* digni \triangle Vira ankoru!

virat *svrš.* dignuti, potegnuti

viravat *nesvrš.* dizati, potezati

vodoložina (Donje Selo)/ **vodotočina** (Grohote) ž prirodno udubljenje (ili jama) u koju se slijeva voda s okolnih padina

vojevat *nesvrš.* ratovati, boriti se △ *Vojevali su sve do četrdeset i pete.*

vrdojak (Grohote)/ **vrdujak** (Srednje Selo) *m* gnojna upala očnoga kapka, jačmen

zabundat se *svrš.* dobro se utopeliti (kao u bundu)

zakalat *svrš.* zagrabiti vjedrom vodu iz bunara △ *Poj zakalaj friške vode!*

zalelujat se *svrš.* zavaljati se, izgubiti ravnotežu

zapovidat *nesvrš.* zapovijedati, upravljati

zapovidni *pridj.* zapovijedani [] *zapovidni blagdan* – blagdan koji Crkva zapovijeda svetkovati △ *Sutra ne gren na žurnatu, zapovidni je blagdan.*

zbrihtovat *nesvrš.* urediti, srediti (isto: **abrihtovat**)

zbrihtat se *svrš.* srediti se, dotjerati se △ *Jesi se lipo zbrihta...*

Šoltanska pera uporno pišu i bilježe uspjehe. Na 34. susretu zavičajnih književnika Hrvatskog sabora kulture u jakoj konkurenciji Gordana Burica pohvaljena je (odabrani rad) u kategoriji POEZIJA s pjesmom PTICE . Nagradenu pjesmu ćemo objaviti u sljedećem broju *BAŠČINE*. Gordana je dobitnica i plakete *Ivo Kozarčanin* za prozno stvaralaštvo s proznim uratkom *DOMINA* (objavljujemo ga u ovom broju *BAŠČINE*). Čestitamo Gordani!

Na ovim susretima u jakoj konkurenciji pohvaljena je i proza (odabrani rad) *POTRIBA I STRAST, JAČA NEGO VLAST* našega Nikole Mateljana. Rad će bit objavljen u sljedećem broju *BAŠČINE*. Čestitamo Nikoli!

Na četvrtim susretima *PRIČA SE (P)O GRADU* u organizaciji Gradske knjižnice Trogir, Dinko Sule s tekstom *NA VESLA U TROGIR* ušao je u uži izbor, te mu je rad objavljen u prigodnom zborniku. Rad će biti objavljen u sljedećem broju *BAŠČINE*.

Gordana Burica

DOMINA

Toplo zimsko sunce unilo je živost među otočane. Već su postali nervozni od dugotrajnih kiš i sivila. Subotnje jutro oživilo je seoski trg di su se jutros duže zadržavali. Čekali su prirodačava ribe za kojega nisu znali oće li doć ili neće. Prodavačica cvića danas je već sve prodala. Na otok je cviče donosila jedan put sedmično. Zaludu san se nadala da ću zateć jedan bukej. Po njega san došla iz drugog mista i namjeravala ga odnit na groblje.

Na izlasku iz autobusa dočekala me zvonjava crkvenoga zvona. Selon je odzvanjala razvučena i tužna. Ona koja avizaje da je iša niko naš.

Prolaznici su zapitivali: Ko je vo umra?

– Ne znan – odgovarali su drugi. – Evo taman se i ja raspitijen.

Uto trefi moja prijatejica Anka. Ni ona ne zna. Brzo ćemo doznat, mislin. Takve visti prošire se za tren.

Bez cvića, krećen prema groblju. Baren ću maknut usahlo. I malo počistit iglice od bora, pogulit okolo izreslu travu.

Kad god odlazim s trga, noge me same nosidu prema ruševnoj kući u kojoj smo stali za vrijeme moga djetinjstva. Kuće u susjedstvu su prazne, polu upalnih krovi, davno napuštene. Umiranjen posljednjih stanari, ključ kojim bi se zaklopila ulazna vrata, zauvijek bi se izgubi.

Zadnja iz susjedstva otišla je Domina, udovica bez djece. U starački dom. Iako bolesnu, rodbina bi je svako lito dovođila doma na nekoliko dana. Tada san je znala naći. Iščekivala se s njom. Iako je kuću napustila prije nekoliko godina, u njezinome vrtu cvijeće se održalo na životu. Ka da ga je zalivala suzama. Radi bolesti, starosti i samovanja. Uglavnom su to bili ukrasni grmovi, ruže, neki pužavci.

– Samo uberi – rekla bi kad bi joj se potužila da san opet zakasnila po cvijeće.

Njezine riječi odzvanjale su mi dok san ulazila u zapušteni dvor. Na terasi i balaturi s druge strane, s kojih se gre u kuću i litnju kujanu, još uvijek stojidu guste koltrine protiv mušica. Ka da čekaju gazdaričin povratak. Jer ona je samo privremeno u domu. Veliki lonci i pokoja kašeta od raznih materijala u kojima se zadnjih pedesetak godina ni kuvalo ni nosilo, pune su polu usahlog, prireslog cvijeta i trave. Drače. U kanturnu terasu, stari špaher i frižider. Čekadu da ih Domina nikome daruje. Ili da joj se onako tužnoj niko smiluje, pa ih odveze na smeće.

Udalala se ka stara cura. Muž je isto bi stari mladić. Godinama se premisslja. Kad se konačno odluči, bilo je kasno za dječicu.

Sićan se njezovoga dvora iz sritnih dana. Sve je vonjalo po rogačima, u jesen na masu. A zimi na masline koje čekadu da se napravi uje. Domaćini su bili bogati i ugledni. Jemali su veliko stanje. Ženika se najčešće moglo vidit kako gre u poje i vraća se s bilon kobilon. Velikon i gizdavon.

Gledan u polu raspadnuta vrata stajaju odokle su kobilu izvodili prije odlazak na poljske radove. U ta vrata udrila san glavon užežin jednoga blagdana svetoga Ivana. Dok smo preskakali ogranak. Mi dica danima unaprijed veselili smo se blagdanu. Od velike žeje nabacali smo previše granja. Bila san sićušna, lagana ka pero. Priskakala san s lakoćom. Sve do toga puta kad se ogranak odjedanput razgori. Od straha, vinula sam se pravisoko i pala pridaleko. Zadnje ča san čula bi je vrisak dječice i susida.

Onda san uplovila u miran, sunčan dan. Šetan s lipom gospođom iz Zagreba. Govori mi da je njezina majka Antica rođena u Grohotan. Prolazimo velikim poje maloga otoka. Recitira mi pismu o pužu i njezovoj kući. Veselin se stihovima, ali san tužna zbog puževa tereta. Gremo daje uz maslinike. Ona započimje pismu o crnoj maslini. Kako crnoj, mislin, kad su

sve zelene? A onda govori da njezinu dušu najboje poznaje more. Ponovo se čudin. Pa more ni živo!

Sad se više ne čudin. Samo me vata melankonija jer je bila kobila davno, zauvik odjahala. Na sridi dvora, stine pocrnile od ivanjskog ognja isprale su samotne kiše. Ni judi u susidstvu više nima. A bilo nas je u tih nekoliko kuć više nego danas dice u otočkoj školi. Život je buja. Sa svojim svađan, veseljima. Prepun igar i međusobnoga pomaganja. Novosti, čakule i skandali širili su se brzinom svitlosti. Rođenja dice, prve pričesti, krizme, pirevi, svima su darivali pršurate i hroštale. Popi bi se pokoji bićerin prošeka oli rakije. Kad bi ko umra, činile su se sedmine.

Danas, tragovi života, i ostaci cvića koje još uvijek mogu ubrat.

Lomin grane bugevilije. Čini mi se da će se ponistra otvoriti i da ću začuti poznati glas.

Zvonjava je prestala. Boje. Još tužnije bilo bi mi na groblju dok je slušan.

Stavljan cviće. Ostavljan još jedan spomen koji s godinama blijedi i kreće k pjesnikinjinom grebu. S nadgrebne ploče skupljan otpale latice i usahlo lišće. Čitan stihove: „Ako tražiš put u moju dušu – odvedi me olujnom...“ Vitar između čempresi skalaje se i odnosi čuđenje iz moga dičjega sna.

Ponovo san na trgu s kojega su judi uglavnom otišli. Obavili su kupovinu, doznali novosti i vratili se svak svome poslu. Put me odvodi prema poju. Na prvom odvoju ću skrenuti planiranom stazon. Srećen maslinare. Ponovo pitanje: Ča je no zvonilo?

– Umrla je Domina – odgovara mi mištanin.

ĐENKO

(igrokaz)

1. slika

Pozornica. U jednom uglu, odjevena u sivo stoji pripovjedačica. U drugom, bliže sredini pozornice zbor, uglas govori što misli selo, mještani. Na lijevoj strani pozornice prizor slikarskog prostora, na desnoj slikarova konoba. Radnja se osvjetljava po događanju. Kad prestane radnja u ateljeu, on se zatamni, a svjetlo i slikar prelaze u konobu.

Pripovjedačica: Mali otok, malo selo i mali slikar. A ko bi reka da će naš Đenko postat poznat. Boležljiv u ditinstvu, uvijek u crikvi ka popić, više sa svojim Peculotovima na riban nego doma.

Zbor: A ča će bit od njega? Već je bi i mladić kad je poče mrčit po platnu. Neš ti boj!

U ateljeu štafelaj, poluprazno platno i stolac na kojem sjedi razbarušeni Đenko. Tiho pjevuši neku starinsku, dalmatinsku. Zatim mrmrlja sebi u bradu:

ĐENKO: A ča će bit lipa ova, ova „Argentina“ kad je nacrtan. Nacrtat ću još Bilin leut i Foretićevu gajetu, ovi gajetu. Pa sve u konvoju, svitle za srdele, ovi srdele, srdele. E, e, e, moraju se vidit i škojići u Tatinji. Da se zna ovi, da se zna di se to događa! (pjevuši:) O, o, morreee dubokoo, sva mojjaaa mladostiii, čaaa si učinila od moje jubavi! (zatim govori) E, e, ča je učinila od moje jubavi. Ništa, opet me niti jedna, niti jedna od onih učitejic ni tila ni pogledat. Ali zapaprit ću ja njima. Uvuć ću se jednu večer u kamaru

šjore Bepe, šjore Bepe Štaljareve i drito, ovi drito u njiovu posteju. Pa neka škričedu! Ha, ha, ha!

Ponovno pjevusi, tiho, više mumlja, a dotle, glasno govori -

Pripovjedačica: Slike mu jesu bokun, ma ča bokun, puno naivne, ne zovedu ga novinari uzalud naivac. Jer i on je ka čovik puno na spravju. A već je i nike izložbe jema. Izašlo je i nekoliko članak o njemu. Marin Mateljan je niki dan napisa za Slobodnu Dalmaciju članak o njemu, a danas mi je Don Joze reka da dolazi poznati slikar Kaštelančić vidit njegove slike. On mu je i prvu poduku o slikanju da. Uči ga je kako se od marangunske kole i praha bile piture pravidu boje.

Evo nikor gre, brž je to ti učeni čovik?

Zbor: Je, je. doć će i sam Generalić!

S bijelim šeširom, u pratnji dječaka, ulazi Kaštelančić.

2.

KAŠTELANČIĆ: (obraća se dječaku:) Hvala ti momče, iako su mi rekli da je Đenkova kuća blizu predivne grohotske crkve, ne bi ga pronašao bez tvoje pomoći. (Zatim se obraća Đenku). Evala Van šjor Buktenica. Da vas zovem Eugen ili Đenko?

Rukuje se sa slikarom koji zbunjeno pruža ruku i zamuckuje.

ĐENKO: Skužajte šjor, bokun su mi ruke šporke od piture, od piture.

KAŠTELANČIĆ: Ne smeta. Moraju biti. Pogotovo od tih vaših lijepih boja, od tih vaših veselih, srčanih prizora. Još kad se sjetim s koliko nesigurnosti ste počeli slikati.

ĐENKO: Je, je, puno njih me je odgovaralo, da prikinen. Ali san nastavi uz Božju i vašu pomoć. On mi je posla ti dar i kad se mučin i sidin za praznin platnon, odjedanput mi ruke počnedu same radit pa ispadne, ispadne ništo puno lipo!

Pripovjedačica: Sa velikin intereson gleda je poznati slikar platno našega maloga Đenkota i nalazi je u njima svu lipotu Mediterana, siromašnog otočkoga života, tovari, turnji, brodi, ribari, tica, bori, čobanic, maštili sa cvićen i žen koje na glavan nosidu ribu, konji sa mihima punin masta i svašta lipoga još.

Zbor: Bit će ništa od njega. Bome još će se čut za nj i po svitu!

KAŠTELANČIĆ: Šjor Eugene, mogu vam reći da mi se jako dopadaju vaše slike. Je li vam žao što ste počeli onako skromno?

ĐENKO: Ni, ni, puno mi je drago. Šeta san davno Zagrebom, ka mladić i naša se u jednoj ulici di je bila nika izložba. Ferma san, dugo san gleda, ovi, gleda te lipje jahte, kuće i osjeti u srcu da me vučedu. Kad san se vrati, vrati doma kod našega miščanina Lovre vidi san sliku prikoceanskoga brod stare Jugoslavije „Kraljica Marija“. Ulizla mi je u srce i odluči san početi i ja, i ja slikat.

KAŠTELANČIĆ: Na kojem materijalu ste napravili prve slike?

ĐENKO: U našem selu jedan miščanin, miščanin Tonči Matičarkin je prodava je u dućanu. Kod njega san uzima škartoce, ovi škartoce, riza ih, širi i na njima crta, ispočetka.

KAŠTELANČIĆ: Dragi Eugene, sada moram do župnog ureda, a večeras ću ponovno doći pa ćemo uz čašu dobričića dogovoriti vašu izložbu u Zagrebu. Društvo naivnih slikara želi da izlažete u njihovoj galeriji.

ĐENKO: A oće li oni platiti put i otel? Znate ja gori, ovi u Zagrebu niman rodbine. A i spizat se nikud moran.

3.

Zbor: Ako se dočepa telefona kojega Šoltanina, jadni ti su oni. Morat će ga prevoziti i gostiti ka kralja!

KAŠTELANČIĆ: Budite bez brige, svi troškovi će biti pokriveni. Siguran sam da ćete i neku sliku prodati. Vaše su slike nešto novo i svježije u hrvatskoj naivi.

ĐENKO: Fala van, puno, puno. Zbogon van.

2. slika

Kad je Kaštelančić izišao, Đenko se prikrsti i počne tiho moliti. Svjetla u ateljeu se gase, a on polako sjeda na banak u konobi, koja se osvjetljava.

Ulazi Petar Benkotov i meštar Vlade kovač. Vlade vadi gradele, a Petar na portadu stavlja očišćenu ribu govoreći:

PETAR: Đenko, jutros san dolezeć iz Vele Luke susre jednoga fureštoga. Pita me je za te i reka mi da te želi snimit za televiziju.

Zbor : O o o !!!

Pripovjedačica: Poslin izložbi i foji, ni ni čudo ča ga želidu na televiziju. Blaženo materino mliko ča ga je počiča, još će nan Šoltu proslavit!

ĐENKO: Je, je, ja san osta armižat, armižat gajetu jer će lebičada, a kad san doša ovi doma rekla mi je Vice, ovi, da su me tražili.

Vlade, jesi li odni lokardi svećeniku? Sad ćemo to ča je ostalo lipo ispeć i izist, ovi izist jer smo se nočas namučili. Sutra vaja u poje, veživat lozu pa se triba dobro fudrat. Još kad bi mi učitejice donile štramac kolači ka ča su obečale!

Dok slaže ribu na gradele, Vlade namiguje Petru:

VLADE: Je, je tražila te je jedna mlada bjonda sa crnin obrvan. Rekla je da je poštarica i da ti je donila pismo iz Amerik i kutiju galetini. Zna ona da si goluz i da ti ne bi bila dosta ni vriča slatkarija.

ĐENKO: Eto vidite da mi se Bog smilova. Naši iseljenici iz Čikaga, iz Čikaga želidu tamo moju izložbu, a Mirnu san slika, slika s fotoaparaton pa mi je donila galetine. Još samo da mi napravi pršurate! Jo, jo!

4.

Zbor: Glavno je da on ne izgubi foto aparat. Čin nikome donese litrat, odma se ozire na slatko.

PETAR: A jesi Đenko dobar susid. Kad iden drugi put u Split svima ću po vaporu govorit da mi je Eugen Đenko Buktenica susid i dobar prijatej.

Pripovjedačica: Volidu našega Đenkota mišćani. Dobra je duša, ne bi ni mrava zgazi. A iako nisu virovali u njega, još će se i ulice na Šolti zvat njegovin imenon.

Zbor: Virujemo da će bit tako, iako je lakše bit poznat u svitu nego na svome otoku!

To govoreći približavaju se Đenku, Petru i Vladi, a desno od Đenka staje žena iz zbora koja mu pruža terinu hroštula.

KRAJ, ZAVJESA

STARI, MLADI I NOVE TEHNOLOGIJE

(igrokaz)

1. SCENA

Unuk dolazi djedu u posjet. Djed sjedi za stolom, pije i čita novine.

UNUK: *(Zabrinuto)* Ma ča to piješ. Oli jopet trusiš po bevandi?

DIDA: *(Odmahne glavom)* Niii... ča ti je?! Doktor je reka da nesmin toko vina pit pa san evo kupi koka kolu. *(Pokaže rukom na coca-colu)*

UNUK: *(Podignutih obrva)* Ti? Da piješ koka kolu? Ha, ha... Skužaj dida, šoma ti ništa ne virujen.

DIDA: *(Nezainteresirano)* Ne moraš! Baš me briga. Oli je to tvoje zdravje pa se sekiraš?

UNUK: *(Spoji kapke, kao da žmiri misli se.... trlja prstima po bradi)* Ne radi se o temen, vengo tote mi ništo smrdi.

DIDA: Ajde mali kvragu! Ništa ti ne vaja. *(Ljutito mahne rukom)* Ne smiš pit, ne smiš prdit...

UNUK: Ha, ha... ma nisan to misli... *(Zbunjeno)* Oli si ga, ča si to ji, jo ča smrdi...?

DIDA: Jesan, pa ča!?

UNUK: Ali... *(odmahne rukom)* ma... znaš ča? *(Zapovjedno)* Daj ti meni ti žmul!

DIDA: *(Namrgođeno)* Otka' si ti iša u žandare?

UNUK: Nemoj me mantat! Je li?! (*Uzme čašu i pomiriše je*) Bevandu ne smiš, a viski moreš?

DIDA: Reka je da je dobro popit bokun kole s vrimenta na vrime. (*Slegne ramenima*) Ali ni reka da ne smin mećat viski unutra oli ča drugo.

UNUK: (*Ljutito*) Ma nu! Ti bi to triba znat.

DIDA: Naravno da ne. Ka ča se podrazumiva da si doša jerbo je sela penzija pa će dida ka i uvik, dat pinez!!!

UNUK: Ne dojden samo radi tegar...

DIDA: Ma dokle god me lipo ne pitaš, neću ti ji dat ka ča neću fermat pit viski s kolon dok mi likar ne reče da ne smin ka ča je reka za bevandu.

UNUK: (*Zbunjeno, namrgođeno*) Ča bi značilo da... nikad nećeš fermat?

DIDA: Isto ka ča ćeš ti uvi' mora' pitat šolde!

UNUK: Eee... kad smo već kod tegar... (*Sramežljivo*) Tiva san te pitat 'ko me moreš malo pogurat za...

DIDA: Pogurat? (*Čudi se*) Ča ti je to??

UNUK: (*Sjedne pokraj djeda. Uvjerljivo*) Ma pomoć mi triba. Triba mi pinez.

DIDA: Za... ča?

UNUK: Triba mi za novi mobitel. Iphone .

DIDA: (*Palcem trlja dva prsta*) Koliko ti ti tvoj aj... fon gusta?

UNUK: A... 'kolo četiri ijade... jeman dvi ipo ča san ušćedi!

DIDA: (*Razrogači oči, skoči kao oparen*) Četiri ijade? Ti si skroz rebambi.

UNUK: A ni ti to samo za zvat ka ča ti misliš...

DIDA: Ma nego za ča? Ka toko gusta vajalo bi da moreš š njin ča oćeš, a i otrt gujicu!

UNUK: Š njin moreš: slikavat, snimat... ka da jemaš fotoaparat i kameru u jednome. Skidat muziku, igrice... jemaš i internet i moreš čini sve ka na kompjutoru. Čitat novine na primjer, gledat gole ženske..., a za skulu da i ne govorin.

DIDA: (*Podignutih obrva*) Ajde, ajde. Vidin da si mi ispriповida svašta. Po tega ja nisan razumi! (*Ironično*) Možda te nauči kako uvatit koju žensku.

UNUK: Propju! To se nikad ne zna...

DIDA: I sad bi ja triba za to govna tebi dat dvi ijade?

UNUK: (*Drži fige iza leđa, leđima okrenut prema publici*) Ma koliko moreš, ne sve.

DIDA: Jooo... Gospe draga, koja su vo vrimena došla?! Ja san sa kumpacijon uvi hodi na bale, zabave, u kino, na balote... Jemali smo ti u Sali svaku šetemanu novi film, a suboton bale, mužika uživo. Didu nisan pita šolde, vengo san ga moli da me s babon nauči balat jerbo najbolji balarin osvoji najbolju divojku. A ne virujen da ćeš ti ikako uvatit žensku s tin anj... fon... ajfa... ma kako se ono reče!?

UNUK: Eee dida moj. Prošla su ta vrimena. Danas ti je sve 'kolo nove tehnologije. I ne bi virova, ni ženska te neće pogledat ko nimaš skup mobitel, skupu robu, patike s markicon...

DIDA: Lipo! (*Ironično*) Još jon kupuj torbice, šminkeraj... A da ja tebi dan još i jamstvo za kredit?! E dite, dite.

UNUK: Oli se prilagodiš, oli zažališ!

DIDA: (*Prikriži ruke i drži monolog*) Ma ja još uvik virujen u dobre, skromne jude, u romantiku, u jubav... I za sve to ča ti triba ne moredu ti pomoć ni mobiteli, ni kompjuteri... vrazi pusti, vengo moraš jemati dva zrna soli u glavi! Ajde hodi doma, pozdravi mater i reci jon da mi pošaje sarmi u teću!

UNUK: (*Uvredljivo, ljutito*) Baš se veme nisan nada. Misli san da ćeš me razumit. Fala ti lipa, e!!! (*Okrene se i krene prema vratima, pa se ponovo okrene naglo okrene*) A da znaš, za to ča tebi triba, priko kompjutera moreš nauči kuva. Priko videa ti lipo pokažu i objasnu sve, ča i kako! Bilo bi ti korisno i ne bi ovisi o teći, mojoj materi i meni!

DIDA: (*Digne obrve, razbeči oči, kao da ga je zaintrigiralo*) Ma jesi vidi vraga!

* * *

2. SCENA

Nakon što je unuk otišao, djed zove vjenčanog kuma na telefon. Pričaju o novoj tehnologiji.

DIDA: (*Uzima telefon u ruke, zove*) Alo kume? Jesi to ti?

KUM: Jesan! Evo me doma, čitan novine... ča ti činiš?

DIDA: Ma ništa važno. Tiva san te ništo pitat jerbo se ti boje od mene razumiš u ovu modernu tehnologiju. Sa' mi je bi vi mali žicaroš, reka je da

priko tega nikog kompjutora, interneta ča ti ga ja znan moreš naučit kuvat i svašta vidit i čut. Ajde zapiši naziv i adresu, ništo san naša u novinan.

KUM: Je, je, i ja san ču! To ti je istina! Čekaj da najden lapiš pa ču zapisat ča mi rečeš. (Uzima olovku i papir i piše)

DIDA: (*Sporije čita*) Osposobljavanje starijih za korištenje osnovnih programa na kompjuteru, tri puta tjedno na tri ili šest mjeseci... cijena... nazvati na broj... Nu, kad projdeš mimo tu ulicu, upiši me na ti tečaj. Ka se vidimo daću ti pineze.

KUM: Ma dobro, ni priša za pineze. Ne boj se, sve ću učinit kako si reka!

DIDA: Fala ti kume. E, i nemoj zaudobit da smo u nediju kod Neda na briškuli, a moramo mu pomoć i vino pritaka.

* * *

3. SCENA

Unuk se žali majci da mu djed nije dao ništa novca.

UNUK: (*Ljutito sam sa sobom*) Ni stari škrtac. Moš mislit!?

MATER: (*Zabrinuto*) Ča ti je sinko?

UNUK: Ni mi tiva dat pinez za novi mobitel.

MATER: (*Odmahne rukom*) Bićeš poč radit pa zaradit, nemoj me mantat mali. Sutra ćeš poč u dida odnit mu sarmi... i ostavi se ti vragov, poj učit!!

Unuk odlazi u sobu. Bira broj na telefonu.

UNUK: Dobar dan, je li Ivan doma? Eee, ti si! Tiva san te pitat ča jeman za nauči iz hrvatskega? Bi san dobi jedinicu.

IVAN: Jeman ti sve snimjeno na mobitel pa ću ti poslat porukon ili na mail!

UNUK: Znači svi ste uspili pripisat priko mobitela?? Lipo bome!! Ja ka zadnja mona nisan se zna snać, a i 'vi mi moj stari mobitel ništo škrokaje.

IVAN: Pa ča! Sa' ćeš uspit! Sakrij mobitel dok budeš pisa da te profa ne vidi!

UNUK: Ma tiva san ti reć, fali mi još pinez, neće niko da me pogura.

IVAN: Ne sekiraj se, ništo ćemo smislit!

UNUK: Dobro! Gren malo pogledat ča si mi posla i bokun naučit!

IVAN: E, ej, stani, zaboravi san ti reć da san bi s onon lipon crnkon iz Šplita na kafu u Beje.

UNUK: Bi si š njon na kafu??? (*Sretan i iznenađen*) Ajde, fala Bogu da je pristala. Kako si je uspi nagovorit?

IVAN: Pomogla mi je nova tehnologija! Nisan ni sumnja da neće uspit.... Ee, normalno praviš se malo ka da ne znaš pa je pitaš je li ti može pomoć jer ti je novi mobitel i na kraju je odvedeš na piće... More bit da bi moglo bi tote čago!

UNUK: (*Poklopi slušalicu telefona i gledajući u svoj mobitel bijesno kazuje*) E! A ka će mene koja pogledat? (*Počne govoriti sam sa sobom*): Eee, ča ti je život ko se ne znaš snać.. a još i gore ka' nimaš s čin.. blago se didi kad je moga živit u na lipa vrimena kad su svi uvi' bili skupa kolo mužike i bali, a ne ka danas 'kolo kompjutori... odni vrag i tehnologiju!!! Al eto, bar je Ivanu pomogla.

* * *

4. SCENA

Kum kod djeda.

KUM: Evala kume. Evo san te prijavi na ni tečaj, ma san promisli da ćeš brže i boje naučit ko jemaš kompjuter pa san ti ga doni.

DIDA: (*Smeteno*) Ali... ma... nisan misli da ćeš ga doni... daj da ti pomožen.

KUM: Ma mali mi je kupi novega pa san tebi doni vega, za te je vo dovojno. Sve ću ti objasni, samo da ga spojini.

DIDA: (*Raširenih ruku*) Ne znan kako da ti zafalin! Ti reci pa ću ti da pinez. Dok ti to montiraš gren u konobu po vino i pršut pa ćemo marena.

Dolazi unuk, nosi posudu sa sarmama.

UNUK: (*Zbunjeno*) Šjor... ma ča vi to činite?

KUM: Evala mali... jema bit da te dida posluška ka si mu reka da more nauči kuvat pa me zamoli da ga upišen na tečaj, a 'vo mi je od sina stari kompjutor pa san mu ga doni...

UNUK: (*Gnjevno spusti sarme na stol*) Baš... baš lipo. Bitno da je meni soli pamet...

KUM: (*Podignutih obrva*) Ma ča to govoriš?

UNUK: Ča govorin? To da mi ni tiva dat pinez ka' san mu objasni da mi triba novi mobitel, da ča će meni ta tehnologija, da je u njegovo vrijeme... (Mahne rukom) ma...

Dolazi djed s bokalom.

DIDA: (*Veselo s bokalom i tanjurom u ruci*) Ča je mali, jesi mi to doni obid?

UNUK: (*Srdito*) Je, ma bi bilo boje da nisan. Kažu da ča greš stariji da si pametniji, zdriliji i manje sebičan. Bogami to se ko' tebe ne vidi.

DIDA: (*U čudu*) Kako se to razgovaraš sa menon? Ča san ja to učini?

UNUK: Misliš ča nisi? Jerbo meni si očita bukvicu i reka da to govno o' škatule danas samo priokupja juđe i da se više niko s nikin ne družu. Na kafi svak gleda u svoj mobitel... A ti? Ti meni nisi tiva bokun pomoć s pinezima jerbo neš ji potroši na novu tehnologiju, al za se.

DIDA: (*Uvrijeđeno*) Ma slušaj ni to baš tako...

KUM: Ajde, ajde, vas dvojica, pa ne ćete se sa' kontreštavat 'kolo tih pizdarij. Ne znan ko je vode u pravu, ko ni, ali mi se čini da ste oba ništo zezli. Lipo ću vas ja ostavi da to rišite kako god znate, nemoj kume da dojdjen 'vo dovršit, a da se vi još kontreštajete.

DIDA: (*Rukom ga uhvati za rame i otprati*) Kako oćeš, ajde i fala ti.

Unuk sjede za stol, gleda u pod, djeda mu se približi, duboko uzdahne i sjede kraj njega, zabrinuto.

DIDA: Mali... u prvu si. Fali san, krivo san postupi. Triba san se s tebon dogovorit. Namami si me na sve ono ča si reka da 'va škatula more. Je, tebe san ispraši, a sebi kontru učini!

UNUK: (*Podigne glavu i kaže*) Dobro, falili smo, ti bokun više. I ča ćemo sa?

DIDA: Sa' ćemo zva' kuma da 'vo spoji do kraja, pa da sutra gre s tebon u grad kupit mobitel, a ja ću mu da pineze. (*Nasmije se*) A ti i ja...

UNUK: (*Smušeno*) Ti i ja???

DIDA: Ti i ja ćemo organizirat bal kaki je bi prin četrdeset godin u staroj skuli. Mi stari nauči' ćemo vas mlade balat i svin starin običajima.

UNUK: A ja ću snima' s mobitelon, pa ćemo to stavit na kompjutor i sačuva' za buduće generacije da gledaju, da se ne zaudobi.

Jedan drugom daju "pet" i zagrljeni odlaze s pozornice.

Poanta:

Nije bitno tko nam je ukazao na našu nedosljednost, bitno je da smo shvatili i odlučili to promijeniti za obostranu korist. Ova vječna tema naznačena u naslovu plod je svakodnevnoga nesporazuma na generacijskoj razlici. Kompromis, prihvaćanje razlika, pokušaj razumijevanja vremena koje je bilo i onoga koje je sada jedni su od načina zadržavanja sloge bilo u famiji bilo u društvu. A plesnjaci? Još ih stignemo organizirati!

TERE BABINA

Tere babina je bila naša seoska babica puste godine. Obabila je, ja mislin, sve žene u selu, bar jedan put. Osin ča je bila babica, radila je i druge medicinske i obišne posle, ka na primer ist(e)rt matrun, učinit levativ, judiman i beštijan, naravski s istin štrumenton! Ča se čudite, žena bi oprala oni šprajak ča se, da prostite, zavuče u "bužu", a buža ni od beštije, ni od čovika ni čista, pa smo paci u tomen s beštijan. A oli su naše domaće beštije bile kužne. Sve se je znalo, tako se je znalo i to da beštija ni kužna. Nisu to bile beštije s krajine, pa jin se ni zna ni rod ni porod, ove su se, Bože prosti, u famiji kotile, gledane su bile, doboto ka čejade. A ča in se je digod probava zaštopala, a Bože moj, dogodi se to i čoviku digod, da neće beštiji koja i zdraču zna jist!

Znala je, kako san već spomenu, ličit pipitu s c(e)rkvinon, istert gušcere, makar u tomen ni bila baš specjalista, ka kuma „Ruda“, žena od kuma Ivana Ruića. Ali kad ni bilo „Rude“, znala je to i Tere. Sićan se dobro, da je meni ličila opeklinu na vratu, svakoga je vraga Tere znala. Bila je "umitna".

Takoc je u našemen selu bilo specjalisti za razne betege, od čejadina i od beštij. „Lajko“ je, na primer, zna najboje ličit toware, a pogotovo ako su jemali bolesna kopita. Moj je otac bi specjalista za t(e)rt prajciman podušnice. Meštar Frane kovač je bi specjalista za ortopediju, napravja je šundrane ruke i noge. Za te se stvari ni ni spominja likar, odma u meštra Frane! Ti je njegov zanat, naslidi sin mu Vlade, a poza njin i Bepa, žena mu, ali oni nikad nisu dostigli sposobnosti meštra Frane.

Meštar Ante je meni reka da se on, ča se medicine tiče, ne bi pristraši ni jednoga mladoga likara!

Ostavimo mi sad te usput spomenute specjaliste i vratimo se Teri babinoj.

Svak je je zva Tere babina tako da, ja mislin, po sela ni znalo kako jon je prezime. Meni se čini Kuzmanić, ali nisan ni ja siguran.

Ni bila odana niti je jemala famiju, pa je za svoj posal jemala dosta vrimena. Bila je vražja, vesela, a kad bi došli Pokladi bila bi išla s Marinon „Pidinon“ i drugiman u maškare jer je doma nikor ni čeka niti se tribala bojat da će ko od famije ronjat... Jedne godine su išli na Poklade u Srinje Selo na bal da in vrima projde. Malo su se više „razveselili“ pa je Tere jedva stala na nogan. Za vratit se doma tokalo je „Pidina“ nosit Teru na škini. Zajahala mu je oko vrata i on je nosi. Zima ka svi vrazi, muti mu se u glavi, a Tere piza. Nakon po puta govori mu Tere da jon se t(e)rpi popišat.

- Ust(e)rpi se još malo! – reče Pidin.

Skinut je ni moga, jer su mu se ruke bile sm(e)rznute, a da je i moga ne bi jer ko bi mu je više meka na skinu, više mu je ni jema ko pomoć uzjahat!

- Ne mogu više durat, po tebi ću – reče mu Tere.

- Pišaj – reče jon „Pidin“, nadajuć se, da to neće učinit.

Ni tribalo reč dva puta! Popišala ga je!

“Lako je bilo” – priča je poslin „Pidin“ – “dok je išlo teplo, ali kad se to oladilo...”

Stala je priko puta „Štokota“ u jednon malon kućici koja je isprid jemala mali zatvoreni dvor. Unutra je bilo čisto i uredno ka u crikvi jer je i sama bila uredna, a i ni jon jema ko šporkat. Jemala je uvik koji bombon, galetinu, mendulu, koje jaje, pa bi mi uvik čagod dala kad bi bi doša u nje, kad bi jon čagod doni.

Jema san osječaj da su je svi u selu volili i cijenili jer nikad ni rekla da neće učinit. Kad bi je došli zvat, nikad se ni nam(e)rdila, nego uvik dobre voje, uvik je čovik jema dojam, da ti od s(e)rca čini to ča ti triba i zašto si je doša zvat.

Toliko se je naš svit bi na nju navika i toliko je voli da je još i dan danas stariji svit rado spominje ka dobročinitejicu koja je bila miščanima godinan na usluzi i to 24 ure na dan.

UDARNIŠKI RAD

Udarniški rad je isto komunistički plod, ali, po meni, v(e)rlo pozitivan plod, jer se je tot radilo, a ne tupilo! Tot se nisu tiščali govori, nego radilo i to kako radilo! Obišno samo po dana, oli dvi-tri ure, ali ono nima labavo! Da je čovik onako radi doma oli na žurnati, bilo bi sviman boje! Zato se je ti rad i zva udarniški jer je tribalo radit kako Bog zapovida, a ne linčarit, pušit, pit, odmarat se.

Radilo se uvik nedijon kad bi čovik triba opočinut! Odredilo bi se u tu i tu uru počimje, pa udri. Tako se izgrađivala porušena domovina i mogu reć da se tako dosta tega napravilo. Svak u svomen mistu, malo po malo, vidilo se je da se ruševine uklanjaju, da se puti čistu, da se ceste, mostovi, pruge i ča ti ja znan gradu itd.

Moran reć da je narod udarniški rad v(e)rlo dobro privati i da se je odazivja. Jema san osjećaj da ne gredu radit od straha, nego zato ča su vidili da od toga posla i oni sami jemadu koristi.

Zadružni dom u selu je zgrađen od besplatih nadnic jer je svaka famija godišnje, već prema svojim mogućnostiman, tribala odradit toliko nadnic za izgradnju doma, pa je dom najvećin dilon zgrađen od udarniškoga rada, dakle nedijon. Rezultat se vidi!

Usput moran reć da su “drugovi” radi izgradnje Zadružnoga doma posve uništili Žardin! Žardin je bi jedan mali, ali puno lipi seoski park, kakoga je teško bilo i u gradu nać. Ograđen visokin zidon (oko 2m) koji je bi obresta gustin buštranon u kojega smo se mi dica sakrivali i pod kojim bi starci zimi sedili i sunčali se, a mlađarija igrala na špaletu, tućin, na karte... Unutra je bi posve uredan. Tot se ni moglo baš lako doć i činit dežordine jer je pokojan Josko, seoski redar, dok je bi živ, to gleda ka da je njegov. Pod Italijon se isto

tot ni išlo, ne znan je li zato ča je bilo zabranjeno, oli radi čegar drugoga. Kako je da je, Žardin je i pod Italijon, a i koju godinu poslin rata bi baš ka žardin i još je uvik lipo izgleda, sve dok se ni počelo gradit Zadružni dom.

Za gradnju onako velike kuće, tribalo je naravski puno stinja. Za facadu su se stine vadile u Podvelongomili iz petrare iz koje su potla 1913. godine vadili stine za crikvu! Koja ironija! Ali tih je stin tribalo i “u vraga”, pa su niki (ja neznan ko!) došli na ideju da bi bilo najboje srušit zid oko Žardina za dobit stine!!! Koja fantastišna ideja!!! Sorit jedno da bi se zgradilo drugo!!! Da su oborili čagod ča je smetalo, ča ni vajalo, svak bi reka “evala in!”, ali oborit monumenta od sela, izg(e)rdit selo, uništiti posal naših starih, ni bi pametan potez! Ali tadašnjin pulitičarima je bi važniji dom nego zid pa su ga skresali na polovicu. Možda in je smeta i ka spomenik stare Jugoslavije, boje reć kapitalizma, ni ni zasluži da tot stoji, a još kad se vazme u jobzir da se s tin rušenjen izgrađuje novo, boje, svitlije, novi spomenik (!), onda je ta rušilačka akcija u njihoviman očiman (tako ja mislin!) izgledala veličanstvena! Ko će in ti pothvat moć zaudobit?! Vječno će se togar Grohoćani sićat! I sićaju se, ali bivšega Žardina, kojega više skoro nima! Usput se je, moran i to spomenut, sruši i zid o općinskoga v(e)rtla, a s njin i peškarija. Osin togar se je i proširi put od Podkuć.

Nakon rušenja toga zida i proširenja puta, nestanka buštrana, nestalo je i sunčanja starciman, špalete, bankuca i tučina mladiman. U Žardin su se veživale koze, igralo se na balun, na bare ubivalo tice sa striljavicon (u svemen san i ja učestova!), tot su školska dica provodili školski odmor, tot je pokojni Ivo „Valin“ s prijatejiman bitunira jedan dil di će se balat (a nikad ni mužika ni zasvirala!), ukratko: sve se je uništilo. Ča je ostalo, vidi se! Ko će poč u pakal radi uništenja Žardina, ne znan, ali da će kogod poč – siguran san!

Inšoma, to narodno oduševjenje za udarniški je malo po malo postavalo sve manje, dok se i ta v(e)rlu pozitivna i korisna navika ni posve izgubila.

“S glave riba sm(e)rđi”, govori naš narod, pa tako ja mislin, da su pulitičari toga vrimenta i za to krivi. Rukovodioci su odma iza rata sedili na katridan koje su bile tv(e)rde pa ih je počela žujat guzica. Oli je to lako po cili dan na tv(e)rdu sedit, zaboli p(e)rkno, a ko je još jema maravela i gore. Skalat se s te tv(e)rde katride i vazest motiku, oli maškin u nediju ni bilo baš puno teško, ali kad su “drugovi” dobili fotelje, kad su počeli guštirat plodove revolucije (kujih je u njih bilo u izobilju, jer Bože moj oli se oni nisu za to borili?). Borili su se i drugi, doduše, ali svi nisu mogli bit rukovodioci, pa sad kako ćeš meknut u istu vriću rukovodioce i obišne borce. Mora bit nika razlika! Aaaan sad mora bit nika razlika, a u besklasnomen društvu nima

razlik! More bit da san ja tu njiovu nauku(?) puno doslovno svati, more bit, da u iston klasi nima razlike. Ko je npr. težak, mora bit isti ka i drugi težak; ko je ribar, mora bit isti ka i oni drugi ribar; ko je intelektualac, mora bit isti ka i oni drugi s iston kvalifikacijon. Aaan “uvati me”! I čoravi vidi da in je naučavanje jedno, a život drugo! Kad su zgradili vikendice, kupili (dobili!) aute, onda to više ni bilo lako! Di će “drug” poč na udarniški, a dogovori se je s prijatejiman (isto tako “drugoviman” – “plod od cabla daleko ne pada”), da gredu u vikendicu, da gredu na marendu, da gredu na službeni put (plaćen, često puti u pratnji liših ženskic) i sl.

Frigaj ti udarniški, oli je čovik lud, svoje slobodno vrima tratit za radit! Slobodno vrime i je zato tot, da ga se koristi, da se gušta, oli ćeš ijadu godin živit.

I tako su drugovi umisto na udarniški odili na uživanciju. Odili su brat i jist plodove kojih je bilo sve manje, jer su počeli arčit d(e)ržavu, tekovine revolucije, borbe radnoga naroda, pa kad je to narod vidi, da in je i vrug da ruku onda je u malo vrimena ti vrug doboto sve odni.

Jasno je da više “drugovi” nisu mogli nikomen reć da gre radit kad ni on sami ne gredu! Eto tako, malo po malo, ali b(e)rzo smanjivali su se udarniški radovi (Bogati, oli se ni već dosta zgradilo!) i u malo vrimena ni te baš lipe i korisne “revolucionarne tekovine” više ni bilo.

Da je ko iza rata komunistiman reka da će ih nakon pedest godin vrug odnit, bi bi proglašen ludin, ne bi bi iša u pr(e)žun nego u ludnicu! Uviren san da su oni mislili da čedu bar ijadu godin živit, da čedu oni izbavit svit iz “kapitalistiškoga mraka”, da će cili svit bit njijov, da će teć med i mliko! I teklo je, ali komen?!

Sva je srića ča je “svaka sila za vremena”.

Giornico, 2. lipnja 1996.

Ana Lazarin

MOLITVA U PREDVEČERJE
(Zaščitak – Nečujam, Šolta)

U široku plavetnu
pučinu
sunce uranja,
planina odsjaj
u moru počiva
sivilo sike
bjelinu vala
razbija
i
nigdje nikoga
Tišina Te naviješta
nelagoda predvečerja
zove te

Prazninu samoće
tjeskobne
UBLAŽI
i čuvaj mir noći
duše čeznutljive
koja Tvoju blizinu
zaziva

ROGAČ U NEČUJMU
(U spomen Slavici i Tonću Remetin)

Sjenovita krošnja
grane se pod plodom savijaju
kolovoško sunce boju im podari.
Smeđi su, sjajni sabljasti plodovi,
mirisom nosnice razgale.
Ruka ih marljivo ubire,
slaže ih pomno, uredno ...
Moderni nomad zastaje,
o svrsi i namjeni pita...
„Može čaj, može kolač, ljekovit je...
Prije su otkupljivali,
ne isplati se kažu sada
pa eto, ja ću ga
najviše zažgati“

GLEĐANJEM VIDJETI

Suncem zlatiš
more, galeba u letu,
sike, šumu...
Ciklame jedre svoju ljepotu

Srce čovjeka, tjeskobno čeka
nagovještaj ga ne grije
traži potresne događaje
ČUDO
a ono mu buja
pred očima,
koje ne vide
težinom ljudskih
odnosa zatrovane

Ljepota proljetnog
jutra
ZOVE, effeta, OTVORI SE...

**POGLED SA ŠOLTE
(prema Splitu)**

Prostranstva tajanstvom
rubljena
vid – nedostatan postaje

Igrom svjetla i sjene
prsti MORGANE grad su
istkali...
i obrisima gigantske glave
profil izoštrili

Kozjak i Mosor
kliški prijevoj štite
stoljeća, brojna stoljeća
sve je tako POSTOJANO
SAMO IH DRUGE OČI GLEDAJU

LUČICA I TETA MANDE

Ko je Lučica? Lučica je sin Špira Bezića Ambrozova i Katarine iz roda Andreis. Rojen je 1839. ka prvorodenac, kršćen imenon Lucijo, pak ga od milja nazvahu Lučica.

Mater mu je rodila osmero dice, a kad mu je umrla, otac mu se je oženi po drugi put. Oženi je Trogirku i sa njon je jema još šestero dice. Od te puste dice osta je Lučica sa tri sestre, a ostalih devet umerlo je u ditinstvu. Sve tri sestre su se poudavale, a Lučica je osta sam na imanju. Jema je puno zemje, dvi kuće i gospodarske dvore. Oženi je Mandalinu zvanu Mande iz kazate Mladinovich 1869. godine. Živili su skladno, ma dice nisu jemali. Jemali su i butigu pak su živili boje nego drugi miščani. Mogla se je Mande naperletat zlaton: kordunon, fermonon, brošon na špilju, prstenjen. Mogla je puno toga ča druge nisu, mogla je i posteju zimi prin spavanja škaldinon poteplit.

Mande je bila prižencija i gizdava žena, pak je prin Lučice moncima zapinjala za oči. Bila je svakome mladiću žeja i čast zabalat sa Mandon. Zaradi samo jednega bala s njon dogodilo se je u selu i ubojstvo. Mladić, koji se je meća za Mandon, ni odma iša na bal to nedijno popodne, zani se je igron na balote. Jedan njegov prijatej dojde s bala k njemu, brez zale namire. Tiva ga je malo štucigavat pak mu je dobaci: *Ti si ovod, a Piše ti bala sa curon*. Hitnu je odma balote iz ruk i potrča tamo do Mladinove kuće di je bi bal. Zateče prid vratima Mikulu Mateljana zvanoga Piše, zakara se sa njim i prosuće ga nožen ča su ga zvali šćilet, a jema je oštrice s obe bande. U tomen zlodilu mu je zasiguro pomoga *Vinko Lozić*, jerbo na balotan se je dosta pilo vina. To se je zlodilo dogodilo 1865. gđine prid vratima meštrove kuće. I danas se vidu pragi od vrat od koji su kašnje načinili ponistru. Na jednoj stini udilan je križ. Zna se sve o žertvi i uzroku đeložiji, ma se ne zna koji je bal Pišu doša

glave, ne zna se ča je šenjatur udara, je li šotić oli mažurku. Ubojici ne znan rod ni ime, znan da je sverši u peržun di je iša na konšumacijun. Od sučije je umra u prežunu. Mladu Mandu zasigurno je ovi događaj potresa, pak se je odala tek nakon četiri godine.

Lučica je Mandu jubomorno čuva od zalih očiju pak je zgradi kameni stup na svojon balaturi isprid susidove ponistre, da je susid zvani Plakalo ne gleda.

Lučica i Mande bili su ugledni miščani, a još i bogati pak su često kumovali na kršćenjima i vinčanjima. Lučica je bi crkveni kantadur, više puti u upravan bratovštine, a i u drugiman častima u selu. Pod ruku su uvik u crikvu odili. Oba bi se lipo traveštili ka prava gospoda. On bi njon na ulazu u crikvu na svojon ruci svetu vodu doda za zlamenat se. Onda bi oba potiho po staremu kršćanskemu običaju rekli: *Ja vazimjen svete vode, na spasenje duše moje. Na-me voda, s mene grisi, sveti Petre ti me odriši.*

Veliko stanje ni moga sam oderžavat, pak je Lučica uvik jema težake na žurnati ili kako se je užalo reć – tuje. Jema puno štorij o njegovin težacima. Od težaci je traži puno, ni voli da mu težaci jarboraju. Ako mu je niku zemju lani kopalo deset judi, dođuću godinu zva bi jednoga manje i želi bi da mu je zakopaju. Judi su se morali iženjat, kopali bi nacilo, na priskok, posipali sa friškon zemjon nezakopano, samo da se crni. Znali su košuje namočit s vodon pa i popišat i posut ih sa zemjon, samo da se vidi da su se radeć spotili. Pitali bi ga: *Jesmo li puno zakopali?* Uža in je odgovorit: *Bože moj, Bože moj, ne more se više nego se more.*

U oto vrime težaci su nosili košuje od gotuna sa rakason, brez koleta, tako da se do subote ni znalo koja je osnovna boja košuje. Radili su po prašašku, a vinograd je isto rodi jerbo stara loza ni bila vrabeća. Bile su pune konobe vina dok se ni pojavi žiložder.

Jedne godine u jematvu tergali su mu tuji. Skupi bi one siromašne da čago zaradu, a njima je moga i manje platit. Tako je za mečara vaze nikoga siromašnoga momčića koji je jema nadimak Modi.

Uliza je Modi ujutro rano u kacu. Vrime je bilo oštro i ujidno. Zeble su mu noge, čežaji su ga strgali po pekjan. Posal je posal, vaja izmečit dok dojde gonjač. Uza svu muku triba čago i u drob stavit, a grozja jema obilato, Bogu fala. Napuni je berzo želudac onoga rosnoga grozja. Cili se je zabuzda, od priše ni zoba zrno po zrno, nego za zubima griza ka klip pečenoga mladoga kukuruza. Alavija mu se ni ni steplilo u drobu, zakruli mu iz bande u bandu i oće vanka. Sila mu je bila velika, ni jema vrimenta izać iz kace. Žvelto je kala

gaće i priko kace iskrca sve ča je izi. Jema je namiru to bacit daje, ma ni uspi, eto ti gonjača i gazde sa njen.

Vidi Lučica zabuzdanoga mečara stog masta do kace pa će Modiju: *Ča je vo, ča je vo, ča si vo učini, sve si isprosipa*. Modi od straha ne progovori, a Lučica u furiji sa rukan sve pokupi i buta u kacu. Ni promisli ča se je dogodilo, ni smrdilo, a ni ni jemalo od čega, jer je samo prošlo kroz prazni želudac. Modi je pokorno prignu glavu, zataja je istinu. Zašto bi i reka, samo bi dobi veću štrapacadu, a vino on ionako neće pit.

Lučici i Mandi, kad su bili već u godinan, izgorila je jedna kuća, sve in je izgorilo do tertora dopokon i uje u kamenici. Mislili su da je zato kriva maška koja se je užgala grijuć se u zapešku. Kad je oganj čapa konobu nasta je još veći lumenacijun. U konobi je bilo puno tega ča dobro gori pa i rakije i uja. Bilo je force tako da su i kameni pragi na ponistran izgorili, ča se još i danas vidi, jerbo po kuće nikad ni popravjeno. Priča mi je otac da je i on ka dite poterka za materon vidit ča se je dogodilo. U jednomu momentu doterka je u kuću priko puta disu sklonili tetu Mandu i Lučicu pa je naglas reka: *Sve je izgorilo, planda kamenica i uje, poliju sićima vode da se ugasi pa da čago uja škapulaju*. Kad je Teta Mande čula istinu koju su od nje sakrivali pala je u afan, a ocu mi je mater prisvirila žglepu koju je dobro zapameti.

Lučica je ostari i oboli. Oće učinit tastamenat. Tiva je kuću ostavit nikome iz svoga roda. Mande se ni sa tin slagala pa je po kući stalno brontulala: *Ja iz kuće vrag u kuću*. Natantala je muža da poza njezine smerti ostavi kuću Bratovštini sv. Stipana, uz obavezu da mu Bratovština jema zvonit na ishodnicu njegove smerti na vrime od sto godin. Zvonili su Lučici na spomen pedesetak godin, ma više ne. Zaboravili su da je Lučica bi legat.

Potla muževje smerti Mande je ostala sama, pomagali su jon unuci od njezine sestre. Posebno je Mande volila da jon ta dica iz molitvenikov štiju živote svetac. Ostatak imanja podilila je po zaslugan. Ko je više ašesti, žertvova slobodni nedij štijuć za tetu Mandu, dobi je više. Tako je završilo veliko stanje Špira Ambrozova, a jema je trinaestero dice. Čovik slaže, a Bog raspolaže. Jednako umiru i siromašni i bogati, ostaju za njima lipe oli grube priče, kuće, dvori i gomile brojne ka trajni spomen.

KOGA JE MOLIT, NI GA SRDIT

‘Vo je priča kojom se i godina zna, jerbo je godina upisana na srdovaškoj crikvi. Pričala se je mladima ka usvist, kako bi znali da se ne more baš sa svačin bofunjavat.

Poradi radovi na gradnji i uređenju srdovaške crikve 1882. godine Srinjaci su privrimeno izvadili kipe anđeli u šimatorij (srušili su staru crikvu i gradili novu). Trojici mladići Gročani ča su se vraćala iz Donjega Sela kasno u noći, onako malo u bavi, učini se zgodon da se moru poigrat sa anđelima koji su ih gledali obasjani misečinon iz šimatorija. Vazeli su svaki po jednoga, odnili u Grote i namistili na volat nad ulazon u dvor Petra Bezića zvanoga Pepere.

Peperin dvor, Štalijarev i Andreiša dvor bili su gotovo spojeni, okruženi sa kućan i punin svita. Današnje kuće na sridi ni bilo, nju je kašnje zgradi Božan Bezić zvani Šigoreo.

Digne se ujutro Pepere i vidi anđele na voltu. Tare oči i ne viruje svojim očiman. Dojde bliže anđelima, radostan skine kapu sa glave, uzdigne ruke prima anđelima, pak ih pozdravi: *Dobro jutro, anđeli moji!* Oti prizor vidi Andreiš sa svoje balature i grohoton se nasmije. Peperu je to fatalo, pak mu odgovori: *Smij se, smij, „zvizdo“ Lovre Andreišu, neka se dostoju anđeli doć na tvoje dvorove, ka ča su došli na Ferovića dvore.* Graju su čuli i drugi dvorani, izašli su iz kuć i bogobojazno dizali kape prid anđelima. Štroligajuć čudili su se kako su anđeli dospili na volat.

Ta je komedija finila, Srinjaci su došli po svoje anđele i odnili ih na svoje misto, ma za onu trojicu ča su anđele inkapelali na volat to ni bila komedija. Njiman se je dogodila dežgracija. Sva trojica su teško obolili i ubrzo išli na sud pravde. Jedan je rebambi, drugi je dobi rane po rukan i cilome tilu, a treći je tresla rukan i nogan. U timan mukan su i umrli.

Na kraju je ostala pouka: *koga je molit, ni ga srdit.*

NAŠE PEŠKARIJE

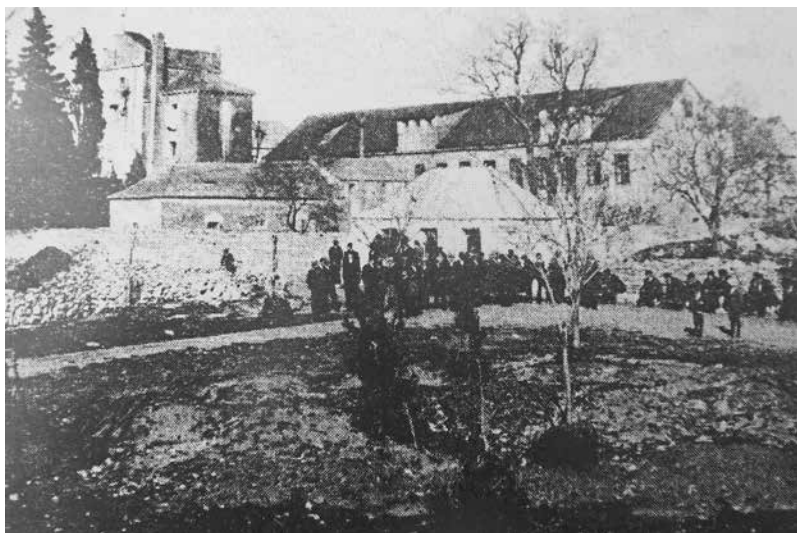
Danas na škoju nimamo peškarije. Mislit će mladi naraštaji i fureštarija da je nismo nikad ni jemali. E, ni baš tako.

Već san u jednoj mojoj štoriji pisa o savurnaru koji je bi na mistu di je danas Zadružni dom. Savurnar je učini narod za dešpet Slaviću, ondašnjemu vlasniku današnjega općinskoga kaštila. Pervi zid od savurnara bi je do današnje vele pelegrinke. Ta pelegrinka iznikla je isprid tega zida. Priča mi je otac da je na početku dvadesetoga vika bila ka šćap od metle.

Riba se je najprin prodavala na prastaromu stolu koji se je zva stol pošteni. Na njemu je bila olovon zalivena balanca. Ribar bi na stolu ostavi ribu, judi bi sami izmirili i ostavili pineze u škatulu koja je bila na stolu. Na istome stolu se je nekad bira seoski knez. Nikoliko metri istošno od današnje vele pelegrinke uz zid bila je perva peškarija, načinjena od dasak. Napravili su je u drugoj polovici devetnajestoga vika. Poradi dotrajalosti i potrebe uređenja mista srušena je. Umisto nje Groćani gradu drugu, kamenu, pravu peškariju na kantunu školskega vertla. Bila je komodna primjerena početku dvadesetoga vika. Jemala je dvoja vrata i ponistru. Bila je lipo uređena, na sridi je bi dugi kameni stol sa balancan, a jemala je i decimar za izmirit donesenu ribu, jerbo se je peškarija plaćala određenin iznoson pinez po kilu donešene ribe. U mistu je bila određena osoba koja je naplaćivala peškariju i istu čistila.

Nakon Drugoga sviskoga rata dolazi do potrebe širenja seoski puti. Na Šoltu dolazi vojska i dovodi niki mali đip pa kampanjolu, gradi se Zadružni dom pa i zadruga kupuje kamijon. Poradi potrebe širenja ti puti ruši se peškarija i visoki zid od žardina (park uz Slavića kaštil). Silon prilik riba se jopet prodaje vanka na kamenome stolu ka i prin, ali ne za dugo.

Nakon izgradnje Zadružnoga doma pristupa se izgradnji nove peškarije u saspini nasuprot Studenca (seoska voda) po uzoru na prijašnju – porušenu. Radi se na kuluk ili fašinu, ča oće reć brez pinez. Posal je bi veliki. Tribalo je najpervo očistit savurnar do spored nivoa puta. Na tome mistu bilo je guvno. Spomen na guvno osta je kameni – stožer (danas ugrađe u zidu do bikarije). Savura se je punila motikan u mašure i odvozila se na Jamina (seoska voda u poju, južno od Grohota). Tamo je bila drobilica pa se je mli šoder za uređenje naplova. Bilo je u mistu puno svita pak je peškarija berzo zgrađena. Jopet smo jemali pristojnu peškariju. U potragi za bojin životon broj ribari na škoju se smanjije, pak se peškarija priošitije za potrebe bikarije.

Porušena stara peškarija (u prvom planu). Izvor: *Svu smo robu izgorili – Šolta na starin letratima*, ur. Sule, D. Općina Šolta, Grohote, 2006.

Mic po mic danas se peškarija i bikarija afitaju za šolde, a riba se jopet prodaje vanka na kamenome stolu ka i na početku ove štorije, ka i prin stopedeset godin. Bikarija mora jemat uvite da ne dojde muha. Jema bit da i lutriji muha škodi?! Samo ribi ne škodi ništa. Kad upeče zvizdan, mijun muh i osinac naliće ka i oblak pa ne vidiš onoga kupraventa ča prodaje. A ono ča se iscidi iz kašet ribe, sunce posuši i učini profume. Ovo je kratka štorija o peškarijan i kulturi prodavanja ribe u Grotima od devetnajestega do dvadesetprvoga vika.

Pitan se je li nan ovi stol sudbina oli proklestvo kad brez njega ne možemo ka i u onj komediji bez Buže.

SJEĆANJE NA RIBARA

Nebo je na Izvanju rumeno.
Bonaca je.
Vaja poč na ribe.

Steralo je prekrila trava.
Mriže odavna počivaju.
Vesla su se osušila.
Barke više nima.

Nima ni umornog ribara.
Ne čuje se:
*Sve je dupin raspara,
kašete su prazne.*

Tu je samo još kućica,
ugasli oganj i ražanj,
i muli od stina
o koje vali tuču.

Tuču vali i zovu ribara
al' njega više nima.
Ni ribe više nima.

Ostalo je umorno lice
i žujevite ruke.
Drago lice i osmjeh
u mom srcu i sjećanju.

ULICA DUHOVA

Na početku ulice kapelica.
Svjetlo svijetli,
cvijeće se vidi,
netko je kiti.

Ulica je duga
kamenita i pusta.
Ptice lete
i na puste krovove
slijeću.

Duž ulice kamene kuće
Napuštene stare al' lijepe.
Stari su otišli,
mladi nisu ostali.

Krovovi su urušeni,
dvori zapušteni,
cvijeće ne miriše
nitko ne diše.
Duhovi ulicom šeću,
i pitaju gdje je nestala
buka davnih dana
i noćna serenada.

PJESME

NA POČETKU BIJAŠE RIJEČ.

Ta riječ još uvijek u utrobi gori.

Na početku bijaše Grijeħ.
Taj grijeħ još uvijek gorčinom peče.

Na početku bijaše Stid.
Taj stid i sada odzvanja kroz sjećanja.

Kad ću od riječi oglušiti
kad ću od grijeħa izgorjeti
i od stida već se jednom ugušiti
da napokon iz davno osuđenog života
potpuno istečem.
I da nikad, nikad više
ni iz kakva izvora
ovom zemljom ne potečem.

MOJE TIJELO MOJ LIJES

Najteža su buđenja u lijesu
kad je misao puna tjeskobe,
tjeskoba puna mučnine
a mučnina peče i guši...

Bolna su buđenja
kad je grlo puno trnja
a u mozgu prazna mrlja
sve dublja i sve crnja...

Najbolnija su buđenja
kad su oči pune tišine,
tišina prepuna težine,
kad su ruke pune tame,
tama prepuna uzdaha,
uzdasi satkani od bola.
Bol utkana u žudnje
a žudnje okovane...

Zatočena u tijelu
Moje tijelo je moj lijes...

POBJEDNIK

Gol i sam izdahnuo je na vrhu svijeta
Mi što umrijesmo davno prije rođenja
ne htjedosmo napustiti sive doline

Mi što izgubismo unaprijed
napojismo se njegovom krvi
ne želeći nad sobom znamen pobjednika

Gol i sam
izdahnuo je na vrhu svijeta
a duša mu poteče bezimenom rijekom

MRTVI HRAM

Na slikarskom platnu vremena
tek sam skica
bez lica
bez imena.

Unutar vremenskog rama
previše je osobnih drama,
mogu biti netko
samo unutar svoga hrama.

Proletjevši kroz omču vremena
podigoh sebi hram
ja bezimena.

Okna su oči bez zjena
hram je slijep
prepun sjena.

Sama sebi ključar
i ključaru svome
sužanj.
Sama sebi svjetlo
isvjetlu svome
hrana.
Na koncu
tek glad je živa
unutar zidova mrtvoga hrama.

KRLETKA

Sami u svojoj krletki
u svom svemiru
zatočeni u nemiru

Okovani strahom
žudnjama raspeti

Ne osjećamo dah sa zvijezda
ne čujemo glas nebesa

Pričvršćeni o svoju točku izdržljivosti
zgrčeni u svom krugu osjetljivosti
ne možemo pojmiti beskraj

Nižući zid za zidom
odavno smo zazidali vrata Raja

TKO JE TKO?

Dr. LUKA BEZIĆ, liječnik pedijatar

Rodio se u Grohotama 1901. godine. U Grohotama je završio pučku školu. Klasičnu gimnaziju završio je u Splitu. Medicinu je studirao u Ljubljani, Grazu i Innsbruchu. Kao liječnik službovao je u Ljubljani do 1941. godine, za vrijeme rata u Zagrebu, a potom u Koprivnici. Godine 1950. zapošljava se u zadarskome medicinskome centru kao ravnatelj novoosnovanoga Pedijatrijskoga odjela. Radio je kao profesor na Primaljskoj školi – Zadar.

Bio je aktivan u više zadarskih društava, posebice u planinarskome društvu „Liburnija“. Za života je objavio knjigu „Prehrana dojenčadi“ (Izdavač: Zdravstveni zavod, Zagreb, 1944.).

(Podatci iz Zadarskog lista)

PAVAO BEZIĆ, dipl. inž. arh.

Rodio se u Grohotama 1934. godine. Pučku školu i tzv. sedmoljetku, zbog ratnih neprilika II. svjetskoga rata, započeo u vrijeme talijanske okupacije u Grohotama, nastavio u Zagrebu pa u Velikome Prologu (Dusine) i završio u Grohotama. Više razrede gimnazije pohađa u Zadru, a nakon gimnazije i Arhitektonsko-građevinsko-geodetski (AGG) fakultet, odsjek arhitekture, u Zagrebu. Kao diplomirani inženjer arhitekture zapošljava se u građevinskome poduzeću „Tempo“ u Zagrebu kao rukovoditelj gradilišta (kasarne u Jakuševcu i na Črnomercu), a neko vrijeme, kao suradnik u grupi arhitekata, na razradi projekata za Predsjedničku palaču na Pantovčaku u Zagrebu. Bio je sudionik u projektnoj grupi izgradnje novoga vojnoga stambenoga naselja u Skoplju poslije potresa.

Godine 1969. preselio se u Zadar gdje najprije radi u Građevinskome poduzeću „Lavčević“ kao rukovoditelj gradilišta, a zatim se zapošljava u Hotelsko-ugostiteljskome poduzeću „Jadera“ na mjesto rukovoditelja sektora razvoja i održavanja, a gdje radi do 1995. godine kada odlazi u mirovinu. Nastavlja raditi u Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru (provincija od Istre do Kotora) sve do 2006. godine kada zbog bolesti prekida sa svakim radom.

Iako je diplomirani inženjer arhitekture, čitav radni vijek, uglavnom, radi na izvođenju radova i nadzoru, a projektiranjem se nešto više bavio dok je radio za Franjevačku provinciju. Iz toga vremena ima nekoliko realiziranih projekata: mjesno groblje s kapelom i mrtvačnicom u Dobropoljani na o. Pašmanu; novi samostan (u sklopu postojećega) sv. Antuna u Puli; nova crkva (uz postojeću) u mjestu Vrh na o. Krku; Pastoralni centar sv. Antuna Padovanskoga u Zadru – Smiljevac; idejni projekt preuređenja Samostana male braće u Dubrovniku; idejni projekt novoga franjevačkoga samostana u mjestu Tuzi u Crnoj Gori; preuređenje enterijera samostanske kapele Školskih sestara na Lovretu u Splitu; preuređenje prezbiterija crkve sv. Antuna u Puli te grobljanska kapela s mrtvačnicom i pomoćnim prostorijama u Grohotama. Nakon umirovljenja živi u Zadru.

Podatke dao P. B.

Dr. sc. MARINA BLAGAIĆ BERGMAN, etnologinja i kulturna antropologinja

Marina Blagaić Bergman etnologinja je i kulturna antropologinja. Rođena je u Splitu gdje je stekla osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Studij etnologije te hrvatskog jezika i književnosti upisala je 1999. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zbog postignutoga prvog mjesta na prijemnom ispitu iz etnologije, tijekom studija je bila državna stipendistica u kategoriji za osobito nadarene studente. Studij je završila 2006. godine, uspjehom u okviru 10% najboljih studenata. Nakon diplomiranja radila je kao tajnica posljediplomskih doktorskih studija na Filozofskom fakultetu, a od srpnja 2007. radi na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu kao znanstvena novakinja.

Od 2007. do 2013. sudjelovala je u radu projekta *Tradicijska kultura: globalizacija i lokalne prakse* koji (financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta). Od 2012. je suradnica na projektu *Hrvatska nematerijalna kulturna baština, društveni identiteti i vrijednosti* (financira Hrvatska zaklada

za znanost), a od 2013. je uključena u projekt *Razvoj programa usavršavanja kuhara tradicijske (lokalne i regionalne) kuhinje – Okusi tradicije* (financira Europska Unija u okviru programa IPA, mjera IV „Razvoj ljudskih potencijala“).

Izlagala je na devet međunarodnih konferencija. Objavila je dva izvorna znanstvena rada u znanstvenim časopisima, dva znanstvena rada u zbornicima te tri stručna rada u monografijama.

Područja su njezinoga znanstveno-stručnoga interesa otočni studiji, baštinski studiji, antropologija migracija, antropologija prehrane i primijenjena etnologija.

Doktorski rad „Etnološki i kulturno-antropološki prilog otočnim studijama na primjeru otoka Šolte“ obranila je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (u listopadu 2014.)

Popis objavljenih radova

Blagaić Bergman, Marina: 2014. „Reprezentacije otoka, potrošnje otočnosti - otoci i otočani između geografije i diskursa“ U: Molvarec, Lana (ur.) *Mjesto, granica, identitet. Prostor u hrvatskoj književnosti i kulturi*. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola - Hrvatski seminar za strane slaviste. Str. 13-28.

Jambrešić Kirin, Renata; Blagaić, Marina: 2013. „The Ambivalence of Socialist Working Women's Heritage: a Case Study of the Jugoplastika Factory.“ *Narodna umjetnost* 50, 1: 40-73.

Belaj, Melanija; Blagaić, Marina: 2012. „Šoltanski kulin“ U: Anna and Godfrey Baldacchino (ur.) *A Taste of Island: 60 Recipes and Stories from Our World of Islands*. Charlottetown, Prince Edward Island : Island Studies Press. Str. 86-89.

Blagaić, Marina: 2012. „Povijesni izvori i etnografija šoltanskoga vapnarstva“ U: Radman, Zoran (ur.) *Otok Šolta*. Grohote, otok Šolta : Općina Šolta. Str. 402-407.

Alajbeg, Željka; Blagaić, Marina: 2012. „Građa za bibliografiju o otoku Šolti“ U: Radman, Zoran (ur.) *Otok Šolta*. Grohote, otok Šolta : Općina Šolta. Str. 604-614.

Blagaić, Marina: 2012. „Otočna ekonomija, epizoda Jugoplastika.“ *Etnološka tribina* 42, 35: 243-258.

Biti, Ozren; Blagaić, Marina: 2009. „Vitezi na usluzi: preispisivanje tradicije u kulturnom turizmu Raba i Postojne“ U: Jelavić, Željka; Potkonjak, Sanja; Rožman, Helena (ur.). *Jedna granica - dvije etnologije? 10. Hrvatsko - slovenske etnološke paralele / Ena meja - dve etnologiji? 10. Slovensko - hrvatske vzporednice*. Zagreb : Hrvatsko etnološko društvo, 2009. Str. 93-102.

Iskrene čestitke Marini Blagaić Bergman. Podatci preuzeti iz doktorskog rada.

ŠOLTANSKA KAPA

Na blagdan Gospe od Karmela (2014.) imali smo prilike vidjeti predstavnike KUD Šolta u šoltanskim nošnjama. Pozornost mi je privukla kapa crne boje koju su na glavama nosili članovi spomenutoga društva. Onako na prvi pogled učinilo mi se da to nije kapa kakvu su nosili naši stari. Učinilo mi se da me sjećanja više ne služe.

Za vrijeme mojega djetinjstva dijelove su šoltanske muške nošnje u Grohotama nosili Nikola Mladinov zv. Mikulaš i Josip (Osib) Cecić Kalarin. Osib Cecić-Kalarin nosio je crvenu kapu, a Nikola Mladinov zv. Mikulaš nosio je crnu kapu. Mislim da su Nikola i Josip bili skoro pa vršnjaci.

U monografiji *Otok Šolta* (ur. M. Mihovilović i suradnici, Zagreb, 1990.) na stranici 87. objavljen je crtež šoltanske crvene kape. Uz crtež je ispisan tekst: *Nikola Mladinov rođ. 1888. U Grohotama – Šolta. Mladinov je nosio crvenu kapu sve do 1957. godine. Ž. Kljaković 1960.* Nikola Mladinov od 1957. godine nosio je crnu kapu jer je te godine postao udovac. Dakle, nosio je crnu kapu u znak korote. Osiba Cecić-Kalarina viđao sam kasnijih godina u Splitu (u starosti preselio kod rodbine) uvijek s crvenom kapom. Po mome sjećanju, a i sjećanju starijih, Šoltani su nosili i crvenu kapu. Pitao sam jednoga prijatelja (rođ. 1940.) sjeća li se kakvu je kapu viđao na glavama naših starih? Rekao mi je da je njegov djed nosio crnu kapu. Pitao sam ga je li mu djed bio udovac i dobio sam potvrdni odgovor. Jedan mještанин (rođ. 1939.) upozorio me je na crnu šoltansku kapu kakvu su nosili naši stari „za o' svaki dan“. Takva se kapa lijepo može vidjeti na ovitku knjige *Stanovništvo otoka Šolte do godine 1900.*, autora Mladena Andreisa (fotografija na ovitku snimljena je 1936. godine). U gore spomenutoj monografiji u tekstu „Običaji otoka Šolte između dvaju svjetskih ratova“ piše: ... *Muška kapa bila je okrugla, crne boje, visoka dva prsta, optočena gajtanom kao kaparan. ...*

Kako bilo da bilo, Šoltani su nosili i crvenu kapu pa ne bi bilo zgoroga da i na glavi ponekoga člana spomenutoga društva bude i crvena kapa onakva kakva je prikazana na crtežu u spomenutoj monografiji. Tako se može sačuvati i uspomena na crvenu kapu i na one koji su je nosili, naravno, ne povezujući je istodobno s „crvenima“, jer crvena šoltanska kapa i „crveni“ nemaju ama baš nikakve poveznice.

SLIKA GOSPE ČESTOHOVE NA ŠOLTI?

U *Slobodnoj Dalmaciji* 23. rujna 2002. godine objavljen je članak *Potraga za Gospom Čestohovom* (autorica članka Mirijana Blagaić). Autorica članka piše kako je na Šoltu došla bivša veleposlanica Poljske, odnosno profesorica Urszula Dzierzawska-Bukowska. Bivša je poljska veleposlanica na Šoltu došla kako bi istražila povijesne činjenice boravka svojih sunarodnjaka na otoku. U navedenom članku autorica piše: "... A u zavjetnoj crkvi sv. Tereze, prema povijesnim podacima i dokumentima trebala bi se nalaziti slika poljske Gospe Čestohove. Međutim, te slike danas u toj crkvi nema, a njezin trag gubi se za vrijeme Drugog svjetskog rata. To je jedan od razloga moga boravka na Šolti i istraživačkog rada, kazala je profesorica Urszula Dzierzawska-Bukowska...".

Ako pomnjivo pročitamo znanstveni članak autora Slavena Kale *Poljaci na Šolti s osvrtom na pjesnika Krzysztofa Kamila Baczyńskoga*, objavljenog u *Baščini* br. 23, dolazimo do spoznaje da sliku Gospe Čestohove Poljaci na Šoltu nisu ni donijeli.

Istinu da sliku Gospe Čestohove Poljaci nisu donijeli na Šoltu možemo pročitati i u *Nadi – župska smotra župe svetog Stjepana – Grohote* (br. 4 i 5/1983). Don Špiro Vuković u spomenutoj je župskoj smotri objavio zapise iz *Kronike župe svetog Stjepana u Grohotama* koju je vodio don Marin Bezić, župnik Grohota. S obzirom na veliko prijateljstvo župnika don Marina Bezića i Poljaka koji su boravili na Šolti (od 1927. godine do početka Drugoga svjetskoga rata) mora nam bit jasno da bi don Marin u spomenutoj kronici zapisao podatak o Gospi Čestohovoj, naravno da je i donesena u crkvu sv. Tereze 1932. godine. Don Špiro Vuković u *Nadi za 1932. godinu*, među ostalim piše: "... 8. IX. Svečanost braće Poljaka u Rogaču. Poljaci su donijeli i predali na čuvanje župniku kopiju svoje narodne svetinje – Majku Božju

Ostrohovsku (op.a., vjerojatno je trebao pisati Majku Božju Ostrobramsku?) za buduću kapelu u Nečujmu kod Poljskog doma.” Dakle, donijeli su sliku Gospe Ostrobramske koja je i danas u crkvi u Nečujmu koju su izgradili Poljaci.

Podatci koji su objavljeni u monografiji *Otok Šolta* (ur. Miro Mihovilović i suradnici, vlastita naklada, Zagreb, 1990.) najvjerojatnije su doveli prof. Urszulu Dzierzawsku-Bukowsku u sumnju o nestanku slike Gospe Čestohove. U spomenutoj monografiji (str. 29-33) don Živan Bezić u tekstu *Povijest crkve na Šolti* spominje nečujamsku crkvu Gospe Ostrohovske. Duško Kečkemet u istoj monografiji u tekstu *Suvremena umjetnost Šolte* (str. 77-86) piše: “...Isti tip malene crkve sa zvonikom na preslicu, ali samo s jednim lukom, ponavlja se u novijoj crkvi Bogorodice u Nečujmu. Poljaci su pred. II. svjetski rat redovito ljetovali na Šolti, pa je i tu crkvu oko 1937. dogradila (op.a., izgradila) poljska obitelj Baltermus (?) posvetivši je Gospi Čestoholjskoj...”. Duško Kečkemet napisao je netočan podatak. Ovaj netočan podatak objavljen je i u novoj monografiji *Otok Šolta* (ur. Zoran Radman, 2012.). Poljaci su izgradili crkvu i posvetili je Gospi Ostrobranskoj. U crkvi na oltaru sa svetohraništem je još i danas slika Gospe Ostrobranske.

Pa iz svega iznijetog trebalo bi obustaviti potragu za slikom Gospe Čestohove koja je navodno donesena na Šoltu, makar do tada dok se ne objelodane činjenice da je i donesena na Šoltu. Ovaj zapis neka posluži i kao ispravka onoga napisanoga u svezi Gospe Čestohove u tekstu Duška Kečkemeta u monografijama *Otok Šolta*.

Don Živan Bezić u tekstu *Otočke davorije – jedno djetinjstvo na otoku* (*Baščina* br. 11, Grohote, 2004.) piše: „Tako je započeo otočki turizam. Poticaj mu bijahu daleka braća Poljaci. Započeo je u Luci¹, a razvio krila u Marulovu Gaju². Tu i sada bdije bijela kamena ljepotica, svetište Gospe Čestohovske, i još uvijek čeka na svoje Poljake“. I don Živan je pogrešno napisao. Radi se o Gospi Ostrobranskoj.

Pa sad kad smo riješili nedoumice ili slučajno napisane netočnosti u svezi crkvice u Nečujmu, napišimo i sljedeće. Do spomenute crkvice su ostatci crkvice sv. Petra, crkvice iz Marulova doba. U svom djelu *Marulić, Balistrilić i Meštrović u Nečujmu* (*Colloquia Maruliana*, 4, 1995.) Cvito Fisković piše: “ ... ali je splitski biskup Pacifik Bizza 1750. godine zabilježio u spisu svog

¹ op. a. Radi se o luci Rogač.

² op. a. Radi se o nečujamskoj uvali Supetar.

Slika Gospe Ostrobramske sa Svetohraništem u istoimenoj crkvi u Nečujmu. Snimio: Dinko Sule

pohoda da je crkvice sv. Petra narušena i da se u njezinoj ruševini sklanjaju ribari. Srušio je zatim prošlog stoljeća Poljaci ljetujući na Šolti. Umjesto da je obnove narušenu u izvornom gotičko-renesansnom obliku, sagrade novu u banalnom slogu tridesetih godina našeg stoljeća promijenivši joj ime koje odavaše starinu i sjećaje na Marulića i Hektorovića.“

Napisano nije točno, Poljaci nisu srušili crkvu sv. Petra, pa to se vidi i u izvještaju biskupa Pacifika Bize (pa, to piše i sam Fisković). Živan Bezić u gore spomenutim *Davorijama* piše: “... Kako je stara pustinjačka crkva ležala u ruševinama, pobožni Poljaci odlučise podignuti vlastitu crkvicu na čast svoje Gospe Čenstohowske...” (op. a. Gospe Ostrobramske)

Još i danas postoje ostatci crkvice sv. Petra koji nas podsjećaju na Marulovo doba pa zaključimo da joj Poljaci nisu promijenili ime. S obzirom da su stara crkvice sv. Petra u Nečujmu, jednako tako i novosagrađena crkvice Gospe Ostrobramske na teritoriju Župe sv. Stjepana-Prvomučenika, za povjеровати je da su sve radnje Poljaka u svezi gradnje njihove crkve zasigurno bile pod kontrolom don Marina Bezića, upravitelja spomenute Župe. Moguće je da se kamen s ruševine crkve sv. Petra koristio za gradnju unutrašnjih zidova poljske crkve, ali i to je zasigurno odobrio don Marin Bezić.

Bilo bi možda logičnije da je Cvito Fisković u svom članku napisao da bi o ostacima crkve sv. Petra u Nečujmu trebalo povesti malo više računa, te ih konzervirati i zaštititi od daljnjeg urušavanja.

Ostaci crkve sv. Petra su Rješenjem Konzervatorskog zavoda od 22. siječnja 1963., br. 35/147-62 proglašeni spomenikom kulture (*Nada – župska smotra sv. Stjepana- Grohote*, ur. Š. Vuković, Grohote, 1981.).

Uspomene na Balistrilića, Marulića i Hektorovića postoje, pitanje je u kolikoj mjeri postoje mi. Postoje i uspomene na Poljake.

SADRŽAJ

Predgovor	3
dr. sc. Tvrtko Korbar	
Pločasti vapnenci Šolte	7
Jadranka Mauch Lenardić	
Piknodontna riba sa Šolte	15
Jasmina Mužinić i Dinko Sule	
Čaplje na otoku Šolti	21
Josip Skejo, Dinko Sule	
Prvi doprinos poznavanju raznolikosti zrikavaca i skakavaca (insecta: orthoptera) Šolte	25
Dinko Sule	
Novi rod i nova vrsta stonoge i nova vrsta lažipauka	31
Vladović Dalibor, Sule Dinko i Ževrnja Nediljko	
Popis flore otoka Šolta	33
Dinko Sule	
Bioraznolikost otoka Šolte	37
Slavko Kovačić	
Crkva Sv. Nikole u Maslinici do konca 18. stoljeća	49

Slavko Kovačić	
Svećenik i publicist don Eugen Marija Vusio – Blagorod Makaranin (1850. - 1929.) i njegovi prijedlozi za poboljšanje društveno-ekonomskoga i državno-političkoga stanja u Dalmaciji i cijeloj Habsburškoj Monarhiji	63
Pavao Bezić	
Rodoslovlje Bezića	93
Pavao Bezić	
Crtice o vapnicama	103
Zoran Radman	
Dr. Ivo Rubić i Šolta	105
Filip Galović	
Vokalizam i konsonantizam govora Grohota na Šolti sredinom XX. stoljeća	121
Emina Dabo	
<i>Pisma od bratovštine</i> Josipa Purtića kao dio pučkoga književnog fenomena	141
Dinko Sule	
Još malo naši riči – prilog za izradu šoltanskog rječnika	155
Gordana Burica	
Domina	167
Gordana Burica	
Đenko	171
Martina Jakovčević	
Stari, mladi i nove tehnologije	175
Ivan Kuzmanić	
Tere Babina	183

Ivan Kuzmanić	
Udarniški rad	185
Ana Lazarin	
Molitva u predvečerje (Zašćitak – Nečujam, Šolta)	189
Rogač u Nečujmu (U spomen Slavici i Tonću Remetin)	190
Gledanjem vidjeti	190
Pogled sa Šolte (prema Splitu)	191
Nikola Mateljan	
Lučica i teta Mande	193
Koga je molit, ni ga srdit	196
Naše peškarije	197
Dobroslava Perić	
Sjećanje na ribara	199
Ulica duhova	200
Luisa Prar	
Pjesme	201
Na početku bijaše Riječ	201
Moje tijelo moj lijes	202
Pobjednik	202
Mrtvi hram	203
Krletka	204
Dinko Sule	
Tko je tko?	205
Dinko Sule	
Šoltanska kapa	209
Dinko Sule	
Slika Gospe Čestohove na Šolti?	211

